

RECENZOJ DIVERSAJ

de Andreas Künzli

Atentinda memuaro pri la kontraŭ-armena genocido en Esperanto

Ardachès Stakin (Ani Arax): De la aflikto ĝis la steloj. Memorajoj 1913-1986. Trad. A. Cherpillod. La Stelo. Ĝenevo 2013. 125 p. ISBN 2-940269-09-2.

Ĝuste kiam eksplodis la konsterna diskuto (en Libera Folio) pri tio, ĉu la partoprenantoj de iu Esperanto-aranĝo, okazinta en printempo 2013 en Erevano, Armenio, vizitu la surlokan monumenton pri la genocido kontraŭ la armena popolo aŭ ĉu oni prefere rezignu pri tiu programero 'por ne ofendi ies nacian senton', trafis la atenton de la recenzanto maldika libreto kun la memorajoj de Ardachès Stakian, armendevena esperantisto el Svislando, kiu travivis, kiel infano, la armenan holokaŭston en la Otomana Imperio, kiun li mirakle postvivis.

Regule oni povis renkonti tiun afablan, ridantan, modestan sed jam maljunan sinjoron kun malhelaj okulvitroj el Ĝenevo dum svisaj Esperanto-kunvenoj. Li interesis min, ĉar li estis armeno, sed mi ne sukcesis multe ekscii pri lia armena pasinteco, ĉar ial li hezitis rakonti pri ĝi, aŭ mankis la taŭga okazo. Lia leginda vivhistorio, origine franclingve priskribita laŭ instigo de liaj du filinoj, nun aperis en kompetenta Esperanto-traduko de André Cherpillod kaj finfine malfermis la pordon al la informoj, kiuj longe estis nealireblaj por konatiĝi kun la interesa biografio de Ardachès Stakian, kiu sonas preskaŭ kiel tragika fabelo kun tamen bona fino.

Laŭ propraj indikoj, Ardachès Stakian naskiĝis la 28an de decembro 1909 en la urbo Ada-Bazar (nuntempe: Adapazarı), kiu situas en la Marmora regiono, kiel filo de Megerdiĉ Stakian kaj de Armenuhi Peŝdimalĝian, filino de riĉa hotelisto. En Ada-Bazar, kiun Stakian karakterizis kiel "verdeman" urbon kun "belaj pluretaĝaj domoj, aleoj kaj vojoj ombritaj de akacioj", vivis 30'000 mil enloĝantoj, de kiuj 28'000 estis armenoj, la resto turkoj kaj grekoj. Patro Megerdiĉ, malriĉa sed klera kaj talenta muzikisto, kiu eĉ ĝuis la estimon de la dioceza ĉefepiskopo, rajtis "instrui en la novaj lernejoj malfermitaj de la armenoj kun la permeso de la turka registaro, kun la nepra kondiĉo, ke li instruos prioritare la turkajn lingvon kaj skribon". Kvankam Megerdiĉ ricevis invitojn por labori en Bulgario kaj migri al Usono, li rifuzis la proponojn kaj preferis resti en sia amata hejmurbo, kun fatalaj sekvoj por li kaj lia familio. Por eskapi la ekonomian mizeron, la familio Stakian dume estis devigita forlasi la urbon Ada-Bazar kaj translokiĝis al Balĉkesir, kie la patro trovis postenojn en la preĝejo kaj lernejo. Ardachès havis du fratinojn, Jeranuhi kaj Diruhi, kaj unu fraton, Nubar.

La materie malfacila sed ŝajne tamen pli malpli trankvila vivo en Balĉkesir estis abrupte interrompita. Iun belan tagon en la frua printempo de la jaro 1915, armitaj soldatoj de la gvardio de la Junaj Turkoj staris antaŭ la domo de Stakian, frapegis la pordon kaj postulis transdoni ĉiujn virojn. Tiel komenciĝis la deportado de la armenoj. Nu, la turkoj ja certe "permesis" al la armenaj familioj postkuri siajn patrojn, kiuj estis deportitaj en forajn vilaĝojn de Anatolio. Sed por tio la koncernitaj familioj devis forlasi sian tutan posedon krom kelkaj vestoj por atingi, per bovoĉaro, la novan restadejon de la ekzilitaj viroj. Sian patron la familio Stakian do revidis en iu vilaĝo nomita Bolovadin, kie armitaj trupoj havis garnizonon kaj kie oni ludis marŝmuzikon kaj kantis patriotajn kantojn. Ŝajnas ke la simplaj homoj en la turka vilaĝo rilatis al la armenoj tute ne malbone; ili eĉ ne sciis, kial oni alportis ilin ĉi tien. La vivkondiĉoj tamen estis tre mizeraj kaj la nutraĵoj malabundaj. Post kelkaj monatoj la turkoj daŭrigis deporti la armenojn, en bovoĉaroj kaj bestvagonoj, eĉ pli fororienten. Tiel, la familio Stakian trafis la urbon Afion-Karahisar, sudoriente de Ankaro, ĉe la linio de la fervojo Berlino-Bagdado. Se iu kredas, ke por la infanoj la deportado estis tragedio, tiu eraras: "Por ni infanoj tiuj translokiĝoj estis amuzaj kaj atentovekaj, precipe kiam ni transiris riverojn", Ardachès notis je la miro de la leganto. Pri la reala mortdanĝero, kiu ilin minacis, la infanoj verŝajne apenaŭ konsciis, nome esti pelitaj en la dezerton de Mezopotamio, kie la armena popolo estis amase buĉita aŭ pereis pro malsato kaj fizika elĉerpiĝo. Sed evidente la volo de la familio Stakian por pluvivi estis pli forta ol la malbonaj intencoj de la turkoj, kiuj organizis la genocidon kontraŭ la armenoj, en kiu mortis inter unu kaj du milionoj da homoj. Fakte, la vivon de la familio Stakian savis inteligenta truko: Iun tagon, patro Megerdiĉ

havis la ideon surmeti la novan veston, kiun la patrino kunportis en la pakajo dum la deportado, kaj kiel eleganta noblulo li promenis al la klubejo de la Junaj Turkoj, kie li firme deklaris al la klubestro, ke la armenaj familioj, kiuj troviĝas kune kun li en la hotelo, ne deziras plu resti enŝlositaj en la domo kaj ankaŭ rifuzas esti pludeportitaj al oriento. La turko estis tiel impresita de la kuraĝo de la mortminacita armeno, tiel ke li proponis al Megerdiĉ, ke li laboru kiel instruisto en la loka orfejo. La deportita armeno, jam preskaŭ heroo, riskis eĉ pli grandan aŭdacon kaj diris al la turka aŭtoritatulo, ke li akceptas la postenon nur se ankaŭ la aliaj armenaj familioj rajtas forlasi la hotelon kaj loĝi en libera domo. Mirakle, la turko konsentis. La armenoj de Stakian estis tuj senditaj en la kristanan kvartalon, kie la domoj estis malplenaj, ĉar la antaŭe tie loĝantaj armenoj estis jam deportitaj en vilaĝojn pli malproksimajn. Tri jarojn la familio Stakian eltenis en tiu fora ekzilejo, ĝuante ĉiujn privilegiojn de la vivo, pri kiuj deportitaj armenoj povis nur revi kaj kiujn eĉ simplaj turkoj verŝajne ne havis. Ironio de la sorto! En la orfejo Efendi Megerdiĉ devis instrui turkajn naciajn kaj militistajn kantojn, por vigligi la patriotajn sentojn de la lernantoj. Tio estas kiel se pacaktivulo devus labori en municia fabriko. Malgraŭ ĉia estimo, kiun Megerdiĉ ĝuis flanke de la turkoj, ili tamen ne ĉesis nomi lin "kristana hundaĉo" kaj simile kaj insistis, ke li estu cirkumcidita kaj forlasu la kristanan kredon favore al la islamo. Kompreneble, tion li rifuzis fari, sed kiel lerneja instruisto li devis fari kompromisojn. En la provincoj de Turkio oni malpermesis paroli alian lingvon ol la turkan; kiu ne obeis, tiu riskis perdi sian langon. Sekve, la armena lingvo povis esti uzata nur kaŝe, aŭ en la preĝejo. Ardachès Stakian, kiu mem fariĝis viktimo de la turka ŝovinismo, konkludis: "La armenoj ĉiam suferis pro la fanatiko kaj maltoleremo de la turkoj, por kiuj ĉio ne-turka aŭ ne-islama devis esti tute detruita fizike." Malgraŭ tio, li bedaŭris, ke Kemal Atatürk anstataŭigis la araban skribon per la latina alfabeto, kiu laŭ la opinio de Stakian "alportis nenium avantaĝon al la turka lingvo". Nature, ekzistas ankaŭ la kontraŭa opinio.

Post la armistico de 1918, Megerdiĉ reiris al Ada-Bazar por esplori, kio okazis kun lia bela duetaĝa domo, kiun li konstruis ankoraŭ antaŭ la milito. Elreviĝinte li devis konstati, ke turkaj kamparanoj detruis ĉiujn armenajn domojn en lia kvartalo por ŝteli la materialon. Ĉar la armenoj estas konstruemaj, Megerdiĉ restarigis la domon en Ada-Bazar, kaj la familio Stakian, reveninta el Anatolio, daŭrigis sian vivadon en tiu urbo de sia origino, kiu estis grandparte detruita dum la foresto de la armenoj.

Malfeliĉe, la paca vivo ne daŭris tro longe. Kiam en 1919 eksplodis kvereloj inter kemalistoj kaj junturkoj, la loĝantaro estis denove trafita de persekutoj, forpeloj kaj mortigoj, kaj armitaj bandoj malsekurigis la urbon. Alia speco de la ironio de la sorto estis, ke la patro de Ardachès ne estis murdita dum la genocido, sed forpasis kurioze pro malsaniĝo kaŭzita de infekto far la cecea muŝo, en la aĝo de nur 42 jaroj.

Tio kompreneble estis granda kaj neantaŭvidebla tragedio por la familio Stakian, kiu perdis sian nutranton. Sed en 1920 okazis alia speco de miraklo: Dank' al iu pli malpli hazarda kontakto, la patrino de Ardachès povis esti dungita en Konstantinopolo en iu svisa lernejo kiel kuiristino. Kiam la direkto decidis evakui tiun ĉi lernejon al Svislando, la tuta personalo, inkluzive de ĉiuj infanoj de la dungitoj, estis invitataj kunveturi al Svislando. Tiel, Ardachès profitis tiun unikan transporton. Post aventureca ŝipvojaĝo trans la Mediteraneo, komence de decembro 1922 Ardachès Stakian alvenis en la vilaĝo Begnins en la franclingva kantono Vaud, kie troviĝis iu hejmdomo por armenaj rifuĝintoj. En Begnins Ardachès kaj lia patrino ricevis la agrablan prizorgadon fare de protestantaj bonfaruloj kaj eĉ ĝuis la atenton flanke de gravaj politikistoj, kiuj vizitis tiun lokon por interesiĝi pri la "armena kazo".

Iom post iom la vivo en la fremda okcidenta lando normaligis por Ardachès. Li havis altajn sciencajn ambiciojn kaj volis studi en la universitato, sed la malbona stato de liaj okuloj, heredaĵo de malsano dum la infanaĝo, kiun la aŭtoro detale priskribis en siaj memoraĵoj, malhelpis tiun planon. Alternative, li fariĝis drogisto-herbisto, kiu estis ankaŭ ne malbona profesia solvo. Iun vesperon de la jaro 1930 lia najbaro kondukis lin al la Esperanto-klubo La Stelo de Ĝenevo. Tie li konatiĝis kun la ĉarmega aktivulino Madeleine Vuille (nask. 1910), kies sorton kiel orfo li kompatis kaj kies muzikan talenton li admiris. Tiel, Ardachès Stakian fariĝis esperantisto. Laŭ propra diro, li ŝatis la "idealon de la paco kaj frateco inter la homoj per Esperanto, kiu abolis la lingvan barilon". Ardachès kaj Madeleine geedziĝis en aprilo 1936, kaj baldaŭ naskiĝis iliaj filinoj Annette-Anouche kaj André-Armène. Ambaŭ virinoj fariĝis perfektaj muzikistinoj.

En 1977 Ardachès Stakian, kiu intertempe fariĝis svisa civitano (en 1949), havis la okazon viziti sovetian Armenion, ĝian modernan ĉefurbon Erevan kaj la tradician armenan sanktejon de Eĉmiadzin, kvazaŭ por fari pilgrimon hejmen en la malnovan patrujon, aŭ kio restis de ĝi. Tiun ĉi landon li neniam vidis, ĉar ĝi situas ĉe la alia, orienta fino de Turkio, malantaŭ la "armena" monto Ararat. Ardachès Stakian, kiu okupiĝis ankaŭ pri astrologio, forpasis la 7an de marto 1998 en Ĝenevo, lia vidvino Madeleine sekvis lin fine de 2004.

Ĝis hodiaŭ, la turkoj obstine neas la amasmurdon kontraŭ la armenoj aŭ interpretas ĝin alimaniere ol tiuj, kiuj asertas, ke temas pri genocido (aŭ etnocido). Pro tiu tre malagrabra kaj kontraŭdira disputo la

armenoj suferas ĝis nun. La koncernan monumenton en Erevano ĉiu interesata homo de ajna nacio povas laŭdezure viziti, kun aŭ sen la rekomendo de esperantistoj. Ankaŭ turkoj.

Andreas Künzli

Interlinguistica Tartuensis IX

Red. A. Duliĉenko, S. Kuznecov, M. Linnamägi, E. Ernits. Tartu 2009. 256 p. € 10.-.

Ĉiujn kelkajn jarojn aperas nova eldono de *Interlinguistica Tartuensis*. La naŭa eldono eldoniĝis akurate por la septembra interlingvistika konferenco en Tartu (Estonio) de la jaro 2009 kaj do povis esti prezentita ankoraŭ dum la aranĝo mem. Ĉi tiu koncepto de realigo de tia libroprojekto estas modela kaj imitinda, despli se la aktoj de aliaj interlingvistikaj aranĝoj (UEA, GIL) kutime aperas kun longa prokrasto post la prezento de la koncernaj prelegoj.

Ĉi tiu kajero de *Interlinguistica Tartuensis* estas komuna eldonaĵo de la tartua universitato, ĝia katedro de slavistiko kaj Internacia Asocio de Interlingvistiko (IAI) sub la redakta kaj eldona respondeco de A. Duliĉenko, S. Kuznecov, M. Linnamägi, E. Ernits kaj R. Romanĉik; ĝi enhavas 15 legindajn sciencajn kontribuojn en diversaj lingvoj: Esperanto (10), rusa (4), angla (1).

En la komenca sekcio pri teoriaj kaj historiaj aspektoj de soci- kaj interlingvistiko **Aleksandr D. Duliĉenko, Tartu** (p. 9-36), prezentas ruslingve iom renovigitan studon pri la historio de la ideo de internacia artefarita lingvo kun konataj faktoj kaj bibliografio, sed interrilatigitan kun frua sovetia socilingvistiko. Se la informoj pri ruslandaj aŭtoroj de planlingvoj en pli fruaj tempoj aperis priskribe, ili estas ĉifoje prezentitaj en tabelo. Estas traktitaj ‚materialismaj‘ imagoj de E.K. Drezen kaj E. Spiridoviĉ kaj la rilato de E. Bokarëv al la marksisma lingvoscienco. La fina ĉapitro temas pri ‚lingvotekniko‘ kaj ‚lingvoteknologio‘ en la frua sovetia interlingvistiko kun rilato al la terminologio de G. Vinokur.

La dua sekcio, dediĉita al interlingvistiko kaj eŭrolingvistiko, komenciĝas en la senco de lingvistika kulturpesimisma pritakso de la roloj de lingvoj, aŭ lingvaj modeloj en la pliampleksiĝanta Eŭropa Unio. La anglan lingvon **Detlev Blanke, Berlino** (p. 37-51), kiu estas konata, ĉar en la pasinteco li pledadis por pli forta rolo de la germana lingvo, ligas kun negativaj efikoj por multlingva komunikado. Koncerne la multlingvecon la rigora orientgermana aŭtoro referencas al analizoj, kiuj montras, ke la rezultoj de la instruado de fremdaj lingvoj ne estas tre esperigaj. Nu, restas la planlingva opcio, unuavice kun Esperanto kiel ĉefa modelo. Spite al ĉiuj teoriaj avantaĝoj, kiujn laŭ la (ofte tro idealismaj) interlingvistoj prezentas la planlingva modelo, ekzistas aro da kaŭzoj, kial planlingvo, kaj precipe Esperanto, ne estas konsidereblaj por la praktika enkonduko kiel interlingvo en Eŭropo. Ne nur respondecas la (lingvo)politika aspekto, kiu ŝajnas malfavori planlingvon, sed kulpas ankaŭ defecitoj flanke de la interlingvistika movado mem, kiu evidente stagnas. La ĝeneralan kvaliton de la planlingva movado Blanke taksas malalta, ĝian maturecon por disponigi la praktikan funkciadon nesufiĉa. Esperanto mem ne estas laŭ li tute evoluinta (aŭ evoluigita) por kovri la komunikajn bezonojn de EU, la leksikologia bazo de Esperanto nesufiĉa (sed la gigantaj vortaroj de Krause ja evidente celas montri la malon). Krom tio Blanke kulpigas certajn aŭtorojn, kiuj laŭ li nesufiĉe kompetente priskribas planlingvajn aferojn, ekzemple Okrent 2009. Laŭ la takso de la gvida interlingvisto, planlingvo en nia epoko ŝajnas apenaŭ havi ŝancon, ĉar „la nuntempa internacia politika situacio estas karakterizata per diversspecaj konfliktoj, diskriminacioj, malsamrangeco de landoj, luktoj pri influferoj, potencinflua pozicio de lingvoj.“ Necesas repliki, ke fakte ne tiuj, ideologiaj, sed aliaj faktoroj, pli pragmataj, kulpas. La politikaj ideologioj, precipe maldekstraj-utopiaj, kiuj kondukis la homaron en sakstraton, forvelkis, kaj la mondo devas solvi aliajn pli urĝajn problemojn kiel ekonomiajn, ekologiajn, sociajn, k.s. kaj ne konsideras la lingvan problemon prioritata, kiu ŝajne estas pli malpli solvita pere de la multlingveco unuflanke kaj la angla lingvo aliflanke. Post tia drasta liturgio pri negativaj faktoroj, kiuj laŭdire malhelpas la progresigon de planlingvo, eblas laŭ Blanke esperi sole je la „el laborenda Nitobe-raporto pri Eŭropa Unio“, kiu „povus resumi la teoriajn kaj praktikajn ekkonojn, kiujn prezentas la pli ol 120-jara ekzisto kaj funkciado de Esperanto“.

En sia dua ruslingva kontribuajo **A. Duliĉenko** (p. 52-71) traktas la problemon de (transetna) lingvo en kunteksto de la t.n. eŭrolingvistiko kaj interlingvistiko. Simile kiel „kulturologio“ en eksa Sovetunio, „eŭrolingvistiko“ ŝajnas esti nova kampo por diversspecaj akademiecaj okupoj, por trakti ĉion ajn por plenigi certan teman vakuon kaj por ricevi subvenciojn el Eŭropa Unio. La aŭtoro donas kvantan superrigardon pri la lingva konstelacio en la nuntempa mondo. Tie li listigas, laŭ Grimes, Ethnologue, la disdividon de kvanto de lingvoj laŭ kontinentoj, kio montras, ke en Eŭropo kun 225 unuopaj lingvoj estas laŭnombre parolataj nur 3% de la lingvoj de la mondo, dum en Afriko tiu procentaĵo estas 30% kaj en Azio eĉ 32%. Eĉ pli interesa estas samtempe la konstato, ke inter la unuaj dek plej gravaj traduk-lingvoj troviĝas ĉefe eŭropaj aŭ okcidentaj lingvoj, sinsekve antaŭ ĉio la angla, franca, rusa, germana, itala, sveda, hispana, ĉeĥa, holanda kaj latina (estus interese scii sur kiu loko Esperanto poziciigis). Atentinda estas la pozicio de la rusa lingvo, kvankam temas pri lingvo, kiu en Okcidento apenaŭ estas scipovata de nerusoj. La angla lingvo estas konsiderata de iuj lingvistoj kiel V. Krupa (Rusio) kiel *transetna* lingvo, kaj kelkaj kriterioj por tiu statuso estas menciitaj. Ĉar tiuj etnaj lingvoj ludas universalan rolon, oni ŝajne povas kaj devas ilin konsideri kadre de la interlingvistikaj esploroj, eĉ se interlingvistiko unuavice okupiĝas pri neŭtralaj planlingvoj. En la artikolo estas revenigitaj la ‚historiaj‘ konsideroj de E.K. Drezen de 1922 pri la postuloj de internacia lingvo, kiuj malgraŭ la intertempe malaktualiĝinta marksismeco de la sovetia aŭtoro evidente havas daŭran validecon, ekzemple la postulo, ke neŭtrala planlingvo estu kapabla ankaŭ funkcii kiel traduklingvo. Kiel aldonon al la artikolo oni trovas la programon de la prelegaro de prof. Duliĉenko, kiun li realigis en la semestro 2008-9 sine de la slavistiko en la tartua universitato pri la kadra temo ‚Slavaj lingvoj, slavistiko kaj eŭrolingvistiko‘ (Duliĉenko estas mondfama fakulo pri slavaj mikrolingvoj).

Diskutpunktojn pri avantaĝoj kaj malavantaĝoj de ‚English as a Lingua Franca‘ listigas la orientgermana anglistino kaj interlingvistino **Sabine Fiedler, Leipzig** (p. 72-82), referencante al la ĉefaj aŭtoroj pri la temo. La precipa argumento ‚kontraŭ la angla‘ restas la malnova: la angla ne garantias egalrajtan komunikadon, ĉar denaskuloj havas grandan avantaĝon kompare kun tiuj, kiuj devas lerni la anglan lingvon, kiu je la hororo de la esperantistoj disvastiĝas en Eŭropa Unio, kaj ne nur tie, obstine kun gradaj paŝoj antaŭen.

En interlingvistikaj medioj oni ofte forgesas, ke ankaŭ ekzistis provoj revivigi la latinon kiel internacian lingvon. Dank’ al la kontribuajo de **Věra Barandovská-Frank, Paderborn** (p. 83-102), oni ĉiam ekscias interesajn aferojn pri tiu movado, kiu en 1956 okazigis sian unuan kongreson pri viva Latino. Laŭ la aŭtorino la latina pruvis sian kapablon servi kiel internacia lingvo, sed kontestebla estas ĝia ĝenerala uzado. Malgraŭ la sendube granda kontribuo de la latina al la eŭropa civilizo, por internaciaj kontaktoj oni tamen serĉas pli facile lerneblan interlingvon. Tiel ankaŭ la latina estis kaj estas multfoje reformata, ŝanĝata kaj faciligata, nome ekestis aro da latindevenaj kaj latinidaj planlingvoj, kiuj reprezentas grandan kaj gravan parton de planlingvaj proponoj kaj fakte formas kvazaŭ novajn romanidajn lingvojn, kiel skribas la ĉeĥa-germana aŭtorino. Sed ĉi tiuj latinidaj planlingvoj havas fakte nur historian valoron, ĉar en la praktiko ili ne efektiviĝis, aŭ nur en tre limigita maniero kiel Occidental/Interlingue aŭ Interlingua de IALA. Kvankam ankaŭ Esperanto havas esence latinidan karakteron, ĝin oni tamen apartenigas al la t.n. miksitaj aŭ aŭtonomaj sistemoj. Kiel konate, la ĉefaj projektoj de la t.n. naturalisma skolo en planlingvistiko nomiĝis Latino sine flexione (1903), Occidental-Interlingue (1922), Novial (1928) kaj Interlingua (1952). Daŭre estas inventataj novaj artefaritaj idiometoj, kiel Barandovská-Frank montras laŭ la ekzemploj de Projecto Auxilingua (1994-2006), Romanova (1999) Mondlango (2002), Atlango (2002), Progressiva (2003), Salveto (2006), k.a. Sekvas la tria sekcio nomata (socio)lingvistikaj aspektoj de esperantologio. Interesan analizon realigis **Aloyzas Gudavičius, Šiauliai** (p. 103-112), kiu sisteme esploris la geografian devenon de kulturnocioj listigantaj en NPIV (ĝis la litero L). En tio li konstatis dominadon de la eŭropa kultura fono en la sfero de historiaj kulturregionoj (ekzemple Kastilio, Bojolezo, Faroso, Itako, Helikono, Helesponto, k.s.), kaj de juraj kaj propraj kulturnocioj (ekzemple konkordato, diocezo, breviero, barkarolo, ĉampano, k.s.), dum (la relative malmultaj) neeŭropaj terminoj estas limigitaj al la geografia nomenklaturado (ekzemple Duŝanbo, Dajreno, Daŭho, Dodoma, k.s.), mitologionimoj (Bakĥo, Edeno, Hadeso, Iŝtar, Ganeŝo, k.s.) kaj ekzotaj socikulturaj, religiecaj kaj ritaj fenomenoj (guroo, kŝatrio, harakiri, karmo, hajko, k.s.). El tio dedukteblas grava kontraŭdiro de Esperanto, kiu laŭ sia memdifino kaj uzado estas internacia, sed laŭ sia interna strukturo (formo kaj enhavo) eŭropa lingvo esence respegulanta la eŭropan kulturon. La litova aŭtoro opinias, ke estus do pli ĝuste paroli ne pri internacieco, sed pri eŭropeco de Esperanto kiel lingvosistemo.

Per siaj ‚lingvokulturologiaj‘ studoj **Aleksandr S. Melnikov, Rostov-na-Donu** (p. 113-143), enkondukas la leganton en vastan kaj interesan socilingvistikan kampon, kiun la aŭtoro traktis ankaŭ en sia ampleksa ruslingva habilitacia verko. La ĉefa celo de la aŭtoro estas eltrovi, surbaze de miloj da diversĝenraj Esperanto-tekstaroj, skribaj kaj buŝaj, kiujn li esploris kaj analizis, kiu estas la specifa lingva personeco de ‚tipa esperantisto‘. Kvankam Melnikov venis al la konkludo, ke la esperantistoj reprezentas kvazaŭ-etnon,

ĉar ĉe ili lingvokulturologie ripetiĝas samaj fenomenoj kiel ĉe kutimaj etnoj, baldaŭ montriĝas, ke la esperantistan personecon karakterizas ties specifa lingvouzado, kiu estas komprenebla nur inter (lertaj) esperantistoj. La aŭtoro mencias amason da ekzemploj el plej diversaj kuntekstoj kaj jaroj. Multaj el tiuj kazoj estas amuzaj, ironiaj aŭ sarkasmaj. Ŝajnas, ke ĝuste ĉi tiu specifa esprimaro (aŭ esprimkutimo) formas parton de la arketipa aŭ originala Esperanto-kulturo, nocio, kiun eĉ esperantistoj mem ofte havas penon difini, kiam ili pensas pri la originala Esperanto-kulturo. Tial utilas sisteme esplori tiun materialon, kaj estus ankaŭ dezirinde, ke la sciencaj konsideroj de Melnikov enirus pli ofte la Esperanto-lernolibrojn.

Al la lingvokulturologio certe apartenas ankaŭ la sekva (anglalingva) kontribuo, en kiu **Renato Corsetti kaj Anna Löwenstein, Romo** (p. 159-191), prezentas kelkdekon da insultvortoj en Esperanto (oni iom miras kial ĝuste Corsetti/Löwenstein okupiĝas pri tiu temo). Laŭ la enkondukaj klarigoj de la geaŭtoroj, la registrado estis farita inter 1985 kaj 1990. Krom insultoj troviĝas ankaŭ blasfemoj, tabuaj vortoj, eŭfemismoj, metaforoj, interjekcioj, onomatopeaj esprimoj kaj slangajoj. Multaj vortoj estas bonkonataj kaj popularaj inter Esperanto-parolantoj, aliajn oni legas unuafoje kaj iomete miras pri ilia ekzisto (ekzemple: fojnkapulo, muŝmidzanto, nazmukulo, proksimpisulo, sulkojonulo, voj-bubalo). Necesus samtempe fari rangtabelon de la populareco de tiuj esprimoj. Krome estus utile, se oni, kiel tion faris Melnikov, indikus la fonton kaj kuntekston por tiuj ekzemploj kaj aldonus la tutan frazon, el kiuj tiuj vortoj estis ĉerpitaj. Interesa detalo estas, ke la vorto ‚volapukisto‘ ankaŭ troviĝas en la listo, dum la vorto ‚idisto‘ mankas (praktike ambaŭ esprimoj estas tamen treege malofte uzataj kiel fivortoj, eble malpli en insulta, ol multe pli en ironia senco). Do, necesus aldoni konkretan kaj klaran priskribon pri la kutimoj de uzado de tiuj vortoj, ĉar alikaze tiuj vortoj pendas en la aero. Krome oni sin demandu, ĉu ne ankaŭ ekzemple la vorto ‚mensmalsanulo‘, kiu ja estas volonte uzata diagnozo inter esperantistoj kun la celo diskrediti la homon, kies opinion oni trovas stranga, bizara, idiota aŭ ‚nenormala‘, ne ankaŭ troviĝu en tia listo, same kiel eble ankaŭ vortoj kiel ‚finvenkisto‘ aŭ ‚raŭmisto‘, kiuj en diversaj Eo-medioj servas almenaŭ kiel pejorativaj mokvortoj. Apud ĉiu esperanta vorto oni trovas anglan tradukon. Estas normale, ke tiaj listoj estas mankohavaj aŭ nekompletaj, ja ili eĉ faras iom hazardecan impreson. Estus do bone, se oni sisteme okupiĝus pri tiu temo kaj foje eldonus science verkitan vortaron, seeble plurlingvan, por kompletigi kaj ilustrati tion, kio sur tiu ĉi kampo jam aperis en la pasinteco. Por testi, ĉu Esperanto estas semantike vere internacia lingvo, oni devus ekzameni, ĉu tiuj fivortoj estas komprenataj kaj aplikataj ankaŭ de ĉinoj, japanoj, koreoj kaj aliaj neeŭropanoj kaj kiujn emociojn ili povas vekti ĉe ili.

Novan aspekton al interlingvistiko alportas la komputikaj programoj por parolsintezo kiel Festival, Mbrola, Espeak, Diphone, Scheme, Festvox. Klopodante produkti artefarite homajn voĉojn, oni frontas plej diversajn problemojn, kiujn la aŭtoro resume priskribas. Laŭ la testoj, kiujn **Antonio Codazzi, Ĝenovo** (p. 144-158), priraportas, oni asertas, ke Esperanto estas el la vidpunkto de la fonemoj, reguleco kaj kunigo de malsamaj kulturoj la plej taŭga pontolingvo, do ĝi prezentas taŭgan bazon por la sintezaj lingvoj. Gravan demandon de la Esperanto-tradukado tuŝas **Brian Moon, Luksemburgo** (p. 192-202), lige kun la ampleksaj EU-terminaroj, kiuj estas tradukendaj de unu al aliaj lingvoj. Kompare kun la komenca tempo de Eŭropa Unio, kiam la franca estis la gvida lingvo de la fondodokumentoj, plej malfrue post la aliĝo de aro da ŝtatoj en 2004 necesas malignori dudekon da aliaj lingvoj, precipe orienteŭropaj. Nature, la angla kiel laborlingvo dominas hodiaŭ, sed tio ne signifas, ke la unuopaj landoj lingvistike ne irus sian propran vojon, solvante terminologiajn tradukdemandojn parte laŭ sia propra gusto, rezignante pri la transpreno de latinradikaj ‚neologismoj‘, kiel ekzemple la dana (kiu uzas ‚nærhed‘ anstataŭ ‚subsidiarity‘). En tiu kompleksa situacio situas la ĉefa dilemo de Esperanto: Se necesus traduki ĉiujn formalajn, jurajn, teknikajn kaj politikajn terminarojn de la EU-dokumentoj al Esperanto aperus la demando kiel oni procedu, kiujn lingvojn oni konsideru kiel bazon kaj kiujn lingvistikajn regulojn oni apliku? Ĉu angle ‚multilingualism‘ fariĝu en Esperanto aŭtomate ‚multlingvismo‘ aŭ prefere ‚multlingveco‘, laŭ la pli ofta modelo de la germana -keit, latva -ība, hungara -ség, nederlanda -heid, dana kaj sveda -het, finna -syys, estona -sus, slovena -nost, ktp.? Kiel do oni traduku al Esperanto ‚subsidiarity‘ aŭ ‚Vertragsverletzungsverfahren‘ – kiu en iuj lingvoj estas tradukita per ‚malobservo‘, en aliaj per ‚malobeo‘. Ankaŭ la termino ‚Aufforderungsschreiben‘ trovas plej diversajn traduksolvojn en la unuopaj lingvoj, nome de ‚postulletero (propono por la germana) ĝis ‚minacaverta letero‘ (itala) aŭ ‚oficiala sciigo‘ (finna kaj litova) aŭ ‚skriba averto‘ (nederlanda). En la pola ekzistas eĉ du eblecoj: ‚avizo pri nerespekto de la leĝo‘, aŭ ‚peto forigi malobeon‘. Do, la totala lingva kaoso estas antaŭvidebla. Moon, kiu mem praktike konas la situacion de la tradukado en Eŭropa Unio, kaj kiu cetere estas vicprezidanto de la Akademio de Esperanto, bedaŭrinde ne proponas konkretan strategion kiel la Esperanto-movado solvu tiun tradukdefion, kaze ke la esperantistoj subite estus frontitaj kun ĝi.

Fine de tiu ĉi sekcio la fonetikistino **Oksana Burkina, Sankt-Peterburgo** (p. 203-212), okupiĝas pri problemoj de prononco en Esperanto kaj referencas krom al lingvaj respondoj pri fonetiko de Zamenhof,

Waringhien, Kalocsay kaj Wells ankaŭ al propra eksperimento, kiun ŝi faris en sia universitato. En la analizo interesis la ekzamenantojn precipe la prononco de la vokaloj /a/ kaj /o/ (tio gravas ĉefe ĉe ruslingvanoj) kaj de la konsonanto /r/ (kio gravas supozeble ĉe germanoj, francoj, danoj, ĉinoj, japanoj, k.a.). Se oni bone komprenas ŝian rusan tekston, staras inter alie la aserto, ke la „moderna“ aŭ „nuntempa“ (ruse: *sovremennoe*) prononco de Esperanto estas la rezulto de kombinitaj tradicioj, de la konscia rilato al la lingvo ĝis la riĉeco de la parola praktiko. Alia aserto aŭ konkludo estas, ke specifaĵo de Esperanto kompare kun la etnaj lingvoj estas la kriterioj de la kvalita pritakso de la parolo (ekzemple ‚komprenebleco‘ kaj ‚natureco‘) kaj la grado de la prestiĝo de parolanto en la esperantista komunumo. En ŝia artikolo ne mankas ankaŭ la fama, kvazaŭ legendeca aserto pri modela prononco de Esperanto fare de kroatoj (naskiĝinta supozeble pro la modela retoriko ĉe Lapenna). Laŭ la klarigoj de la aŭtorino kaj laŭ la indikita fakliteraturo eblas konstati, ke la temo estas malbone esplorata.

En la plej lasta sekcio atribuita al la t.n. Tartu-moskva skolo kaj problemoj de la historio de interlingvistiko, diversaj konataj kolegoj prezentas siajn raportetojn pri unuopaj planlingvaj projektoj aŭ aperigas biografiajn notojn pri konkretaj planlingvistoj.

En lingve ne perfekta Esperanto *Enn Ernits, Tartu* (p. 213-228), raportas pri la finn-ugra planlingvoprojekto Budinos, kiu estis inventita antaŭ nelonge de la udmurto Aleksej Arzamazov, filologo, redaktoro kaj vicprezidanto de la Udmurtia PEN-Klubo en Ijevsko, Udmurtio, Ruslanda Federacio. Ŝajnas, ke Arzamazov disponas ankaŭ (teoriajn) sciojn pri Esperanto kaj Ido, sed ĉu li mem konsideras sin esperantisto-interlingvisto ne estas konate. Surbaze de la ne tro abunde, ĉefe en interreto trovita materialo Ernits prezentas la ĝisnune publikigitan substancon de tiu lingvoprojekto kaj enkondukas la leganton en la lingvan sistemon de Budinos (kies origina nomo estis ‚Fenno-ugra esperanta kela‘ – kela signifas lingvon). Do, temas almenaŭ pri interesa novaĵo krei interlingvon por la finnugraj popoloj, neplejlaste por savi iliajn ekziste minacatajn idiomojn, kiuj en la pasinteco grave suferis pro diversaj faktoroj, inter alie pro la rusiga politiko, kiu estis ruiniga por certaj naciaj malplimultoj en Ruslando (sed tion oni ne mencias). Al la familio de la finnugraj lingvoj apartenas ĉefe la finna, estona, livona, vota, vepsa, karela, samea, marea (maria), mordva (kun ĝiaj du variantoj erzja kaj mokŝa), komea (komia), udmurta, mansa, ĥanta kaj hungara. Sur tiuj lingvoj, kiuj cetere estas tre malproksimaj parencoj (do neniel komparebla ekzemple kun la slava situacio), Budinos baziĝas (oni memoru, ke en la 17a jc. la kroata panslavisto Juraj Križanić kreis inter- aŭ komunslavan lingvon). Sed kun siaj 15 gramatikaj kazoj Budinos estas supozeble multe pli malfacile lernebla ol ekzemple Esperanto. Laŭ la takso de la kreinto de Budinos (kiu cetere estas grekdevena nomo) ĝia lernado daŭras proksimume unu monaton; tiam la lernanto ekparolos kaj ekskribos la lingvon. Dum iuj aktivuloj entuziasme bonvenigis la projekton kaj dudeko da homoj parolas Budinoson, Ernits, mem finnugristo, konsideras ĝin ‚atentinda eksperimento por krei komunan finn-ugran lingvon‘. Citante alian finnugriston, ŝajnas ke ankaŭ Ernits mem montras sin sufiĉe skeptika pri la sukceso de tia nova interlingvo, kiun li apartenigas al la aposterioraj pazilalioj. Anstataŭ lerni novan finnugran komunan lingvon, kaj konsiderante ke ‚ĉie estas serioza problemoj, ke la angla lingvo pretendas al la rolo de la monda lingvo‘, Ernits konsilas tamen amase ekuzadi Esperanton. La lernolibro pri Budinos aperis en 2009 en Ijevsko, kaj leginda intervjuo kun ĝia aŭtoro, kiu mem plendas pri la influoj de la angla lingvo al la finnugraj idiomoj, estis publikigita en la gazeto ‚Junularo de la Nordo‘ (Siktivkaro, Komia respubliko) la 7an de decembro 2009 kaj estas legebla sur <http://www.mskomi.ru/n/article.php/5116>.

Madis Linnamägi, Tartu (p. 227-233), prezentas materialon, kiun li trovis en la fako ‚manuskriptoj kaj raraj libroj‘ de la Scienca biblioteko de la Tartua universitato. Temas pri la pazigrafia universala lingvo ‚Ideogrammid‘ de la estono Jaan Sarv (1877-1954), profesoro pri matematiko, kiu evidente estis kreita en la tempo de la dua mondmilito. Montrita estas ‚Faŭsto‘ en la ideografia lingvo de Sarv, kiu laŭ klarigo de Linnamägi korespondadis en tiu lingvo kun sia filo dum lia militservado.

Al la antaŭlasta kontribuo de *Andreas Künzli, Berno* (ne Basel) (p. 235-239), kiu prezentas ĝis nun nekonatajn faktojn pri la (skota) familia deveno de Edgar von/de Wahl (fakte Mac-Dowall) laŭ la kroniko de la familio Wahl mem kaj surbaze de korespondaĵoj kun lia nepo, kiu vivas en Germanio, necesas aldoni jenon: Laŭ esploro kaj komuniko de Don Gasper (Hongkongo), kiu en julio 2009 partoprenis idistan renkontiĝon en Tallinn kaj tiuokaze vizitis la tombejon Aleksandr Nevskij, estis malkovrite, ke la tombo de von Wahl, n-ro AN II-3, estis ŝanĝita (nuligita) kaj okupita per alia mortinto (Olga Davidova, muzikistino), fakte jam en 1996. Feliĉe, la tombo de von Wahl povis esti fotita en 1995 kaj publikigita en la svisa planlingva enciklopedio.

Fine de la artikolaro oni trovas la ruslingvan kontribuon de *Sergej Kuznecov, Moskvo* (p. 240-252), kiu priskribas la historion de la rigano Vsevolod Ĉeŝiĥin, kiu estis samtempo de Zamenhof. Ĉeŝiĥin enkondukis la terminon kosmoglotismo, iniciatis la petrogradan societeton Kosmoglot kaj inventis en 1913 la

projekton Nepo. Estas montrata, kial Ĉeŝiĥin, kiun la leksika realigo kaj sufiksa sistemo de Esperanto (patro/patrino, kaj) ne kontentigis, distancigis de Esperanto.

Jen do bunta bukado de temoj, pri kiuj nuntempaj interlingvistoj (aŭ ĉu eŭrolingvistoj?) okupiĝas. Se oni jam abunde traktis la multlingvismon aŭ multlingvecon, eble la sola obstaklo de *Interlinguistica Tartuensis* estas ĝia specifa plurlingveco. Kiel jam menciite, precipe la rusan lingvon eĉ multaj lingvistoj ne konas ekster Ruslando aŭ Ruslingvio. Aliflanke, la kajero estas bela ekzemplo por demonstri, ke ne ĉio devas esti publikigita en la angla lingvo kaj ke la scipovo de Esperanto estas nedisputebla neceso por okupiĝi pri interlingvistiko. Nature, se la artikoloj estus verkitaj nur en unu el la grandaj etnolingvoj, pli vasta publiko povus kompreni ilian enhavon.

Fine de la kajero estas publikigita la Statuto de la Internacia Asocio de interlingvistiko (IAI), kiu faras la impreson de fikcia aŭ virtuala organizo, sed kies anoj tamen de tempo al tempo kapablas lanĉi interesajn projektojn, kiel montras la ĉi tie traktita rezulto. Dum la tartua aranĝo cetere estis fondita nova organizo, la Jakob-Linzbach-Asocio, por honori la heredaĵon de tiu legendeca estona semiotikisto, kiu vivis inter 1874 kaj 1953 kaj kiu prezentis ekzemplon de filozofia universala lingvo laŭ la sugestoj de Leibniz.

TTT: http://www.plansprachen.ch/files2/Enhavo_IT-IX.pdf

Komparu la raporton en *Esperanto* (UEA), jan. 2010, kun foto de la konferencaj partoprenintoj.

Romaniuk, Zbigniew kaj Wiśniewski, Tomasz (tradukis Wierzbowski, Przemysław):

Ĉio komenciĝis ĉe la Verda. Pri Ludoviko Zamenhof, lia familio kaj la komenco de Esperanto.

35 + 50 paĝoj. Księży Młyn Dom Wydawniczy Koliński Michał, Łódź. 2009.

<http://www.ksiezy-mlyn.com.pl>

„Multe jam oni verkis pri Ludoviko Zamenhof, tial ĉiu sekva provo postulas kuraĝon kaj ŝajnas esti ripeto“, tiel tute komence la du polaj aŭtoroj avertas pri sia propra entrepreno, eble kun iom troa respekto antaŭ la prizamenhafa historiografio.

Zbigniew Romaniuk kaj Tomasz Wiśniewski ne estas esperantistoj, sed lokaj historiistoj, kaj tio faras ilin interesaj por la Esperanto-historiografio por havigi al ĝi freŝan venton. Romaniuk fariĝis konata pro siaj historiaj studoj pri la ŝteto Brańsk, kaj Wiśniewski posedas vastan kolekton de historiaj fotoj publikigitaj sur www.bagnowka.com.

La ĉefa sciindaĵo de ĉi-libro estas la informo, ke Mordechaj-Motel-Marko Zamenhof, la patro de L.L. Zamenhof, naskiĝis en 1837 ne en Tykocin kiel ĝis nun kredate, sed en Suwałki. Krome, la tiama oficisto ne preterlasis la okazon aldoni en la naskiĝatestilo, ke Fajwel Zamenhof ne scipovis subskribi la dokumenton. Ĉi tiu informo do kontraŭas la ĝis nun kredatan opinion, ke la patro de Marko Zamenhof, do t.e. la avo de L.L. Zamenhof, estis bone klerigita. En Suwałki naskiĝis ankaŭ du fratinoj de Motel-Mordechaj-Marko: en 1839 Rivka (Rebeka) kaj en 1843 Perla (Peszka). Fajwel estis menciita kiel „revendisto“. Laŭ la trovitaj dokumentoj eblis konkludi, ke la Zamenhofoj venis al Suwałki antaŭ januaro 1837 kaj elmigris el la urbo en julio 1843. Nerespondita restas la demando, kie la Zamenhofoj estis inter 1843 kaj 1853, jaro kiam aperas spuroj en Tykocin. Eble ili restadis en diversaj lokoj. Ŝajnas, ke la Zamenhofoj migradis inter urboj, kiuj ekonomie estis allogaj kaj kie ili trovis laboron. La plej malnova atesto de loĝado de Zamenhofoj en Tykocin estas la informo, ke en decembro 1853 en la tiuloka sinagogo estis anoncita la geedziĝo inter Aron Froimowicz Szwarzenberg el Łomża kaj fraŭlino Peszka Fajwelowna Zamenhof el Tykocin. Ĉi tiuj sciigoj estas la plej fruaj informoj, kiuj pruvas la restadon de zamenhofaj familioj en tiuj urboj. En la nupta atestilo estas ankaŭ notite, ke Peszka scipovis skribi nek pole, nek hebree, nek jide. Povas esti, ke la instruisto Szwarzenberg influis la kleriĝon de la juna bofrato Mordeĥaj-Marko. Do, la trovitaj dokumentoj estas interesaj kaj gravaj, ĉar samtempe ili iom raportas pri la sociaj cirkonstancoj, en kiuj zamenhofaj parencoj siatempe troviĝis. Pri Marko la aŭtoroj mencias ankaŭ, ke „oni sciis, ke li komencis studi pedagogion en Moskvo“ (sen fontindiko).

En la ĉapitro pri Bjalistoko, kien la Zamenhofoj probable alvenis en 1857, la aŭtoroj klarigas, ke la familio okupis tri malgrandajn ĉambretojn ludonitajn de la judo Ciechanowski ĉe la Verda strato angule de la

Blanka strato. La Verda strato ŝanĝis poste sian nomon al Jateszna, Jatkowa, Jatki. En 1927 estis instalita sur la fronta muro de la konstruaĵo memortabulo al L.L. Zamenhof. Tio kaŭzis diskonigon de erara opinio pri la preciza naskiĝloko de Zamenhof, laŭ kiu onidire li naskiĝis en la teretaĝo de la ĉestrata loĝejo.

Plie oni ekscias, ke al la cirkumcida ceremonio por L.L. Zamenhof estis invititaj laŭdire membroj de la signifa familio Zabłudowski kaj ilia bofilo Eliezer Halberstam kaj ke la riton ŝajne partoprenis ankaŭ la oficiala rabeno Jozua Skindberg kaj la fama juda verkisto Eliezer Dov Lieberman.

La aŭtoroj supozas, ke la lojaleco de Marko Zamenhof vidavide de la caraj aŭtoritatoj estis tiom forta, ke verŝajne li eĉ informis ilin pri neleĝaj judaj konkurencaj lernejoj en Bjalistoko.

Laŭ R/W kulpis la „pligrandiĝanta antisemitismo inspirata de rusaj naciismaj grupoj“, tiel ke LLZ perdis sian entuziasmon pri la rusa lingvo. Ĉu LLZ legis la biblian ĉapitron pri Babelo kiel dekjara aŭ pli juna knabo oni ne scias, same ne ĉu lia patrino pensis, ke li fariĝos talenta verkisto. Estas bone, ke la aŭtoroj menciis la faman Babelturo-pentraĵon de Pieter Brueghel (ne Bruegel), sen indiki la jaron de ĝia estiĝo (1563). Ankaŭ domaĝe, ke en la bildoparto mankas la koncerna fotoĵo de la menciita bjalistoka fotisto Jefim Sołowiejczyk por vidi pri kio temas.

Pri la moskva restado R/W rakontas, ke LLZ loĝis en ĉambreto, kiun li luis de iu Zięba, amiko kaj komercisto kun bjalistoka deveno, kiu evidente troviĝis en Kitajgorod. Kutime estas konate, ke li loĝis en la domo de iu Miklaŝevskij apud la Tverskaja-strato.

Ĉi tie, en la nesto de la „primitiva antisemitismo“, kiel R/W skribas, LLZ trovis la kaŭzon por alproksimiĝi al la cionisma movado. Dum la polaj aŭtoroj ŝajnas ŝovi la antisemitismon unuavice al la rusoj, ili samtempe silentas pri la pola kontraŭjudismo, kiu furoris samtempe. Aperas ankaŭ la aserto, ke LLZ „komence kunlaboris kun la moskvaj gazetoj ‚Russkij Evrej‘ kaj ‚Moskovskie Vedomosti‘ (ne moskovskoje), kio estas dubinda (ĉar ĝis nun oni ne trovis artikolojn de LLZ en tiuj gazetoj, vd. Korĵenkov, Homarano, 2009, p. 45, 284). Kiel gravan cioniston, de kiu Zamenhof eventuale estis influita, R/W atentigas pri Jehuda Lejb Gordon (1830-92), elstara juda/hebrea aktivulo en Rusujo, sed ĉu LLZ konscie „proksimiĝis ankaŭ al la koncepto lanĉita“ de li, estas dubinde, ĉar LLZ ne menciis tiun nomon. Fakte, Gordon esprimis similajn aŭ kongruajn vidpunktojn rilate al cionismo, asimilismo kaj la problemoj de la juda elmigrado al Palestino kiel LLZ en siaj pricionismaj artikoloj kaj en la hilelismo de 1901.

Hilelismon R/W mencias nur unufoje laŭnome, sed rezignis trakti kaj interpreti tiun apartan kaj certe iom komplikan temon.

Inter aliaj sciigoj troviĝas, ke la gimnazio kie Zamenhof lernis en Bjalistoko, estas nuntempe la 6a liceo reĝo Sigismundo Aŭgusto ĉe la strato Kościelna kaj ke la rivero Biała formis dum jarcentoj la limon inter la Pola Reĝlando kaj Litova Grandduklando (la urbocentro, kie situas la Zamenhof-strato, hodiaŭ troviĝas okcidente de tiu rivereto).

Bedaŭrinde en la teksto enŝteliĝis kelkaj fuŝinformoj, kiuj iom malvalorigas la raporton de la du polaj historiistoj, kiuj evidente ne estas sufiĉe bone dokumentitaj pri la cetera biografio de Zamenhof kaj pri la historio de la Esperanto-movado, pri judaj aferoj, ktp. Inter alie, Zamenov krom la rusigita skribformo ne povas esti hebrea kiel asertite, ĉar en la hebrea הַמְּנִיחַ troviĝas la litero he.

La aserto, ke „oni ne vere scias kiel LLZ reagis al la informo pri kreo de“ Volapük, estas malĝusta. LLZ plurfoje esprimiĝis pri Schleyer kaj ties stranga inventaĵo kaj detale traktis tiun temon en nefinita artikolo en *La Esperantisto* de 1889/90 kaj en aliaj okazoj.

Negative pritaksata estas la restado de LLZ en Veisiejai, sed ĉu lia kontakto kun la litova lingvo estis „unusola avantaĝo“ oni povas pridubi, ĉar lingvistike litovaj influoj en Esperanto ŝajnas ekzisti malmultaj aŭ neniuj, despli ke Zamenhof mem ne raportis pri tiuj influoj, pri kiuj oni povas nur spekuladi. La utileco de lia restado en Veisiejai tamen konsistis probable en tio, ke LLZ abunde meditis pri sia lingvo kaj ke li venis al la persona konkludo, ke la profesio de ĝenerale praktikanta kuracisto ne taŭgas por li. Aliflanke, Aleksandr Zilbernik, la bopatro de LLZ, prave trovas adekvate pozitivan pritakson, same kiel lia filino Klara, al kiu LLZ edziĝis kaj kiu fariĝis lia fidela vivkunulino kaj helpantino.

Finfine, la plej legindaj estas la tri ĉapitroj pri Suwałki, Tykocin kaj Bjalistoko, kiuj ankaŭ iom priskribas la tiaman etoson en tiuj urboj. Komprenoble, la studo estas ege truohava, sed ŝajnas, ke por tiu celo ne ekzistis la ambicio verki pli ampleksan LLZ-biografion. Ankaŭ ne komprenbla estas la celpubliko de la libro. La esperanta teksto faras impreson iom tro polecan (Tylża, poviat-ĉefurba). Bedaŭrinde, la koncernaj dokumentoj kun polaj nomoj ne estas publikigitaj. R/W iom tro citas el la libro de Ziółkowska kaj Kraŝko, studoj kiuj povas esti konsiderataj kiel eksaj kaj science malnoviĝintaj. Verkante pri Zamenhof, oni ne povas eviti legadi lian tutan originalan verkaron, inkluzive de ĉiuj ekzistantaj leteroj.

Krom kelkaj tajperaroj kaj dubindaj kazoj pri manko de la artikolo la Esperanto-lingvaĵo ĝenerale estas en ordo.

La ĉefan tekston sekvas skizo pri la historio de la Esperanto-movado en Bjalistoko, kiu ampleksas kvin kaj duonon da paĝoj. Fontindikoj en la teksto mankas, sed kelkaj uzitaj fontoj estas indikitaj en la bibliografio. Mankas en la librolisto la ĉefa verko pri la historio de la Esperanto-movado en Bjalistoko, kiu en Esperanto estis verkita de Zofia Banet-Fornalowa kaj eldonita en Svidniko en 2003 (resumo de tiu teksto aperis en la revuo *Esperanto* de UEA en junio kaj julio-aŭgusto 2009). Aldonita estas listo de la Universalaj Kongresoj.

La eldonaĵo estas dulingva, esperanta kaj pola kaj aranĝita tiel, ke ambaŭ lingvaj partoj formas apartan libron. En la mezo troviĝas kelkaj vidindaj fotoj, inter alie unu de la strato kie situas la domo en Grodno post ties renovigo, en kiu Zamenhof loĝis.

La tipografio estas bonkvalita, la bindaĵo solida, la kovrilo, kreita de Wojciech Miatkowski, kaj la stilo de la teksto mem postlasas la impreson de porinfana literaturo. Sensacia estas la prezo de la libro – nur 8.40 € (UEA), sed komprenebla, se oni rimarkas la diversajn sponsorecojn, ĉefe bjalistokajn, kiuj estas menciitaj laŭ sigloj sur la kovrilpaĝo.

Teknike prilaboris la fotojn kaj enpaĝigis la libron Paweł Szewczyk, iujn meritojn pri la traduko havas ankaŭ Jarosław Parzyszek kaj Christophe Chazarein. Menciita estas la firmao Kroll Ontrack, ĉar ĝi savis materialojn preparitajn por printi kaj perditajn pro paneo de malmola disko.

Entute oni povas esperi, ke la du historiistoj-verkistoj trovos la vojon al la historiografio de Zamenhof/Esperanto, tiel ke oni povos atendi de ili novajn gravajn esplorojn en la estonteco. Urĝe bezonata estus ekzemple tuteca kaj moderne verkita historio de la Esperanto-movado de Pollando ekde la komencoj ĝis nun aŭ dum certaj periodoj kiel intermilita kaj komunisma, pri kiuj oni intertempe gajnis sufiĉe da tempa distanco.

Ŝapiro, Jakobo. Babiladoj de bonhumora Zamenhofano.

40 paĝoj. Hejme – libro-mondo. Czeladź 2009, 2a eld. Prezo: 2.40 € (UEA). <http://www.hejme.com.pl>

Ĉi tiu modesta, senbrila broŝureto kun la ridinda surkovrila bildo enhavas humure treege fortajn tekstojn verkitajn de antaŭmilita esperantista pioniro, kies nomo estas ĝenerale konata, sed kies personeco iom forgesata. En artikoleto de E. Wiesenfeld almenaŭ la Enciklopedio de Esperanto de 1933 menciis lin kiel „unu el la plej humurstilaj esperantistoj“, pritakso malofte atribuita al Esperanto-verkisto. Kiu estis Jakobo Ŝapiro? Kiam en 1911 li estis 14-jara, li decidis lerni Esperanton, kunlabori kun Pola Esperanto-Societo kaj post la unua mondmilito organizi la Esperanto-movadon en Bjalistoko, la naskiĝurbo de L.L. Zamenhof.

Fakte, la „babiladoj“ de la bonhumora Zamenhofano, verkitaj en 1913-14 (kiam Ŝapiro loĝis en Lodzo) kaj aperintaj en du eldonoj en 1922 kaj 1924, ne estas banalaj babiladoj de iu simpla esperantisto, kiu provas iom verki en la internacia lingvo, sed ili signifas multe pli: Sur malmultaj paĝoj ili reprezentas esence la trafan kaj kritikan psikogramon, kiun kuraĝa esperantisto aŭdacis entrepreni pri la averaĝa samideanea Esperanto-movado, pli precize pri la vivo de la loka societo, en kiu oni unuflanke iom rivalas pro ŝajne gravaj oficoj, aliflanke pasive ĉeestas kiel simpla membro. Uzante la pseŭdonomon Joŝo, en la antaŭparolo Ŝapiro avertis, ke „la atenta leganto trovos ĉi tie la tipojn el sia societo, bone konatajn al li“ – ekzemple en la peco *Grava okazintaĵo*, kie aperas s-ro Neskribemski, kiun Ŝapiro nomis „tradukanta samideano“, aŭ s-ro Oratoremulov, kiu restis silentema en la loka societo, aŭ f-ino Ridemoviĉ, kiu sidis en la societo malgaja, aŭ s-ro Reformemski, kiu transiris al la eklezio de pastro Schneeberger, aŭ s-ro Fervorulov, kiu ĉesis viziti la societon, aŭ s-ro Poeziaĵov, kiu skribis amversaĵojn. Eĉ la iom stranga svizo René de Saussure estas menciita, kio signifas ke lia daŭra inventado de novaj lingvoreformprojektoj okupis la menson de la samtempoj kaj eĉ atingis la atenton de bjalistokanoj. En *Terura sonĝo* Ŝapiro havis la koŝmaron, ke li ĉeestas solenan jarkunvenon de la Esperanto-Societo, al kiu li ne estis oficiale invitita. La kunveno disvolviĝis en bizara etoso: S-ro Kritikoviĉ estis elektita kiel estrarano, s-ro Flirtemulov same, s-ro Skandalulov kiel kandidato por estrarano, ktp. Sed la elektorezulto kontentigis neniun: s-ro Skandalulov ofendiĝis, ĉar oni elektis lin nur kiel kandidaton, sed ne kiel estraranon, malgraŭ tio ke li jam konas iom la gramatikon kaj do povas esti plenrajte elektita kiel estrarano. Aliflanke s-roj Flirtemulov kaj Kritikoviĉ protestis, ĉar ili ne estis elektitaj kiel prezidanto. „Plendis ankoraŭ multaj aliaj, kontenta estis neniuj, krom la

prezidanto kaj vicprezidanto kaj ankoraŭ kelkaj paroj, ĝoje pepintaj en anguloj.“ En la rakonto *Nia societo* la anoj fanfaronas, ke ili posedas „du propagandajn foliojn, unu leterkeston, unu ŝrankon, unu verdan stelon kun Zamenhof, du ferajn kaj kelkajn Esperantajn ŝlosilojn, kelkdek stampilojn, kelkajn anonimajn plendleterojn, unu redaktoron, unu delegiton, unu korespondanton, unu tradukanton, unu filozofon, unu oratoron, multajn kritikantojn, unu poeton, unu deklamiston kaj unu rublon da malprofito de ĉiu literatura vespero.“ En la sekva peco *Se mi fariĝus idisto* la aŭtoro rakontas, ke kiel esperantisto li sendis siajn tradukojn al la redakcioj de Esperanto-revuoj, sed ricevadis ilin retroen kun la klarigo de la redaktoroj, ke pro kelkaj kaŭzoj la „ŝatata manuskripto“ ne povas esti presita. Nu, seniluziigita kiel homo, kiu volis fariĝi glora esperantisto, li fariĝis idisto kaj daŭrigis revin, ke fine li povos fariĝi glora homo en Idujo (sic). La epizodo en la peco *La Vojo* similas al la spertoj faritaj de la eldonisto kaj redakcianoj de ‚Spegulo‘: „La apero de numero 1 de nia *Vojo* certe kaŭzos en nia Esperanta mondo grandan impreson. (...) Jen, en niaj gravaj gazetoj kiel ekzemple ‚Esperanto‘, aperos denove artikoloj ‚Tro da gazetoj!‘ – Ĉiu nova gazeto malutilos al la malnovaj! Anstataŭ 200 gazetoj kun 8 paĝoj kaj 20 abonantoj ni preferus havi 20 gazetojn kun 80 paĝoj kaj 200 abonantojn! (...) La timemaj esperantistoj, obeemaj al siaj estroj kaj spiritaj gvidantoj, kompreneble sekvas ĉi tiun konsilon kaj nia *Vojo* ne povos esti ekspedata en la vojon, ĉar ni ne havos monan subtenon. Sed malgraŭ ĉi tiuj obstinaj baroj ni kuraĝe iras antaŭen.“ Ktp. La tekstopecoj de Ŝapiro estas tiom amuzaj, tiel ke ili povus formi la bazon por esperantista komedio.

La biogramo pri la vivo de Jakobo Ŝapiro (1897-1941), skize verkita de Tomasz Chmielik, prezentas la tutan vivotragedion de tiu bonhumora – kaj sendube bonintenca – zamenhofano, kies ĉefa merito estas, ke li savis la Esperanto-movadon en la naskiĝurbo de L.L. Zamenhof. Sprita intelektulo, inteligenta ĵurnalistoverkisto kaj aktiva socia aganto, ankaŭ li, Ŝapiro, estis kondamnita de la terura sorto al la tragika pereado dum la dua mondmilito, ĉar li estis judo. Kun la konsekvenco ke tiom elstaraj kaj ŝatindaj homoj kiel Ŝapiro simple mankis post la fino de la milito – al Bjalistoko, al la Esperanto-movado, al Pollando, al la mondo, kiam ili estis bezonataj por rekonstrui la socion kaj movadon.

Aldone al la libreto oni trovas traduk-specimenon el la memuara libro ‚Mia stelo‘ de Felicja Raszkin-Nowak, kiu estas la nevino de Jakobo Ŝapiro. Tomasz Chmielik ricevis de la aŭtorino la permeson esperantigi ŝian tutan aŭtobiografion, kiu estas konsiderebla kiel valora kontribuo al la holokaŭsta memorliteraturo.

Ĉi tiu freŝa reeldono de la libreto ‚Babiladoj de bonhumora Zamenhofano‘ mem estis prezentita la 12an de julio 2009 en Bjalistoko okaze de la inaŭguro de tabulo honore al Jakobo Ŝapiro; ĝi rapide elĉerpiĝis, tiel ke represado necesis; krome ĝi troviĝis sur la furorlisto de la UEA-libroservo de la bjalistoka Universala Kongreso en 2009.

Cherpillod la Franco

André Cherpillod. Espéranto, une valeur culturelle, L' ; L' espéranto, une valeur pédagogique; Histoire de la littérature en langue internationale. La Blanchetière. Courgenard. 2005. 109 paĝoj. Prezo: 6.00 €

André Cherpillod. Espéranto, la plus facile des langues, L'. La Blanchetière. Courgenard. 2008. 49 paĝoj. Prezo: 4.80 €

Pri André Cherpillod ne estus konataj multaj biografiaj faktoj, se ne ekzistus lia mempriskribo en La Gazeto, n-ro 126/2006, kie li malkaŝis tre interesajn aspektojn de sia vivo. Tamen aliloke oni ekscias, ke li naskiĝis en 1930, estis fakinstruisto en mezgrada lernejo pri natursciencoj, emeritiĝis en 1990, loĝas en Courgenard (apud Le Mans en la franca departemento Sarthe), estas membro de la Akademio de Esperanto deposed 1992 kaj ke li gajnis la unuan premion en la franca konkurso ‘Dicos d’or’ kaj ankaŭ la prestiĝan premion ‘Granda Ĉampiono de la Diktaĵo de l’Amerikoj’. Temas pri internacia konkurso, okazanta ĉiujare en Kebekio (Kanado) kaj koncernanta la regadon de la (iom malfacila) franca ortografio, kiun dekmiloj da personoj partoprenas ĉiujare. Partoprenante en la konkurso de 1999, Cherpillod trapasis la konkurson kun brila rezulto, tiel ke li gajnis la unuan premion en la kategorio ‘profesiaj senioroj A (franca – oficiala lingvo)’. Ĉi

tiu gajno atestas la altnivelan kvalifikon de Cherpillod pri la franca ortografio. Nu finfine li ne vane legis la tutan Molieron kaj estas admiranto de la franca kiel unu el la plej gravaj kulturlingvoj de la mondo !

En Esperantujo Cherpillod estas konata pro multnombraj broŝuroj kaj prelegoj pri plej diversaj temoj, ne nur esperantaj, sed ankaŭ pri ekzotaĵoj kiel la galla lingvo, akada leksikono, volapuka vortaro, bibliaj aferoj, historio de la ĉifro, Hillel la Saĝulo, Solresol, Ido unu jarcenton poste, Zamenhof kaj judismo, kaj pro kelkaj beletraj tradukoj kiel Ĵana d'Arko ĉe la Ŝtiparo de Paul Claudel. Do eblas diri, ke la majstra aŭtodidakto kaj konvinkita senreligiulo Cherpillod, abiturientiĝante nur en la aĝo de 32 jaroj, kun siaj vastaj interesoj apartenas al la plej fruktodonaj Esperanto-verkistoj kaj do sendube povas esti konsiderata kiel unu el la plej kompetentaj, kvankam nur sur amatora nivelo. Frapa karakterizaĵo de la tekstoj de tiu granda lingvoŝatanto kaj serioza ortografiisto estas ekzemple lia pedanta konsidero de diverslingvaj transkribadoj, eĉ laŭ originala alfabeto, ĉu cirila, ĉu hebrea, ĉu araba, ĉu japana, ĉu hinda, ĉu akada, kio faras la konsultadon de liaj verkoj interesa kaj alloga. Por esperantologoj lia kompila laboro certe estas tre bonvena kaj estiminda.

En sia franclingva broŝuro de la jaro 2005, evidente direktata al ĵurnalistoj, kiuj asertas supraĵajn kaj nekorektajn aferojn, la aŭtoro enkonduke traktas la kontraŭdiran demandon de la artefariteco de Esperanto kaj emfazas, ke Esperanto ne estas artefarita. Prefere oni uzu alian terminologion kiel ‚konstruita lingvo‘ aŭ ‚planita lingvo‘, plej bone eble ‚interetna lingvo‘. Ĉiu lingvo do estas artefarita, ĉar laŭ la uzado de siaj parolantoj ĝi estis normita de gramatikistoj kaj ne inverse. Kaj li aldonas aron da ekzemploj por montri la diferencon inter ‚natura‘ kaj ‚artefarita‘. Sekve eblas legi la klarigojn kial lingvo estas fenomeno grandparte natura kaj kial ‚naturaj‘ lingvoj enhavas artefaritan parton. Do sen artefariteco preskaŭ nenio eblas, ĉar ĝi estas la ‚manifestiĝo mem de la homa aktiveco‘. Kaj denove sekvas abundo de interesaj ekzemploj ĉefe ligitaj al la franca lingvo. Laŭ tiu tuta logiko Esperanto estas lingvo kiel ĉiuj ceteraj, kiu krome ne estis farita de unusola homo, sed kiu evoluadis same kiel la aliaj lingvoj.

Por parolanto de la franca lingvo, kies ortografio estas ekstreme neracia, Esperanto povus esti alloga lingvo. Ĉi tiun temon Cherpillod traktas en la dua ĉapitro, kies enkonduka titolo estas strategie kaj propagande lerte elektita: ‚Esperanto ne estas artefarita, sed racia lingvo‘, kaj kiel subtitolo ‚Internacia lingvo ne povas esti artefarita‘. La hipotezata sukceso de Esperanto konsistas en tio, ke ĝiaj parolantoj trovis en ĝi dekomence elementojn, kiuj al ili estis konataj jam tra siaj gepatraj lingvoj. Se Esperanto konsistus nur el pure inventitaj vortoj, ĝia sukceso verŝajne estus malgranda aŭ nula (komparu kun Volapuko). Aliaj avantaĝoj de Esperanto estas laŭ la aŭtoro, ke ĝi estas nek latina, nek hindeŭropa kaj ke ĝi estas internacia.

Pro iuj menciitaj faktoroj kaj ĉar Esperanto fariĝis lingvo de la ĉiutaga vivo, la zamenhofa idiomo estiĝis kultura valoro, per kio en la tria ĉapitro Cherpillod tuŝas la tiklan diskuton ĉu lingvo havas aŭ estas kulturo, por veni al la aserto, ke la lingvaĵo estas la vehiklo de la kulturo, sed ĝi ne estas *la* kulturo en si mem. La kultureco de Esperanto konsistas inter alie en tio, ke ekzistas Esperanto-tradukoj de verkoj el diversaj nacilingvoj. Kaj krom kulturecan valoron, Esperanto havas ankaŭ pedagogian valoron, por tio ke inter alie ĝi estas utila por la interkompreniĝo, estante praktika kaj ĉar ĝi riĉigas la intelekton, formante ponton al aliaj lingvoj. Inter la argumentaro kompreneble ne povas manki la aserto pri la eksterordinara facileco de Esperanto, kiu jam preskaŭ fariĝis mito. Mi mem demandas min kial ĝuste tiom da francoj fuŝe parolas Esperanton (havante problemon ekzemple kun la akuzativo kaj la prononco), se Esperanto laŭdire, laŭ la ‚oficiala‘ propagando, kiun Cherpillod praktikas, estas tiel facila? Ĉe Cherpillod bedaŭrinde mankas ajna diskuto pri tiu tikla temo, ĉar ĝi ne koincidas kun la bildo de la kvazaŭ absoluta ‚perfekteco‘ de Esperanto.

Kvankam Cherpillod profiliĝas kiel ne malgranda majstro sur la kampo de la gramatiko, kiun li prezentas denove kun multaj ekzemploj en la kvina ĉapitro, la aglutineco de la lingvo Esperanto ĉe li finfine restas nur aserto. Certe, la ege produktiva afiksa sistemo de Esperanto faras ĝin sendube ekstreme aglutineca (‚malsanulejestrino‘ k.s.); sed necesus ankaŭ klare montri, kio distingas Esperanton ekzemple de la finna, estona, hungara aŭ turka lingvoj, kiuj estas konsiderataj de la lingvoscienco kiel ‚klasikaj‘ ekzemploj de tiu lingva tipo. La sesa ĉapitro estas dediĉita al la poezieco de Esperanto – bone, ĉar preskaŭ neniu inter la neesperantistoj kredas, ke tio povas ekzisti. La sepa ĉapitro estas konceptita kiel superrigardo pri la Esperanto-literaturo. En la plej lasta, oka ĉapitro, Cherpillod entreprenas specon de resumo: Konfesante, ke la diverseco de la lingvoj estas neanstataŭigebla riĉeco kaj ke la lingva unuigo estus kultura katastrofo, Esperanto signifas laŭ li respekton de la kulturo de ĉiu individuo, ‚pasporton por la demokratio‘, finfine ‚malferman fenestron al la mondo‘. Nu bone, kial do ne.

Lia kompletiga broŝuro de la jaro 2008 evidente celas pruvi la nekontesteban facilecon de Esperanto, kompare kun ajnaj nacilingvoj, precipe la franca, kies gramatiko kaj ortografio estas aparte neraciaj, preskaŭ surrealaj. Kerna eldiro estas, ke en la lingvo Esperanto ne troviĝas la malfacilaĵoj, kiujn konas la nacilingvoj, ekzemple gramatika sekso, neregulaj verboj. Aperas ankaŭ la mito pri la facileco de Esperanto, kiu estas mezurebla laŭ daŭro de lernado. Eĉ se oni konsideras, ke Leo Tolstoj aŭ Umberto Eco dediĉis kelkajn horojn

al la studado de Esperanto, tio ne signifas, ke ili kapablis flue paroli aŭ skribi en tiu lingvo. Male, la vero estas, ke ili tute ne parolis Esperanton. Do, por ke homo bone regu Esperanton, certe necesas pli da tempo, kaj la lingvotalento de lernanto certe ludas esencan rolon. Kaj kion signifas bone regi iun lingvon? Ĉu por tio necesas koni ĉiujn vortojn de PIV aŭ ĉu sufiĉas baza kono de Esperanto por gvidi meznivelan konversacion pri ‚simpla‘, ĉiutaga temo, kiel en la kazo de la plimulto de la ‚averaĝaj‘ Esperanto-parolantoj? Preskaŭ neniu esperantisto senerare praktikas ekzemple la ne/transitivecon de la verboj, la participojn kaj ties verbaspektoj aŭ la pronomojn lia/ŝia/sia. Pri la aku-zativo, kiu indikas ĉu homo entute havas gramatikan senton, ni tute ne parolu. En grafikaĵo oni povas vidi, ke kompare kun nacilingvoj eblas pli rapide progresi kaj atingi kontentigan nivelon de Esperanto en baza kaj praktika konoj, dum konoj sur literatura nivelo aŭ perfekta ŝtupo jam estas pli malfacile atingeblaj. Kiel scienca pruvo estas menciita la kibernetikaj eksperimentoj de Paderborno. Cherpillod evidente celas subkomprenigi per iuj ekzemploj, ke Esperanto povus helpi al franclingvaj parolantoj solvi ties malfacilaĵojn kun la denaska lingvo. Sur p. 16 la aŭtoro tamen aludas, ke la akuzativo povus esti problemo por franclingvanoj. Kaj sur pluraj sekvaj paĝoj, sub la moto „Tre facile, ĉu ne? Jes, sed...“ Cherpillod detale klarigas esencajn gramatikajn diferencojn inter la franca lingvo kaj Esperanto, kiuj certe devus ŝoki aŭ frenezigi ĉiun francan, kiu volus okupiĝi pri ĉiuj tiuj lingvaj specifaĵoj. Do, per ĉiuj tiuj lingvaj ekzemploj Cherpillod certe sukcesis pruvi (kaj tio estis lia celo), ke Esperanto estas pli facila ol la franca, kaj verŝajne ol ajna nacilingvo. Sed ĉu francoj kaj alilingvanoj vere sukcesas profiti de tiu facileco, kiun Esperanto ofertas, estas alia demando. Konsiderante la ofte fuŝan lingvouzadon de partoprenantoj en Universala Kongreso, oni eĉ rajtas dubi, ĉu Esperanto estas facila lingvo. Teorie eble jes, praktike ŝajne malpli. Pri la embarasa lingvonivelo de tiel nomataj ‚eternaj komencantoj‘ ni ne parolu.

La ĉefa merito de Cherpillod en tiuj du broŝuroj estas disponigi materialon utiligeblan kiel kontribuon por diskuti la demandon, ĉu Esperanto estas facile adoptebla aŭ ne far franclingvanoj. Mia ĉefa kritiko de la maniero de Cherpillod trakti la aferojn konsistas en tio, ke ĝenerale necesus esti iom pli kri-tika rilate certajn tradiciajn asertojn pri la ‚avantaĝoj‘ de Esperanto, kiuj teorie ja verŝajne estas pravaj, sed iusence fariĝis parto de la esperanta profetologio, kiu evidente ne plu tiom efikas en la Esperanto-propagando.

Krom tio la grafika aranĝo de liaj memeldonitaj broŝuroj aspektas iom eksmode, alivorte: edi-torado en pli digna formato estus dezirinda.

Andreas Künzli, aperis en *Esperanto* (UEA), januaro 2009 (ĉi tiu versio estis retralegita kaj ete korektita en aŭgusto 2015).

Ido centjara kaj daŭre ekzistanta

André Cherpillod. Ido, unu jarcenton poste. La Blanchetière. Courgenard. 2007. 47 paĝoj. Prezo: 5.10 €

Pri Ido oni denove parolas, ĉar pasis cent jarojn ekde ĝia publikigo. Estas klare, ke Ido ne ekzistus sen Esperanto, kaj ĝi verŝajne ankaŭ ne estus aperinta sen la puŝa (kaj evidente perfida) kontribuo de Louis de Beaufront (1855-1935), la mistera franca ‚markizo‘, kies vivon oni konas nur konture (ĉar en 1871 malaperis lia originala naskiĝo-akto, kiu poste estis restarigita kun la nomo Chevreux, aperis duboj, ĉu en la kazoj de s-ro Chevreux kaj s-ro de Beaufront vere temas pri la samaj personoj). La veron pri la vivo de Chevreux-de Beaufront klopodis eltrovi jam Roland Jossinet (vd. *Franca Esperantisto*, junio 1998, p. 42-48) – ĉi tiu baza studo strange ne estas menciita de Cherpillod, sed supozeble li baziĝas, ĉu rekte aŭ ne sur tiuj informoj, kiuj ja grandparte koincidas kun tiuj de Jossinet.

Malgraŭ sia renegata transiro al Ido, plurajn meritojn de Beaufront sendube havas: en 1898 li fondis la elstaran revuon *L'Espérantiste* kaj la organizaĵon „Société pour la Propagation de l'Espéranto“, per kiuj estis varbitaj multaj fervoraj adeptoj. Kaj li ellaboris la unuan plenan gramatikon de Esperanto. Laŭ de Beaufront necesis prononci la Esperanto-vokalojn fermite, kio donis al la lingvo strangan, nekonvenan tonon. Ŝajnas ankaŭ, ke de Beaufront-Chevreux, kiu estis priskribata kiel tre malfacila tipo, inventis la vorton ‚samideano‘ kaj la verdan koloron kiel simbolon de Esperanto.

Kiel flame kaj verve de Beaufront eklaboris por Esperanto, tiel arde li poste kontraŭbatalis la ideojn de Zamenhof pri la neceso de intergenta amo proklamita en Bulonjo-ĉe-mar, kie ankaŭ aliaj francoj, ĉefe Bourlet, Cart kaj Sebert, ribelis kontraŭ la *Preĝo sub la verda standardo*, kun la tendenco denunci Zamenhofon juda profeto. Zamenhof kaj la francoj... malfacila ĉapitro. Cherpillod, kiu nomas lin mitomano, kredas, ke de Beaufront, psike nestabila homo, ne povis elteni, ke elstaraj figuroj kiel Aymonier, Boirac, Bourlet, Cart, Michaux, Moch, Sebert ludis eĉ pli gravan rolon en la Esperanto-movado, dum de Beaufront mem, konsiderante sin la plej unua esperantisto de Francio, sentis sin supera al ĉiuj ceteraj.

Dum de Beaufront do komencis rifuzi la doktrinon de Zamenhof pri esperantismo kaj fine distanciĝis de la Esperanto-movado, li samtempe diskonigis novan lingvan teorion (en kiu li evidente ĉefe interesiĝis pri la vortfarado). En tio li estis helpata de Louis Couturat (1868-1914), brila franca intelektulo, filozofo kaj matematikisto-logikisto. La ĉi-lastata asociiĝis kun Léopold Leau (1868-1943), alia elstara universitata matematikisto. Kune ili verkis la elstaregan libron *Histoire de la Langue Universelle* (represita de la eldonejo Olms en 2001) kaj per tio postlasis signifan kontribuon al la historio de la ĝis tiam konataj provoj de planlingvoj. Ĉi tiuj du eminentuloj same fondis en 1901 la *Delegacion por alprenado de helplingvo internacia* okaze de la Universala Ekspozicio en Parizo por levi la aferon de la mondlingvo sur pli alta, scienca nivelo. Al tiu Delegacio aliĝis 1251 anoj de diversaj akademioj kaj fakultatoj universitataj kaj 301 societoj. Cetere kaj Couturat kaj Leau montriĝis komence tre favoraj al Esperanto. Bedaŭrinde ne ĉio iris glate kaj laŭplane. La Internacia Ligo de la Akademioj, fondita en 1900, en majo 1907 deklaris sin nekompetenta por decidi la demandon de la internacia lingvo kaj ŝovis la temon al iu speciala komitato de spertuloj, inter kiuj troviĝis ekzemple Jespersen, Baudouin de Courtenay, Schuchardt, Boirac, Ostwald, Peano k.a. (sed ne de Beaufront!). Sine de la Komitato okazis prezentoj de diversaj lingvoprojektoj, kaj ĉar Zamenhof mem ne povis partopreni tiujn kunsidojn por defendi Esperanton, li delegis de Beaufront, al kiu li evidente fidis, kio montriĝis grava eraro. Sed malfeliĉe okazis tiel, ke la Konstanta Komisiono, kiu estis delegita de la Komitato studi la planlingvan demandon, en sia unua kaj sola kunsido de la 25a de oktobro decidis alpreni ‚anoniman‘ projekton, nomatan Ido. De Beaufront poste asertis, ke li estas la aŭtoro de tiu nova lingvo, kio estis blufado. Plej malfrue post la unua mondmilito evidentiĝis, ke la vera aŭtoro de Ido devis esti Louis Couturat mem, dum de Beaufront servis kiel pajlohomino por ludi la rolon de la judaso. Post tiuj malagrablaj okazaĵoj multaj membroj konsternite forlasis la Konstantan Komisionon. Kritikante la konduton de Couturat, Baudouin de Courtenay deklaris, ke Ido estas malpli valora ol Esperanto kaj *ne prezentas progreson sed malprogreson*. Jen la genezo de la Ido-krizo, pri kiu ĉiu esperantisto devus esti konscia por pli bone kompreni kial Esperanto venkis malgraŭ la enmiksiĝo de elstaraj lingvosciencistoj inter 1900 kaj 1907, kiuj finfine fuŝis la planlingvan aferon (similaj scenoj ripetiĝis en la 20aj jaroj en Ligo de Nacio kun Gonzague de Reynold, poste kun Occidental kaj Interlingua). Kiel pozitivan rezulton de la Ido-krizo oni povas konsideri la fondon de Universala Esperanto-Asocio (UEA) en 1908, organizaĵo starigita kun socia rilato al la homa bazo. Malgraŭ la bojkoto flanke de la esperantistoj, Ido poste estis sufiĉe sukcese propagandata ĉefe de Couturat, kiu mortis en 1914, kaj de Beaufront, kiu forpasis en 1935 kiel mizerulo kia li ĉiam estis. La apero de la lingvo Occidental (1922) kaj la dua mondmilito esence malfortigis la Ido-movadon, kiu hodiaŭ ekzistas kiel eta resto ĉirkaŭ *Uniono por la Lingvo Internacia (ULI)*, kiu eldonas la revuon *Progreso*.¹

Kiel sciante, la idistoj propagandis la aserton, ke ilia lingvo estas en principo pli bona ol Esperanto. La dua parto de la broŝuro estas dediĉita al detala (kaj kritika) lingvistika prezento de la lingvo Ido, kun trafikaj ekzemploj. Ĉi tiu lingva analizo estas tre leginda, des pli ĉar en provo de objektiva komparo de Ido kun Esperanto la aŭtoro celis eltrovi, kio en Ido eventuale estas pli bone solvita ol en Esperanto. Kaj fakte li trovis kelkajn ‚plibonigojn‘, ekzemple la senĉapeligon, la forigon de iuj tro artefaritaj vortoj (kio kondukis al drasta okcidentigo aŭ naturalismigo de Ido), la seksan sistemon (kun 3 seksoj), la personajn pronomojn, la verban pasivon, la prepoziciojn de/da/di, k.a. Ke Esperanto konsekvence konservis sian akuzativon, Cherpillod trovas tamen laŭdinde, ĉar tiel Esperanto restis laŭ li pli klara kaj pli simpla. Zamenhof mem ne kontraŭis formojn kiel ‚amatas‘, ‚amitas‘ ktp., se la Lingva Komitato ilin aprobus (en letero al P. Corret, 1907). Malgraŭ sia artefariteco, pli ‚geniaj‘ Cherpillod trovas ekzemple la unikajn tabelvortojn en Esperanto, dum ĉi tiu sistemo ne ekzistas en Ido. Plej malfrue ĉe la vortderivado kaj la signifo de la vortradikoj, kie Ido iris tute alian vojon ol Esperanto, konanta la principon de la kunmetado, devis okazi granda miskompreno inter Zamenhof kaj la aŭtoro(j) de Ido. Ĝuste ĉi tiu punkto distingas Esperanton de la eŭropaj lingvoj. Ĉar ne ĉio en Ido, kiu estas matematike preciza lingvo, estis malbona, Esperanto eĉ transprenis kelkajn elementojn el tiu ĉi reformlingvo, nome iujn sufiksojn kiel -enda, -ifi, -iva, -oza aŭ iujn vortojn kiel ĉipa, febla, kurta, olda, povra k.a. Tute klaras, kaj tion Cherpillod montras en la lasta ĉapitro, ke la ‚mikra‘ Ido-literaturo neniel estas komparebla kun la ‚grandioza‘ de Esperanto!

¹ Vd. <http://www.ido.li/index.php/ULI/Progreso>.

Pri Ido, kiun oni povus karakterizi kiel Esperanton sen homaranismo, sen ĉapeliloj kaj sen akuzativo (kvankam ia resto de ĝi tamen plu ekzistis), Cherpillod, la konvinkita esperantisto, havas jenan konkludan opinion: „Ido havas nekonvenan nomon. Per tiu nomo, la aŭtoroj de tiu lingvo penis kredigi, ke ilia eltrovo estas la filo, la ‚ido‘ de Esperanto. Tio subkomprenigas, ke ĉiuj esperantistoj tute nature adoptos la idon, kiel ili adoptis la patron, dudek jarojn pli frue. Lerta reklama rimedo! Lerta, sed ne efika, ĉar la esperantistoj, majoritate, ne falis en la kaptilon. Fakte, Ido ne estas la filo de Esperanto, ĉar ĝi estas bazita sur aliaj principoj, kaj ĝi ne apartenas al la sama lingva familio. La idistoj asertis ankaŭ, ke ilia lingvo estas *reformita Esperanto*. Fakte, ĝi estas *misformita Esperanto*.“ Do ekde cent jaroj idistoj kaj esperantistoj estas ‚ligataj‘ per profunda reciproka malamo, ĉar ilian historian perfidon de 1907 la zamenhofanoj neniam povis pardoni al la idistoj.

Entute temas pri leginda publikajeto klare strukturita, kiu trafe resumas la eventojn antaŭ cent jaroj kaj utile donas komparan superrigardon pri la gramatiko de Ido. Mi mem sentas la mankon de aparta prezento de la grava, tre interesa kaj ne tre konata historiografia kontribuado de Boris Kotzin de 1913 (kiu ja estas menciita en la bibliografio kaj kiun oni devintus reeldoni okaze de la centjariĝo de Ido), kaj de la reagoj de L.L. Zamenhof mem al la faroj de la Delegacio, kiuj estas konservataj en formo de korespondataĵoj (vd. la volumon *Por kaj kontraŭ reformoj* de ludovikito). Krom tio oni povintus menci la gravan verkon de René de Saussure *La construction logique des mots en Espéranto* (Genève 1910), kiu estis esenca kontribuado por rifuzi la Ido-lingvoteorion pri vortstrukturo kaj vortfarado fare de grava lingvotioriulo, kiu poste bedaŭrinde mem decidis distanciĝi de Esperanto, por sperti pli malpli la saman sorton kiel de Beaufront kaj Couturat – nome la senkompatan kondamnon kaj striktan ignoradon fare de la esperantistoj.

Andreas Künzli, aperis en *Esperanto* (UEA), januaro 2009 (ĉi tiu versio estis retralegita kaj ete korektita en aŭgusto 2015).

Nilsson, Bertil (Red.): Homarane. Kajero en esperanto pri socio, filozofio, religio.

Jaro 1, numero 1. 213 p. LF-koop. La Chaux-de-Fonds 2010. Prezo: 18.00 €.

La unua Simpozio pri Homaranismo ĉe Kultura Centro Esperantista (17-21aj de aŭgusto 2009) estis anoncita kiel grava aranĝo, kiu efektiviĝos en publika lernejo kun antaŭvideble kelkdek partoprenantoj. La realeco estis tute alia: Krom la prelegantoj mem, fakte 7-8 personoj,² ĉeestis ankoraŭ 4-5 eksteraj aŭskultantoj, kaj tio eĉ nur parte. La „konferenco“ mem okazis en la mallarĝa saloneto „Klara Zamenhof“ de KCE. Oni povus sin demandi, kial nur malmultaj Esperanto-movadanoj emas sekvi la inviton de KCE por partopreni tian unikan prelegosesion pri tamen interesa kaj esenca temo, despli en la jubilea jaro de Zamenhof, kaj en aŭgusto ?

La rezulto de la homaranisma simpozio estas konsultebla en imponeta broŝuro, aperinta post ioma prokrasto en februaro 2010 kiel „aktoj“ de la simpozio. Ĝi portas la titolon *Homarane* kaj komprenas sin kiel periodan „kajeron en esperanto pri socio, filozofio, religio“. Ĝia redaktoro estas Bertil Nilsson en Svedio, unu el la plej rigoraj advokatoj de la Esperanta Civito.

Pro tempa kaj spaca manko ĉi tie ne eblas fari detalan kritikon de la unuopaj kontribuadoj, kiuj respegulas ampleksan temaron. En nia komento ni sekvas nek la senkritike flatlaŭdegan-adoran modelon, praktikatan de L. Deij en *Heroldo de Esperanto* n-ro 2154, nek la malice primokan-disŝiran modelon de R. Hauptenthal en *La Ondo de Esperanto* n-ro 189. Ambaŭ traktajetojn, malserioze verkitajn en kontraŭscienca spirito, ni legis post la verkado de ĉi tiu komento, por veni al propraj konkludoj. Por klopode trakti juste la aferojn ni do limigas nian kontribuadon al la ĝenerala prezento de la temoj kaj de la prelegantoj, kun iom da

---

² El tiuj personoj ĉeeste prelegis precipe Degoul, Kiselman, Martinelli, Silfer, Ŝelazny, Zecchin, Penacchio, dum Minnaja, Brisebois, Banet-Fornalowa, Masson, Karhan, Astori kaj Cherpillod sendis skriban kontribuon (parte laŭtlegitan dum la simpozio) por publikigo. Mirinde eĉ A. Melnikov el fora Rostovo alveturis, sed de li kontribuado mankas.

espereble trafa pritakso de kelkaj okulfrapaj eldiroj, asertoj, konstatoj kaj diskutitaj facetoj, renkonteblaj en tiu sendube atentinda eldonaĵo.

La artikolaron uverturas (tipa silferismaĵo-haŭpentalismaĵo) tro malkonvencia meditaĵo de *François Degoul* (Francio), pri la zamenhofa homaranismo inter 1914 kaj 1917. La „demokratan“ (?) kongreson pri „homaranismo“ aŭ „neŭtrale-homa religio“, kiun L.L. Zamenhof (1859-1917) volis aranĝi en tiu tempo, Degoul nomas translingva, sen difini la sencon de la vorto. Probable temas pri kongreso trans (t.e. krom) la lingvo, pri kiu Zamenhof evidente pli kaj pli rezignis favore al religio, etiko, filozofio kaj politiko (cetere Zamenhof ne kutimis uzi la nociojn ‚demokrata‘ kaj ‚translingva‘, sed preferis ĉefe ‚socia‘ kaj ‚neŭtrala‘). Kiel konate, la kongreso, kiu devintus okazi en neŭtrala Svislando kun la organiza helpo de iuj svisaj esperantistoj,³ ne realiĝis, ĉu pro la milito, ĉu pro la rezigno de tiuj svisoj, ĉu pro la konstanta idea ŝanceliĝo (en detaloj) de Zamenhof mem, ĉu ĉar la tempo ne plu sufiĉis, ĉar li mem forpasis en 1917. Pro la manko de sufiĉaj dokumentoj, kiuj povus heligi tiujn enigmojn, suferas ĉiuj zamenhofologoj, inkluzive de Degoul, kaj pro tio estas lasitaj tiom da neresponditaj, aŭ nerespondeblaj demandoj al la konsiderado kaj imagopovo de la nuntempa publiko kaj de la esploristoj, kiuj bonvolas kun iom da fantazio okupiĝi pri rekonstruindaj historiaj epizodoj de tiu iom stranga temo.

Ŝajnas, ke Degoul kvazaŭ bedaŭras, ke Zamenhof ne celis krei la Esperantan Civiton, sekve li ne povas servi kiel ‚Kristo‘, ‚Markso‘ aŭ ‚Lenino‘ de la raŭmistoj aŭ civitanoj, kvankam la silferuloj referencas al iu letero de Zamenhof al Kofman por montri, ke Zamenhof estis la unua raŭmisto. La nepra bezono de Degoul klasifiki la Esperantan Civiton kiel subjekton de la internacia juro estas ne nur skurila ideo, sed ankaŭ superflua kaj ĝena obsedaĵo de la silferaj c-anoj, despli ke tiu ĉi temo ne apartenas al la ĉi tie prezentita kadro. En la reflektita debato postprelega (kiun laŭ averto de redaktoro Nilsson oni ne rajtas citi) la aserto (en formo de demando), ke inter la hilelismo de 1901 kaj la homaranismo de 1906 respektive 1913 la diferenco estas nur malgranda, ne tute ĝustas. Laŭkoncepte, laŭforme, laŭcele (celpubliko), laŭenhave kaj laŭamplekse la hilelismo de 1901 komplete diferenciĝis de la dogmoj de hilelismo de 1906, kiu ankoraŭ samjare alinomiĝis al homaranismo kaj kiu ĝis 1917 ricevis plurajn versiojn kaj prilaborojn (pli malpli kosmetikajn).

La taskon prezenti ĉi tiujn versiojn ĝuste transprenis *Christer Kiselman* (Svedio), en sia longa kontribuo pri la zamenhofa homaranismo, kiu baziĝas sur malnova prelego farita en Islando en 1993. Ŝajnas, ke la aŭtoro volis paki iom tro multe da substanco en unu prelego, ligante la lingvan dimension kun la ideologia, la mondlingvan demandon kun la juda, tiel ke multo restas nur aluda kaj formala, kvankam ĝuste lia temo kaj kontribuo estas la plej bazaj, centraj kaj esencaj por merite esti profunde traktataj dum tiu simpozio. Havante „amibiguajn impresojn“ pri la prelego, Ŝelazny riproĉis al la sveda matematikisto, ke li uzas aksiologion matematikan al la persono de Zamenhof. En la debato Kiselman klopodis defendi sin kaj klarigis, ke la daŭre ŝanĝiĝintaj versioj de la tekstoj de Zamenhof estas percepteblaj kiel variigilo (variablo) ikso en matematiko, pro tio oni povus nomi kaj matematikon, kaj homaranismon „ajnisma“. Ŝelazny tamen preferas la sociologian (sociscienca) aliron al la idearo kaj verkaro de Zamenhof. La konkludoj de Kiselman konsistas en tio, ke la rolo de artefaritaj lingvoj estis tre malsame konsiderata en la diversaj dokumentoj de Zamenhof: de diserva lingvo en 1900 ĝi fariĝis hereda lingvo en 1901, kaj en 1905 ĝi transformiĝis al gepatra lingvo aŭ dialekto, ktp. Kiel jam supre klarigite, la aserto ke la libro Hilelismo de 1901 estas la antaŭiranto de la Homaranismo de 1906, ne estas tute ĝusta. Kiel la aŭtoro ja mem montras, la hilelismo/homaranismo de 1906 komplete diferenciĝis de la hilelismo de 1901. Pozitiva elemento de la Kiselman-a artikolo estas, ke li listigas la esencan primaran kaj sekundaran fakliteraturon pri la temo. Konfesante, ke li ne studis la ĝeneralan pensadon pri religio de la tempo de Zamenhof, Kiselman prave sugestas la ideon studi la ĝeneralajn fluojn rilate al filozofio kaj religio. Sed tiu sugesto estas memkomprenebla kaj pro tio banala, despli ke en Esperanto-medioj tiuj ĉi-direktaj studoj devus esti jam delonge entreprenitaj.

Laŭ la anoncita programo *Armando Zecchin* (Italio) devintus esplori la kongrucon inter homaranismo kaj katolikismo. Parte li tion ja certe provis fari, sed okazis tiel, ke lia kontribuo limiĝas al kelkaj ĝeneralaj abstraktaj komparoj pri la rilatoj inter homaranismo kaj kristanismo, sen konkrete trakti specife katolikajn aspektojn kaj trajtojn (en la homaranismo). Ŝajnas, ke la aŭtoro celas sugesti, almenaŭ tra alies opinioj, ke Zamenhof plenumis kun sia homaranismo psikologian, historian kaj filozofian erarojn, kaj Zecchin klopodas klarigi kial. Al la italo la zamenhofa ‚Mistera Forto‘ ŝajnas esti pli framasonisma abstraktaĵo ol kristana ĉerpaĵo. Estas evidente, ke la *judo* (aŭ judisme edukita) Zamenhof ne povis havi multon komunan kun la kristanismo, cetere same kiel li povis havi malmultan komunan kun la poleco (inter alie pro ties /fanatika/ kristaneco, sed ne nur). Malgraŭ la ŝajne apenaŭ ekzistantaj eksplicite kristanaj

³ Vd. la artikolon pri Svislando en la vivo de Zamenhof en: *Literatura Foiro* n-ro 240, p. 172-183.

elementoj en la Zamenhofa verkaro, kiuj samtempe ŝajnas pli kongrui kun la judaj kaj framasonaj, oni povus ankoraŭ atentigi pri jeno: ekzemple ke la Dogmoj de Hilelismo formale iel faras la impreson de teksto, kiu apogas sin je la apostola ‚Credo’ el la kristana dogmatiko aŭ je la Dekalogo. Ĉe alia kristanapoga konsideraĵo ie en la Hilelismo de 1901 Zamenhof diris inter alie, ke kiel festotago de la hilelistoj povus servi ankaŭ la dimanĉo anstataŭ la ŝabato. Ĉu tiun eldiron oni povus interpreti kiel kompromison, kiun la *juda aŭtoro* pretis fari kun la kristanoj ? Interesa indico pri interesiĝo pri kristaneco estas ankaŭ la letero de Zamenhof de la 19a de majo 1906 al Mercier-Odier, kie li skribis. „Kristo deziris, ke la homoj amu sin reciproke. Sed amo inter la homoj estas neebla, se ili ne sin komprenas; tiam unu el la plej gravaj taskoj, por kiuj devas labori la amantoj de Kristo, estas: fari ĉion kion ili povas, por enkonduki inter la homoj ian lingvon, per kiu ĉiuj povus sin komprenadi, ne altrudante unu al alia sian lingvon. Kunveninte el ĉiuj partoj de la mondo, Vi, membroj de la Kongreso, sentos, sentos tre bone, kiel forte Via multelingveco malhelpas la fortikigadon de la principoj de Kristo.“ Ktp. Kvankam jam iomete nova temo, tamen ne indus forgesi ankaŭ la atenton pri Esperanto flanke de la diversaj romaj papoj, kiuj aprezis la ‚lingvon de judo’: Ekzemple Leono XIII. (1878-1903) povus esti menciita kaj esplorita en la kunteksto de la homaranismo, aŭ Pio X. (1903-14), kiu sendis benajn mesaĝojn al la Universalaj Kongresoj en Ĝenevo (1906), Kembriĝo (1907) kaj Barcelono (1909) ĝis Johano Paŭlo II. kaj Benedikto XVI., kiuj regule salutas en Esperanto okaze de la universala benado *urbi et orbi* paske kaj kristnaske.

Sufiĉe interese legiĝas la konsideroj de *Davide Astori* (Italio), kiu serĉas framasonajn spurojn en la zamenhofa verkaro, por ŝajne trovi ilin. Kvankam ne ekzistas pruvoj pri la adeptiĝo de Zamenhof, Astori, surbaze de aliaj fontoj, notas, ke estas ĝenerale akceptita la supozo, ke Zamenhof estis adepto de la framasonismo. Nu, tio estas iom tro kuraĝa aserto aŭ spekulajo, ĉar ne estas konate, ke Zamenhof estis membro de iu framasona loĝio, do li povis esti nur amatora aŭ hobia framasono aŭ simpatianto de la framasonismo. Esti framasono (kaj judo) en la tempo de la antisemitismo kaj antiframasonismo ja ne estis sendanĝera afero (i.a. la katolika eklezio forte kontraŭbatalis framasonismon). La framasonismaj spuroj en la verkaro de Zamenhof, kiujn Astori volis esti malkovrinta, estas tamen frapaj. Tiel, li atentigas pri ŝajna paraleleco inter *The Old Charges of Free and Accepted Masons* de *James Anderson* (London 1723) kaj la Dogmoj de Hilelismo (1906). Framasonaj influoj estas laŭ li konstateblaj ankaŭ en la zamenhofa parolado dum la unua Universala Kongreso en Bulonjo, kie li parolis pri „granda tutmonda homa familio“ aŭ diris „sankta estas por ni la hodiaŭa tago“. Framasonaj spuroj estas rimarkeblaj ankaŭ en la programaj poemoj de Zamenhof kiel en ‚Preĝo sub la Verda Standardo’, ‚La Espero’ kaj ‚Al la fratoj’. Ĉi tion kompletigas la rimarkinda observo, ke en la Universala Vortaro de la lingvo Esperanto aldone al la Fundamento de Esperanto (1905) estas inkluzivitaj la vortoj *framasono* kaj *loĝio* – du tamen iom specifaj vortoj, kiuj laŭ Astori eble ne apartenus al la baza leksiko de Esperanto, se ĝia aŭtoro ne speciale interesiĝus pri tiu temo. Krome, Astori atentigas, ke ankaŭ la kvinpinta stelo kaj la verda koloro ligiĝas al la framasona simbolaro. Oni povas bedaŭri ĉi-teme la mankon de reflektado el la vizitoj de la framasona templo kaj de la sinagogo en Ĉaŭdefono, kiuj okazis dum la simpozio. Jam delonge oni serĉas la komenton de rabeno aŭ fakulo pri biblio aŭ talmudo rilate la judan interpreton de la hilelismo/homaranismo. Sed se ili ne konas la koncerajn dokumentojn, ili ankaŭ ne povas prikomenti tiujn tekstojn.

Al *Walter Ŝelazny* (Pollando), kiu planis verki biografion pri Zamenhof ĉefe el la vidpunkto de liaj sociaj pensoj, liaj ĝis nun entreprenitaj analizaj vojoj ŝajnis eraraj. Antaŭ ĉio li volis eviti la tradician ripetadon de la klasika diskurso pri Zamenhof laŭ la klasikaj biografioj. Anstataŭ tio li submetis siajn hipotezojn al la simpozianoj kaj formulis ilin en sia skriba kontribuo, kiu sendube posedas kelkajn provokajn elementojn. Enkonduke la aŭtoro atentigas, ke plej ofte oni eksciis pri hilelismo/homaranismo tra Esperanto, sed ne inverse. Due estas ĝuste, ke la tutan homaranisman-esperantan demandon necesus ‚ekzegezi’ politike-kulture-socie en la triangulo rusa-pola-juda. Krom tio, Ŝelazny ankaŭ ĝuste perceptas la demandon, ke Zamenhof akceptis la jidan el lingvistika vidpunkto, sed rifuzis ĝin ideologie. Koncerne la aserton ke Zamenhof estis uzurpita kiel „polo” far la polaj esperantistoj, li ne hezitas konstati, ke ĉi tiuj „profitis” de la fina solvo de la juda demando (Endlösung der Judenfrage) por post la dua mondmilito proklami, ke Esperanto estas pola fenomeno. Ĉi tiu konsiderinda riproĉo estas sendube forta tabako kaj bezonus enprofundiĝintan studon – kaj nekontesteban pruvon.

Zofia Banet-Fornalowa (Pollando), konata pro sia engaĝita biografia laboro kaj la verva, kelkfoje tro patosa defendado de la meritoj de la familio Zamenhof, verkis tekston en la senco de postparolo al ŝia libro ‚La Familio Zamenhof’ (2001). En la unua parto ŝi klarigas la principan gravecon de la sino de la juda familio por ĝiaj protektindaj membroj-individuoj, kaj ke Zamenhof ĝuis la ĉiuf flankan subtenon de sia propra familio lige kun siaj projektoj. Nu bone, sed ĉi tiu afero estas iom pli komplika. Menciante lian patron Marko Zamenhof, oni devus ankaŭ diri, ke estis ĝuste li, kiu komence plej multe kontraŭstaris kaj indiferentis pri la projektoj de sia filo (vd. la legendon pri la bruligo de la manuskripto de Ludoviko far ties patro). La

disponeblaj dokumentoj silentas. Sed kiun eventualan rolon li ludis kiel cenzuristo en 1887, kiam la „Unua Libro“ aperis?⁴ Kiam Lidia aliĝis al la bahaa kredo, la familio reagis skeptike. Ke ankaŭ Banet-Fornalowa intermiksas la hilelismon almenaŭ laŭ la dato, montras, ke la „zamenhofologoj“ daŭre sentas ioman konfuzon rilate al la unuopaj versioj de tiu hilelismo (atenta, kompetenta redaktoro devus rimarki kaj korekti/gi/ tiajn erarojn). La daŭra kolero de Banet-Fornalowa pri la „nesufiĉa kompreno kaj la neakcepto de la Homaranismo, ja baza por ke la movado plenumu sian soci-progresivan rolon“ sonas kiel eterna riproĉo de ŝajne seniluziigita pola judino al la esperantistaro, kiu ŝajne nesufiĉe alte taksis la homaranismajn ideojn de Zamenhof. Banet-Fornalowa mencias du kazojn, kiuj ilustru, ke Zamenhof kaj lia familio serioze agadis favore al la homaranismo. La unua ekzemplo concernas la vanan ideon de Zamenhof efektiviĝi kongreson de homaranoj en Svislando ĉirkaŭ la jaroj 1914-16. La dua ekzemplo rilatas al la starigo, la 18an de majo 1921, de la cirklo „Konkordo“, en kiu aktivis ĉefe Leono kaj Lidia, sed ankaŭ kelkaj aliaj personoj, ĉefe judoj, kiel oni povas rimarki laŭ la koncernaj nomoj, kiujn la aŭtorino mencias.

Sur ne pli ol kvar paĝoj *Giorgio Silfer* (Svislando) entreprenas la provon kompare analizi la homaranismon de Zamenhof, la sennaciismon de Lanti, la „spiritan sinkretismon“ de Privat kaj la raŭmismon de la Esperanta Civito, do periodon, kiu ampleksas cent jarojn de 1901 ĝis 2001. Malgraŭ la bombasta titolo temas nur pri kelkaj lozaj anotacioj, ĉefe laŭ la obseda maniero de iuj „raŭmistoj“ kaj tra la subjektivaj kaj ideologiaj okulvitroj de la Esperanta ĉefcivitano (kiu mem nomas sin „Konsulo“). Lia ĉefa konkludo ŝajnas esti, ke kaj la homaranismo de Zamenhof, kaj la sennaciismo de Lanti, kaj la „spirita sinkretismo“ de Privat estis karakterizitaj de praraŭmismaj trajtoj, ĉar kaj homaranoj, kaj sennaciistoj kaj mondfederalistoj celis ne nur la lingvon, sed la popolon, kiun havis antaŭ siaj okuloj ankaŭ la „raŭmistoj“ multajn jardekojn poste. La aldona averto, ke la raŭmismo *kiel metodo kaj ne kiel ideologio* ne proponas, aŭ profetas, *palingenezon*, eble sugestas, ke la raŭmistoj dezirus, ke ĝi profetus palingenezon, ĉar tiu imago ja koincidas kun la konvinko de la raŭmistoj, ke la raŭmismo kaj la el ĝi deduktita civitismo estas la supera ideologia koncepto por Esperanto. Cetere palingenezo estas nocio el teologio, filozofio, geologio, biologio, kaj en la socisciencoj ĝi estas aplikata por la esplorado de la historio de la faŝismaj ideologioj.

Pri homaranismo kaj la palestina demando okupiĝas du aŭtoroj: *Perla Martinelli* (Svislando) kaj *Raymond J.L. Brisebois* (Kanado). Ĉi tiu temo ne aperas tute surprize aŭ hazarde, ĉar Zamenhof ja antaŭvidis en sia Hilelismo de 1901, ke la judoj, diru la cionistoj, ekhavos seriozajn problemojn kun siaj najbaroj, se ili elmigros amase al Palestino – Erec Israel. Efektive tiu peripetia vizio realiĝis: Ekde la unua tago de la fondo de la israela ŝtato la judoj estas en milita stato kun siaj arabaj najbaroj, kiuj evidente celas ilin ekstermi, senkompate kaj senkompromise. Dum Brisebois alvokas la modernajn adeptojn de la cionismo respekti la homaran ideon, kiun esprimis ekzemple Zamenhof tra la moseaj inspiroj, Martinelli celas montri, pere de artikoloj de Edmond Privat, kiu ne nur okupiĝis pri la pola kaj indiaj demandoj, sed ankaŭ pri la palestina problemo, kiel la fiasko de la kunvivado inter judoj-cionistoj kaj palestinaj araboj post la dua mondmilito evoluis. Surbaze de multaj citaĵoj, ĉefe el la gazeto *La Sentinelle*, de la 1920-40aj jaroj Martinelli celis ilustri, ke Privat ja komence defendis la vidpunkton de la palestinanoj por poste alproksimiĝi al la flanko de la cionistoj, „pruvante ke la homaraneco ne kuntrenas anticionismon“.

La ideo de *Carlo Minnaja* (Italio) kompari Zamenhofon kun T.G. Masaryk kaj de *Paolo Penacchio* (Italio) esplori kio povus esti komuna inter Zamenhof unuflanke kaj Giuseppe Garibaldi kaj Giuseppe Mazzini aliflanke, ŝajnas esti alloga. Tamen la ekspluato de kompara materialo restas magra, pro diversaj kialoj. Kiel Minnaja mem klarigas en sia sendube glate verkita artikolo, inter Zamenhof kaj T.G. Masaryk (1850-1937) multilate apenaŭ ekzistis rektaj interrilatoj aŭ paraleloj, eble nur ŝajnaj, precipe se oni konsideras ilian humanisman sintenon kaj iujn solvotajn demandojn pri (la interrilatoj de) religio kaj nacio, kiuj okupis ambaŭ filozofojn, sed diversmaniere. Kiel humanistoj, Masaryk serĉis solvon por sia ĉeĥa (kaj slovakaj) popolo, Zamenhof serĉis ĝin por la judoj, sed ne en la senco de la „naciisto“ Masaryk, kiu evoluigis utopiajn ideojn pri la kreado de la „nova homo“ pere de pli bonstila socio. Kiel bazon por tio li preferis eksplicite kristanan-socian koncepton, en kiu religio estu apartigita disde la ŝtato kaj de absolutisma arbitro (laŭ la moto „Jesuo, ne Cezaro!“). La ŝtaton Masaryk principe malfidis, ĉar ĝi kontraŭas, laŭ li, la demokratian ordon. Zamenhof celis krei la „novjudan popolon“, pere de nova lingvo, nova religio kaj nova patrujo. Minnaja eble serĉis komunecojn, kiuj apenaŭ ekzistas, kaj baldaŭ komprenis, ke Zamenhof kaj Masaryk estas du komplete malsimilaj ontologiaj kompleksoj, kiuj venis al variaj (politikaj) konkludoj, kiuj estas en la praktiko ege diverĝaj. Masaryk ja estis adorata de Edmond Privat (kaj menciata sur la paĝoj de la revuo *Esperanto* en la 1920aj jaroj), sed ŝajnas, ke ne aparte indas trakti Masarykon en seminario pri la zamenhofa homaranismo, despli ke li malalte taksis Esperanton, male al Beneš. Masaryk aperas en neniu

---

⁴ Ankaŭ post la studo de Korĵenkov pri Marko kiel cenzuristo oni ne scias tion; vd. lian ĉi-teman artikolon en *La Ondo de Esperanto* n-ro 186.

grava referenca verko de Esperanto, do por la esperantistoj, eble krom ĉeĥaj kaj slovakaj, sed pro aliaj kialoj, li havas, teorie kaj praktike, neniun signifon. Aliflanke oni povas tre bedaŭri, ke krom iuj biografiaj provetoj en foraj tempoj la verkoj de Masaryk ne estis tradukitaj al Esperanto, kio signifas grandan mankon kaj neglekton en la Esperanto-literaturo.⁵

Ke la fama itala militisto Giuseppe Garibaldi (1807-82) estis samtempe pacifisto kaj ke li apogis la movadon por internacia arbitracio oni povus ankoraŭ imagi, sed ke li reprezentis la vizion de universala lingvo, pri kiu li parolis en krokizo de letero al nekonato, estas interesa sciigo. Vidante antaŭ si la unuigitan homaron, Garibaldi, mem framasono, revis apud la mondlingvo ankaŭ pri „la universala religio“. La neceson de nova formo de religieco akcentis eĉ pli ol Garibaldi lia samtempo Giuseppe Mazzini (1805-72), itala patrioto ĉie adorata en la Apeninoj. Malgraŭ tio, persona alproksimiĝo de Mazzini, kiu kiel Zamenhof mem simpatiis por Leo N. Tolstoj kaj kiu eĉ iom influis la rusan demokratian movadon kaj la cionisman inteligencion, kun la unua homarano ne okazis, ne povis okazi, kio estas klarigebla per tio, ke ambaŭ italaj herooj forpasis antaŭ la apero de Esperanto. En la ĝenerale flua teksto de Penacchio aperas kelkaj eraroj: Devus esti Grenchen (ne Grechen), Knižniki nedeli kaj Posrednik (anstataŭ Postrednik). Se oni penus kontroli tiajn fremdnomojn kaj vortojn en interreto, oni povus facile eviti similajn misojn.

En mallongaj artikoloj *Henri Masson* (Francio) komparas la humanismajn konsiderojn de Zamenhof (1859-1917) kaj Gandhi (1869-1948), emfazante, ke Gandhi, tra Edmond Privat (1889-1962), admiris la verkon de la judo el Varsovio; *Jaroslav Karhan* (Ĉeĥio) memorigas la verkon ‚La vojo de Lumo‘ de A. Komenio (1592-1670), en kiu li prezentis rimedojn por plibonigi la aferojn tuthomarajn, kaj omaĝas la novan usonan prezidenton Barack Obama, ĉe kiu li vidas ideojn kaj intencojn, kiuj estas ŝanco por la kreo de nova epoko de la homaro. Fine, *André Cherpillod* (Francio) prezentas la legendan figuron de Hilelo la Maljuna, sur kies nomo kaj moralaj ideoj Zamenhof bazis sian hilelism-on-homaranism-on. Kompari la ideojn de tiuj filozofoj kun la pensaro de Zamenhof aŭ inverse estas iom tro kuraĝe, kelkfoje eĉ maltrafe, ĉar troige kaj povas devoĵigi la homojn de la ‚prava vojo‘, kiel tio malfeliĉe okazis en ‚Homarane‘.

La unuopajn kontribuojn konkludas resumeto ĉu en la franca, ĉu en la itala, ĉu en la angla lingvo. La prezentita protokolo de la postprelegaj debatoj konsistas ĉefe el doktaj monologoj de Giorgio Silfer plus la kurtaj intervenoj de ceteraj simpozianoj. Kiel jam menciite, laŭ atentigo en la „editoralo“ (malPIVa vorto!) oni ne rajtas citi el la reflektitaj diskutoj „supozigante, ke ili estas aŭtentaj kaj precizaj diroj de la koncernaj debatintoj“ (kio laŭ tiu averto ili evidente ne estas). Al la biogramoj mankas sistemeco: Dum en la biogramo de Giorgio Silfer mankas la mencio, ke li estas la Konsulo de la Esperanta Civito, ĉe Ŝelazny oni indikas, ke li estas la ekskonsulo. Enŝteliĝis erareto, ĉar Ŝelazny ne povis esti publikiginta ĉirkaŭ okdek sciencajn *disertaciojn*, sed ja eble *artikolojn*. Do, se oni volus eldoni seriozan sciencan libron pri la zamenhofa homaranismo, necesus multege poluri tiujn tekstojn, liberigante ilin de la spekulacia balasto, sed por labor-kajero kiel *Homarane*, kiu celas diskutojn, la volumo certe taŭgas kaj sufiĉas.

Fine de la kajero, kadre de ‚Librobreto‘, Bertil Nilsson prezentas kelkajn verkaĵojn, kiujn li metas en la kuntekston de la zamenhofa homaranismo: Libron de Walther Eidlitz pri la kredo kaj la sanktaj verkaĵoj de la hindoj (1957), La Tria Testamento de Martinus Thomsen (2005) kaj la Universalan Deklaracion pri la Lingvaj Rajtoj en eldono de la Esperanta PEN-Centro (2001).

Anoncita de HeKo estis la organizado de Homaranista Kongreso en 1914 kaj la pretigo de dua numero de ‚Homarane‘ pri la temo planlingvoj kaj religioj.

Kvardek jaroj en opozicio / 40 lat w opozycji.

Politika biografio de Adam Plešnar / Biografia polityczna Adama Plešnara. Grzegorz Waligóra. Tradukis G. Pisarski. Silezia E-Asocio. Wrocław. 2009. 90 paĝoj. Prezo: 7.20 €

Jen la leginda biografio pri kuraĝa kaj engaĝita pola opoziciulo, kiu dediĉis sian vivon al la politika kontraŭstaro dum kvar jardekoj: Naskita la 17an de februaro 1935 en Opole Lubelskie (Lublina Opolo) en familio de poŝtoŝefestro (patro) kaj instruistino (patrino), post la translokiĝo de la patro al Paczków (Paĉkovo) en Silezio, Adam Plešnar alvenis tien en julio 1945. La aliĝis al la skolta movado, sed en 1950

---

⁵ Se en la viena datumbanko Trovanto oni serĉas laŭ la frapvorto Masaryk, la planlingva kolekto Sammlung Plansprachen ĉe la Aŭstra Nacia Biblioteko indikas sole tri verketojn, kiuj iel temas pri Masaryk el la jaroj 1920, 1930 kaj 1931. En la katalogo de UEA troviĝas neniun titolo de aŭ pri Masaryk.

forlasis la oficialan asocion pro la progresanta sovetiigo de la socio. En la 9a klaso Adam komencis protestan agadon kontraŭ la deviga aliĝo al Asocio de Pola Junularo, ankaŭ lige kun la ‚kruca‘ demando, kiu tiam estis aktuala. Fondante sekretan organizon ‚Kruca Agado‘, li celis lukti kontraŭ la malamikoj de la katolikismo. Lia porkruca agado tamen ne daŭris tro longe, ĉar li estis rimarkita kaj eliminata el la lernejo. Fine de 1950 la familio translokiĝis al Rozwadów (Rozvadovo) en Subkarpatio. Tie li daŭrigis sian konspiran (aŭ patriotan) agadon kadre de la grupiĝo ‚Vivteno de Poleco‘, sed la grupo baldaŭ estis rompita de la sekreta servo (UB). Adam estis arestita, akuzita pro nelegala organizado kaj kulpigita. La juĝejo de Opolo kondamnis lin al punaresto en Niso (Nysa). En la malliberejo li konatiĝis kun membro de aliaj konspiraj organizaĵoj. La tri lastajn monatojn de sia punaresto li pasigis en Jaworzno. En decembro 1952 li estis liberigita kaj ekloĝis en Rozvadovo, sed lia reveno al la lernejo montriĝis neebla. La sola ŝanco por fini la mezlernejon estis iu liceo en Rzeszów. La lernejon li finis en 1954 kaj intertempe laboris kiel fervojisto. Post la maturekzameno li komencis historiajn studojn en la vrocłava universitato. En tiu periodo kreskis ĉe li la konscio pri la krimoj faritaj flanke de Pola Laborista Partio kaj Pola Unuiĝinta Laborista Partio. Por li estis klare, ke necesas lukti kontraŭ la reganta politika sistemo, sed li ne sciis, kiajn legalajn formojn de la lukto necesas apliki. Li ja ankaŭ estis kontraŭulo de la kapitalismo, sed li ne sciis kiel oni ataku la totalisman sistemon sen damaĝi siajn proksimajn al si socialismajn ideojn.

Nun sekvis liaj kontaktoj kun Esperanto. Kiam li konatiĝis kun Jakub Garbar, prezidanto de la vrocłava filio de Pola Esperanto-Asocio, Pleŝnar aliĝis kaj konvinkiĝis, en konversacioj kun Garbar, pri la bezono lukti favore al demokratiaj ŝanĝoj por atingi progresajn transformojn. Kune kun aliaj li fondis sendependajn studentajn klubojn, ankaŭ junularan sekcion de Asocio de Esperantistoj en Pollando, tamen sensukcese. Post la oktobraj eventoj de 1956 li sukcesis starigi klubon de katolika intelektularo, kaj en tiu tempo li ligiĝis ankaŭ kun Asocio de Junaj Demokratoj (ZMD), kiu forte influis lin ideologie. Sed ĉar nelegala agado ne estis ebla, ZMD devis esti baldaŭ malfondita. En 1958 li estis denove arestita laŭ riproĉo de ‚agado de preparoj de perforta renverso de la sistemo de la Pola Popola Respubliko‘. La procesa kazo daŭris ĝis 1964 per kondamno al okmonata punaresto prokrastita por du jaroj. Sed tio ne timigis Adamon, kaj li daŭrigis fondi novajn sendependajn organizajn strukturojn. En 1963-64 Pleŝnar fariĝis prezidanto de la Ĉefestraro de Pola Esperanta Junularo, kiu ja estis aŭtonoma sekcio de PEA kaj agadis sendepende ekster la oficialaj junularaj organizoj. Dum tiu funkciado li ree estis arestita en aprilo 1964, kaj en septembro li estis kondamnita je 1,5 jarojn da mallibereco por ‚konservado de ĵurnaloj kaj presaĵoj alvokantaj por fari krimon‘. Li estis enkarcerigita en peza prizono por recidivulo⁶ en Wołów (Volovo). Nur dank’ al procesapelacio kaj amnestio li liberiĝis en februaro 1965. Post tiu sperto li ekloĝis en Krakovo, kie li finis la universitatajn studojn. En Krakovo li observis ankaŭ la eventojn de la jaro 1968, sed malgraŭ tio, ke li restis flanke de ili, oni maldungis lin de la laboro kiel terkulturisto. Sekve li translokiĝis al Vroclavo, kie li alvenis en junio 1970. En 1972 li denove agadis en Pola Esperanto-Asocio, kiu baldaŭ elektis lin prezidanto de la regiona estraro. Sed en 1974 li estis eliminata el la asocio per iu rezolucio verkita de la Ĉefa Estraro de PEA, kiu estis regata de la membroj de la pola komunista partio pro defendo de la interna organiza demokratio. En 1975-79 Pleŝnar kritikis, ke estu aldonita al la pola konstitucio, ke la komunista partio havu la gvidan rolon en la ŝtato. En siaj ĉi-koncernaj leteroj li atentigis pri tio, ke la akcepto de tiaj korektaĵoj ‚forstrekus ĉiujn principajn rajtojn de senpartiaj civitanoj‘ kaj ankaŭ povus sankcii la ateisman mondkoncepton. Tial li pledis por la enkonduko de la principo de la mondkoncepta neŭtraleco. Malgraŭ la protesto flanke de la intelektulaj medioj, Sejmo akceptis en februaro 1976 la amendojn al la konstitucio. Post tiu decido Pleŝnar tamen ne rezignis, sed daŭrigis esprimi sian proteston perletere al la Ŝtata Konsilantaro kaj la la Prezidio de la Sejmo. Intertempe Pleŝnar edziĝis al sociologino kaj ekhavis kun ŝi filon. En 1977 li finis siajn jurajn studojn. Malgraŭ la familiaj devoj li daŭrigis sian agadon kadre de la Movado por la Defendo de Homaj kaj Civitanaj Rajtoj (ROPCiO), ĉar tiam furoris la Helsinki-procezo, kiun la socialismaj ŝtatoj ne povis kontraŭstari. Sed finfine ankaŭ ĉi tiu organizaĵo estis malpermesita. Sekve Pleŝnar aliĝis al la Liberaj Demokratoj, kaj en septembro 1978 estis vivigataj Grupoj de Civitana Iniciato, kiuj okupiĝis pri alternativaj projektoj de diversaj juraj preskriboj. Tamen pro la aliĝo de diversopiniaj strategoj, la demokratia opozicio malintegriĝis kaj skuiĝis. La fondo de la sendependa sindikato ‚Solidareco‘ en 1980 skismigis la demokratian opozicion, al kiu Adam Pleŝnar apartenis, kaj kaŭzis, ke li ne aliĝis al la movado de Lech Wałęsa. Sekve, ĉiuj organizaĵoj, kiuj ne estis absorbitaj de ‚Solidareco‘, marĝeniĝis. Sed Pleŝnar restis lojala al si mem kaj kontraŭbatalis ankaŭ ĉiujn arbitrajn evoluojn kaj decidojn ene de la solidareca tendaro. Kiam la 13an de decembro 1981 en Pollando estis proklamita la Milita Ŝtato, en la sama tago Pleŝnar estis internigita, enprizonita unue en Vroclavo, poste en Niso. Hejmen li revenis nur en februaro 1982. Kun sia propra organizo Movado de Junaj

---

⁶ Recidivo signifas laŭ NPIV refaron de la sama delikto aŭ krimo post plenumo de puno pro jama tia faro. Recidivulo estas persono, kiu faras recidivon.

Demokratoj (RWD) Pleŝnar restis ekster la solidareca tendaro kaj ankaŭ ne aliĝis al la ‚ronda tablo‘ en 1989, ĉar li ne akceptis la konstitucian ordon de Pollando, ĉiam esprimante sin por plena libera kaj demokratia balotado. Post la politikaj ŝanĝoj en 1989 la organizo de Pleŝnar estis marĝenigita, kio kaŭzis, ke li retiriĝis de la politika agado favore al la socia aktiveco. Lia RWD transformiĝis en politikan partion, en kiu dum 1995-97 Pleŝnar funkciis kiel prezidanto. Sed lia partio fiaskis en la parlamenta baloto de 1991, ĉar RWD eĉ ne povis kolekti la postulitan nombron de subskriboj por la registriĝo en la balota listo kaj pro la manko de financaj kaj organizaj rimedoj Pleŝnar vane kandidatiĝis por publikaj funkcioj, ekzemple por la ofico de la vrocłava vojevod, senatoro, parlamenta deputito k.a. En novembro 1997 la membroj de RWD decidis likvidi la partion. Sed tio ne malhelpis, ke Pleŝnar pluagadis sine de pluraj demokratiaj organizaĵoj, nelaste ankaŭ en Silezia Esperanto-Asocio.

Por Bogusław Mazur, kiu verkis la antaŭparolon kaj mem bone konis la biografiiton, Pleŝnar estis kreopova demokratia idealisto, fakte ideokrato, kiu aspiris al la perfekta mondo, aŭ almenaŭ por la efektivigo de decaj liberaj balotoj. La homecon de Pleŝnar Mazur karakterizis jene: „Adam Pleŝnar estas homo, en kiu delikateco de silko ligiĝas kun dureco de titano. La delikateco aperas en lia vivmaniero, malfermiteco por dialogo, ĉarma sento de humoro kaj konstanta vigleco. La dureco malkaŝiĝas en la preteco defendi proprajn opiniojn kaj en la rezisto kontraŭ tentoj de la mondo, kiu sugestas facilajn vojojn al la sukceso – falsajn kompromisojn, manipuladon de homoj, cinikajn ludojn, ŝanĝon de starpunkto por atingi senprokrastan profiton. Kaj al tiaj tentoj subiĝis ne nur homoj, kiuj kreis eliton de regopovo en la komunisma ŝtato, sed ankaŭ multaj el tiuj, kiuj kontraŭ tiu ĉi povo batalis. Ni batu nin sur la bruston – al tiaj tentoj multaj el ni estas subiĝemaj.“

Do, la tragika historia eraro de Adam Pleŝnar ŝajne estis, ke li rifuzis kunludi en la tendaro de ‚Solidareco‘ kiam ĝi fariĝis potenca opozicia politika forto kun la tendenco parte kompromitiĝi kun la alta politiko, kaj veturis, nelaste kiel iama fervojisto, sian propran politikan trajneton, ĉar li restis fidela al siaj demokratiaj idealoj. Je la politika marĝeno li jam neniun ŝancon plu ricevis por ludi gravan publikan rolon. Estas tre bone, ke aperis ĉi tiu biografieto pri Adam Pleŝnar, verkita de Grzegorz Waligóra kaj esperantigita de Grzegorz Pisarski. Same kiel en la kazo de la judo Jakobo Ŝapiro, kiu dum la intermilita tempo suferis antisemitismon, ankaŭ en la kazo de Adam Pleŝnar la verkado de tiaj biografioj estas gravaj por illustri la ligitcon de kuraĝaj esperantistoj en la lukto kontraŭ diktaturo kaj totalismo, por libereco kaj demokratio. La esperanta lingvaĵo estas grandparte glata, sed stile iom tro poleca, ne nur pro la ofta problemo rilate la difinitan artikolon, sed ekzemple ankaŭ la skribmanieron de la dato (7-a de junio de 1970-a jaro). Estas uzataj formoj kiel katolicismo, korespondencia, totalitarismo, organizacio, konsultacia, demokratio, signaturintoj, kiuj ne estas kutimaj en Esperanto (t.e. laŭ PIV). Multaj fotoj akompanas la volumeton, kiu enhavas ankaŭ la originalan tekston en la pola lingvo kaj, feliĉe, liston de ĉiuj mallongigoj uzataj en la teksto. Sur la listo de polaj esperantistoj en Vikipedio Adam Pleŝnar estas nenie menciita.

Koutny, Ilona (Red.).

Abunda fonto. Memorlibro omaĝe al Prof. István Szerdahelyi.

407 paĝoj. ProDruk & Steleto *Poznań* 2009. Prezo: 24.00 € (UEA). En *Pollando*: 50 zlotoj.

La nomo de István Szerdahelyi (1924-1987) estis bone konata en la Esperanto- kaj interlingvistika movado, sed ankaŭ ekster ĝi en Hungario kaj en aliaj landoj. Malpli konate estis, ke Szerdahelyi naskiĝis en Transilvanio, Rumanio, kaj ke li partoprenis la ribelan agadon en Hungario de la tragika jaro 1956, tiel ke pro tio li havis seriozajn problemojn: li estis malliberigita kaj pasigis punareston, kiu daŭris 1,5 jarojn. Pro tiu biografia makulo li ne povis ricevi pedagogian aŭ similan postenon kaj estis kondamnita fari laŭokazajn helplaborojn. Nur kiam en 1963 li povis ĝui la amnestion, li ricevis kvazaŭ hazarde laborlokon en la budapeŝta ekonomika mezlernejo ‚Kossuth Lajos‘, kie li instruis la rusan lingvon, kiun li lernis kiam li estis militkaptito dum la dua mondmilito. En 1991, post la politikaj ŝanĝoj en Hungario, Szerdahelyi ricevis postmorte memorordenon.

Esperanton Szerdahelyi lernis en 1949, komencis gvidi kurson kaj instruis Esperanton dum pli ol unu jardeko. Post kiam en 1963 en Hungario Esperanto fariĝis unu el la elekteblaj lingvoj en la lernejoj, Szerdahelyi pli kaj pli avancis en la sfero de la universitata kaj altlerneja instruado. Ekde septembro 1966 li

estis gvidanto, ekde 1971 adjunkto kaj ekde 1983 docento kaj dum jaroj la sola lekcianto de la de li fondita Esperanto-fako de la universitato Eötvös Loránd (ELTE). Apud la instruado li progresigis la metodologian laboron. En 1979 li suferis korinfarkton kaj la 21an de aŭgusto 1987 Szerdahelyi forpasis, meze en la jubilea jaro de Esperanto.

Dumvive István Szerdahelyi ne ricevis festlibron, pro tio maturiĝis kun la tempo la ideo pri ia memorlibro. En 2009, okaze de la 85-jara datreveno de la naskiĝo de Szerdahelyi, ĉi tiu ideo efektiviĝis. En la antaŭparolo oni legas, ke tiu libro „estas dediĉita senpere al li far tiuj, kiuj ankoraŭ kunlaboris kun li en iu formo, kiuj estis instigitaj far li rekte aŭ de liaj ideoj. Kontribuis liaj disĉiploj, kolegoj en vasta senco, el Hungario kaj el aliaj landoj.“

En la antaŭparolo Szerdahelyi estas honorita kiel „ĉarma kaj amuza interparolanto, kiu altiris homojn, kaj ĝisosta pedagogo, kiu ekŝatigis la studmaterialon kaj zorgis pri siaj gestudentoj, trovis taskojn laŭ ilia emo kaj helpis ilin en la realigo“, citante la frazojn de Zsuzsa Varga-Haszonits: „Vera pedagogo, kiu kapablis transdoni vivosperton, sian optimismon, laboremon, estimon de la scienco“.

Kvindeko da aŭtoroj kaj aŭtorinoj, ĉefe hungaraj, kelkaj el ili ne nur unufoje, kontribuis al tiu memorlibro, kiu estis redaktita de Ilona Koutny kaj kiu dividas la enhavon en ses ĉefaj partoj. Komence staras la *personaj memoroj*, kaj iuj kiuj konsideras sin disĉiploj de Szerdahelyi kaptas la parolon. Ekzemple *Blazio Vaha (Wacha)*, kiu dank’ al la diplomo akirita „ĉe István Szerdahelyi“ povis lanĉi kaj gvidi specialajn porinstruistajn diplom-kursojn en Szombathely kaj do inde portis la idearon de la majstro al la provinco. La sufiĉe vastan intereso-spektron de Szerdahelyi Vaha resumas jene: „Szerdahelyi instruadis ĉion Esperantan. Li estis filologo, interesata pri etimologio, morfemiko, metodologio, iam ankaŭ pri literaturaj formoj en Esperanto. Ankaŭ la historion de planlingvoj li trovis studinda: li verkis – krom redakti krestomatiajn, metodologian, lernolibrojn, monografion pri lingvoplanado, enkondukon en interlingvistikon.“

Kiom agrabla profesoro Szerdahelyi povis esti, rakontas *Jozefo Horváth*, kiu pasigis sian „ekzamenon“ dum la kristnaskaj tagoj en la privata loĝejo de Szerdahelyi en Újpalota. Al *István Ertl*, kiu naskiĝis unu jaron antaŭ la fondo de la Esperanto-fako, Szerdahelyi malfermis ne nur la pordojn de la Esperanta beletro, sed ankaŭ incis lin al la artoj de recenzado kaj revu-redaktado. Sep jarojn en Hungario pasigis la japana esperantisto *Sitosi Hukaya*, kiu konsideras sin „adoptita“ filo de Szerdahelyi. Dum li mem fariĝis hungarologo, la vera filo de Szerdahelyi fariĝis japanologo - ĉio pere de Esperanto kaj dank’ al la konatiĝo kun Szerdahelyi. Alia esperantologo kaj hungara diplomato, *Georgo Nanovfszky*, aĉetis kaj legis la librojn de Szerdahelyi, kiuj multe utilis al li, kiam poste li estis ĉefredaktoro de la esperantologia revuo ‚Planlingvistiko‘. Jardekojn poste kiam Nanovfszky laboris kiel hungara ambasadoro en Singapuro, li gastigis la ambasadoron de Hungario en Japanio, István Szerdahelyi, la samnoman filon de la fama esperantologo-interlingvisto. La unikan ŝancon registri gravan verkaĵon de Szerdahelyi havis *Ryszard Rokicki* kelkajn tagojn antaŭ la morto de la profesoro. La plej lasta dumviva honorsigno nome de la bulgaraj esperantistoj estis transdonita al la mortonta hungaro de *Till Dahlenburg* el iama GDR. Pri la „bonega simbiozo“ inter Szerdahelyi kaj la revuo ‚Literatura Foiro‘ raportas per kelkaj ekzemploj *Giorgo Silfer*. La ceteraj kontribuajoj estas senescepte fakartikoloj resp. gvidantaj plej diversajn temgrupojn. Multaj el tiuj artikoloj daŭrigas samtempe la memoradon pri István Szerdahelyi aŭ iumaniere referencas al la verko kaj agado de la budapeŝta ĉefinterlingvisto.

La sekcio pri *lingvoplanado kaj lingvopolitiko* kunigas artikolojn de *Věra Barandovská-Frank* pri la planlingvo Ossian, de *Alicja Sakaguchi* pri la nekonata pola planlingvo paraglot, de *Judit Schiller* pri la akcepto de Esperanto en la hungara gazetaro, de *Blazio Vaha* pri vortkategorioj, de *Detlev Blanke* pri la sorto de la germana lingvo en la Eŭropa Unio kaj de *László Gados* pri la ŝancoj de Esperanto en la mondo. Dum Blanke kredas, ke la lingva kaoso en la Eŭropa Unio kreskas, ke prolingvaj konfliktoj povus minaci eĉ la pluekziston de EU kaj ke ne tre baldaŭ aperos senkonflikte akceptota solvo, Gados bedaŭras la fakton, ke la reagoj de la EU-institucioj al Esperanto ĉiam estis „rigide rifuzaj“ pro la apliko de la koncepto pri mult- kaj plurlingveco. Kompreneble kiel kutime por esperantistoj ĉefe kulpas la angla lingvo, ĉar „la kunplekto de la grandfirmaaj kaj registaraj interesoj tute ne favoras al Esperanto“. Aliflanke la aŭtoro pensas, ke „interne de la Esperanto-mondo la esperantistaro estas agema kaj sufiĉe sukcesa“, sed ke „ĝi ankoraŭ ne trovis taŭgan metodon“ por montri tiun sukceson al la ‚ekstera mondo‘.

La sekcio pri *esperanta gramatiko kaj ĝenerala lingvistiko* inaŭguras *Probal Dasgupta* per iom enigma medito pri vortera solvo kaj vortila kromvojo. *Michel Duc Goninaz* honoras „unu el la grandaj kaj gravaj meritoj“ de Szerdahelyi, nome „lian intervenon en unu el la klasikaj polemikigaj problemoj de esperantologio: la teorio pri la t.n. ‚gramatika karaktero de la radikoj‘“. Pri radikoj skribas ankaŭ *Ryszard Rokicki*, dum *Iván Bujdosó* okupiĝas pri morfemkombinaĵoj en Esperanto, kaj *Francisko Simonnet* traktas skriberojn de Esperanto, kiujn li difinas kiel „literojn kaj la aliajn skribsignojn simile funkciajn kaj en simila maniero pligrandigantajn la longon de vortoj aŭ tekstoj, ne la partojn en la desegnaĵo de iu litero aŭ

alia skribero.“ *Katalin Horváth* esploras la polisemion kaj sinonimion en Esperanto, kaj la kontribuo de *Fabrizio Pennachietti* portas la titolon „La ‚cerbo‘ de la ostoj kaj la ‚medolo‘ de la kapo“; temas pri semantika analizeto de la vortoj ‚cerboj‘ kaj ‚medolo‘ en Esperanto kaj aliaj lingvoj.

Plue *Attila Salga* prezentas skizon de kontrasta Esperanta-Hungara gramatiko kaj *Mika Waseda* esploras la esprimon de moviĝo en Esperanto, la hungara kaj japana lingvoj, dum *Ferenc Havas* traktas metaproblemojn de lingvotipologio. Fine, *Sergej Kuznecov* rakontas kaj komentas la legendon de la konstruado de laabela turo kaj ligas ĉi tiun lingvofilozofian temon kun la moderna kompara lingvoscienco kaj la problemo de multlingveco, kvankam laabela turo laŭ li neniel rilatas al interlingvistiko. La konkludoj venigis lin al la drasta rekonsidero de sia difino de homa lingvo, kiun li kutimis klarigadi al siaj universitataj studentoj, nome ke lingvo estas rimedo por interhoma komunikiĝo. Li pretas agnoski sian eraron, ĉar laŭ li nur en la plej simplaj okazoj la lingvo garantias reciprokan interkomprenon. Pro tio lia nova difino pri homa lingvo estas jena: „Lingvo estas rimedo por peni efektiviĝi interhoman komunikiĝon spite al principa neebleco atingi identecon de sencoj inter komunikantoj.“

La sekcion *lingvopedagogio* plenigas ĉefe hungaraj aŭtoroj kiel *Zsuzsa Barcsay* pri la kultura fono de Esperanto en diversaj lernolibroj, *Márta Kovács* pri la lingvaj ekzamenoj pri Esperanto kadre de la Komuna Eŭropa Referenckadro, *Zsófia Kóródy* pri vojoj al oficialigo de la Esperanto-instruado, *Katalin Kovács* pri moderna aliro al malnovaj ideoj kaj rezultoj, *Jozefo Horváth* pri la „Pirata Metodo“ kaj *Palma Salomon Csizsár* pri duboj kaj demandoj pri familia lingvouzo. La italo *Renato Corsetti* kontribuas pri la lernofaciliga valoro de Esperanto kaj la sviso *Claude Gacond* entreprenas provon metodike klarigi la sistemon de la personaj pronomoj, ĉar laŭ la opinio de la memfiera aŭtoro de la „Gaconda metodo“ „multaj Esperanto-instruantoj bedaŭrinde ne kapablas priskribi tiun ĉi sistemon“.

Kvar kontribuoj estas dediĉitaj al literaturo: *Éva Tófalvi* aperigas ĉapitron el ankoraŭ ne publikigita romano, kies titolo estas ‚Aersoifo‘, *Imre Szabó* komentas la poemon ‚Purakore‘ de Attila József, *István Ertl* meditas pri tradukado en Esperanto kaj *Árpád Rátkai* prezentas la personecon de Frigyes Karinthy (1887-1938), kiu estis ne nur la plej ofte legata, citata kaj menciata hungara humoristo, sed pro kies enplektiĝo kun la Esperanto-movado indas preni lian agadon sub la lupeon.

Diversajn temojn, ĉefe *leksikografiajn* kaj *movadajn* (medicinistajn), fine traktas *Reinhard Haupenthal*, *Jozefo Horváth*, *Sándor Révész*, *Endre Dudich*, *Imre Ferenczy*, *Lajos Molnár* & *Julianna Farkas*, *István Hegyi* kaj *Ilona Koutny*.

Do, en la libro oni trovas kelkajn tre legindajn kaj tute ne enuajn tekstojn. Temas pri havinda publikaĵo, al kiu la aŭtoroj de la ‚Szerdahelyi-skolo‘ kontribuis kun fervoro memore, dediĉe kaj omaĝe pri sia iama majstro, kiu jes en la aĝo de 63 jaroj vere mortis tro frue. Samtipa anstataŭanto de tiu supera kaj unika interlingvistika fakulo reale neniam povis esti trovita, kvankam liaj disĉiploj ja kiel eble plej bone kaj sub nefacilaj ekzisto-cirkonstancoj kaj kun fragila financado daŭrigis la fakon (ĝis ĝia likvido en Budapeŝto en 2009). Ilona Koutny, la plej konata nomo krom Szerdahelyi, daŭrigas la tradicion de la budapeŝta interlingvistiko en la Universitato de Adam Mickiewicz en Poznano, Pollando. La problemo de tiu poznana interlingvistika kursaro estas, ke ĝi ne disponas la statuson de ordinara katedro, kie la profesoro povus doktoriĝi kandidatojn-interlingvistojn (prof. Koutny rajtas akcepti nur disertaciojn pri hungarologiaj aŭ finnuagraj temoj en la pola aŭ hungara lingvo). La bibliografio de Szerdahelyi estas prezentita sur 26 paĝoj en la libro. Ĉar ĉiuj kontribuajoj de la hungara profesoro estis publikigitaj dum la socialisma periodo, estus grave kaj necese recenzi la verkaron de Szerdahelyi el la vidpunktoj de la postkomunisma kritiko por ekzameni ĉu ĝi konservis sian validecon.

Oni ne preteratentu la diferencon inter la UEA-prezo kaj la pola tarifo, kiu eĉ dudek jarojn post la ekonomiaj ŝanĝoj en orienta Eŭropo restas paradoksa.

Lins, Ulrich:

Utila Estas Aliĝo. Tra la unua jarcento de UEA.

126 paĝoj. UEA Rotterdam 2008. Prezo: 15.00 €

La libro kun la amuza titolo *Utila Estas Aliĝo* (UEA) konsistas el tri kontribuajoj pri la historio de Universala Esperanto-Asocio. La unua kontribuo estas eseo, kiu prezentas retrorigardon al la pasintaj cent jaroj de la asocio. Ĉar tiu historio estas tro longa kaj la spaco en la libro tro malgranda, la aŭtoro elplukis la

ĉefajn mejloŝtonojn en la evoluo de UEA ekde la fondo de Hodler, kaj kiu poste estis pinte gvidata de Privat, Lapenna kaj Tonkin, kredeble la plej famaj figuroj en UEA. La aŭreolo, kiun tiuj gvidantoj havis kaj havas, faras ilin iusence netuŝeblaj, nekritikeblaj, mistike duonsanktaj. Kvankam tute ne temas pri propaganda aŭ fanfarona artikolo kiel volonte praktikate en UEA-medioj, la skizo de Lins, en kiu oni povus vidi iusence la komencon de la ‚kortega historiografio‘, nur supraĵe aludas kritikajn punktojn, por bruski neniun. Dezirata kaj bezonata estus nun objektive kritika historiografio; partiaj historiografoj ne tre taŭgas por plenumi tiun postulon. Sendube en la kazo de UEA temas pri nobla kaj unika asocio, kiu provis ĉion kaj meritas multon por la antaŭenpuŝado ne nur de Esperanto mem, sed ankaŭ de la internacia komunikado inter amaso da homoj el preskaŭ ĉiuj landoj de la mondo trans la lingvaj limoj, politikaj blokoj kaj kulturaj barieroj. Ĉi tiun meriton atestis Unesko ĝis Leszek Kołakowski. Kaj ŝajnas, ke ĝia neŭtraleca eksperimento eĉ grandparte sukcesis, kvankam post 1989 tiu neŭtraleco verŝajne devus esti laŭdifine, kaj laŭpraktike, reviziita, por adapti sin al la nova realo. Dum Tonkin kaj Fettes estas abunde citataj, ne estas adekvate honorita nomo kiel Osmo Buller, apud Sadler kaj Milojević la ĉefa burokrato-teknokrato de la UEA-sistemo, kiu tamen kelkfoje libervole savis la laboron de la Centra Oficejo de la kolapso kaj esence kontribuis, ke UEA daŭre havas funkciantan Centran Oficejon. Oni ankaŭ ne komprenas kial tiom sobra kaj seka aŭtoro kiel Lins povas doni entuziasman atenton al fiaskinta intelekta fikcio kiel la Praga Manifesto kun ĝiaj blufaj asertoj, terminologiaj distordoj, kiu estas laŭdata kiel „konciza, trafa vortumo“, kiu „plene konfirmis al la stilo de argumentado taŭga dum la transiro al nova jarcento“. Samtempe la aŭtoro miras, ke tiu manifesto ne havis mezureblan reehon, citante Tonkin, kiu bedaŭras, ke ĝi ne sufiĉe enradikiĝis en la esperantista publika opinio. Cetere en la bjalistoka UK la Manifesto de Prago estis konsiderata kiel malaktuala.

La historia cezuro de 1989 estas komentita per la banala konstato, aŭ konkludo, ke „la falo de komunismo pligrandigis la agteron de UEA, sed iagrade ankaŭ limigis ĝin. Ne plu taŭgis varbi en orienta Eŭropo por Esperanto kiel ‚fenestro al la mondo‘, ĉar tie la ekstera mondo ne plu estis fermita.“ Kaj: „Kiam falis malnovaj baroj, UEA kaj ĝiaj landaj asocioj energie laboris por levi la kvanton kaj kvaliton de siaj servoj por allogi kaj daŭre ligi al si tiujn homojn, kiuj malkovris la *alian* aliron al internacieco.“ Ĉi tiuj frazoj, same kiel la sekvaj, estas almenaŭ diskutindaj. Alia konsekvenco de la falo de la berlina muro estas, ke „en la programon (de la UK. rim. Red.) nun eblas meti erojn, kiujn oni pli frue, timante protestojn de orienteŭropanoj, per memcenzuro ne allasis.“ Pri la maniero vojaĝi kaj pri la rolo de la angla lingvo: „Kreskanta nombro de homoj en ĉiuj partoj de la mondo, el ĉiuj aĝgrupoj, volonte vojaĝas alilanden kaj praktikas komunikadon kun alilandanoj kvazaŭ memkompreneblajon. La plej ofte uzata komunik-rimedo por tio estas la angla lingvo, kiu estas, eĉ se nur iom, komprenata preskaŭ ĉie kaj kies konon multaj dungantoj jam ne plu klasifas kiel tiun de fremda lingvo.“ Certe temas pri flato, sed samtempe pri kompleta konfeso de totala fiasko de Esperanto kiel lingvo, kiu ŝatus vidi sin en la rolo de la angla. Pro tio „Mark Fettes admonis la esperantistojn ne kontraŭbatali la uzon de la angla, sed fieri pri la ŝanco de ‚egaleca komunikado‘, kiun donas nur Esperanto, senrivale.“ Tio estas unu el la mitoj, kiujn Lins ne sufiĉe kritike renkontas. Tie Lins vidas ankaŭ kaŭzon, „kial tute malsukcesa estis la granda fortostreĉo, per kiu UEA precipe en la okdekaj jaroj klopodis penetrigi Esperanton en la sciencon.“ Prave diri, ke „la UK restas nesufiĉe videbla por la publiko“. Ĉu la signifo de la revuo *Esperanto* „ne malkreskis“ estas ankaŭ iom dubinda aserto, se oni konsideras la ŝrumpantan membronombro de UEA, kiu ĝuste okazis post 1989, kvankam oni en blinda naiveco antaŭvidis, ke la membronombro duobliĝos, ĉar orienteŭropanoj povus pagi sian kotizon per rubloj, zlotoj, forintoj aŭ levoj. Ŝajnas, ke Lins bedaŭras, ke la pli frua temo-gamo, kiu estis „tre varia“, ŝanĝiĝis favore al temoj, kiuj rilatas al Esperanto kaj ĝia movado. La interreton Lins konsideras kiel inovacion kun „granda signifo“ kaj kiu „komencis ludi elstaran rolon por informi pri Esperanto“ kaj ankaŭ por lerni ĝin. Novuloj aperas en la movado ankaŭ sufiĉe ofte dank’ tra tiu rimedo, kiu anstataŭis la bonan malnovan leteran komunikadon perpoŝtan. Cetere Lins ne kredas, ke la progreso de la interreto baldaŭ igos librojn superflujaj kaj atentigas pri la Libroservo de UEA, kiu jes estas elstara afero, kiun la movado posedas. Laŭ Lins la asocio produktas „ne vere multajn“, „sed kvalite plejparte elstarajn“ librojn. Verŝajne ankaŭ tio estas troigo, ĉar inter tiu libraro estas ankaŭ amaso da fatraso. La elektronika revolucio ja certe draste ŝanĝis la kutimon de la homoj membriĝi kaj pagi kotizon, kiel Lins ĝuste komprenis, sed eble ne nur pro tio. La konkurenco de nacilingvaj servoj kaj ofertoj estas simple tro grandaj kompare kun la modestaj eblecoj kaj primitivaj rimedoj, kiujn Esperanto proponas. Esperanto tiom terure stagnis kaj postrestis kompare kun la gigantaj dimensioj kaj resursoj de intelektaj scioj kaj sciencaj konoj, kiujn la grandaj nacilingvaj kulturoj ofertas – ankaŭ tion necesus foje honeste diri. Kiel Lins atentigas, la edukiteco de la homoj respoguliĝas eĉ en la Esperanto-movado, kiu osciladas inter movado kaj lingvokomunumo. La senrivaleco de la „egaleca komunikado“ en la kazo de Esperanto, pri kiu Fettes tiom insistas, eble validas, sed nur teorie, abstrakte. Temas ne nur pri mito, kiun esperantistoj kreis, sed ankaŭ pri pura ideologio, kiun en tiu formo hodiaŭ ne plu estas kredinda, eĉ ne inter realismaj esperantistoj mem. „Lingva demokratio“ bone, sed neniun scias kio ĝi

estas en praktiko lige kun Esperanto, ĉar historie ne elprovata (krom en Esperanto-kongresoj, sed en internaciaj kongresoj oni povas uzi iun ajn lingvon kiel komunan, eĉ la katalunan, kiu eble ne estas pli malfacila ol Esperanto). Plej trafe tiu lingva demokratio estas eble realigita en Svislando, sed sen Esperanto. Fine de la artikolo kelkaj aliaj mildaj kritikaj konsideroj ankoraŭ aperas en formo de konscio kaj deziro, ke UEA devus *kaj* disvastigi Esperanton *kaj* disvolvi la Esperanto-komunumon, citaĵo el Fettes. La artikolo postlasas la impreson, ke Lins ja komprenis kaj grandparte ĝuste perceptis la gloran pasintecon de la organizo, sed samtempe oni rimarkas, ke al ĝi mankas perspektivoj por la estonto. Tamen, „malgraŭ senreviĝoj, UEA, kiu ne plu devas timi la konkurencon de SAT kaj kiu fariĝis pli malferma al la agado de aliaj organizaĵoj, ne donas la impreson, ke ĝi komencas pridubi la kialon de sia ekzisto.“ Ja utilis la demando, „ĉu necesas redifini kelkajn agad-principojn.“ Oni do utiligu pli forte la doktrinon de la estraro, ke UEA estu komprenata kiel „forumo por tutmonda movada kunlaboro“. Eble eĉ la (kvante kaj verŝajne ankaŭ kvalite neglektebla) Esperanta Civito, kiu havas ne pli da signifo ol ajna averaĝa fakasocio de UEA, kunludus, kiel montris la eta ridinda flirto dum la ĵurnalisma konferenco en Vilno, en 2008..

La dua kontribuajo estas dediĉita la vivo, idearo kaj verko de Hector Hodler. Eble ne tute superfluas emfazi, ke dank' al la konkludoj de la filo de la svisa pentristo Ferdinand Hodler, UEA estis fondita de Hector Hodler kaj ne de Zamenhof, kiu ankaŭ revis pri internacia ligo de esperantistoj, sed ne sukcesis. Hodler pensis pri „Delegitaro“, kiu ludus la rolon de „fortika ligilo de solidareco“, kaj el kiu fariĝu demokrata asocio, simpla, servopreta kaj malmultekosta. Komence lia nova asocio vekis ĉe kelkaj movadaj gvidantoj nur tre moderan entuziasmon, kaj mokon, ĉar oni kredis la novan organizaĵon nevivipova. Ankaŭ Zamenhof mem apartenis al tiuj skeptikuloj. Sed Hodler firme iris sian propran vojon, por fari el sia organizo praktikan mekanismon, kaj tiam ankoraŭ neniu antaŭvidis, ke el la hodlera UEA iam fariĝos la esperantista ĉeforganizo. La mallonga studo de Lins, kiu klarigas la ideologion, kiun Hodler ‚donacis‘ al UEA, baziĝas sur plej diversaj fontoj el Hodler kaj Privat kaj do faras la kontribuajon aŭtentika kaj la temon plustudinda. Hodler liveris ankaŭ la esperantistan pravigon de Ligo de Nacioj, kies fondon la sviso bonvenigis. Sed pro la fiasko de la Privat-a rezolucipropono, kiun kontraŭstaris francoj kaj aliaj, la esperantistoj seniluziiĝis pri Ligo de Nacioj. Mortinte tro frue, en 1920, Hodler postlasis organizon, kiu volonte akceptis la monan heredaĵon, sed malpli la idearon de la fondinto. De la hodlera internacijura pacifismo, kiu ŝajnis esti temo tro ligita kun la mondmilito, oni pli kaj pli distanciĝis, des pli ke la malsukceso de Ligo de Nacioj estis antaŭvidebla, kaj Privat, karaktere komplete alia tipo ol Hodler, dum sia prezido aplikis pli pragmatan, malpli ideologian, aŭ almenaŭ teoriantan kurson, konforme al la premisoj de la tiama tempo. Dank' al sia sangvina, kontaktema karaktero Privat nelacigeble varbadis por Esperanto ĉie kaj serĉis la kunlaboron kun ĉiuj pozitivaj fortoj, kun la provo disvastigi kaj enradikigi Esperanton ĉie kie eblis aŭ utilis. Poste sekvis la abrupta demisio de Privat, la faŝismo, sovetia bolŝevismo, stalinismo kaj la antisemitismo, la movadaj skismoj (SAT 1921 kaj IEL 1937) kaj ties sekvoj kaj la dua mondmilito – ĉio tre malfavoraj faktoroj por la Esperanto-movado, kiu postmilite estis restarigita de Lapenna kaj ties kunlaborantoj apoge al la Universala Deklaracio de Homaj Rajtoj de 1948 kaj la kunlaboro kun Unesko. Pro la drasta publika domineco de Lapenna, Homaj Rajtoj kaj Unesko, Hodler ŝajnis iĝi pli kaj pli forgesata, nu ĉar lia ideologio poste ne plu estis utiligebla – ĝis kiam en 2008, kiam UEA centjariĝis, li denove akiris certan publikan atenton, ekzemple per ĉefprelego okaze de la Malferma Tago en novembro 2008 en la Centra Oficejo en Roterdamo aŭ per artikoloj en diversaj revuoj.

La plej atentokapta kaj eble plej profunda kontribuo estas la eseo pri Ivo Lapenna kaj la komunistoj, kiu estas dividita en tri aktoj: La unua akto ĉirkaŭas la studentajn jarojn de Lapenna, dum kiuj lia proksimeco kun la jugoslaviaj komunistoj allasis supozojn aŭ dubojn, ĉu li estis membro de la komunista partio aŭ ne. Kiel Nada Gropuzzo raportis, Ivo ja „iĝis membro de komunista partio pro politika naiveco kaj idealismo.“ Kaj post la venko de Tito, la kariero de Lapenna komenciĝis atentinde. Kiam Lapenna estis atakita pri skrupuloj pri la sovetia komunismo, kiu malgraŭ nuancoj regis ankaŭ en Jugoslavio, li komencis timi la komunistan partion, kiel la sama Gropuzzo atestas, kio kondukis lin al la decido elmigri al Okcidento. Kiel montras akto dua, en Okcidento li renkontis novajn homojn, kiuj suspektis lin komunisto, ekzemple Hans Jakob. Kaj kiam en Usono la ‚afero Connor/Solzbacher‘ iom skuis la movadon, Lapenna estis plene trafita de la stigmato pri agenteco de Moskvo. Sed post 1955/56 la pozicio de Lapenna, kiu rapide kariere ankaŭ en UEA, stabiliĝis. Tamen la hamburgaj eventoj en 1974 montris ankaŭ klarajn limojn por Lapenna, kiel klarigas akto tria. Denove komunistoj kaj maldekstremaj 1968-generacianoj ludis iun rolon en la (subpreme memelektita) falo de Lapenna, kiu ŝokite vidis etendiĝi UEAn al la komunisma Orienta Eŭropo kaj al landaro, kiujn iuj hodiaŭ parte nomus kanajlaj (ekzemple Kubo, Irano). Sekve li komencis obsede kaj preskaŭ fanatike kondamni ĉiujn pri komunisteco kaj moskva agenteco. Lapenna izoliĝis en sia propra ‚neŭtrala movado‘ nomata ICNEM, en kiu li pravigis sian pozicion, sed kun malmulte da sukceso. La pli kaj pli mizera sanstato de Lapenna, kiu kondukis al lia morto en 1987, ĉesigis la ‚aventuron Lapenna‘. Birthe

Lapenna, lia vidvino, kiu sindone flegas la heredaĵon de la kroato, fanatike vartante pri tio, ke neniu makulu la bildon pri la absoluta perfekteco de la heroo, estas en la eseo de Lins entute ne menciita. Alifanke Lins lerte uzas abundan esencan fontaron, inter alie ankaŭ personajn sciigojn el privata korespondado, kiu reiras ĝis la 70aj jaroj.

Formale avertante pri tio, ke „certe estos legantoj, kiuj plendos, ke gravaj detaloj mankas“, en siaj enkondukaj vortoj Lins konscias, ke „plena analizo de la historio de UEA estas tasko farota.“

Fine de la libro (agrabla broŝurita), kiu enhavas riĉan kolekton de interesaj ilustraĵoj, sekvas listoj pri la prezidantoj kaj direktoroj de UEA, redaktoroj de la revuo *Esperanto*, historia kroniko de la Esperanto-movado kaj bibliografio de uzataj fontoj.

Poblet i Feijoo, Francesc:

La Universala Kongreso de Esperanto de 1909 en Barcelono. El Congr s Universal d'Esperanto de 1909 a Barcelona.

135 paĝoj. Kataluna Esperanto-Asocio Sabadell 2008. Prezo: 18.30  

Jen tre leginda studaĵo, ĉar ne tre konata temo, pri la antaŭhistorio kaj historio de la 5a Universala Kongreso en Barcelono en 1909. La tekston verkis, en la kataluna lingvo, la barcelonano Francesc Poblet i Feijoo (*1960), kiu estas historiisto pri socia kaj kultura antropologio. Kiel membro de la Konsilio de la Departemento pri Nuntempa Historio de la barcelona universitato kaj ĉefredaktoro de la revuo *Lletres* li akiris certan renomon kaj prestiĝon. Li publikigis artikolojn pri la historio de la „kataluna esperantismo“ kaj aŭtoris plurajn librojn pri la historio de Katalunio, kaj en 2004 aperigis la volumon pri la komenca esperanto-movado en Katalunio. Kiel Bernat Joan i Mar , sekretario pri lingvopolitiko de la Registaro de Katalunio, skribis en la prologo al la libro, ke la historio de la kataluna Esperanto-movado estas interese. Samtempe li atentigas, ke Zamenhof ne plene konsciis pri la implikaĵoj de Esperanto en Katalunio, kiam la kataluna nacia movado plene evoluis. Tamen, oni ne subtaksu la sentemon de Zamenhof, ĉar kiel teoriisto de la naciismo li verŝajne bone komprenis la kialojn de la tumultoj en Hispanio, kiujn li e  aludis en la kongresa parolado, sen fariĝi partiano de unu aŭ alia flanko, dankante kaj la hispanan reĝon kaj layudante la barcelonan urbon samtempe. Do, du utopioj renkontiĝis – la esperantista kaj la kataluna, tiel ke la interrilatoj estas videblaj, same la politika kaj socia kunteksto en tiama Katalunio kiel grava faktoro por la ekesto kaj prospero de la kataluna Esperanto-movado. Fakte Katalunio kiel loko de la Universala Kongreso estis diskutata dekomence kaj do ne estis granda sensacio, kiam en Dresdono Barcelono estis elektita kiel loko de la UK en 1909. Sendube Pujul  i Vall s estis la centra figuro de la ideo efektiviĝi la kongreson, kaj dank' al lia personaj rilatoj kun Zamenhof li sukcesis e  venigi la majstron mem. Sed grava incidento subite endanĝerigis kaj dubigis la okazigon de la kongreso en somero 1909 pro la eventoj dum ‚La Tragika Semajno‘: berbera atako instigis la hispanan registaron sendi armeon, kies anoj devenis ĉefe el Katalunio. La soldatoj rifuzis pafi, en pluraj urboj eksplodis ĝenerala striko, ekbrulis religiaj konstruaĵoj, dekmiloj da barcelonanoj estis envolvitaj en la tumultoj. La bilanco de la konflikto estis 100 mortintoj kaj 390 vunditoj inter la civitanoj, aresto de ĉirkaŭ 2000 homoj, ducento da anarkiistoj kaj respublikistoj estis deportitaj. Du tagojn antaŭ la komenco de la kongreso la reformpedagogo Francesc Ferrer i Guàrdia estis arestita, ĉefakuzita pro la organizo de la ribelo, kaj finfine pafmortigita. Malgraŭ tiuj revoluciaj spektakloj, la Universala Kongreso tamen povis okazi, pri kiu Poblet i Feijoo liveras detalan kronikon, inkluzive de la postkongreso en Valencio. Do, ekde tiam Barcelono kaj Katalunio firme apartenas al la Esperanto-movado, formante ĝian integran pilieron. La fifamaj ‚katalunaj vesperoj‘ restas en ĉies memoro, kiu partoprenis Internaciajn Junularajn Kongresojn de TEJO en la 1980aj jaroj. Ĉi tiu libro, en kiu la ‚kataluna vidpunkto‘ nature sentebblas, estas modele farita kaj povas servi kiel trafa ekzemplo por verki similajn studojn pri aliaj universalaj kongresoj. La katalunlingva teksto, kiu aperas en la unua parto de la libro, estas tradukita al Esperanto de Raúl Salinas Monteagudo kaj reviziita de Abel Montagut i Masip. Tiel eblas kompari ambaŭ lingvojn kaj e  iom lerni la katalunan. En la mezo estas aldonita 20-paĝa parto kun interesaj bildoj kaj ilustraĵoj, e  tipografie bonkvalitaj, kio faras el la broŝuro agrablan legaĵon. En la bibliografio oni trovas kelkajn titolojn, kiuj rilatas al la historio de la Esperanto-movado en Katalunio.

van Dijk, Ziko:

La Asocio. Skizoj kaj studoj pri la historio de UEA.

301 paĝoj. Flandra Esperanto-Ligo Antverpeno 2008. Prezo: 22.80 €

12 legindajn skizojn kaj studojn prezentas al ni la germana esperantisto Ziko van Dijk, loĝanta en Nederlando, kiu ekde 2003 esploris la arkivojn de Biblioteko Hector Hodler (BHH) de UEA en la Centra Oficejo en Roterdamo. Dum tiu tempo li ne nur plenumis sian oficialan taskon, kiu konsistis en la verkado de raporto pri la stato kaj eblaj scenaroj por la estonteco de la kolekto. En sia privata tempo van Dijk (ankaŭ konata kiel Marcus Sikosek) pretigis sian disertacion (*Die Neutrale Sprache*, 2006) kaj faris abundajn notojn, el kiuj estiĝis ĉi tiu libro, kiu konsistas el pli kaj malpli longaj kontribuajtoj, kiuj traktas diversajn epizodojn de la historio de Universala Esperanto-Asocio. La historio de BHH, kiu konsistigis lian raporton, aperas do nun feliĉe ankaŭ en ĉi tiu libro. Detale traktata en tiu raporto estas la svisa, svisa-brita kaj nederlanda periodo de BHH ĝis 2006. Relative multan atenton ricevas statutaj, teknikaj kaj financaj cirkonstancoj, kio faras la legadon iom teda. En aparta ĉapitro estas traktata ankaŭ „la kazo Jakob“, kiu evidente fariĝis unu el la ŝatataj objektoj de van Dijk, kiun eblas utiligi (eble ankaŭ misuzi) por kulpigi konkretan personon pro plej diversaj misoj en UEA. Kiel konkludon pri la stato de BHH, kiu daŭre sub malfacilaj kondiĉoj nun troviĝas en la iama Salono Zamenhof en la domo ĉe strato Nieuwe Binnenweg 176, Rotedamo, van Dijk skribis: „Sen scii ĉu la Asocio decidis teni la bibliotekon aŭ ĉu la nuna konstruaĵo daŭre eltenos la paper-amasojn..., la foje esprimita ideo, ke UEA povus fordoni sian bibliotekon al ekstermovada instanco, montriĝis nerealigebla. Konversacioj montris ke, eĉ se tiuj instancoj havus interesiĝon, ili ne povus transpreni la kolekton de UEA en senchava maniero. Ankaŭ por UEA mem estus neoportune fordoni sian laborinstrumenton, des pli pro tio, ke la Asocio estas ankaŭ eldonanto kaj libroservo.“ Tamen, kiel opinias la verkanto de ĉi-recenzo, se BHH ne povas profesie funkcii kiel ekzemple Sammlung Plansprachen en Vieno, estas dubinde ĉu havas sencon pluentreni la bibliotekon kiel ĝis nun. Ĉi tiu komplete izolita BHH, kies uzado eblas nur surloke en interkonsento kun la estroj de UEA, troviĝas en eĉ pli malbona situacio ol ekzemple CDELI en La Chaux-de-Fonds, kies arkivaĵoj tamen estas almenaŭ parte atingeblaj sine de regiona biblioteka elektronika reto.

Kiel en la kazo de la UEA-rezolucioj, ankaŭ la historiaj statutoj de UEA ne ludas grandan rolon en la kolektiva konscio de la esperantistoj aŭ de la membroj, kiel van Dijk prave lamentas. Komentita eldono ne ekzistas, kaj ankaŭ la ĉirilata ĝenerala historiografio estas iom magra. Pro tio van Dijk decidis kompili komencan superrigardon pri la evoluo de la UEA-statutoj. En la jaroj 1908, 1920 kaj 1934 aperis novaj statutoj. Al la fenomeno, kiu kaŭzis ke en 1936 la plimulto de la alligitaj naciaj organizoj rezignis pri la lojaleco al la ĝeneva UEA, kiu postrestis kun ducento da anoj, kaj kolektive transiris al la nova IEL, en kiu kolektiĝis sesmil membroj, necesus foje doni pli da atento. Laŭ la nuna statuto UEA estas organizo fondita en 1947 kiel kunfandiĝo de du pli fruaj organizoj: de UEA de la 28a de aprilo 1908 kaj de Internacia Esperanto-Ligo (IEL) en 1936. La statuto de 1947 bazigis sur la koncepto de IEL. Kio en 1947 do okazis inter UEA kaj IEL estas kutime konsiderata kiel reunuiĝo, kuniĝo, kunfandiĝo. Laŭ Giorgio Silfer (*Literatura Foiro*, n-ro 230/2007, p. p. 293) IEL, fondita en 1936, en 1947 simple ŝanĝis nomon: tiam pli ol kunfandiĝo temis pri ensorbo. Estas demando de terminologio. Sub la tiamaj cirkonstancoj, la malnova kaj tre malforta UEA ne havis alian opcion ol ensorbiĝi, aŭ pereii memstare. Poste precipe Lapenna kaj post li Tonkin enmiksiĝis en la statutaj diskutoj. La ‚statuta historio‘ de UEA restas do ankoraŭ skribenda, eble fare de interesata juristo en kunlaboro kun kompetenta historiisto, ĉar la studeto de van Dijk povis resti nur rudimento.

Tre necesa temo ja estas ankaŭ la analizo de la historio de la historiografio de la Esperanto-Movado. Kelkajn objektivajn obstaklojn, kiuj malhelpas seriozan profesinivelan historiografian laboron, van Dijk mencias en la koncerna kontribuo pri tiu temo. Kiel van Dijk montras laŭ multnombraj ekzemploj de personoj, kiuj provis verki aŭ verkis pri la historio de la Esperanto-movado, ĉi tiuj kontribuoj estis ofte subjektivaj. Ekzemple *de Beaufront (1903/4)* ŝovis sian personon en la centron de la atento, *Couturat kaj Leau (1907)* iom moketis pri la ‚sanktaj‘ dokumentoj de la esperantistoj, aŭtoroj kiel *Zakrzewski (1911/13)* verkis kun propaganda intenco, la diplomato *Privat (1923/27)* estis tro idealisma aŭ romantika kaj evitis fari kritikon aŭ eĉ riproĉojn. *Drezen (1931)* analizis ĉion tra la okulvitroj de marksisto-komunisto, kiu ne ŝatis la burĝaĵojn en la movado. La lernolibro de *J.R.G. Isbrücker (1932)* estas laŭ van Dijk duba kvalifiko, sed plibonigita fare de *Støp-Bowitz (1948)* en nova eldono. La redaktoroj de la *Enciklopedio de Esperanto (1934)*, kiun van Dijk laŭdegas kiel „grandiozan monumenton por la kapablo de la movado“, sen kritiki ĝiajn gigantajn fuŝojn, distordojn kaj prisilentojn kaj sen malkaŝi ĝian almenaŭ sublimale antisemitisman karakteron, jes, prave, kripligis la fontojn. Negative taksata estas ankaŭ la verkaĵo de *Hans Jakob (1958)*, prilaborita de Mark Fettes, kiu laŭ van Dijk savis la tekston sub la titolo „Servisto d’l ideo. 50 jaroj ĉe UEA

1908-1958“. Ankaŭ la *Historia Skizo de Waringhien (1959)* ŝajnas al van Dijk tro subjektiva, kaj la volumoj de *Courinat (1964-68)*, kiun van Dijk taksas komplete nekompetenta aŭtoro, ĉar li ne kapablis respekti bazajn regulojn de scienca kunlaborado, „estas la plej trista kazo de plagiato en la historio de la historio de Esperanto“. Ankaŭ en la kazo de la recenzado de la libro *Esperanto en perspektivo (1974)* van Dijk ne tro ŝatas kion skribis Lapenna kaj principe laŭdas kion aŭtoris Lins, kvankam „foje, eble ne ĉiu leganto emas sekvi la interpretojn de Lins“. Ke la *Gvidlibro por supera ekzameno (1979)* de *Pechan*, kiu aperis en komunisma Hungario, ne povis esti tio kion la movado vere bezonis (aŭ bezonus) kiel objektivan gvidlibron, ne necesas aparte substreki. Oni ne forgesu en kiu epoko oni troviĝis en la 1970aj jaroj. La movado svarmis de pli malpli blindaj komunistoj, kaj oriente kaj okcidente. La verko de la sociologo *Forster (1982)*, *The Esperanto Movement*, estis laŭ van Dijk la „lumturo por postaj esploristoj“ kaj „eble la unua, kiu tiel serioze kaj science aliris la temon kaj respondece uzis siajn fontojn.“ Laŭ van Dijk *Auld (1988)* en sia *La fenomeno Esperanto* „kreskigas certan negativismon kaj amaran sintenon ĉe la leganto“. Draŝa kritiko trafas fine de la revuado tra la historio de la historio de la Esperanto-movado la libron *Historio de Esperanto de Korĵenkov (2005)*, al kiu van Dijk, prave, riproĉas interalie facilaniman traktadon de fontindikoj kaj fremdaj eldiroj. Aliflanke, la kritiko pri piednotoj neniel estas pravigebla: Unue Korĵenkov ne misuzis „piednotojn por aldonaj informetoj kaj komentoj, kiujn li ial ne volis meti en la kutiman tekston.“ Estu la plene suverena decido de aŭtoro, kion meti en la kutima teksto kaj kion en piednotoj – tio ofte estas malfacila decido kaj bezonas la kapablon mezuri. Ĝuste la piednotoj estas ofte la plej interesa parto de la libroj de Korĵenkov. Due, koncerne alian rirpoĉon, en piednoto 16 de la ĉapitro pri la franca periodo, p. 112, Korĵenkov ja utiligis la libron ‚Sed homoj kun homoj‘ de Sikosek (kiu cetere estas lia plej malbona libro). Plej malfrue en ĉi tiu ĉapitro van Dijk malkaŝis kia orgojla ulo li estas, kiuj eble tamen ne ĉiam trafe kapablas taksi la aferojn. Sed ĉe junaj ambiciaj verkistoj, kiuj ĝuas neatenditan sukceson, tiu sento estas tute normala.

Sekvas aro de mallongaj artikoloj, kiujn van Dijk karakterizas pli ĵurnalisme verkitaj: pri Centraj oficejoj de UEA en Ĝenevo, pri esperantistaj respondkuponoj en la 20-30aj jaroj, pri la protestoj de ĉeĥoj rilate al la utiligo de germanaj nomoj en la Jarlibro de UEA kaj la reago de germanoj (1930), pri la plendoj de la Brita Asocio kontraŭ la engaĝiĝo de Edmond Privat en la hindia naciliberiga kunteksto (1932), pri la legendeca afrika ŝipkaravano al Afriko kadre de la 27a UK en Romo en 1935, pri la resendita poŝtkarto, kiu estis adresita al Bastien en okupita Francio, al IEL en Britio (1942), pri la kritiko de Stuttard kontraŭ la laŭdire malbona laboro de la „samseksamanto“ Nicolaisen kiel Kongresa Sekretario (1951) kaj pri la konfliktetoj ĉirkaŭ John Rapely en Heronsgate (1955). Entute ĉio ĝuindaj epizodoj apenaŭ konataj ĝis nun. Longa studo estas dediĉita al la historio „Fighiera en Varsovio“ (1959) kun provo rekonstrui la tiamajn internajn problemojn, kiujn la Konstanta Kongresa Sekretario el Italio frontis, kiam li kunpuŝiĝis kun la politika realeco de tiama Pollando kaj spertis ne nur financajn, organizajn kaj teknikajn obstaklojn, sed konstatis ankaŭ tendencojn de antisemitismo (aŭ almenaŭ kontraŭjudeco), laŭ eldiroj de Dratwer. Ke la libro finiĝas per artikolo pri la fiaskinta „Propono pri amasapogo“ de Lapenna ĉe UN en 1966, eble staras simbolo por la ĝenerala malsukceso de Esperanto, kiu ĝis nun vane atendas sian adopton ĉe Unuiĝintaj Nacioj aŭ en la unuopaj membroŝtatoj.

Kvankam liaj rakontoj kelkfoje restas (neeviteble) iom tro skizaj kaj supraĵaj, van Dijk lerte kombinas malfacilajn historiajn momentojn de la Asocio kun la ĝenroj de la skandalhistoriografio kaj distra amuzliteraturo surbaze de diversaj fontoj (kaj pere de ekspluato de diversaj privataj korespondaĵoj, kio estas kelkfoje iom tikla praktiko). Ĉi tiu specifa „ĝenro“, tipa por la aŭtoro, kiu pruvis sian talenton jam pere de la klopodo senlegendigo la historion de la Esperanto-movado, faras liajn librojn allogaj kaj, ĉefe, vekas interesiĝon pri la fora kaj polva historio. El laŭŝajne banalaj incidentoj kaj detaloj van Dijk kapablas konstrui, surbaze de historiaj faktoj, iom amuzajn rakontojn (kiuj por certaj koncernitoj eble ne estas tiom amuzaj). Bona tipografio, malbonkvalitaj fotoj, ne tro belaspekta kovrilo, sufiĉa bindokvalito (broŝurado).

Korĵenkov, Aleksandr:

Homarano. La vivo, verkoj kaj ideoj de d-ro L.L. Zamenhof.

320 paĝoj. Sezonoj Kaliningrad 2009. Prezo: 27.00 €

La ĉefaj karakterizoj de tiu nova biografio estas: didaktike taŭga prezento de la homaranismaj materialoj rekompile sur la bazo de ekzistantaj verkoj, kritika sinteno rilate al legendecaj kaj hagiografiaj elementoj prezentitaj en ĝisnunaj Zamenhof-biografioj, konsidero de kelkaj novaj esplorzultoj fare de Korĵenkov, Romaniuk kaj Ignatoviĉ, grandparte distanciĝo de la ĝisnuna tradicia zamenhofbiografia skemo, konsidero

de multaj faktoj pri cionismo kaj judaj aferoj, kontrolado de fontoj kaj informoj kaj atentigo pri eraroj kaj kontraŭdiroj – konklude do: la ĉefa merito de la verko estas ioma ordigo de la temaro kaj reĝustigo, repoziciigo de la kompleksa materialo en simpligita formo, do taŭga enkonduko ĉefe por komencantoj, novuloj kaj junuloj. Ĝi estas libro por esperantistoj. Samtempe akceptiĝis novaj ĝis nun malpli konataj anekdotoj, aŭ supozoj, ekzemple ke ĉe la zamenhofa pseŭdonimo ‚Unuel‘ temas verŝajne pri la imito de la nomo Aĥad ha’Am (p. 124), aŭ dubindaj ke kiam Zamenhof serĉis eldoniston por sia ‚Unua Libro‘, li eble preterpasis ankaŭ ĉe iu vilna presisto (laŭ Ŝilas, p. 70), aŭ amuzaj ke inter Boirac kaj Fruictier (ne Fructier, p. 178) estis planita duelo kaj ke en Bulonjo oni verŝis likvoron Esperantine (p. 184), k.s., do multaj detaloj, kiuj en la historio de Esperanto kaj biografio de ĝia kreinto ĝis nun ne estis tiom atentataj. Sed ĉu ili gravas por la vivo kaj verko de Zamenhof, estas alia demando, konsideru ilin kiel akcesoraĵojn efemerajn. Malgraŭ tiuj atingoj, la biografio de Korĵenkov esence estas la proza ripeto, aŭ transformo de sia eble eĉ pli meritplena kompilaĵo ‚Mi estas homo‘ (2008), precipe de ties notaro originale verkita, kiu en sia plimulto reutiliĝas en la biografio ‚Homarano‘. La rigora kaliningradano, inĝeniero laŭ profesia edukiĝo, due verkisto, tradukisto, redaktoro kaj historiisto, aplikas striktan terminologian uzadon ĝis pedanteco: Ruslanda judo, Ruslanda imperiestro (anstataŭ rusa caro), Granda Litvo, ktp. Ŝajnas, ke rilate la terminologion la aŭtoro grandparte sekvas la rekomendojn de Waringhien, Maimon, Holzhaus, laŭ kies historiografia tradicio Korĵenkov orientiĝas anstataŭ laŭ la duonseriozaj, ĉefe propagandaj verkoj de Boulton, Ziółkowska, Kraŝko kaj Centassi/Masson. La ĉefa tema koncentriĝo de la biografio de Korĵenkov rilatas al la hilelismo/homaranismo ĉe Zamenhof kaj la lingvaj reformdiskutoj, dum aliaj temoj estas eble iom neglektataj (kiel la kongresaj paroladoj, kvankam nur la unuaj du-tri estas esencaj, kion Korĵenkov ja emfazas). La fondo de UEA en 1908 estas nur rande menciita (efektive en tiu tempo tiu fondo ŝajnis ne tro signifa evento kaj nura kaprico de iu svisa junulo, kiu plendis, ke oni ne sufiĉe serioze konsideras lin kaj liajn intencojn), la reago al ĝi far Zamenhof ellasita, aliflanke la kritika sinteno de Hodler al la tiamaj duonsanktaj parizaj Esperanto-instancoj rememorigita. En aparta ĉapitro estas detale pridiskutita la verkaĵo ‚Esenco kaj Estonteco‘ de Zamenhof kun konsidero de la komento de kelkaj esperantistoj, kiuj okupiĝis pri tiu eseo. Pro la troa fokusiĝo al homaranismo kaj lingvoreformdiskutoj, kaj eble pro tempomanko (la libro estis verkita en nur kelkaj monatoj sub enorma tempopremo) kaj ĉar la libro fariĝus tro ampleksa, la politika-socia-kultura fono de la situacio en Ruslando kaj Pollando estas apenaŭ konsiderata, kvankam iuj centraj (aŭ kadraj) eventoj de la rusa historio kaj politiko dum la vivotempo de Zamenhof ja estas menciitaj. Bone, la tasko ne estis verki libron pri la historio de Ruslando, kaj la interesataj legantoj de la biografio de Korĵenkov mem konsultu laŭplaĉe la nacilingvan fakliteraturon pri ruslanda historio ktp. Tamen ĉe tiuj legantoj, kiuj konsideras la politikan fonon de la zamenhofa tempo tre grava, aperas vole nevole la impresoj, ke la aŭtoro, kiu evidente ne tro interesiĝas pri politiko, timas tuŝi la ruslandan politikon kiel la diablo timas la konsekritan akvon. La nomo de la caro (aŭ imperiestro) Aleksandro III aperas nur en piednoto lige kun la alkohola problemo, personecoj kiel Pobedonoscev eĉ tute ne estas menciitaj, kvankam ili kiel malŝatantoj de judoj kaj aliaj nacimalplimultoj grandparte determinis la internan politikon de la imperio en la vivotempo de Zamenhof, precipe dum la aperotempo de Esperanto (1887) kaj do rekte-nerekte influis la konkludojn de Zamenhof pri kreo de la neŭtrala lingvo kaj religio reage al la intergenta situacio en Bjalistoko kaj en la Ruslanda Imperio. Aliflanke indus, emfazi, ke caro Aleksandro II estis verŝajne taksita pozitive en la familio de Zamenhof. Objektive kaj detale klarigi tiun tutan politikan-kulturan-socian fonon kaj la fifaman carisman politikon pri nacimalplimultoj devus esti foje la tasko de Zamenhof-biografoj. La vorto ‚antisemitismo‘ aperas en la libro nur dufoje, unufoje sur paĝo 256, kvankam tiu fenomeno estis unu el la centraj problemoj de la vivotempo de Zamenhof (oni pensu ne nur pri la Dreyfus-afero en Francio, sed ankaŭ pri la kreskanta antisemitismo en praktike ĉiuj landoj de Eŭropo). Antisemitismon la aŭtoro ŝajnas ŝovi unuavice al poloj, referencante al artikolo de Niemojewski en *Pola Esperantisto* de 1914 (p. 258). La gravecon de la pogromoj en Ruslando Korĵenkov milde dirite bagateligas. La tuta carismo estas tuŝita de Korĵenkov per veluraj gantoj, kaj li sentas la bezonon speciale atentigi pri tio, ke la kelkaj plej lastaj caroj de Ruslando, estante grandparte de germana deveno, ĉiukaze havis ĉiam malpli kaj malpli da rusa sango.

Iom kurioza citaĵo, kiun povas utiligi nur eksa sovetiano, estas tiu el Lev Ĵirkov, ‚Kial venkis Esperanto‘, Ekrelo 1931, laŭ kiu Esperanton savis el la krizo la inerta amaso de averaĝaj esperantistoj - etburĝoj, kolektantoj de poŝtmarkoj kaj poŝtkartoj... (p. 226). Malfacile diri, ĉu tiu pritakso kongruas kun la persona opinio de Korĵenkov pri la esperantistoj; ĉu entute la aserto de Ĵirkov estas utiligebla, sen atentigi, ke ĝuste la termino ‚etburĝo‘ servis poste kiel ideologia pravigo en la stalinisma purigado, en kiu kiel konate ankaŭ ne malmultaj esperantistoj fariĝis viktimoj. Do, la pri historiaj aferoj tro sentema leganto de la libro de Korĵenkov eble interpretas diversajn detalojn kun vana skeptiko, sed la sinteno de la aŭtoro pri historio ŝajnas esti kelkfoje iom unuflankeca kaj, antaŭ ĉio, influita de la rusa naciisma kaj sovetia historiografio.

Ŝajnas, ke Korĵenkov ĉerpis siajn ekster-Esperantajn informojn ĉefe el tiu ruslanda historiografio (ekzemple pri cionismo).

En pluraj kazoj mankas fontindikoj, ekzemple pri pogromoj en Bjalistoko, pri elpaŝo en la franca parlamento en 1906 (p. 213), kaj persona indekso bedaŭrinde ne ekzistas, same kiel fotoj ne aldoniĝis. La bibliografio estas standarda. Tajperaroj estas tre malmultaj kaj kvazaŭ ignorindaj. La tipografio estas meznivela kaj la bindaĵo iom kruda, la vendoprezco de 27 eŭroj ŝajnas sufiĉe alta por malgrandformata, simpla kaj ne tro bela libreto kun 320 paĝoj, despli ke la preso okazis en orienta Eŭropo, kie produktokostoj estas pli malaltaj ol en okcidenta Eŭropo.

Certe, ankaŭ Korĵenkov devis kapitulaci antaŭ la komplekseco de la temo „Zamenhof“, kiun li ja sendube bone konas, tiel ke ankaŭ lia laboro kiel ajna alia provo verki tian biografion ne povas esti kompleta kaj tute kontentiga. Malgraŭ tio la verko estas bonvena kontribuo, kies ĉefa merito estas montri en kiu direkto la Zamenhof-biografiado povus, aŭ devus iri. La titoloj de la unuopaj ĉapitroj memorigas la (bonajn) kutimojn de la sciencopopulara literaturo, kun la malavantaĝo ke estas iom malfacile retrovi la diversajn temojn laŭĉapitre. Certe, por la neesperantista publiko eble devus esti verkita alispeca libro, en nacia lingvo, laŭ la normoj de la scienco.

Resume kaj konklude: Unuaj reagoj al tiuj libroj montras, ke ili trovis parte entuziasman bonvenigon, krom ĉe tiuj kritikantoj, kiuj persone ne ŝatas la aŭtorojn. Due: Egale ĉu temas pri ‚kortega‘, naciismema, skandala aŭ tro unuflankeca historiografio, la metodaj intencoj de la kvar supre prezentitaj aŭtoroj estas evidentaj. Tio ne estas riproĉo. Restas do ĝenerale la timo, ke la publiko ne nur senkritike konsideros tiujn librojn kiel ‚la veron‘, el kiuj oni citos kaj al kiuj oni blinde referencos, sed juĝos ilin laŭ la populareco de iliaj aŭtoroj. Alia problemo, eĉ pli grava: Ĉar tiuj verkoj estas skribitaj en Esperanto kaj ĉar la Esperanto-movado ne estas agnoskita de la ‚ekstera mondo‘ kiel reala mikrosocio kun kulturo kaj scienca aparato, ekzistas la risko, ke tiuj verkoj restos konataj nur al (limigita rondo de) esperantistoj kaj ne sufiĉe trovos la adekvatan honoron de la nacilingva fakula mondo, se tradukoj ne estos faritaj. Tiajn librojn necesus foje recenzi ankaŭ el neesperantista/nacilingva vidpunkto fare de vere kompetentaj fakuloj.

© Andreas Künzli 2008-2010

Mikaelo Bronŝtejn:

SEJM: Legendoj pri legendo

Impeto. Moskv, 2006 (3a eld).

Se en interreto oni serĉas la frapvorton ‘Sejm’ – oni ricevas la polan parlamenton; krom tio Sejm estas rivero en Ruslando; sed en nia kazo temas pri organizaĵo kun la nomo Sovetia Esperantista Junulara Movado, ekzistinta en Sovetunio inter 1966 kaj 1979. La libro ne estas sistema historio pri SEJM, sed konsistas el sinsekvo de ĉapitroj pri unuopaj gravaj temoj kiel genezo de SEJM, diskuto pri statutoj kaj oficialigo, neforgeseblaj Esperanto-renkontiĝoj kaj -tendaroj en Sovetio kaj brigadoj en eksterlando, konflikto inter generacioj, agadoj en lokaj kluboj, vizito de Lapenna en Moskvo, poezia produktado en Esperanto. La unua eldono de la libro aperis en 1992, la dua en 1998, kaj ĉi tie temas pri la tria korektita kaj kompletigita el la jaro 2006. Eldonita ĝi estis de REU kaj Impeto en Moskvo. SEJM - tio estis kolektumo de junaj sovetiaj esperantistoj, inter kiuj troviĝis komsomolanoj, sindikatistoj kaj membroj de KPSU, do aktivaj sociaj agantoj kaj seriozaj profesikarieruloj. Ili celis efike apliki kaj progresigi Esperanton en la stagna politika kaj socia vivo sub Breĵnevo, kies ŝtatsistemo estis karakterizita de rigida jura formalismo, neostalinisma etoso kaj de multaj malpermesoj kaj persekutoj de disidentoj. Sed ni tamen troviĝas en epoko de la postĥruŝĉova degelo, kaj precipe en okcidenta Eŭropo ĝermas la 68-a revolucio, kiu estas portata de liberamaj gejunuloj. Al la grupo de ‘klasikaj’ reprezentaj nomoj de SEJM, ankaŭ internacie konataj, kiuj formis la ĉefan motoron de tiu organizaĵo, apartenis Anatolo Gonĉarov (Siberio), Vladimir Samodaj (Moskvo), Boris Kolker (Baŝkirio), Dmitrij Cibulevskij kaj Miĥail Lineckij (Ukrainio), Ivan Lisiĉnyj (Kazaĥio), Jefim Zajdman (Krimeo), Vytautas Ŝilas (Litovio), Aristids Mediņš (Latvio), August Kilk (Estonio), Eŭgeno Perevertajlo (Uzbekio), Viktor Aroloviĉ (Moskvo), Vladimir Bepalov (Soĉi), Daniel Kolker (Ukrainio), Valerija Cvetkova

(Leningrado), Dina Lukjanec (Siberio) kaj nature Mikaelo Bronŝtejn mem, kiu tiam vivis en Ĥmelnickij (Ukrainio), poste en Vorkuta (Komi). Konatiĝi kun kelkaj el ili mi mem havis la okazon kaj plezuron kaj do salutas ilin tra ĉi tiu recenzo.

SEJM neniam fariĝis amasmovado, sed la membraro en ĝiaj kluboj tamen kreskis de 150 personoj en 1965 al 1200 en 1975 (laŭ Cibulevskij, SEJM, historia skizo 1994, p. 17). Ĉar la aŭtoro, kiu nun kun ĉiuj ceteraj siatempanoj estas jam maljunulo, ne plu ĉion ekzakte memoras, li nomas siajn memuarojn *legendoj*. Ĉar ili permesas iom fantazii. Al la legendoj apartenas eĉ la aserto de Aleksandro Ĥarkovskij, mem iama SEJM-ano kaj elmigrinta al Usono en 1982, ke ĉiuj SEJM-aktivuloj estis agentoj de la sovetia sekreta servo KŜS. Eble li iom fantaziis, sed kiu scias. Neniu ĝis nun nek konfirmis, nek malkonfirmis tion, verŝajne ĝi restos tabuo, eble eĉ sekreto. Sed ĉu ĝi ankoraŭ ludas rolon? SEJM intencis aliĝi al TEJO kaj lanĉi vastan agadon organizan, korespondan, studentan, redaktan, kontaktan, tradukan, kulturan, eĉ aŭtostopan kaj historiografian. Kaj: La ĉefa tasko de sovetia esperantistaro estis akiri gvidan rolon en la tutmonda Esperanto-movado, kiel Vladimir Samodaj fanfaronis en 'Juna Esperantisto' 1/1966. El ĉi tiu legendece samizdata informilo Bronŝtejn abunde ĉerpas. Do, temis pri altaj ambicioj, pri kiuj la izolitaj sovetianoj revis kaj en Okcidento preskaŭ neniu (kon)sociis. Sed en la lukto por oficiala agnosko li avertis ankaŭ: „Se ni ne montros utilon de nia agado, oni neniam agnoskos nin oficiale kaj ĉiam konsideros nin bagateluloj. Por venki ni devas esti organizitaj.“ Paradoksa estis la situacio, ĉar SEJM fariĝis organizaĵo, kiu oficiale ne ekzistis, aŭ ne rajtis ekzisti: „Kontraŭdira estis SEJM, ĝis absurdo”, skribas Bronŝtejn, ĉar „nia, esence disidenta movado, subfosanta monopolon de la ŝtato por eksterlandaj kontaktoj, regule raportadis al la oficialaj instancoj pri niaj sociutilaj agoj” (p. 6). Kvankam SEJM certe ne malkonformis al la proklamata celaro de la ŝtata propagando kiel porpaca batalo, plifortigo de internacia amikeco, eĉ disvastigo de kontraŭfaŝismaj kaj komunismaj ideoj, ĝi ŝajne ne ricevis la ŝancon esti oficiale registrita. Simple tiel fondi kaj funkciigi organizaĵon sur tutsovetia nivelo estis miloble pli malfacile ol ricevi la permeson por iu loka klubo, kies beno dependis de la kapricoj de lokaj oficialuloj kaj de ties ambivalenta sinteno al Esperanto, kiel trafis Bronŝtejn klarigas en la sepa ĉapitro de siaj legendoj. Aliflanke, ekzemple la filatelistoj ja ricevis sian tutlandan asocion, ĉar evidente ili kapablis pruvi la neceson de sia organizaĵo. Sed ĉu Esperanto estas komparebla kun filatelio, kaj kiel oni povas pruvi al la ŝtato la neceson de sia organizaĵo?

Kiel ajn, la historio de SEJM montras, ke eblis ekzisti ankaŭ sen formala agnosko. Nature, la 'filistra' burokrataro ĉiam scipovis malhelpi kaj ĉikani kiam eblis, kaj tion la esperantistoj devis elteni. Ŝajnas, ke inter sovetiaj oficialuloj regis iom alia logiko, kiel montras jena atentinda letero el Komsomolo de aŭgusto 1966 al k-do Gonĉarov: „Ni dankas vin pro la letero kaj proponoj pri la propagando de Esperanto. Ni pensas, ke ne estas neceso fondi la junularajn Esperanto-organizaĵojn, kiel ni ne fondas organizaĵojn por la gejunuloj, studentaj aliajn lingvojn de la mondo. La laboro devas esti farata en la kadroj de rondetoj kaj kluboj de Esperanto, kiuj rajtas kalkuli praktikan helpon de la lokaj komsomolaj organizaĵoj kaj siavice helpi al Komsomolo en la internaciisma edukado de la junularo.” El tiu ĉi rimarkinda letero oni povas konkludi, ke la sovetia reĝimo tute ne estis interesata pri la propagando de Esperanto, sed inverse, ĝi estis interesata, ke esperantistoj helpu disvastigi la ideojn de la reĝimo, pere de Esperanto. Ĉu do temis pri baza miskompreno, ambaŭflanke, aŭ pri intenca, konscia ludo? Bronŝtejn opinias, ke similaj respondoj el la ŝtata aparato servis por averti la esperantistojn, ke ili prefere ne plendu, ĉar ili ja havas ĉion: vortarojn, lernolibrojn, klubejojn... Bronŝtejn riproĉas al la aŭtoritatuloj hipokritecon, verŝajne prave. Ŝajnas, ke neniu lojala postenulo kuraĝis bruligi al si la fingrojn libervole por plaĉi – aŭ helpi – al la (suspektindaj) esperantistoj, kiuj emis al kontaktoj kun eksterlando, ankaŭ okcidenta, kio estis principe nedezirinda kaj evitinda. Kiel Ĥarkovskij notis en sia ruslingva artikolo pri la „danĝera lingvo”, la malŝato kontraŭ la esperantistoj venis de plej supre, ekzemple de Suslov, la timinda ĉefideologo, kaj de Ponomarjov, la potenca CK-estro pri internaciaj aferoj. Ili, kaj ne nur ili, ŝajne konsideris Esperanton „danĝera lingvo” kaj la esperantistojn „internacia bando de cionistoj”. Konsterno devis regi en SSOD, la oficiala ŝtata organizaĵo, kiu monopolisme kontrolis la „amikecon” kun eksterlando, kiam la israelano Amri Wandel fariĝis prezidanto de TEJO, al kiu SEJM volis aliĝi. Ankaŭ Ivo Lapenna, la renegata jugoslavo, kiu aŭdacis publike kritiki la sovetian juron, kaj Humphrey Tonkin, civitano de „la ĉefa imperiisma ŝtato”, kiu laŭdire prasugestis la fondon de SEJM, kompreneble ne povis plaĉi al ili.

Kiel alternativon ĉe la pinto de la Esperanto-movado la sovetiaj partiestroj preferis vidi centprocente fidindajn funkciulojn kiel ekzemple profesoron Magomet Izmajloviĉ Isaev, kiu fidele reprezentis en siaj verkaĵoj la sovetian propagandon pri la supereco de la socialismo kaj de la rusa lingvo. En SEJM la kaŭkaz-devena lingvisto mem ludis nenian rolon – kaj probable ankaŭ ne deziris ludi, kvankam tiu socia medio ja prezentis unikan materialon por socilingvistikaj studoj, kiajn Isaev ja entreprenis en sia instituto. En 1979, kiam SEJM, sen rajto ekzisti kaj ekde la komenco suspektata de la olda generacio kaj de la oficialuloj, elĉerpiĝis, Isaev fariĝis la ĉefo de la ŝtate kontrolita ASE, asocio kiun Bronŝtejn nomas hontinda (p. 218). En

sia tekstaro Bronŝtejn publikigas leteron de Isaev de la 9a de oktobro 1979, kiu klare pruvas lian kontraŭstaron precipe kontraŭ SEJM-tendaroj, kiuj laŭ lia rigora opinio „pasis en ne sufiĉe alta politika kaj organiza nivelo.” Sekve: „Tian praktikon ne eblas aprobi plu.” Punkto. Tiaj minacoj ne restis nur vortoj. Ankaŭ la dua parto de la libro de Bronŝtejn estas leginda, ĉar tie la ofte bizaraj legendoj subite transformiĝas al la specife sovetia humuro. Por studi tiun ‘humuron’, kiu aspektas preskaŭ jam kiel sarkasmo aŭ eĉ ciniko, necesas kaj bonvenas la malkaŝaj memoroj de sovetiaj esperantistoj kiel Bronŝtejn, Samodaj, Cibulevskij, Ĥarkovskij, Stepanov kaj aliaj, kiuj jam signife kontribuis per propraj verkoj. Tiel indus, necesus kaj eblus reskribi la apenaŭ kredeblan historion de la sovetia esperantismo post la morto de Stalino.

© Andreas Künzli

Vladimir Samodaj:

Esperantista arabesko

Impeto. Moskvo 2010.

La libro ‘Esperanto kaj vivo’ de la rusa esperantisto Vladimir Samodaj, kiun la moskva eldonejo Impeto prezentis en 2010 al la publiko, estas grandparte la ripeto de la verko, kiu aperis jam en 1999 de la sama aŭtoro kaj en la sama eldonejo kun la titolo ‘Ne nur legendoj, ne nur pri SEJM’. La nova eldono riĉiĝis per la aldono de novaj ĉapitroj, kiujn la interesita leganto renkontos kun scivolemo kaj ravo. Principe, la vivo de Samodaj estis ligita kun almenaŭ tri kernaj temoj: malfacila persona ekzisto, araba mondo kaj Esperanto. Ĉar temas pri unika temokombinaĵo kaj sufiĉe atentokapta biografio, la travivaĵoj de la 75-jara ekssovetiano estas memorindaj kaj adekvate rakontindaj.

Samodaj naskiĝis en 1935 en Odeso, lia patro pereis 27-jara en 1940, lia patrino ne povis vivteni du filojn, do Samodaj estis sendita al iu vilaĝo ĉe la lago Ladoga, proksima de la limo kun Finnlando, kie vivis lia onklino, kiu ne havis infanojn. En 1941, kiam la germana armeo invadis kaj okupis Sovetunion, Samodaj kaj ties avino estis evakuitaj al pli profunda Rusio. Ilia trajno estis bombatakita, feliĉe Samodaj kaj la avino pluvivis. Almozpetante ili vagadis tra la vastega lando ĝis kiam ili alvenis en la urbo Vjatka, poste Samodaj retrovis sin ĉe la onklino, kiu laboris en iu apudvolga vilaĝo inter Stalingrado kaj Astraĥano. Homoj mortis pro malsato, oni devis esti rabisto por akiri manĝaĵojn, ankaŭ Samodaj, kiu ŝtelis karotojn. En tiu vilaĝo, la sepjara knabo ekvizitis la lernejon. Post la liberigo (aŭ okupo) de Odeso far la sovetia armeo en aprilo 1944 Samodaj revenis ĉi-havenurben, kie li revidis la patrinon. Denove la patrino ne kapablis vivteni la filojn, do Samodaj estis transdonita al iu internejo de orfoj kaj duonorfoj. Kurioze estas, ke en tiu internejo Samodaj lernis la anglan lingvon. Post tiu evidente iom sovaĝa edukejo Samodaj vizitis ordinaran ukrainan lernejon, kie oni instruis la francan lingvon. Hejme la familio vivis sen kurenta akvo kaj sen elektro. Samodaj estis malbona lernanto, kaj li deziris fariĝi maristo, sed ne sukcesis. Sed li havis kelkajn fortojn kaj talentojn; sporto, pafado kaj desegno – en ĉi tiuj fakoj li eĉ atingis majstrajn rezultojn. Post kvarjara studado (1950-54) Samodaj akiris la diplomon kiel teknikisto-mekanikisto-konstruisto pri levaj kaj fosaj maŝinoj. Sian unuan laborlokon Samodaj ricevis en la nafta industrio de Azerbajĝano. Post la armea deĵorado sekvis 30-monata infera laboro kiel ŝipejtisto en Odeso, ĉar alia posteno ne troviĝis. Venis iom pli bonaj tempoj. En aprilo 1958 Samodaj malkovris anoncon pri Esperanto-kurso, al kiu li aliĝis. Tie li konatiĝis kun la veterano Aleksej Verŝinin kaj kun Anatolo Gonĉarov, kiu same trovis la vojon al Esperanto. Ĉe Verŝinin Samodaj kariesis kiel ‘scienc sekretario’. Kiam Samodaj promenadis en Moskvo, li ekvidis anoncon pri la Moskva Ŝtata Universitato kaj ties Instituto pri orientaj lingvoj. Samodaj enskribiĝis, trapasis la ekzamenojn kaj estis akceptita kiel studento por la fakoj araba. En Moskvo li partoprenis ankaŭ la Esperanto-agadon, konatiĝis kun la tiamaj korifeoj kaj ne maltrafis, en 1963, la bonŝancon veturi kun la sovetia delegacio al la 48a Universala Kongreso de Esperanto en Sofio, Bulgario. Tie li aŭdis paroladi Gaston Waringhien, kiun li malbone komprenis pro lia franca prononco. Ĉi tiu epizodo finas la unuan parton de la libro. Post la kongreso Samodaj estis sendita kiel arablingva tradukisto al Alĝerio, sed tie oni uzadis la francan. Tial li pluvojaĝis al Norda Jemeno, kie oni vere parolis nur arabe. Liaj verkiste talentitaj raportoj pri vojaĝoj kaj restadoj en la arabaj landoj, ankaŭ Irako, Sirio kaj Jordanio, nun sekvas ĝustatempe kiam la araba mondo bolas. Al la publiko Samodaj iĝis konata kiel kunlaboranto de la arablingva redakcio de ‘Moskvaj Novaĵoj’, al la esperantistoj kiel aktivulo en SEJM, SSOD, ASE, MEM kaj UEA. Konsiderinda por la Esperanto-

historiografio estas la tuta granda parto pri la komplika evoluo de la Esperanto-movado en Sovetunio, kiu konsistas el multegaj kuriozaĵoj, kiujn oni prefere legu rekte en lia libro mem. Malgraŭ malagrablaj epizodoj temas do pri ĝuinda memuaro originale verkita, en kiu ne forestas la delikata humuro, ĉar multaj spertoj en la vivo de Samodaj estis iom strangaj. Ĉefaj mankoj de la eldonaĵo estas la forgesita indekso de enhavo, la ne tro bonkvalitaj fotoj kaj la iom kruda bindo.

Anatolo Gonĉarov:

Esperanto inter finvenkismo kaj raŭmismo

Identeco: Ctaĵoj kaj komentoj. La Kancerliniko. Thaumiers 2010.

La celo de la intelekta ekzercado de la rusa esperantisto Anatolo Gonĉarov estas kolekti iujn citaĵojn de konataj opiniantoj de la Esperanto-movado „pri la problemoj de Esperanto“ kaj raŭmisme komenti ilin. La citaĵoj estas ĉerpitaj precipe el kvazaŭ-oficialaj periodaĵoj kiel Literatura Foiro, Esperanto (UEA), La Gazeto, El Popola Ĉinio, Fonto, La Ondo de Esperanto, Heroldo de Esperanto, en kiuj aperis diverstendencaj artikoloj pri motivacio kaj identeco de esperantisto kaj karaktero de la Esperanto-movado.

La prezenton de citaĵoj uverturas la svisa eksinterlingvisto Tazio Carlevaro, kiu diagnozis el la vidpunkto de profesia psikiatro, eble ne sen humuro, sed verŝajne ankaŭ tute serioze, ke en la kazo de la esperantistoj temas pri speco de frenezuloj, psikopatoj kaj ksenoglotuloj; kiel konsolon li aldonis, ke esperantistoj ne estas la solaj tiaj, sed psikologie kompareblaj kun lingvistoj, poetoj, aŭtoroj de teatro, ktp. Sekvas eldiro de Trevor Steele, kiu ĝojas, ke li havas la privilegion troviĝi inter esperantistoj, kiujn li konsideras la elito de la homaro, dum Giorgio Silfer konsideras Esperanton eĉ kiel solvon de la lingva problemo. Claude Piron opiniis, ke Esperanto estas bona lingvo, ĉar ĝi solvas komunikproblemojn en psike pli sana maniero ol la angla tion faras. Daniele Vitali aliĝis al la Esperanto-movado, ĉar li komprenis, ke li eniris plaĉe utopian mondon. Por Eli Urbanová esperantistoj estas kvazaŭ unu familio, por Edgar de Zilah eĉ io pli alta. Por Nikolin la malkovro de Esperanto respondis al iu persona bezono. Giuseppe Vallente eĉ sentas sin proprahejme en Esperantio, ĉar tiu hejmo peras varmecon, kiel konfirmis en tiu vico alia esperantisto. Iu ĉina samideano skribis, ke Esperanto estas komunikilo por kultura interŝanĝo. Jen la esenco de la unuaj 11 citaĵoj. Sekvas aro da similtipaj pledoj, kiuj probable taŭgas por *La Kancerkliniko*, sed ne ĉiam por la serioza Esperanto-propagando. La troigitaj konsideroj pri Esperanto kulminiĝas preskaŭ patologie en la konfeso de Gonĉarov, ke li „sufervis“ je la malsano nomita „esperantozo“, ĉar tiom fanatike li okupiĝis pri ĝi. Por Baghy (1966) esti esperantisto signifis kvazaŭ denaskan destinon. Tomasz Chmielik interpretas la esperantismon kiel diasporan fenomenon kaj komparas ĝin kun la sorto de la judaro, kiu longe vivis en diasporo. Laŭ Carlo Minnaja Esperanton savis la „interna ideo“. Dank’ al Esperanto Walter Ŝelazny en la 70aj jaroj trovis kelkajn amikojn. Laŭ Ulrich Lins (1986) la granda plimulto de la esperantistoj ĉiam opiniis, ke Esperanto simbolas la naturan sopiron de la homaro al paco. Ktp.

Ĉiuj-ĉi iom ridindaj frazaĵoj kontrastas kun jena demando: Kial la mondo ĝin ne adoptis, se ĝi estas supera afero (de Zilah), unika fenomeno (MacGill), feliĉigilo (Hans Bakker), vivmaniero (Enderby), kultura identigilo (Silfer), ne nur lingvo sed komunumo kun difinita karaktero (Rátkai), vivanta lingvo de vivanta popolo (Duc Goninaz), finfine unika ekzemplo de praktika realigo de la eŭropa civitismo kaj socikultura avangardo (Silfer), eĉ nacio (Karolo Piĉ). Pro kio do Esperantujo ne evoluas (Ŝelazny) kaj kial esperantistoj vivas ne nur izolite, sed socilime, do rande de la socio (Silfer) kiel efemera kuriozaĵo (dirus la recenzanto)? Krom la litanio de fanfaronoj kaj fantazioj, kiuj havas sendube religiecajn, ja sektemajn trajtojn, reprezentigas inter la citaĵoj ankaŭ kelkaj pli raciaj voĉoj, precipe en la dua parto (mankas sistemigo laŭ temoj kaj eble ankaŭ laŭ jaro de la farita eldiro). Ekzemple Willem Verloren van Themaat kredis, ke la diasporeco de Esperanto ne plu sufiĉas, se Esperanto volas solvi la mondan lingvan problemon. En Litovio Valdas Banaitis observis, ke novaj Esperanto-kursoj nutras nur amatoran movadon, subtenas ĝian vegetadon, sed ne antaŭenigas Esperanton en ĝia internacia, interlingva kaj propedeŭtika roloj. Trevor Steele plendas pri tro da komencantoj, dum la meza nivelo mankas kaj Valentin Melnikov spertis, ke post la fino de la elementaj kursoj nur tre malmultaj personoj restas aktivaj en la Esperanto-medio. Ĉe preskaŭ ĉiuj esperantistoj, kiujn Claude Gacond renkontis, konstatablis preskaŭ absoluta sci-vakuo pri la Esperanto-kulturo. Plej radikale sin anoncis Georgo Kamaĉo, kiu konfesis (2002): „Mi emas kabei ... Perdiĝis la emo iri al kongresoj, kie post kvinjara partopreno oni renkontas konstante la samajn vizaĝojn, la samajn gurditajn

temojn.“ Pro tio li simple „fajfas pri la sorto de niaj institucioj aŭ pri la estontado de nia lingvo.“ Gonĉarov lasas ĉi tiun citaĵon sen komento. Ankaŭ Gonçalo Neves forlasis la Esperanto-movadon, sed restos interesata pri planlingvismo. Alian ekstremon de esperantisteco reprezentas Renato Corsetti, kiu kiel konvinkita praelano, laŭ propra klarigo, estas relative indiferenta je la komunumo de Esperanto-parolantoj kaj de la kulturaj kaj literaturaj valoroj kaj anstataŭ tio ĉefe celas disvastigi Esperanton kiel rimedon por interkompreniĝo inter neesperantistoj. Miroslav Malovec eĉ vidas en la finvenkismo la plej grandan obstaklon al la disvolviĝo de Esperanto, ĉar ĝi implicas koncepton de altrudo. Laŭ Kalle Kniivilä la mondo vere aŭskultos nin nur se ni havos ion valoran por diri. Pola Studenta Esperanto-Komitato postulis jam en 1983, ke la esperantistoj devas starigadi antaŭ si celojn realigeblajn en la daŭro de 10-15 jaroj kaj altigi la kvaliton de la Esperanto-kulturo. Bertil Englund preferas limigitan nombron de bone parolantaj individuoj ol amase balbutantaj eternaj komencantoj, kaj Nikolao Gudskov entute kredas (1994), ke la fina venko ne eblas. Fine Esperanto estas ne pli ol minoritata lingvo (de Seabra) kaj ĉio mankas al ni por formi nacion (de Zilah). Kiel adepto de la Esperanta Civito, kiu laŭ Jouko Lindstedt ne estas serioza afero, Gonĉarov ŝajnas apogi plimulte la fremdajn opiniojn kaj asertojn de li elektitajn, kiuj evidente formas la tutecon de lia persona mondkoncepto raŭmisma. Eĉ la kritikajn esprimojn li bonvenigas, ĉar ŝajnas, ke li subkomprenas ilin kiel admonon por plibonigi la situacion de Esperanto, kiun li mem konsideris senespera antaŭ ol li mem resurektis kiel esperantisto kadre de la Esperanta Civito. Povas esti, ke multaj esperantistoj vidas la aferojn same aŭ simile kaj konsentus pri multaj eldiroj en la 80 citaĵoj.

Per la prilaboraĵo de Gonĉarov la finvenkismo ricevis raŭmisman vizaĝon kaj la raŭmisma propagando novan pravigon. Ruza truko, kiun la ĉaŭdefonaj civitistoj certe aplaudos. Sed ĉu kun pura konscienco? En la kazo de la gonĉarova ekzerco temas pri nenio alia ol la evidenta provo transformi finvenkistojn al raŭmistoj kaj uzurpi la tradiciajn finvenkismajn argumentojn por vendi ilin kiel raŭmismajn ideojn. Per ĉi tiu ekzerco la antagonismo inter finvenkismo kaj raŭmismo ne nur atingis novan kulminon, sed estas ankaŭ definitive kondukita kvazaŭ al absurdo.

Ĉar la broŝuro ne aperis ĉe Literatura Foiro sed ĉe La Kancerkliniko, oni povas percepti la tutan kompilaĵon kiel humuraĵon.

Blankaj makuloj en la biobibliografio de E.A. Bokarjov

Pri la problemo de la politika oportunismo kaj ideologia konformismo en la sovetia Esperanto-movado

Bokarjova, Antonina: Sciencisto, esperantisto, patro: Eŭgeno Bokarjov. Al la 105-jara jubileo de Eŭgeno Bokarjov. Impeto. Moskvo 2010. 143 p.

La libro de Antonina Bokarjova kun la rememoroj pri ŝia fama patro kaj la sovetia esperantisto kaj (inter)lingvisto Evgenij A. Bokarjov⁷ (1904-71), kiu estis eldonita okaze de la 105a datreveno de lia naskiĝo, estis atendita senpacience. Kion novan pri Bokarjov ĝi entenos? Nu, antaŭ ol respondi tiun ĉi demandon ni unue diru, kion ĝi entute entenas. La unua parto estas dediĉita al la vivo kaj biografio de Bokarjov mem – la unuopaj ĉapitroj portas jenajn titolojn: 1. Prauloj, familianoj, parencoj, 2. Dagestano, 3. Kaŭkazologiaj studoj kaj elstaraj lingvistoj en la 1920-1930 jaroj, 4. Instituto pri Lingvo kaj Pensado nome de N. Marr, 5. Dum la milito. En la postmilita Leningrado, 6. En Moskvo. Renovigo de Esperanto-agado, 7. E. Bokarjov kaj la junulara Esperanto-movado, 8. Hejme, en la familio. En la raporto de Bokarjova oni ekscias kelkajn erojn el la vivo de ŝia patro, kiuj ĝis nun eble estis apenaŭ konataj: Laŭ tio jam la prauloj de Bokarjov estis konataj klerigantoj en Dagestano, kie la nomo de lia familio havas fortan lokon kaj ĝuas firman reputacion. Lia pli juna frato Anatolij same estis esperantisto kaj specialisto pri dagestanaj lingvoj, sed pereis en la unuaj monatoj de la Granda Patrolanda Milito. Eŭgeno Bokarjov unue edziĝis al sia studentino Natalja Gorlova kaj havis kun ŝi la filinon Ludmila.⁸ Antonina mem naskiĝis en la urbo Ventspils en Latvio fine de la milito, kiam Bokarjov partoprenis la batalon de Ŝlisselburgo. Ktp.

---

⁷ La scienca transliterumo estas Bokarëv.

⁸ Plej lasta edzino estis iu Ljudmila Petrovna, kiel oni ekscias en la nekrologo verkita de A.D. Duliĉenko.

Troigoj, misproporcioj kaj prisilentoj

Ĉio estas tre interesa, ĉio ekstere brilas, ĉio estas raportita en pozitiva tono pri homo ŝajne senmakula, ajna kritiko forestas. Neniu dubas, ke Bokarjov estis respektinda lingvosciencisto kaj ke ankaŭ la nivelo de lia poresperantista agado estas taksenda kiel “nemezureble alta”, kiel konfirmas la oficiala nekrologo. Jam en la antaŭparolo al la Esperanta-rusa vortaro de 1974 (reeldonita en 1982) Bokarjov estis komparita de sia lingvista kolego V. Grigorev eĉ kun grandkalibraj lingvistoj kiel H. Schuchardt, J. Boudouin de Courtenay, A. Meillet, N. Trubeckoj, O. Jespersen, E. Sapir, A. Martinet, N. Juŝmanov. Fiere la aŭtorino ripetas en sia libro la ateston de tiu apenaŭ superebla honorego.⁹ Ĉu ankaŭ la aserto de la nekrologo en la sovetia eldono de *Paco*, ke Bokarjov estis la “plej profunda (pli bone: profundega) teoriulo de nia movado”, ne same ŝajnas troigita? Sendube, al Bokarjov apartenas la merito esti restariginta la interlingvistikon kaj esperantologion kaj per tio la Esperanto-movadon mem depost 1956 en Sovetunio pere de kelkaj utilaj artikoloj, prelegoj kaj agadoj. Sed ĉu oni povas kompari la scienc-teorian nivelon de la interlingvistika-esperantologia kontribuo de Bokarjov kun la signifa teoria verkaro de E.K. Drezen, grava nomo, kiu en tiu kunteksto nepre devus esti emfazita?¹⁰ Pri tio eblas disputi. Mi starigas ĉi tie nur demandojn, sen havi la ambicion ilin respondi. Necesus atente relegi, kompari kaj pritaksi ĉion verkitan de tiuj aŭtoroj.¹¹

Dum la Granda Teroro kaj la granda patrolanda milito

Antonina Bokarjova ankaŭ notas per unu sola magra frazo, ke ŝia patro bonŝance evitis la reprezaliojn kontraŭ esperantistoj dum la jaroj 1936-38. Jes, vere bonŝance, ĉar neniu krom denuncema aĉulo povus al li deziri la saman tragikan sorton, kiun spertis liaj Esperanto-kolegoj Drezen, Varankin, Nekrasov, Muravkin, Miĥalskij, Futerfas aŭ Deŝkin, Demidjuk k.m.a.! La stalinisma teroro, kiu rabis la vivon de centmiloj, daŭre estas hontinda kaj dolora ĉapitro patrolanda, kiun multaj rusaj aŭtoroj eĉ nuntempe ankoraŭ hezitas tuŝi. En la libro de Bokarjova ĝi meritis enprofundiĝon, alie ĉio restas tro supraĵa. En la tikla tempo Bokarjov estis okupata pri sia profesia kariero por en 1939 povi ekstudi de la Instituto pri Lingvo kaj Pensado de Nikolaj Marr en Leningrado. Sian doktorigan tezon li defendis en 1955.

Kiel oni legas en nekrologoj, Bokarjov defendis la patrujon kiel voluntulo en la kolonoj de la defendantoj de Leningrado, kie li batalis kiel soldato de marbrigado ekde la 11a de septembro 1941. Li estis grave vundita kaj longan tempon troviĝis en la hospitalo. En 1946 li revenis hejmen, havante la rangon de majoro, “kun militordeno kaj medaloj sur la brusto. Kaj ni ĝis la lastaj liaj tagoj eĉ ne suspektis pri liaj heroaj agoj kaj meritoj!” (Sulje).

Post la milito Bokarjov translokiĝis al Moskvo, kie estis fondita la Instituto pri Lingvoscienco, al kiu li aliĝis. Sed kion Bokarjov vere sciis pri la eventoj ĉirkaŭ la sovetia Esperanto-movado dum la stalinismaj persekutoj en la 30aj jaroj, kion li neniam povis aŭ volis komuniki al la posteuloj post la morto de Stalin, eĉ kiam la unuaj rehonorigoj de viktimoj jam okazis? Nu jes, mi scias, ke publike skribi pri ĉi tiu temaro longtempe ne eblis, tiel ke antaŭ la Gorbaĉova erao inter la sovetianoj regis nur nebulaj imagoj kaj malforta intereso pri la stalinismaj fifaroj, kiujn oni prefere ne menciis kaj sufokis.¹²

Interesa en tiu ĉi kunteksto estas la sciigo de Bokarjova, ke “li neniam parolis pri siaj kontaktoj kun superuloj, sed mi certas, ke tiamaj burokrataj instancoj forprenis multe de lia sano, kiu estis jam malforta. Lia

⁹ En prezentoj pri sovetia lingvoscienco Bokarjov kutime ne estis menciita en la sama rango kiel ekzemple Vinogradov, Reformatskij, Uŝakov, Larin, Filin, Ŝĉerba, Bulachovskij, Beloded, Konrad, Jakubinskij, Jarceva, Guchman, Ĵirmunskij, Trubaĉev, Ivanov, Serebrennikov k.a. La nomo de Bokarjov kutime aperis ĉefe en la vico de lingvosciencistoj, kiuj okupiĝis pri kaŭkazaj lingvoj, analoge kiel ekzemple Ariste por la finn-ugraj lingvoj kaj Sevak por armenaj temoj.

¹⁰ En sia fama artikolo, kiun Bokarjov verkis kun O.S. Achmanova por *Voprosy jazykoznanija* en 1956, la nomo de E.K. Drezen aperis sole en iu piednoto en formo de verkindiko, kio ja ŝajne ne estis tute sufiĉa trakto, sed kio signifis singardan kaj mallaŭtan remencion de ankoraŭ oficiale persekutita kamarado kaj samideano (E.K. Drezen estis oficiale rehonorigita de la sovetiaj instancoj nur en majo 1957). Anstataŭ pri Drezen Bokarjova skribis tutan alineon pri E. Polivanov.

¹¹ La listo de publikigitaj interlingvistikaj-esperantologiaj verkaĵoj de Bokarjov estas magra kompare kun aliaj aŭtoroj. Kiel M.I. Isaev atentigis (en *Problemy interlingvistiki*, 1976, p. 8), Bokarjov preferis prelege, do buŝe prezenti siajn temojn sen pretigi prespretan manuskripton.

¹² Bokarjov forpasis antaŭ ol aperis la verkoj de A. Solĵenicin, precipe ‘Gulaga Arkipelago’ (1973), kaj ‘7000 tagoj en Siberio’ de Karlo Ŝtajner (1975), kiu aperis en Esperanto-traduko en 1984.

granda merito estis tio, ke malgraŭ ĉiuj aĉaĵoj¹³ kaj la neceso ĉiam pruvi la porsovetan karakteron de Esperanto, li daŭrigis sian agadon, klopodis ĝis la lastaj momentoj pri la afero de la tuta sia vivo.” La komenco de ĉi tiu frazo indikas, ke ĉe Bokarjov devis ekzisti certaj tabuoj.

Malamiko de Marr

Dum Stalin estas en la libro apenaŭ konsiderata, Bokarjova longspire dediĉas sin al Nikolaj Marr kaj la faroj en la Marr-instituto ĝis pli malpli la jaro 1956. Kiel la aŭtorino prave skribas, Bokarjov neniam estis adepto de Marr (kiu mortis en 1934). En tempo, kiam Marr ŝajne simpatie rilatis al la demando de la internacia lingvo ĝenerale kaj al Esperanto aparte, interlingvistoj kiel Drezen, Spiridoviĉ kaj Andreev evidente kredis blinde en la ŝajnan avangardecon de la marrismo, en kiu ili kredis esti malkovrintaj la fundamenton por la nova marksisma lingvoscienco kaj por la interlingvistiko mem, dum Bokarjov reagis kun skeptiko. Sian negativan sintenon pri la spekulaciaj teorioj de Marr, kiujn li formulis kadre de la ‘Nova instruo pri la lingvo’, Bokarjov atestis jam en la artikolo ‘Lingvoscienco kaj marksismo’, aperinta en *Meždunarodnyj jazyk / Internacia Lingvo*, n-ro 4-5/1929, do en epoko, kiam la marrismo fariĝis kvazaŭ la ŝtata doktrino en la sovetia lingvistiko. Sendube tio estis kuraĝa elpaŝo de Bokarjov, ĉar kritiki temojn, kiuj havis la benon de Stalin, povis esti ligite kun malavantaĝoj. En 1950, kiam en la gazeto *Pravda* Stalin – evidente en kunlaboro kun la lingvisto A. Ĉikobava kaj aliaj kartvelaj gravuloj¹⁴ – persone kondamnis la marrismon kiel pseŭdosciencan kaj kiel nemarksisman lingvistikon, montriĝis, ke Bokarjov pravis. Tio estis nekredebla sensacio, pri kiu hodiaŭ apenaŭ iu plu konscias!

Stalinismaj artikoloj en *Voprosy jazykoznanija*

La aserto de Bokarjova, ke ŝia patro neniam partoprenis politikajn diskutojn por nenigi marristojn, tamen ne estas tute ĝusta; du artikoloj de Bokarjov, kiuj aperis en n-roj 2/1953 kaj 6/1954 de *Voprosy jazykoznanija*, la ĉefa organo de la sovetiaj lingvosciencistoj, parolas alian lingvon. En 1953 Bokarjov – ni troviĝas en la malfrua stalinisma periodo de la sovetia lingvistiko tuj antaŭ la morto de la sovetia Gvidanto – debutis en tiu revuo per recenzo pri la ĵus aperinta libro de V.V. Vinogradov kaj B.A. Serebrennikov, du gvidaj sovetiaj lingvistoj, kiuj aprobis la kondamnon de la marrismo. Ilia libro kun la titolo ‘Kontraŭ la vulgarigo kaj tordo de la marksismo en la lingvoscienco’ estis eŭforie laŭdata de Bokarjov. Utiligataj estas la plena stalinisma ĵargono, inkluzive de pejorativoj kiel “arakĉeeva reĝimo”¹⁵, “kabinetuloj”, “talmudistoj”¹⁶, “nihilisma”, k.s., kiu tiam estis moda por diskrediti la marristojn (inter ili Meŝĉaninov-on, kiun Bokarjov laŭdire tiom estimis). Tiu recenzo, kiu gloris la “genian” lingvistikan verkon de Stalin, ankoraŭ aperis en la sama eldono de *Voprosy jazykoznanija*, en kiu la morto de Stalin estis oficiale anoncita.

Alia mirinda artikolo de Bokarjov aperis en la sama revuo fine de 1954. Ĉi tiu kontribuaĵo, kiu estis kunsuskribita de la supre menciita Serebrennikov, portis la titolon ‘Stalin – granda daŭriganto de la verko de Lenin’ kaj estis publikigita okaze de la 75-jariĝo de la forpasinta unua estro de la sovetia ŝtato. En tiu altgrade konformisma artikolo estis ripetita la tuta glorada litanio. Estis skribite, ke Stalin “donis sian tutan vivon al la lukto por libereco kaj feliĉo de la laborista popolo”, “luktis kontraŭ trokistoj, buĥarinistoj kaj burĝaj naciistoj”, “donis profundan ĝeneraligon de la nova sperto de la historia evoluo, de la lukto de la laborista klaso kaj ĝia Komunista Partio cele al la konstruado de la socialismo en nia lando”, “antaŭenigis kaj evoluigis serion da novaj pozicioj de la marksisma-leninisma teorio”, “pruvis la neeviteblon de la plua profundigo kaj akriĝo de la kontraŭdiroj de la kapitalismo, kiuj kondukos ĝin al perejo”, “formulis la bazan ekonomian leĝon de la socialismo, lumigis la vojojn kaj metodojn de la socialisma industriigo kaj kolektivigo de la agrikulturo”, “evoluigis kaj konkretigis la marksisman-leninisman instruon pri la ŝtato, partio kaj pri la transiro de la socialismo al la komunismo”. Krom tio estis atentigite, ke “grandan signifon la verkaĵoj de Stalin havas ankaŭ rilate la nacian demandon”, kaj nelaste ke “en la laboraĵoj de Stalin ĉiuj bazaj

¹³ Bokarjova ne klarigas, pri kio tiuj „aĉaĵoj” temas.

¹⁴ Ankaŭ Marr estis kartveldevena.

¹⁵ Aludo al la regado de la grava kaj influa rusa politikisto, grafo kaj generalo A.A. Arakĉeev (1769-1834), kiu praktikis brutalan militistan reĝimon en la tempo de la caro Aleksandro I., ekde 1817. Lia nomo fariĝis metafora kaj simbola por la despotismo en la rusa politiko sub la caroĵ. La uzita terminologio de la stalinistoj estas tre interesa kaj karakteriza por ilia periodo.

¹⁶ En ĉi tiu uzado antisemitisma implico estas klare rimarkebla.

problemoj por la marksisma lingvoscienco ricevis sian pluan evoluon.” En tio “aparte gravan rolon en la ellaborado de la marksisma scienco pri la lingvo ludis la verkaĵo de I.V. Stalin ‘Marksismo kaj la demandoj de la lingvoscienco’.” Ktp. Eĉ la fakto, ke Stalin “brile refutis la kontraŭmarksisman teorion de N.Ja. Marr pri la klasa karaktero de la lingvo” estis remaĉita, kio signifis, ke la resta parto de la artikolo estis dediĉita al la “disbatado” de la marrismo kaj al la utileco de la laŭdinda stalina ‘lingvosciencia’ verkaĵo el la jaro 1950. El hodiaŭa perspektivo oni povus supozi, ke unu kaj duono da jaroj post la forpaso de Stalin tiaj himnoj je la ŝajne senmorta sovetia gvidanto ne plu necesus, despli ke Berija, alia furio de la sovetia persekuta aparato, mortis. Tamen, la fama “sekfreta parolado” de Ĥruŝĉov, per kiu en februaro 1956 estis kondamnitaj la kulto de personeco de Stalin kaj la krimoj de la stalinismo, estis ankoraŭ atendota. Do, oni troviĝis en ideologia kaj politika vakuo, la spirito de Stalin ankoraŭ iom vivis, kaj dume alia opinio ol la oficiale valida ne povis esti publikigita. Sed post 1956 la nomo de Stalin praktike malaperis el la oficialaj sovetiaj presaĵoj, ankaŭ lingvistikaj. En la fama artikolo de 1956, kiun Bokarjov verkis kun Olga Aĥmanova por *Voprosy jazykoznanija*, reanoncante la ekziston de la interlingvistiko, esperantologio kaj Esperanto mem en Sovetunio, Marr entute ne estis menciita inter la prezentitaj lingvistoj, ludantaj ian rolon en la historio de la internacilingva demando. Kaj en tiu sama artikolo ankaŭ la sensaciaj lingvistikaj opinioj de la laŭdire genia kamarado Stalin, esprimitaj en *Pravda* en 1950, jam ricevis nenian atenton. Tiel ankaŭ Bokarjov adaptis sin al la ŝanĝiĝantaj politikaj premisoj – por finfine reveni al iu normaleco kaj racieco en la lingvoscienco, kiu estis libera de fantazia ideologia balasto, sed ankaŭ de nedezirataj nomoj.

Ĉi tiuj ĉi tie de mi prezentitaj cirkonstancoj neniam estis menciitaj en iu oficiala biografio pri E.A. Bokarjov, kaj ili mankas ankaŭ ĉe Antonina Bokarjova, tiel ke oni ne scias, ĉu Bokarjova konis aŭ ne tiujn tekstojn subskribitajn de sia patro, kiuj malkaŝas la identecon de nia heroo iusence kiel ‘ĝisosta’ stalinisto, aŭ ĉu ŝi simple prisilentis ilin. Mi mem remalkovris tiujn tekstojn antaŭnelonge, trafoliumante la jarkolektojn de *Voprosy jazykoznanija*, kiuj estas alireblaj nun ankaŭ en interreto.¹⁷

La imperiisma angla lingvo ktp.

Ne estas la loko kaj spaco ĉi tie por detale recenzi la publikigitajn tekstojn el la plumo de Bokarjov en la dua parto de la libro,¹⁸ sed mi volus aldoni nur du-tri konsiderojn. El tiuj tekstoj eblas ekscii ne nur la sufiĉe klaran pozicion de Bokarjov koncerne multajn lingvistikajn demandojn, sed inter alie ankaŭ lian – grandparte ideologie-politike influitan – opinion pri la aktuala situacio de la rusa kaj angla lingvoj kaj pri la supozita estonteco de la planlingvoj, antaŭ ĉio de Esperanto. En la tekstokolekto mankas la parolado de Bokarjov, kiun li prezentis la 24an de januaro 1956 antaŭ la Sciencula Konsilio de la Lingvosciencia Instituto de Akademio de Sciencoj de UdSSR kaj kiu estis publikigita en la ruslingva broŝureto ‘Problemoj de interlingvistiko’ (Moskvo 1976). En ĉi tiu prelego Bokarjov (milde) polemikis kontraŭ la decido de certaj okcidentaj instancoj subvencii la disvastigon de la angla kiel internacia lingvo. La trajtojn de la proponoj disvastigi la anglan kaj francan lingvojn en formo de bilingvismo Bokarjov nomis imperiismaj.

En sia memorinda GDR-parolado de 1967 Bokarjov revenis al la internacia rolo de la angla lingvo, per jenaj konsideroj: “Oni ofte parolas precipe en okcidenta literaturo, ke tia lingvo devas esti la angla. Jes, la angla estas la plej uzata en internaciaj rilatoj. Sed disvastigeo de la angla lingvo jam atingis sian apogeon, kaj ni vidas jam: en kelkaj terenoj ĝi komencas perdi sian privilegian situacion. Mi povas citi nur unu fakton, Hindion, kie ĝis la lastaj jaroj la angla lingvo estis oficiala ŝtata lingvo, sed nun ĝi perdis sian rolon de ŝtata lingvo jure.” Sian interlingvistikan teorion Bokarjov resumis en la sama parolado jene: “Artefarita lingvo venkos, se ĝi estas konforma al sociaj bezonoj de la tempo, de la medio ktp. Kaj kontraŭe, ĝi ne venkos se ne ekzistas kaŭzoj por ĝia ekzistado. Sekve, se ekzistas seriozaj kaŭzoj por ke artefarita lingvo fariĝu internacia,

¹⁷ Mi detale traktas tiun temon kadre de mia disertacio pri la historio de la orienteŭropa planlingva movado.

¹⁸ Temas pri jenaj tekstoj: La internacia lingvo kaj la scienco pri lingvo (aperinta en 1928 en la gazeto *Mejdunarodnyj jazyk / Izvestija CK SESR*); La nuntempa stato de la demando pri internacia helpa lingvo (publikigita en la libro ‘Problemy interlingvistiki’ en 1976); La internacia helplingvo kiel lingvistika problemo (verkita kun O. Aĥmanova por *Voprosy jazykoznanija* en 1956); Esperanto, la lingva kreaĵo de Zamenhof (aperinta en la Memorlibro pri la Zamenhof-jaro de 1960); La internacia lingvosituacio kaj eblecoj de raciigo (parolado farita en GDR en julio 1967); 64 lingvoj... kaj ankoraŭ unu (aperinta en *Literaturnaja gazeta* en 1968); La akcento en artefaritaj internaciaj lingvoj (studo eldonita en iu libro en 1991); Pri la rusa-esperanta vortaro (informo aperinta en ‘Por la paco’ II, Moskvo 1964). Aldonitaj estas du nekrologoj skribitaj de Nina Sulje kaj A.D. Duliĉenko, inkluzivitaj estas la traduko de Attalea Princeps de Vsevolod Garŝin, kiun Bokarjov faris en 1923, poemo de Aleksandro Logvin el la jaro 1971 kaj baza listo de la uzita fakliteraturo. Oni estus povinta publikigi ankaŭ la artikolon de M.I. Isaev pri ‘E.A. Bokarev kaj interlingvistiko’, aperinta en la libro ‘Problemy interlingvistiki’, Moskvo 1976.

ĝi estos internacia, sed se ne ekzistas sufiĉaj kaŭzoj por venko, do tiam artefarita lingvo ne enradikiĝos. ... do la venko de nia lingvo estas tute klara kaj komprenebla.” Kaj pri la evoluo de la rusa lingvo, en 1976: “Antaŭ kvindek jaroj, ekzemple, la internacia rolo de la rusa lingvo estis tre malgranda; nun ĝi estas unu el influegaj internaciaj lingvoj, havanta larĝan disvastiĝon en la tuta mondo.”¹⁹ Mankas ĉi tie la spaco por komenti tiujn eldirojn, sed mi pensas, ke la citaĵoj estas pridisputeblaj kaj parolas por si mem.

La embarasa *Paco*-artikolo de 1968

Kiam en 1968 okazis la invado kaj okupo de armeoj de la Varsovia Pakto en Ĉeĥoslovakio, la sovetia eldono de la Esperanto-revuo *Paco* tute ne prisilentis ĉi tiun eventon; male, ĝi eĉ traktis ĝin, kvankam laŭ la propra maniero de la komunismaj ideologoj. En artikolo sub la dubinda titolo ‘Luktante por la homaj rajtoj’ Bokarjov, tiam kun la oficiala funkcio de prezidanto de la komisiono pri internaciaj ligoj de sovetiaj esperantistoj, rajtis verki la ĉefartikolon de tiu eldono de *Paco*. “Komplikaj okazintaĵoj, kolizioj, konfliktoj markis la pasintajn monatojn de la jaro 1968” li skribis, por atentigi, ke en la kvindek unua jaro post la Granda Oktobra Socialisma Revolucio²⁰ Unuiĝintaj Nacioj deklaris ĝin Jaro de la homaj rajtoj. Vide al la giganta lezado de la homaj rajtoj pro kaj sekve al tiu ‘revolucio’ en Sovetunio²¹ la komparo ne povintus esti pli cinika, opinias almenaŭ mi mem. La polemiko de *Paco* direktis sin unuavice kontraŭ vico da membroŝtatoj de tiu mondorganizaĵo, kiu “daŭrigas sian barbaran invadon” en Vjetnamio, sed ankaŭ en “la multsuferanta Greklando”, kie “furiozas la militema faŝista diktaturo de la ‘nigraj koloneloj’”. Plue: “En FRG aspiras ekposedi regpovon novfaŝismo, kaj la ‘eksterordinaraj’ leĝoj subfosas la formalajn ‘liberojn’, kiujn oni proklamis en la okcidentgermana konstitucio.” “Kaj en Hispanio, kie ĵus okazis la 53a Universala Kongreso de Esperanto, jam kelkajn jardekojn regas la reĝimo, seniginta la laborulon de la plej fundamentaj rajtoj...”. Krome, “la rasista registaro de Sud-Afrika Respubliko estas pelinta trans pikdraton de la rezervejoj milionojn da loĝantoj;” “Ameriko, la ŝtato, kiu tiel reklamas sian ‘liberecon’ – Usono, kies trupoj tretas nun la tutan mondon, minacante per atako al ĉiuj, kiuj kuraĝas batali por sia nacia sendependeco, – tiu ŝtato montras ekzemplojn de ekstermo de la rajtoj, enskribitaj en la Deklaracio.” La agreso de la Varsovia Pakto kontraŭ Ĉeĥoslovakio estis pravigita kiel (mem)defendo kontraŭ la “intrigoj de la imperiismo kontraŭ la socialismaj landoj”. Estis promesite, ke “la trupoj de la uniaj landoj, provizore enirintaj la teritorion de Ĉeĥoslovakio, ne miksiĝos en la internajn aferojn de Ĉeĥoslovaka Socialisma Respubliko”. Ne necesas komenti ĉi tie la absurdecon de tiuj asertoj, pri kiuj nuntempe ĝenerale regas historia klareco, eĉ en Ruslando.²² Nur tiom: Oni ja sendube rajtas kritiki la teruraĵojn en certaj landoj, sed oni ne forgesu trakti ankaŭ la mizeron en la propra domo. Kompreneble, pri la (mizerega) situacio en la sovetia imperio mem mankis ia ajn komento en *Paco*; anstataŭ tio estis aldonita la frazo, ke “en 1917, kiam unufoje en la historio la laboristoj, soldatoj kaj kamparanoj de Rusio sub gvido de la komunista partio komencis realigi en la vivo siajn homajn rajtojn.” Eĉ la “agantoj de la esperanta movado, kiuj deklaras sin ‘neŭtralaj’ kaj ‘elstarantaj ekster politiko’, kiuj ne deziras rimarki la agresan politikon de imperiismo”, estis eksplicite “kondamnitaj”. La revuo *Esperanto* estis akuzita, ke ĝi faras “malverajn kaj malĝustajn elpaŝojn” kaj “falsigas la veran vizaĝon de la organo de UEA”.²³ Poste sekvis frazo pri la “gloraj dekretoj de Lenin”, kiuj “estas efektivitaj en nia lando, konstruanta nun komunisman socion”.

¹⁹ Pri la analoga – imperiisma – rolo de la rusa lingvo kompreneble regis strikta silento, ekzemple la deviga instruado de la rusa lingvo en la satelitaj ŝtatoj, kie tiu lingvo tute ne estis ŝatata kaj sekve malbone regata de la ĝenerala lernpubliko (precipe ĝuste en ‘frataj landoj’ kiel Pollando, GDR, Ĉeĥoslovakio, Hungario, Rumanio). Ankaŭ ĉi tiu temo fakte ĉiam restis tabua kaj publike ne traktita de la sovetiaj lingvosciencistoj. La tutsovetie domina rolo de la rusa lingvo estis pravigita de la sovetiaj ideologoj kaj lingvopolitikistoj (kiel ekzemple M.I. Isaev) per la atentigo, ke Lenin estis kontraŭ la funkciado de la rusa lingvo kiel ŝtata lingvo kaj ke tiu ĉi lingvo ludas en Sovetunio nur la rolon de inter-nacia (ruse: meĝnacionalnyj) lingvo inter la sovetiaj popoloj. Objektiva diskuto pri la katastrofaj sekvoj de la sovetia lingvopolitiko por la etnaj lingvoj en unuopaj naciaj respublikoj estis nete evitata.

²⁰ Ankaŭ tiun ĉi titolon oni devus meti inter krampoj, ĉar kiel konate tiu evento ne estis revolucio (sed puĉo), nek socialisma (sed bolŝevista-leninista), krome ĝi estis en la komenco nek granda kaj ankaŭ ne okazis en oktobro, sed en novembro, laŭ la sovetia kalkulo.

²¹ Konsultu la ‘Nigran libron de la komunismo’ kaj la fakan literaturon.

²² Kvankam la ruslandanoj daŭre emas kredi la sovetian version de la historio - sub Putin/Medvedev ja okazas novaj provoj ideologie manipuli la historian faktecon kaj memoron en la direkto de pozitiva percepto de Stalin kiel ŝtata gvidanto (vd. ekzemple la oficialan lernolibron de Vdovin/Barsenkov), kvankam li en nemezurebla amplekso lezis la homajn rajtojn.

²³ Laŭ mi nek *Esperanto* nek UEA mem ion intence falsis, sed nur silentis, sub la protekto (pli bone: preteksto) de sia iom dubinda politika neŭtraleco, pri certaj politikaj problemoj en la socialisma bloko, evidente por ne endanĝerigi la

Ankaŭ la ĉi-lasta epizodo, trovita en *der esperantist*, principe ne manku en bokarjovaj postrikoloj. Temas pri la funebra ceremonio por E.A. Bokarjov en Moskva Instituto de Rusa Lingvo, kies etoso estis priskribita de T. Kulagin jene: La 15.3.1971 okazis funebra adiaŭo kun la forpasinta prof. E.A. Bokarev, kiun ĉeestis multe da liaj kunlaborantoj kaj gesamideanoj de Moskvo. En la mezo de granda halo en ruĝkolora ĉerko, dronanta en floroj, kuŝis la mortinto. Apude en flanko staris multaj kronfloroj, ornamnitaj per ruĝaj kaj nigraj rubandoj, inter kiuj estis florkorono de Moskvaj Esperantistoj, kun verdaj rubandoj kaj deca esperantlingva surskribo. Mallaŭta melodio de funebra muziko estas aŭdata. En strikta silento apud la ĉerko staris po 4 personoj dum 5 minuta honora gardado, inter kiuj estis ankaŭ Moskvaj gesamideanoj. Dum la funebra mitingo parolis multaj, konintaj la profesoron, personoj, ankaŭ esperantistoj pri la sciencaj kaj esperantaj meritoj de la forpasinto.”

Bokarjova laŭdis la karakteron de Bokarjov, kiu “respondis al la plej bonaj esperantistaj kvalitoj: neprofitemo, takto, respekto al aliaj opinioj, sciavido, intereso al aliaj personoj, amikemo, aprezo de la spirito de komuneco. (...) Li neniam strebis akiri ion por si mem.”

Nina Sulje skribis en la koncerna nekrologo, ke “E.A. Bokarjov estis ĝis la profundo de sia animo ruso kaj samtempe konvinkita internaciisto”.

Fine estu cititaj jenaj linioj el poemo de Aleksandro Logvin ‘Memore al E.A. Bokarjov’:

Gvidanta estis via volo

...

por paco, amikec’ popola,
kontraŭ militaj fi-instigoj !

Al vi, amik’ de Esperanto,

...

al vi, porpaca batalanto,
“adiaŭ” diras amikaro...

Mi lasas tiujn patosajn asertojn senkomentaj kaj rezignas ankaŭ pri fina komento. La ,objektiva’ biografio de E.A. Bokarjov ankoraŭ estas verkota. Por eviti miskomprenon: En mia recenzo mi ne celis kompromiti E.A. Bokarjov, sed nur kompletigi la historiografiajn truojn, kiuj aperis en lia biografio verkita kaj publikigita de lia filino A. Bokarjova.

La rusa publicistino Irina Ŝĉerbakova skribis pri la problemo de la familia genealogio: “La vivanta intereso de la juna generacio pri la pasinteco estas ligita plej ofte kun la familia historio. Sed ankaŭ ĉirilate oni devas konsideri kelkajn kontraŭdirajn faktorojn. La intereso pri la genealogio, pri la historio kaj deveno de la familio en Ruslando multe kreskis en Ruslando. Sed tiu intereso pri la familia deveno estas ofte formala kaj restas supraĵe de la reala familia memoro. La (...) kulto pri la ‘eternaj’ familiaj valoroj kreskis ĉiam novajn mitojn, kiuj kaŝis la vere vundajn punktojn en la memoro de la familia historio.”²⁴

© Andreas Künzli, 2012

La recenzinto konsideris la rimarkojn de A. Bokarjova, kiuj aperis en la revuo *Scienco kaj Kulturo* 3/2012 kaj kiuj estis reproduktitaj sub <http://www.esperantio.net/index.php?id=1996> kaj ĝustigis la faktajn erarojn (pri Desnickaja kaj la doktoriĝo de Bokarjov) menciitajn de Bokarjova. La ĝenerala pritakso de la recenzinto pri la politika-ideologia oportunisto en la laboro de A. Bokarjov tamen konservas sian validecon. La aŭtoro de la recenzo bone konscias, ke en Sovetunio ne eblis aktive kaj publike opozicie agadi, se oni ne volis havi severajn problemojn. Aliflanke oni povis

---

aferon de Esperanto en tiuj landoj aŭ simile. Tiel, tra la oficialaj landaj asocioj, UEA iusence kaj ĝis iu grado eĉ mem riskis fariĝi la komplico de la komunismaj reĝimoj en tiuj landoj, por ricevi iliajn agnoskon kaj apogon, en la naiva kredo, ke Esperanto tie povus venki.

²⁴ Irina Scherbakowa: Zerrissene Erinnerung. Der Umgang mit Stalinismus und Zweitem Weltkrieg im heutigen Russland. 2010, p. 92.

rezigni pri ideologia-politika oportunismo, sen esti konsiderata kiel opoziciulo, kiel montras la ekzemploj de multaj sovetiaj e-istoj (indus esplori la ĉi-rilatajn nuancojn de unuopaj ĉefagintoj). Do, la klarigon de iuj “esti opoziciulo aŭ fari nenion konkretan kaj utilan” estas tro simpla; pro tio mi ne povas akcepti ĝin, ĉar eĉ por la kazo de Sovetunio tiu argumento ne estas sufiĉe konvinka. Laŭ mia kompreno, stalinistojn oni povas nomi tiujn, kiuj senkritike adoris Stalinon kaj aprobis *publike* liajn ideologion kaj politikon. Tion Bokarjov ja sendube faris en almenaŭ du artikoloj en la fina fazo de la vivotempo de Stalin, kiel mi montris en la recenzo (la artikoloj aperis eĉ post la morto de Stalin, certe tiu en 6/1954, eble ankaŭ tiu en 2/1953, ĉar Stalin forpasis la 5an de marto 1953). Ankaŭ la prezentitaj artikoloj en *Paco* ktp. sufiĉas por dokumenti la oportunisman politikan sintenon de Bokarjov, tutege ĉu li persone aprobis la politikon de SU aŭ ne. Se iuj diras, ke Bokarjov aŭ alia e-isto aŭ sciencisto “estis devigita” aŭ simile verki tiajn artikolojn, tiukaze mi volonte kredas tion kaj supozas, ke li cedis kaj akceptis la koncernan taskon. Ĉu por “la bono de la afero” mi ne scias. Oni povas diskuti, ĉu tia konduto estas politika oportunismo aŭ ĉu sistem-konformismo. Ĉar la koncernaj personoj ne plu vivas kaj iliaj bonvolaj biografiantoj (aŭ hagiografiantoj) hezitas, ne pretas kaj ne kapablas aŭ eĉ rifuzas liveri la necesan lucidan analizon, estas malfacile trovi definitivan respondon al tia demando. Mi pretos rekontroli kaj eventuale modifi mian opinion, kiam aperos dokumentoj, kiuj pruvos, ke Bokarjov ne estis politika oportunisto kaj malgraŭ ĉiuj devigoj kaj katenoj havis kritikan sintenon pri Sovetunio kaj ties politiko kaj ideologio. Nur tio interesas min, ĉar tio senpere influas la pritakson, ĉu Bokarjov estis ankaŭ sufiĉe objektiva kaj honesta kiel sciencisto.

***Mia stelo* - delikaĵo de la holokaŭsta literaturo en Esperanto**

Felicja Raszkin-Nowak: Mia stelo. Trad. T. Chmielik, L. Ligęza. Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego. Białystok. 2011. 189 paĝoj. Prezo: 15.60 € (UEA)

Kiu en la 1920aj jaroj naskiĝis kiel judo en Pollando, spertis verŝajne relative senzorgan kaj feliĉan junaĝon, sed post 1933 riskis travivi la inferon – kaj perdi sian propran vivon. Tiun sperton vole nevole faris ankaŭ Felicja Raszkin-Nowak, naskita la 23an de decembro 1924 en Varsovio, kiu rakontas sian tragikan vivhistorion en la libro *Mia stelo*. Al la ideo noti siajn rememorojn ŝi venis en 1989, kvindek jarojn post la eksplodo de la 2a mondmilito. Al ĉi tiu decido konvinkis ŝin pensoj pri la jaro 1968, kiam en ŝia pola patrujo denove ekflamis ondo de antisemitismo, kaŭzanta amasan forveturon de judoj, kiuj estis savitaj dummilite. Fine de 1971 ŝia familio forlasis Pollandon kaj iris al Kopenhago, Danlando, kie la vivo devis esti rekomencita.

La libro fariĝis 17-ĉapitra emociiga rakontaro, kiu komenciĝas per la infanaj jaroj de la aŭtorino kaj kiu finiĝas per epilogo kaj kompletigo. En la 30aj jaroj Felicja Raszkin vigle frekventis la lernejon. En la lernejo ŝi interesiĝis antaŭ ĉio pri historio, volonte ŝi skribis taskojn en la pola lingvo, allogis ŝin geografio kaj la matematikon ŝi ne satis. Felicja Raszkin sukcesis aliĝi al la gimnazio, kvankam tio kostis al ŝiaj gepatroj multe da mono. La 12an de majo 1935, ĉe la stratoj vidiĝis naciaj flagoj, mallevitaj ĝis la duono de la mastoj, kaj sur ili flirtis longaj, nigraj rubandoj. La homoj portadis funebrajn bendojn sur la brakoj. Tio signifis, ke forpasis la pola Gvidanto Józef Piłsudski. Erao en Pollando finiĝis. La mondo de Raszkin estis ankoraŭ malgranda, tiel ke ŝia vivo turniĝis preskaŭ nur ĉirkaŭ diligenta lernado. Same kiel en la popollernejo ĉiuj lecionoj estis en la pola lingvo. Inter la fakoj troviĝis la religio kaj la historio de la judoj. Deviga fremdlingvo estis la germana, kaj post la lecionoj eblis kromlerni la hebrean kaj la anglan, sen notoj en la diplomo. Sabate ŝi ne vizitis la gimnazion.

1933 kaj la sekvoj

Post 1933, kiam Adolf Hitler akaparis la povon en Germanio, la etoso malsereniĝis ankaŭ en Pollando. Kio sekvis, estis neimagebla kaj apenaŭ kredebla. Vespere la patro de Raszkin legis ‘Mein Kampf’ kaj kun ĉagreno konsideris la aktualajn politikajn eventojn en la mondo. Tio tre maltrankviligis la gepatrojn, kiel la aŭtorino memoras. Ili ĝuste antaŭsentis la militan tragedion, kiu baldaŭ atingos ankaŭ Pollandon.

Do, la bela epoko finiĝis subite la 1an de septembro 1939, kiam la armeoj de la nacisocialistoj enpenetris Pollandon por konkuri ĝin kaj persekuti la popolojn tie vivantajn, antaŭ ĉio la judojn.

Post la bombado de Varsovio Felicja Raszkin fuĝis en orienta direkto, al Bjalistoko, kiu estis ŝia dua familia urbo, kie vivis la avinjo kaj multaj parencoj kaj kie restis la paĉjo. Por kuniĝi kun ili necesis transiri

la riveron Bug, kiu samtempe formis la limon kun Sovetunio, ĉar la oriento de Pollando estis okupita jam de la sovetia armeo.

En Bjalistoko

En sekvaj ĉapitroj Felicja Raszkin priskribis la etoson en Bjalistoko sub la sovetia kaj poste sub la germana regadoj. Kiaj teruraj tempoj! La novaj mastroj detruis ĉion antaŭan kaj trudis sian propran politikan sistemon. Ni ĉerpu iom el la teksto.

“Ni estis ĉe la sovetia flanko. Ni ekiris tra la urbeto. Ĉi tie estis multe da fuĝintoj, kiuj staris sur la placo kaj interparolis pri siaj travivaĵoj dum la germana regado. Ili fiksitis kun la koĉeroj la veturprezon, planis ion por la estonteco. Tranokto kun kusenego donis kvietan dormon post la elĉerpa longa vojaĝo. Matene mi rigardis marŝantajn rusajn soldatojn, kiuj ankaŭ estis invadintoj en nia patrolando. Vestitaj per longaj manteloj sen orlita rando, ilia cindrobruna koloro fandiĝis kun grizo de la pavimo. Sur la kapoj ili havis ĉapojn kun pinto meze kaj kun pendantaj ŝirmiloj, kiuj balanciĝis kiel azenaj oreloj. Multaj vizaĝoj estis kun mongolaj okuloj, iom plataj nazoj kaj larĝaj vangostoj. Unuafoje ni vidis tiajn homojn. Ili ne havis epoletojn kun rangoj, kaj nur malgrandajn triangulojn sur la kolumnoj kaj estis malfacile je la unua vido distingi oficiron de soldato. Ili ne similis polajn kaj germanajn militistojn. Ĉiuj ĉi junuloj rigardis serioze kaj eĉ kiam ili kantis, ili ne ridetis. La komunajn kantojn interrompis lirikaj voĉoj de solistoj.”

“Interesis nin la situacio en Bjalistoko. Post mallonga ripozo ni devos aliĝi al la nova vivo-ritmo. La urbo estis ŝtopita de fuĝintoj, ĉefe judoj, kiuj timis persekutadon en Polujo okupita de hitleranoj. Ili serĉegis ian savon por si. Plej multajn oni lokis en la malnova sinagogo. Ili nestiĝis en primitivaj kondiĉoj kaj granda mizero. (...) La paĉjo komencis laboron kiel librotenisto (...). La panjo havis malgrandajn ŝancojn por labori en la profesio de kosmetikistino. (...) Ŝanĝiĝis la etoso kaj la kondiĉoj. Ĉio griziĝis. Neniu pimpigis sin, krom rusinoj – oficiraj edzinoj (...) La lernejoj estis malfermitaj, sed reformitaj laŭ la sovetia dekjara instruprogramo. (...) La instruado estis okazanta en la pola lingvo, sed aldoniĝis du novaj lingvoj – la rusa kaj belorusa, kaj ankaŭ la germana kiel fremdlingvo. (...) Pri ĉiu lernejo zorgis rusa milita trupo. Do, ofte vizitis nin oficiroj kaj ili aŭdigis sian prelegetojn, kaj grupoj de talentaj lernantoj estis invitataj al prezentadoj antaŭ soldatoj. Ni devis partopreni ĉiam pli longajn solenaĵojn en diversaj festotagoj kaj atendi nian vicon. Sed estis bona publiko. La rusaj soldatoj akceptadis nin kore kaj dankeme aplaŭdis. Ili regalas nin en sia kantino, donis al ni dolĉaĵojn. La provizado de la vendejoj estis modesta, ĉiam mankis io, sed laŭ sovetia kutimo oni aranĝis specialajn liverojn okaze de la ŝtataj festoj. Do, ni omaĝis la 1an de Majo kaj la Oktobran Revolucion ne nur per ruĝaj flagoj, sed ankaŭ per mandarinoj, halvo kaj bombonoj. (...).

Sekvis ankaŭ gravaj ŝanĝoj en la familia vivo. La domon de ŝia avinjo oni ŝtatigis. Do, oni devis forlasi la loĝejon, kaj la tutan frontparton okupis sovetiaj militistoj. En la alo oni restigis onklinjon Annan kaj oĉjon Jakobon Ŝapiro, la esperantiston, sed ilia sorto ne estis certa. La poresperanta agado de la oĉjo devis esti prokrastita. La internacian lingvon bezonis neniue, la eksterlandaj kontaktoj iĝis suspektindaj, Raszkin lamentis.

Germana-sovetia milito

Kiam en 1941 la germanoj atakis Sovetunion, la aviadiloj ĵetis ankaŭ bruligajn bombojn super Bjalistoko. Felicja Raszkin denove disfuĝis, piede centojn da kilometroj sencele tra la ĉirkaŭa regiono, por serĉi protekton ĉe fremdaj homoj: “Ĉie la homoj estis same konsternitaj pri la milito. Ili ne povis kompreni, ke Germanio atakis Sovetion, malgraŭ la subskribita pakto pri neagresado“, Raszkin notis.

“Ni devis nin gardi ne nur antaŭ la germanaj soldatoj, sed ankaŭ por ne fidi vilaĝanojn. Serĉante vespere tranoktejon, ne ĉiam ni estis akceptataj kun la sama koreco. Okazis, ke oni rifuzis al ni helpon, parolante ke certe ni estas judinoj. Anstataŭ neadi, ni plu marŝis.”

Kiam la sovetianoj fuĝis el Bjalistoko, la nova reĝimo sub la germanoj fariĝis multe pli kruela, ĉar la germanoj celis la forpelson kaj murdon de la judoj. La unuaj bomboj, falantaj sur Bjalistokon, malbridis panikon, same kiel en Grodno. La sovetia militistaro kaj civiluloj laborantaj en diversaj rusaj oficejoj, tute surprizitaj per la militeksplozo, forlasis la urbon tumulte. Ili provis fuĝi per vagonaroj, kamionoj kun soldatoj aŭ per siaj veturiloj. La germanoj mitraladis la vojojn kaj multaj estis pafitaj tuj en la komenco de la fuĝo. Raszkin informiĝis pri la fama kruelega krimo de la germanoj, kiuj la 27an de junio enfermis preskaŭ 800 homojn en sinagogo kaj bruligis ĝin: “La vidintoj longe aŭdis terurajn kriojn de la viktimoj, kaj

post la sinagogo restis cindro kaj brulnigraj ostoj. La tuta kvartalo estis detruita, kaj en la pogromo oni murdis ĉirkaŭ 2000 judojn.”

Vivaĉo en la getto

La 2an de aŭgusto 1941 oni fermis la pordegojn de la getto. Raszkin: “Malantaŭ la pordegoj estis alia mondo. Niaj stratoj pli malriĉaj, niaj loĝejoj pli mallumaj, homoj malsataj. Oni senigis niajn okulojn je la tuta verdaĵo de la parkoj kaj herbedoj, kaj niajn orelojn – je ĉiuj sonoj de la kantantaj birdoj. Ni perdis aspekton de la normalaj homoj, kiuj iras sur la trotuaroj. Eĉ la ĉielo perdis sian bluan, ĉar la kapoj ne leviĝis, sed klinis sin al la griza pavimo. La laboro ekster la getto fariĝis plej valora, ĝi donis kontakton kun la urbo-vivo pulsanta ĉirkaŭe. Ne plu grava estis loko, nek laboro tie, nur elgliti el tiu ĉi malliberejo! Pro mia laboro ekster la getto mi havis fenestreton al la granda mondo.” Dume, la patro de Felicja Raszkin estis deportita, kune kun Jakobo Ŝapiro, la esperantisto. Malgraŭ la granda malamo, kiu ekregis en Bjalistoko, Felicja, ne ankoraŭ 20-jara, spertis sian unuan amon – Stefano. Raszkin sincere priskribis siajn sentojn kaj emociojn por li. Sed poste li perdiĝis.

La malfacila kaj naŭza vivado en la bjalistoka getto, en kiu Felicja Nowak pasigis sian plej malfeliĉan vivotempon, estas skizita tra pluraj ĉapitroj. Ŝi mem trovis laboron aŭ en teksejo aŭ en tabakfabriko. Temis pri vivo kun mortverdikto. Regis la fatalismo laŭ jena filozofio:

“– Iel ni saviĝos, la germanoj devas ja malvenki – ni diradis.

– Ili malvenkos, sed ĉu ni ĝisvivos – suspiradis Tolĉsjo.”

Ĉi tiuj germanoj kondutis kiel furioj kaj bestioj en la getto. Ili malhelpis, ĉikanis, sufokis, persekutis, turmentis kaj punis la judojn ĉie kie eblis. Ili pendigis homojn ĉe la galgo, detruis la getton, sendis pli kaj pli da viktimoj al koncentrejoj kaj neniigejoj kiel Treblinko kaj Aŭŝvico. Por la judoj necesis pripensi kiel savi sin mem. “La aliaj diradis, ke la germanoj kondamnis nin al morto, kaj estas nur la afero de la tempo, kiam ili efektivigos la verdikton. Neniu povis forgesi la tragedion, sed eĉ la pesimistoj aŭskultis vortojn de la espero. Mia panjo kredis je la savo kaj ne volis pensi, ke oni plilongigis al ni la vivon nur por kelka tempo.”

Raszkin raportis, ke en 1943 la ribelo en la varsovia getto estis sufokita, aliflanke la batalo de Stalingrad estis malvenkita por la germanoj, kiuj fariĝis pli kaj pli nervozaj. La krakova getto estis likvidita, kaj en Bjalistoko prepariĝis la translokado de la judoj al Lublino. Feliĉe, Felicja povis eskapi la selektadon.

“La getto prezentiĝis terure. Kadavroj en sango, vunditoj sen helpo. Detruitaj loĝejoj, disjetitaj mebloj kaj vestoj, rompita fenestrovitroj kaj vitropecoj disfalantaj sub la piedoj. Elrompitaĵoj pordoj de la malplenaj domoj. Ĉie ŝvebanta plumaro el disfenditaj kusenegoj. Sufoka brulodoro.”

Felicja Nowak havintus la opcion fuĝi el la getto, sed trifoje ŝi revenis, ĉar en la getto loĝis parencoj, inter la plej proksimaj ŝiaj avino kaj patrino, de kiuj disiĝi ŝi ne povis kaj ne volis. Felicja renkontis polajn vilaĝanojn, konatojn de ŝia familio, kiuj helpis per nutraĵoj, sed poste ŝi perdis la kontakton kun ili. Post la morto de la avino ŝi sentis sin treege korlignita kun sia patrino, kaj ŝi devis trovi respondon al la demando ĉu fuĝi aŭ resti. Finfine ŝi decidis forlasi la getton, por savi sin mem.

Ekzistado en la kaŝejo

Vestita kiel pola knabino kun la nomo Valdemara Budz kaj kun falsa vivrakonto Felicja atingis la vilaĝon, kie loĝis la pola sinjoro Petro, kiu pretis kaŝi ŝin en la subtegmentejo de sia domo ĝis la fino de la milito. Por ne esti malkovrita, Felicja apenaŭ povis moviĝi, brui aŭ montri sin. Oni nutris ŝin trifoje tage kaj donis al ŝi iujn okupojn. Fakte, ne ĉiuj loĝantoj de la vilaĝo kompatis la judojn, kaj al neniuj aliaj krom al sinjoro Petro eblis vere fidi. Felicja vivis de tago al tago, fizikajn fortojn ŝi bezonis por subteni sian psikan faron. Ŝi devis batali kun la tempo kaj necesa estis ia okupo por la manoj kaj menso: “Ĉiu okupo en mia solejo estis kvazaŭ savo. Mi kudradis, flikadis, trikadis. Mi legadis ĉion, kion oni alportis por mi. Mi ricevis salutojn de Maria, kiu sendis al mi germanajn librojn. Ne estis facile por mi forgesi la realon, sed legado mildigis ĉe mi zorgojn.”

La vintro estis frosta kaj kvazaŭ senfina. Ne ĉiam ŝi povis dormi. Jam ĉirkaŭ la tria horo posttagmeze griziĝis kaj 18 horojn ŝi kuŝadis en la mallumo. Dum la silvestra vespero, malgraŭ la frosto, ŝi restis en la kaŝejo. Estis la kutimo viziti unu la alian kaj bondeziri, trinki bimbiron kaj amuziĝi laŭ tradicia maniero. Ĝis malfrua nokto Felicja aŭdis gajajn voĉojn.

La 27an de julio 1944 Bjalistoko liberiĝis de la germanoj kaj la sovetiaj trupoj okupis ĝin. Ŝiaj ‘gastigantoj’ timis tro frue malkaŝi ŝin kaj diskonigi sian rolon pri la saviĝo de la judino. Dume, Felicja daŭre

sidadis en la subtegmentejo, kvankam ŝi havis la ardan deziron kuri al la urbo por ekscii, kio okazis kaj kiu de ŝiaj familianoj kaj konatoj estis savitaj. Kiam ŝajnis sendanĝere, Felicja finfine forkuris de la vilaĝo en la urbon, kie ŝi eksciis multajn terurajn novaĵojn. Inter alie, ke la 12an de julio 1941 estis mortpafita sur Petrasze ŝia patro, kune kun oĉjo Jakobo Ŝapiro, la esperantisto. El la tuta granda familio restis nur ŝi. Ŝi ankaŭ ricevis la sciigon, ke naciista bando intertempe atakis la bieneton de sinjoro Petro, kiu estis kruele punbatita. Oni rabis iliajn ĉevalojn kaj bovinojn, traserĉis la kabanon, forprenis pelton, botojn kaj ŝtelis aliajn objektojn. Sed la gemastrojn en la vilaĝo trafis ankaŭ alia sorto. Post la akuzo pro la kunlaboro kun la Landa Armeo dum la milito sinjoro Petro estis arestita kaj ĉe ili komenciĝis observado.

Post la liberiĝo – trista vivo en la komunismo

Felicja dume forveturis al Moskvo, kie vivis iu onklo kun sia familio. Dum la preskaŭ dujara restado en Moskvo ŝi daŭrigis lernadi por plikleriĝi, kio fariĝis ŝia ĉefokupo. En majo 1946 ŝi edziniĝis al iu Jaĉjo Raszkin, kiu estis oficiro de la Pola Armeo. Samtempe ŝi revis reveni al la patrujo, kio efektiviĝis en julio, kiam ŝi forlasis Moskvon. En 1949 ŝi komencis en Poznano vizitadi la dujaran artistan lernejon. La diplomo rajtigis ŝin reŝisoradi en amatoraj teatrotrupoj.

Sed ne venis esence pli bonaj tempoj. La vivo sub la komunisma regado evidentiĝis malfacila: “Kreskis la diferenco inter la oficialaj opinioj kaj la propraj pensoj. Estis pli kaj pli grandaj duboj. La malnova kredo, ke estos starigita la ordo kun socia justeco, disbloviĝis. Tamen restis iu naiva espero. Ni eniris la periodon de ‘malgranda stabiliĝo’. Estis ŝatata laboro kaj agrabla medio, aro da geamikoj, familia angulo, ĝojo pri infanoj kaj penso, ke eble ili vivos pli bone.”

Unua streĉiteco aperis en la jaro 1956, kiam en Poznano eksplodis strikoj, kiuj estis brutale disbatitaj kaj en kiuj pereis homoj. Kun teruro Raszkin aŭskultis la vortojn de la ĉefministro Cyrankiewicz: “Kiu levos la manon kontraŭ la popolregantoj, al tiu la popolregantoj dehakos la manon.” Varmege Raszkin subtenis la liberigajn ideojn en Hungario; la invado de sovetiaj tankoj en Budapeŝton por ŝi estis despli granda ŝoko. Sed la degelo daŭris mallonge kaj denove ekblovis frida politika vento ĝis nova malagrabla frostado. Denove la cenzuro forstrekis teksterojn kaj forstranĉis el la bendo preparitajn radio-elsendojn.

En 1967, la okazaĵoj en Proksima Oriento, la milito inter Israelo kaj la arabaj najbaroj subite ŝanĝis ĉion. La vorto ‘cionisto’ fariĝis sinonimo de la vorto ‘judo’. En la radio la muziko de Arthur Rubinstein malpermesiĝis, same kiel en la teatro la dramo Dziady de Mickiewicz. La junularo protestis. En 1968 okazis la ‘Praga Printempo’. Estis uzata la nova difino pri la “polarigo de la socio”. Raszkin memoris: “Kune kun la malboniĝanta ekonomio de la lando kaj senĉesa manko de de plej diversaj varoj sur la merkato en Polujo kreskis la malŝato por la ‘Granda Frato’ kaj ni ĝojis pri tiu fiasko de la sovetia politiko.” Gomułka kaj Moczar verŝis oleon en la fajron. La aŭtoritata komunista ŝtatestro konsideris la judojn kiel ‘kvinan kolonon’ kaj komprenigis al ili malkaŝe, ke Polujo sen bedaŭro adiaŭos al tiu ĉi parto de sia civitanaro. Sekvis nova ondo de diskriminacio de la judoj; kiel Raszkin raportis, dum kunvenoj en la uzinoj oni akuzadis, kalumniadis kaj eliminis juddevenajn laboristojn el la partio, studentoj estis forpelitaj el la universitatoj, kaj multajn aliajn oni eĉ arestis aŭ senigis de la studrajto. Amase oni maldungis homojn, judaj kooperativoj estis likviditaj, en la armeo okazis purigadoj, kaj oni komencis esplori la devenon de homoj. La poloj konkludis, ke la tuta ideologio pri la supereco de la socialismo, trompe konstruata dum jaroj, fiaskis kaj turniĝis kontraŭ la judoj, kiuj devis esti kulpaj pro ĉio.

Penso pri elmigro

Alvenis la momento, kiam la familio de Felicja Raszkin-Nowak komencis pensi pri foriro el Pollando. Al la edzo ne estis facile akcepti la penson pri elmigro. Sed al la infanoj oni volis evitigi novajn antisemitismajn spertojn. Do, unue Mariano forveturis, duonjaron poste ankaŭ la filino. Antaŭ ol Felicja mem forlasis Pollandon, ŝi ankoraŭfoje vizitis Bjalistokon por adiaŭi al la muroj de la familia domo ĉe la strato Lipowa 33 kaj daŭrigis al Lublino kaj Majdanek, kie plej verŝajne pereis la patrino. Post hontinde ĉikana esplorado de siaj havaĵoj far la polaj doganistoj kaj sen mono en la poŝo oni finfine permesis al ŝi forveturi. Estis malpermesite kunpreni legitimilon, kiu povus montri dungolokon, sindikaton aŭ asocion. La edzo estis konsiderata kiel portanto de ŝtataj sekretoj. “Oni faris ĉion, por ke niaj lastaj rememoroj estu kiel eble plej malbonaj,” Raszkin plendis seniluziigita. La 15an de novembro 1971 Felicja Raszkin-Nowak kaj ŝia edzo forlasis Pollandon por ĉiam por rekomenci la vivon en alia lando.

Leginte antaŭ kelkaj jaroj la libron *Mia stelo* en la germana lingvo, mi estis malofte kiel en tiu ĉi kazo ravita kaj profunde impresita. Estas do tre ĝojige, ke ĉi tiu korŝira raporto haveblas nun ankaŭ en sufiĉe bona Esperanto-eldono. Felicja Raszkin-Nowak ne nur rakontis pri si mem, sed liveris ankaŭ multajn informojn pri parencoj, amikoj kaj konatoj, kiuj iel rilatis al ŝia familio. Tiu larĝigo de la atento al sennombraj aliaj personoj faras la memuaron despli bunta kaj interesa. Ankaŭ ne mankas multaj koncizaj indikoj pri aktualaj eventoj, kiuj riĉigas la biografion kaj estas utilaj por kompreni la historian kuntekston. Malgraŭ kelkaj pridisputeblaj lingvaj kazoj, kiuj koncernas ĉefe participojn, akuzativon, objektojn, afiksojn kaj artikolon – Tomasz Chmielik (teksto) kaj Lidia Ligęza (versaĵoj) trovis vere originalan esperantigan solvon, kiu konsistas inter alie en la redono de diversaj tipaj nomoj polaj, judaj, rusaj, belorusaj – homoj nomiĝas Anna Grinberg, Fanny Kahan, Osip Tropp, Njuŝa Breiŝtok, Izĉjo Zbar, Mira Kvasovicer, Mura Szacka, Anjo Hildebrand, Lusinjo Tilleman, Riĉjo Levi, Luĉjo Dojlidzki, Manjo Jeleniewicz, Ester Raĥela Kamnińska, Fimo Meisler, Tomasz Libiszowski, Barbara Krafft, Izĉjo Weintraub, por mencii nur kelkajn. Nacilingvaj nomoj kiel Judenrat, Gestapo, Gestapanoj, SS, Gauleiter, Führerin estis aŭtentike konservitaj. Estas enkondukitaj neologismoj kiel galgo (pendumilo), ŝmugli (kontrabandi), palto (mantelo), holandi (sketi kun balancigado kaj turnigado de la korpo). La tradukintoj do maksimume eluzis la leksikan kaj vortfaradan potencialon de Esperanto – kaj tio estas alloga kaj laŭdinda.

Ne plej laste, grava kaj interesa momento por la historio de Esperanto la libro de Felicja Raszkin-Nowak estas pro tio, ke ĝi rolas ankaŭ kiel omaĝo de samtempa atestantino al la famekonata esperantisto Jakobo Ŝapiro (Szapiro) el Bjalistoko, kiu estis ŝia onklo. Ŝapiro estis la antaŭmilita gvidanto de la Esperanto-movado en la naskiĝurbo de L.L. Zamenhof. Kiel judo li fariĝis viktimo de la nacisocialisma holokaŭsto kaj estis murdita de la faŝistoj en julio 1941 en Bjalistoko. Kvankam Felicja Raszkin ne scipovis Esperanton, en la koro ŝi certe kapablis kompreni la signifon de la esperantismo laŭ la maniero praktikata de Ŝapiro, ankaŭ pro tio, ke ŝi rilatis tre senteme al lingvaj kaj etnaj demandoj kaj entute pozitive konsideris la Esperanto-laboron de sia tre originala onklo.

En surpriza postparolo, la fama pola verkisto Andrzej Szczypiorski (1924-2000) sincere laŭdis la rakonton de Felicja Raszkin-Nowak, kiun li konsideris kiel unu el la plej interesaj libroj pri la perejo de judoj kaj pri la rilatoj inter poloj kaj judoj. Li pensis, ke la aŭtorino sukcesis diri tre multe laŭ kredinda maniero sen troigita sentemo, kvankam sentimentalaj tonoj neeviteble aŭdiĝas kelkloke. Laŭ li tio estas akceptinda, se oni konsideras, ke la aŭtorino staris rande de la infero kaj perejo. Szczypiorski konkludis, ke “la rakontomaniero de Felicja Nowak estas atentokapta, oni legas ĉi rememorojn ne nur kun dolorsento, ne nur kun kompatemo kaj espero, sed ankaŭ – kion mi opinias plej grava – kun granda intereso.”

© Andreas Künzli

Antaŭ 100 jaroj naskiĝis Ivo Lapenna (1909-1987):

Granda Movada Gvidanto inter „Aktiva Neŭtraleco“ kaj „Humaneca Internaciismo“

Eseoj memore al Ivo Lapenna. Sub aŭspicio de Internacia Scienca Instituto Ivo Lapenna. Kopenhago. 2001. 417 paĝoj. Prezo: 45.00 € (UEA).

Antaŭrimarko: Krom du-tri atentigoj pri la ĉi tie traktinda libro *Eseoj memore al Ivo Lapenna* en la Esperanto-gazetaro, kiujn oni ne povas nomi recenzoj, la eldonaĵo ĝis nun evidente ne ricevis la publikan atenton, kiun ĝi sendube meritus kaj bezonus. Nu, Carlo Minnaja certe estus verkinta taŭgan recenzon, se li mem ne estus la redaktinto de la libroprojekto, kaj Torben Kehlet, ĝia eldoninto, bedaŭrinde subite forpasis en 2001, ĝuste kiam la libro pretiĝis. Ĉar mi ne posedis la libron, Birthe Lapenna, mem tre okupata pro la diskonigo de la verkaro de Lapenna, bonvolis donaci ĝin al mi, pro tio mi libervole decidis verki ĉi tiun artikolon, por kontribui en konvena okazo al la „Lapenna-jaro 2009“, kiu same kiel la libro mem ricevas sufiĉe magran publikecon.

Lapenna estis „ĉio“

„Lapenna“ fariĝis ne nur mito kaj legendo, sed ankaŭ provoka nocio, kiu vekas plej diversajn konotaciojn, emociojn kaj reagojn. Dum lia generacio bedaŭrinde estas forpasanta, la plimulto de la nuntempaj esperantistoj ŝajne ne plu konscie perceptas la signifon de tiu korifeo de la Esperanto-movado kaj kontentiĝas pri nebulaj memoroj kaj vagaj opinioj pri tiu supera persono, kiu dividis la mensojn de la homoj en pora kaj kontraŭa sinteno. La artikola kolekto en ĉi tiu memorlibro, kiu estis verkita de eminenta Esperanto-aktivularo, komenciĝas per laŭta adorkanto pri Ivo Lapenna, plenforte elpuŝita de lia vidvino *Birthe Lapenna-Zacho*, kiu estis lia kunulino dum pli ol tridek jaroj. La renkontiĝo kun Lapenna en 1956 kaj la naskiĝo de ilia filo Pierre en 1965 estis la du plej gravaj okazaĵoj en ŝia vivo.

Por Birthe Ivo Lapenna signifis ĉion: Ekde la unua momento, kiam ŝi vidis lin oratori en Kopenhago, ŝi estis tuj ravita pri tiu nekutima personeco, kies multifacetaj talentoj – de muzikisto, sportisto ĝis ĵurnalisto kaj juristo – estis evidentaj. Sekve komenciĝis longdaŭra enamiĝo, kaj Birthe deziras emfazi, ke por Ivo Lapenna ŝi estis la sola amo de lia vivo, malgraŭ antaŭaj geedziĝoj kun Emilija Heiligstein (+1994) kaj Ljuba Knjažinskaja (+1985). Nur post ŝia forpaso Ivo kaj Birthe finfine povis konfirmi sian longan kunvivadon per oficiala geedziĝo, kaj ĉiuj movadaj klaĉoj kaj onidiroj pri la privata vivo de Lapenna perdis sian sencon.

Lapenna – tio estas triobla historio: pri la kritiko de la sovetia komunismo, pri la rilatoj kun diversaj virinoj, pri la teatra spektaklo en la Esperanto-movado.

La kialojn de ŝia adorado kaj amo al Ivo Lapenna Birthe jene resumas: „Senĉese mi estis inspirata i.a. de liaj bonkoreco, inteligenteco, humuro, lia enorma laborkapablo kaj de lia krea kaj genia pensmaniero. Mi ĝuis *ĉiun* momenton dum nia longjara kunestado. En privataj societoj kaj ankaŭ dum grandaj, publikaj festoj li ĉiam estis la centra figuro – i.a. pro siaj eksterordinaraj ĉarmo, beleco kaj vikleco.“ Jen elstara kaj rara ekzemplo de varmega adoro, modela fideleco, vera amo !

Kaj la laŭdaj atribuoj estas daŭrigataj, ĉifoje per la vortoj de profesoro B. Popović en *Jugoslavia Stelo* (dec 1987): Tie ĉi la jugoslavo atestis al sia eks-samlandano tre altajn ecojn kiel „genia intelekto, larĝa eruditeco, scienca pritrakto de la problemoj, plurlingva oratoreco, profunda laborkapablo – ĉio tio utiligata preskaŭ senĉese por progreso de Esperanto-Movado“. Kaj E. Malmgren, la tiama prezidanto de UEA, diris en sia adiaŭna parolado en Kopenhago (1956) pri la etika sinteno de Lapenna: „Neniam mi vidis pli demokratian personon, kiu pli rigore observas la decidojn de la plimulto kiel prof. Lapenna.“ El tiuj citaĵoj kaj el siaj propraj spertoj Birthe Lapenna (eble iom tro entuziasme) konkludis, ke Lapenna „estis absolute la plej demokrata/civilizita homo, kiun oni povas imagi.“

Ne nur adorado

Carlo Minnaja, prezidanto de la Internacia Instituto Ivo Lapenna, unu el multaj fikciaj instancoj de la Esperanto-movado, bone komprenis la danĝeron de la libroprojekto: Por ke la libro pri Lapenna ne estu nur senkritika adorlibro, sed memorlibro, estis akceptitaj ankaŭ kelkaj kontribuajtoj, kiuj eble iom ĝenas kaj pridubas la imagon pri la perfekteco de Lapenna.

Sendube, Ivo Lapenna, lerninta Esperanton en 1928, ekde 1938 komitatano kaj estrarano de IEL (ekde 1947 UEA), 1955-64 ĝenerala sekretario de UEA kaj sekve ĝia prezidanto ĝis 1974, fariĝis speco de heroo de la Esperanto-movado, por kiu li realigis kelkajn, foje iom sensaciajn agadojn: li verkis la Nefermitan Leteron al J.V. Stalin (1952), en kiu UEA kaj SAT kuraĝis kontraŭdiri la lingvan pozicion de la sovetia gvidanto, li fondis la Centron por Esploro kaj Dokumentado pri la Monda Lingvo-Problemo CED (1952) por progresigi la sciencan esploron pri Esperanto, li iniciatis la Belartajn Konkursojn, la Oratoran Konkurson dum UK, la libroserion ‚Oriento-Okcidento‘, la fakan revuon *La Monda Lingvo-Problemo*, li klopodis sukcese por la montevidea Unesko-rezolucio (1954), kiu agnoskis la rolon de Esperanto en la internaciaj intelektaj interŝanĝoj, li starigis la imponan internacian patronan komitaton okaze de la Zamenhof-jaro (1959), kiu prestiĝe protektis la memoraĵojn pri la kreinto de Esperanto, li ĉefredaktis la monografion ‚Esperanto en Perspektivo‘ (1974), kiu en unika formo resumis la ĝisnunajn atingojn de la Esperanto-movado. Eĉ malgrandan politikan skandalon Lapenna kaŭzis dum la inaŭguro de la budapeŝta UK en 1966, kiam li kuraĝe interrompis la orientgermanan ambasadoron, kiu elkraĉis plumpan sovetian propagandajton.

Alia sendube grava epizodo en la vivo de Ivo kaj Birthe Lapenna estis la 59a Universala Kongreso en Hamburgo en 1974, kiam la UEA-prezidanto devis konstati, ke la nova konstelacio de la tiujaraj elekto-cirkonstancoj en la UEA-komitato²⁵ ŝajnis esti malfavora por Lapenna. La amara sento, ke iuj centripetaj anti-fortoj de diversaj flankoj dinamikas kontraŭ li, kiuj povus malhelpi lian reelekton kiel prezidanto, ofendis lian orgojlon kaj kondukis al la decido abdiki ankoraŭ antaŭ la momento mem de la elekto pri nova estraro. Tiun surprizan rezignon li anoncis afektite en la inaŭgura parolado, rifuzante eĉ la honoran prezidantecon. Ironio de la historio: Dum en la 50aj jaroj dekstremaj usonaj esperantistoj denunciis Ivo Lapenna kiel agenton de Moskvo, Lapenna nun mem suspektis „komunistojn enfiltritajn kaj stiritajn de Moskvo“ malantaŭ la hamburga „komploto“, kiu kondukis al „puĉo“. La interpreto de Lapenna de la tiamaj eventoj estas legebla en la engaĝite verkita libro kun la fama titolo *Hamburgo en Retrospektivo*; sed ĉi-verko lasas multajn demandojn malfermitaj, ekzemple pri la rolo de unuopaj personoj. Ĉi tiu hamburga ŝoko ŝajnis eĉ influi la sanstaton de la patrino de Birthe, Kirsten Zacho, kiu tro frue forpasis (en 1975). Tiuj okazaĵoj malfavore al Lapenna tamen ne malhelpis, ke Peter Zacho poste establis la eldonejon ‚Perspektivo‘ kaj ekde 1981 eldonis la internacian revuon *Horizonto*, kiu fariĝis la publica laŭtparolilo de Lapenna, en kiu li diskonigis sian tutan sinpravigon kontraŭ la ‚malamikoj‘.

La „puĉan“ antaŭhistorion kaj ankaŭ la tempon poste senpere travivis la hamburgano *Werner Bormann*, kiu kiel rekta atestanto de la tuta tiama evoluo en UEA protokolas la okazaĵojn, el propra sperto. Kiel germano Bormann prezentas sin mem demokrato, kiu pledis por lokaj kaj landaj rajtoj, dum laŭ lia kompreno Lapenna favoris centrajn decidojn. Bormann pri la tiama debato pri junularo (TEJO, GEJ): „Mi estis por tre vastaj limoj, prof. Lapenna por tre strikta kadro.“ Bormann favoris sendependajn redakciojn, dum Lapenna evidente suspektis tion. Kaj tiel ne eviteblis pluraj miskomprenoj, ankaŭ rilate la neŭtralecon. Bormann, funkciulo kun germana pasporto (kio tiam estis ioma problemo), estis nomata politike naiva. Tiel Bormann enfalis en la kavon de la leono de la alta politiko kaj havis, kiel estrarano pri landa agado, la malfacilan taskon „intertrakti“ gravajn demandojn kun reprezentantoj de socialismaj landaj asocioj. Al Lapenna tiu evoluo ne plaĉis kaj li ne hezitis malantaŭ la dorsoj de la koncernitoj, tiel Bormann perceptis la faron, publikigi akrajn artikolojn kontraŭ tiuj. Dum la „lapennistoj“ kulpigis la komplotulojn, ke tiuj agis laŭ la instrukcio de Moskvo, Bormann deziras emfazi, ke la elektroproceduro en Hamburgo disvolviĝis sub la kondiĉoj de la libera esprimado de voloj, laŭ bona parlamenta kutimo praktikata en demokratiaj ŝtatoj, sen enmiksiĝo de la polico, ktp. Kiam en 1983 Lapenna revizitis Hamburgon, li ŝajne iel repaciĝis kun tiu urbo, kiu kaŭzis al li tiom da honto, kiun la kroata aristokrato de dalmata-itala deveno apenaŭ eltenis.

El arkivaj korespondaĵoj de *Reinhard Haupenthal*, pli malpli la sola kontribuanto, kiu referencas al leteroj de Lapenna, sciiĝis, ke Lapenna suspektis kontraŭ Bormann, ke tiu „planas ion por Hamburgo“ por en alia letero veni al la konkludo, ke „la konceptoj de Bormann estas vere danĝeraj“. Ke Lapenna konfliktis kun la propra demokrata sinteno, montras ankaŭ liaj reagoj pri kritiko: satirajn aludojn en la gazetaro li apenaŭ toleris kaj kritikajn leterojn pri „lapennismo“ aŭ simile li lasis sen respondo. Abomenante minorajn mediokrajn spiritojn, kiuj la Esperanto-movadon laŭdire abunde influis, tiel legeblas ĉe Haupenthal, la intelektajn kapablojn de William Auld por esti ĉe la pinto de la Akademio de Esperanto Lapenna konsideris tro „malvastaj kaj sen necesa profundo“. Tiel ekestis multaj interhomaj konfliktoj inter Lapenna kaj la ceteraj esperantistoj.

En siaj du propraj kontribuoj *Carlo Minnaja* protokole enprofundiĝas en la ekscitiga lukto de Lapenna por la alprenado de la montevidea rezolucio en 1954, kiu estas konsiderata kiel epokfara kulmino. Samtempe estas skizata la evoluo de liaj rilatoj kiel estro de UEA vidalvide de la ‚politiko‘ de la junulara sekcio TEJO, kiu pli kaj pli vekis la suspekton de Lapenna. Jen la ĝermo por alia konflikto (inter anoj de diversaj generacioj kun malsimilaj politikaj sintenoj), kiu kunpuŝiĝis kun aliaj kaŭzoj en Hamburgo.

Malgraŭ ĉio – karismo restas

Por *Sven Ziegler*, kiu estis prezidanto de la Alta Kortumo de Danio kaj kunlaboranto de Lapenna en Internacia Esperanto-Asocio de Juristoj (1957-66) kaj en la estraro de Universala Esperanto-Asocio (1962-

---

²⁵ En Hamburgo voĉdonis la komitato 1974-77. La oficperiodo de la malnova komitato finiĝas en la lasta tago antaŭ la UK de la elektojaro. En la unuaj monatoj de la jaro la landaj asocioj nomumas siajn komitatanojn A kaj individuaj membroj elektas komitatanojn B, kaj ili ĉiuj ekoficas en la unua tago de la UK, tiam elektante novan estraron.

64), la „malbela komploto“ de Hamburgo signifis nenion alian ol „mikspoto de nelaŭdindaj motivoj“. Ziegler ne spertis la UEA-prezidanton kiel diktatoron, kiel iuj volis lin kondamni kaj stigmatizi. Male, ĉiam havante sur sia skribotablo la statuton de UEA por konsulti ĝin okaze de demokratia demando, li ĉiam substrekiis la grandan interdependecon de la laboro kaj sukceso sur internacia, landa kaj loka niveloj.

Pluraj esperantistoj, kiel la germano *Rudolf Kratzmann*, kiu, kiel multaj „ordinaraj“ esperantistoj sen verŝajne tute konscie percepti la politikecan signifon de la evento, konsideras la hamburgan ŝokon kiel kompletan skandalon, atestante, ke multaj homoj estis ĉiam pozitive impresitaj de la nekutima ĉarmo, senduba eminenteco, oratora efiko kaj „grandanimeco“ de Lapenna, eĉ se tiu kelkfoje kapablis severe bruski siajn gekolegojn, kiel la anglino *Marjorie Boulton* rakontas, al kiu Lapenna rifuzis eldoni ŝian biografion pri Zamenhof, ĉar la manuskripta teksto estis tro fuŝa. Iusence hipnotigita de lia „denaska (?) karismo“ estis ankaŭ *Louis Christophe Zaleski-Zamenhof*, la nepo de L.L. Zamenhof, kiu renkontis Ivo Lapenna nur dufoje en sia vivo, en 1937 en Varsovio kaj en 1960 en Bruselo.

Dum Kratzmann atribuis al Lapenna „senmakulan karakteron“, *John Wells*, prezidanto de UEA inter 1989 kaj 1995, diagnozis klarajn kondutajn deficitajn ĉe sia iama „idealo, inspiranto kaj mentoro“, precipe dum la jaroj 1971-74.

Homo minaca, ĉar efektive libera

En *Horizonto* 71/1987, p. 112-113, Ivo Lapenna skribis, ke li „preferas militon ol rezigni pri mia libereco“. Tio certe estas fortaj vortoj. Laŭ unu el la plej sinceraj admirantoj de Lapenna, *Tyburcjusz Tyblewski*, psikologo el Pollando, la liberecama dalmato estis inteligenta, kuraĝa kaj digna personeco. Pro sia laŭdire preskaŭa perfekteco, kaj intelekta, kaj fizika, li estis ĉirkaŭata de multaj flatantoj, sed ankaŭ de ĵaluzantoj kaj enviantoj. La fuĝon el Jugoslavio Tyblewski klarigis al si per la supozo, ke tia forta individuo estus nepre fariĝinta baldaŭa viktimo en komunisma reĝimo, kiu precipe sklavigis, stultigis kaj trompis siajn civitanojn. Do, tian vojon Lapenna ne celis elekti. La vivo en Okcidento tamen ne estis pli facila, sed pro aliaj kialoj. La konflikton de Lapenna kun sia konscienco karakterizis *Marianne Vermaas*, kiu venigis Ivo Lapenna komence de la 50aj jaroj al Nederlando, tiel: „Dum la milito li batalis kun la partizanoj sub Tito. Li antaŭvidis la eblecon, ke iam li estos de Tito vokita al alta posteno. Vidinte kiel evoluas la postmilita situacio en Jugoslavio li sciis ke, akceptante tion li konfliktos kun sia konscienco, ne akceptante ke li konfliktos kun Tito.“ Ĉi tiu grava dilemo igis lin lasi Jugoslavion malantaŭ si. En 1949, la jaro de lia forlaso de Jugoslavio, oni ankoraŭ elektis lin kunlaboranta membro de la Jugoslavia Akademio de Artoj kaj Sciencoj ! Kio Josip Broz estis por jugoslavo, Lapenna do estis iusence por esperantistoj, oni povus diri. Cetere, *Zlata Flego* kaj *Oton Panczer* dediĉis siajn librokontribuojn al la Esperanto-agado de Lapenna dum la zagreba kaj jugoslavia periodoj. Malgraŭ politikaj perturboj, tiu antaŭmilita zagreba tempo devis esti ne malbona. Instigante aliajn, kursgvidanto Lapenna donis al novuloj la necesajn injektojn, regis entuziasmo en tiuj zagrebaj Esperanto-kluboj, ĝis kiam la faŝistoj ĉion detruis kaj mortigis Bude Borjan, la legendecan homon kies nomon portas la zagreba Esperanto-klubo ĝis nun.

Lapenna kiel juristo kaj scienculo

Skizante la karieron de Lapenna kiel juristo, *Klaus Perko* notis pri tiu pioniro el orienta Eŭropo: „Li estis la sola, kiu instruis komparan sovetan kaj jugoslavian juron en tiu ĉi [londona] universitato. Li estis tolerema rilate al preskaŭ ĉia sinteno rilate al marksismo inter siaj studentoj, ĉu malamika, ĉu bonvolema, sed li ne povis toleri tion, kion li nomis parkera marksismo, papagumado de la principoj sen kompreno de la senco. Severa, postulema, tamen senlime pacienca instruisto koncerne taskojn kaj teoriajn aferojn, li dediĉis sennombrajn horojn al tiuj, kiuj serĉis klarigon aŭ pluan klerigon. Siajn prelegojn kaj seminariojn li kondukis per sama fajna, olda ĝentileco kaj ĉarmo, kiuj faris lin tiel simpatia kolego.“ Lapenna publikigis plurajn librojn, mallongajn monografiojn kaj proksimume 1200 artikolojn, dokumentojn, notojn kaj recenzojn pri juraj (150-200 titoloj) kaj aliaj temoj, senkonsidere liajn multnombrajn prelegojn, prezentitajn ekzemple dum la Internacia Somera Universitato, kies unua konstanta sekretario li estis. Estis Ivo Lapenna, laŭ kies iniciato en 1957 estis fondita Internacia Esperanto-Asocio de Juristoj (IEAJ), kies prezidanto li mem seninterrompe estis ĝis ĝia dissolvo, kiam eĉ ne troviĝis 2-3 kompetentaj kolegoj, kiuj volus aŭ povus plu gvidi tiun asocion. Kun IEAJ kaj Lapenna ĉesis ekzisti ankaŭ *Internacia Jura Revuo*.

Ralph J. Harry, aŭstralia juristo kaj diplomato, vidas ĉefan meriton de Lapenna, ke li pliriĉigis la teknikan juran terminaron de Esperanto kaj, en *Scienca Revuo*, ekzamenis la problemojn de multlingveco en internacia publika juro kaj kompara juro.

Eĉ la „interna ideo“ de Zamenhof ricevis tra la „Humaneca Internaciismo“, difinita de Lapenna, sian juran grundon kaj pravigon. En tiu doktrino li vidis la esperantistan teorion, kaj praktikon efektiviĝi, por la „rilatado al homo kiel al sia egalulo“ kaj la „respekto al homaj rajtoj“.

Iom malpli konate estas, ke apud ĉio tio Lapenna fondis, en aprilo 1986, kun Paul Neergard kaj trideko da sciencistoj, la t.n. Internacian Sciencon Akademion Comenius, kiel ĝia estrarano *Christer Kiselmann* rakontas en aparta artikolo. Ĉi tiu apenaŭ vivipova projekto havis aliajn celojn ol Akademio de Esperanto, CED aŭ AIS. Sed post la forpaso de Neergard kaj Lapenna tiu akademio ne agadis multe, tiel ke oni nun ne scias kion fari kun ĝi.

Aktiva neŭtraleco kaj humaneca internaciismo

Krom la neŭtraleco, libereco kaj demokrateco, la du konceptojn de la „Aktiva neŭtraleco“ kaj la „Humaneca internaciismo“ Lapenna konsideris kernaj kaj bazaj de la esperantismo. En februaro 1999 *Birthe Lapenna* vojaĝis speciale al Bogoto en Kolombio, Sudameriko, por klarigi tiujn du ideojn de sia edzo. Lapenna trovis la esprimon ‚interna ideo‘ neadekvata kaj anstataŭis ĝin per la ‚Humaneca internaciismo‘, kiu ‚estas nek religia, nek burĝa, nek socialisma, nek proleta, nek kia ajn alia, sed tuthoma, tial la plej pura internaciismo senigita de kia ajn klasa, religia aŭ alispeca karaktero‘. Dum la ‚interna ideo‘ ĉe Zamenhof restis nebula koncepto, Lapenna celis ligi la humanecan internaciismon, kiu doktrine estus pli malpli la sama kiel la ‚interna ideo‘, ‚objektive, science korekte kaj pruvite“ al la Internacia Lingvo kiel la ‚naciaj lingvoj estas nedisigeble ligitaj al naciismo‘. El tio eblas dedukti, ke dum Zamenhof abomenis ĉian naciismon, Lapenna ŝajne vidis en tiu doktrino certagradan apogilon por ia Esperanto-‚naciismo‘. Komprenante la aktivan neŭtralecon kiel engaĝiĝon de la esperantistoj por okupi sian apartan socialan pozicion, Lapenna preferis societojn de neŭtralaj esperantistoj anstataŭ neŭtralaj societoj de esperantistoj, en kiuj la membroj devas havi plenan rajton al libera pens esprimado. La nedigestitajn (fi)farojn de 1974 en Hamburgo Lapenna taksis kiel ekzemplon de misuzo de la principo de la neŭtraleco. En la sama senco li akre kritikis, en la revuo *Horizonto*, n-ro 26/1980, la libron *Socipolitikaj Aspektoj de la Esperanto-Movado*, kiu aperis en komunisma Hungario sub la redaktado de la iama GDR-funkciulo Detlev Blanke, kiun Lapenna nomis ‚ĉefa ‚ideologo‘ de la unutendenca kaj unudirekta partipolitika alo“ de la tiama, laŭdire marksisme-leninisme inspirita Esperanto-movado. En la kontribuoj de ĉi tiu libro Lapenna konstatis ne nur strangajn publicajn principojn, sed verajn historiografiajn distordojn. Al la eldonantoj de la libro Lapenna riproĉis, ke ili prisilentis historiajn faktojn, falsis la historion, ke ili estas naivaj kaj deziras plaĉi al siaj politikaj ĉefoj.²⁶ La frustrigo de Lapenna kreskis kun la jaro 1987, kiam la Esperanto-movado devintus, laŭ Lapenna, montri unuecon dum la festado de la centjara jubileo de la zamenhofa lingvo. Kiel *Birthe Lapenna* montras en sia ĉi-koncerna kontribuo, Lapenna ‚terure grande seniluziigis“ kiam la ‚oficiala‘ Esperanto-movado kvazaŭ ignoris la aktivecon de ICNEM, kies memtrudita misio estis organizi la veran neŭtralan movadon kaj kunordigi la ‚komunan, vastan kaj dignan celebradon“ de la Centjara Jubileo. Nu tiun taskon tamen tre publikefike transprenis kaj plenumis UEA mem kun sia pola Landa Asocio kaj la plena subteno de la varsovia komunista reĝimo per la plej amasa UK iam ajn okazinta (per ĉi tiu ekzemplo, kaj ne nur per tiu ekzemplo en la pola kunteksto, eblas cetere trafe montri kiel poste Pollando, la loĝlando de Zamenhof, fariĝis ankaŭ certa problemo por la politike neŭtrala Esperanto-movado, sed objektive analizi tion eblas nur post 1989). Anstataŭ vidi, ke tiu vizio plenumiĝos sub la gvido de Lapenna, la neŭtrala movado de Lapenna (kiu laŭ la juĝo de iuj e-istoj tute ne estis neŭtrala) izoliĝis disde la cetera UEA-movado kaj restis en la ombro de la megaevento en Varsovio. Ankoraŭ en la sama memorinda jaro, kiam en Graz okazis la plej lasta grava konferenco de ICNEM, Lapenna mallauĉte forpasis en Kopenhago, la dua, tria aŭ kvara patrujo de tiu eminenta internaciisto, kiu fumadis tro multe same kiel lia idealo kaj idolo L.L. Zamenhof.

²⁶ Kvazaŭ la retorika ‚venĝo‘ de Blanke sekvis en ‚nekrologo‘ en *der esperantist*, n-ro 2/1988, en kiuj la meritoj kaj la ‚altkvalita kontribuo“ de Lapenna ja estis agnoskitaj, sed lia (politika) rolo en UEA kritikita kun fortaj riproĉoj, interalie kun la asertoj, ke Lapenna ne komprenis la ŝanĝiĝintan internacian mondan situacion, ke li estas tro sentema al objektiva kritiko kaj ke li finfine bremsis la pluan evoluon de la asocio. En siaj provoj kaj sugestoj pri historiografio de GDREA, ekde 1990, Blanke konfesis plurajn problemojn, kiuj ekzistis en tiama GDR kaj kiuj malhelpis objektive okupiĝi pri la historio.

Granda oratoro en bona memoro

Pluraj aŭtoroj fokusigas sian kontribuon al la retorika arto de Lapenna, kies fundamenton li preparis en por esperantistoj famekonata samnoma libro, kiu aperis en tri eldonoj kaj kiu ĝenerale estis eŭforie recenzita. Lia plena teorio reflektas klasikan koncepton, ekde Aristotelo, ĝis Kvintiliano, tra Cicerono kaj Horaco. La lingvotoriojn de Marr kaj Max Müller li tamen ne sufiĉe kritike pritaksis. Dum centoj da publikaj paroladoj miloj da aŭskultantoj ja ĉeestis, admirante lian oratoran talenton. Ĝenerale Lapenna ne bezonis mikrofonon, ĉar lia natura voĉo atingis eĉ la fundon de grandaj salonoj aŭ teatroj. Kion Lapenna faris kaj ne faris parolarte en siaj paroladoj estas fake priskribitaj de *Carlo Minnaja*, kiu konis Lapenna de siaj knabaj jaroj kaj kiu mem studis lian teorion por partopreni oratoran konkurson en 1955 (kiu tamen ne okazis pro manko de aliĝintoj). Komparante la oratoran strukturon kiel literaturan kontribuon ĉe Lapenna pli kun la klasika latina ol kun la zamenhofa tradicio, *Giorgio Silfer* nomas la jugoslav-britan intelektulon „tolerema filozofo, sed en la kiraso de armeestro“. Ĉi tiun impreson certe devis havi ankaŭ *Jean-Luc Tortel*, kiu ĉeestis iun paroladon de Lapenna en 1955, kie la vervulo el la sudo plene komplekse pruvis la potencon de la oratora arto, kiun li nepre envicigis inter la ceteraj artoj. En sia kontribuo, kiu mem estas speco de oratora ŝprucfontano, *Zofia Banet-Fornalowa* ankoraŭfoje akcentas la artajn meritojn de Lapenna, kiuj ankaŭ multe helpis la Esperanto-teatron. Ĉar Lapenna celis pli altnivelan uzadon de la lingvo Esperanto, li do neniel povis neglekti la signifon de arto kaj literaturo en la internacia lingvo. En la organizaj kapablecoj de Lapenna la italo *Glauco G. Pompilio*, kiu funkciis kiel LKK-kasisto en 1955 kaj kiel librotenisto en la CO, malkovris ĉe Lapenna eĉ ion makiavelan. Ĉiukaze, kiel la posta reklamkomercisto konfesas, li povas utiligi la konsilojn de Lapenna ĝis nun. Por la irandevena kuracisto *Shahram Rahim-Saber* Lapenna simple signifis grandan inspiranton, kaj por la belga lingvoinstruisto *Christian Declerck* la elstara kongresparolanto ludis la rolon de forta influanto.

Lapenna kaj la lingvoj

En tre interesa intervjuo kun *Günther Becker* el la jaro 1984 Lapenna donis detalajn sciigojn pri siaj lingvokapabloj. Laŭ tio Lapenna parolis sep lingvojn, kelkajn pli bone, aliajn malpli. Li kreskis kiel dulingva infano, en la itala kaj kroata lingvoj, ĉar lia familio estis ital-devena, ofta fenomeno en Dalmatio. En la lernado de fremdlingvoj sekvis la franca, latina kaj la antikva greka. En Zagrebo aldoniĝis la germana, en 1929 Esperanto kaj dumilite la rusa (1941). Kiam Lapenna translokiĝis al Britio, li devis lerni la anglan lingvon, kio evidente estis iom malfacila defio. Do entute ne 7, sed 9 lingvoj.²⁷ La anglan lingvon li trovis „neklara, malfacile prononcebla kaj konfuza por la komunika ĉeno“. Kvankam Lapenna bonege ellernis la anglan por povi fari universitatajn prelegojn, li tamen neniam vere adoptis ĝin. Cetere antaŭ ol Lapenna konatiĝis kun Esperanto li venis al la ideo, ke oni povus simpligi la latinon.

Malsama spirito hodiaŭ

Kiel sugestas fikcia konversacio inter Lapenna kaj la rumana profesoro *Ignat Bociort*, kiu neniam renkontis sian jugoslavian najbaron, Lapenna verŝajne kritikus hodiaŭ, se li vivus, la priplorindan situacion de la stagnanta Esperanto-movado, kiu aspektas kiel kredo kun tro malmultaj apostoloj aŭ kiel armeo sen firmaj gvidantoj. Li riproĉus al renegatoj (kiel Carlevaro) ties konfuzajn verkaĉojn (sic), kiuj profetas la morton de la Esperanto-movado. Li ne plu povus trovi la saman spiriton batalantan por la disvastiĝo de Esperanto, kiun iuj kabinetaj teoriuloj eĉ ne deziras. Samtempe li timus, ke la movado fariĝos organizo sen socia prestiĝo, hobiaĵo por pli kaj pli maljunaj homoj. Tristaj perspektivoj ! Sed ŝajnas, ke en la jaro 2009 tiu vizio plene realiĝis.

---

²⁷ En la revuo *Esperanto* (UEA), majo 1968, Lapenna diris en intervjuo, ke tri lingvojn li konsideras kiel „miajn“: la lokan dalmatan dialekton, la kroatan literaturan lingvon kaj la Internacian Lingvon (Esperanto). El vidpunkto de afekcia signifo, la tri menciitaj lingvoj estus al li samaj karaj. Aliajn lingvojn li sentus kiel fremdajn.

Aliaj kontribueroj

La pli ol kvarcentpaĝa libro posedas interludon kun pledoj kaj deklaroj de *Juan Régulo-Pérez* kaj *Paul Neergard*, *István Szerdahleij* kaj *Christian Declerck*. En la dua parto estas presitaj kelkaj artikoloj de ĝenerala intereso kiel pri iu islanda verkisto kaj esperantisto (*Baldur Ragnarsson*), pri la historio de la Esperanto-movado en Malto (*Carmel Mallia*) kaj pri jurisprudenco ĉe Ŝekspiro (*Marjorie Boulton*). Ankaŭ la kontribuon de *Heinz Dieter Maas* pri esploro de la leksiko de du Esperanto-aŭtoroj oni povintus ŝovi al tiu sekcio. Okulfrapas, ke en la memorlibro mankas kontribuaj ekzemplo de Humphrey Tonkin, Ulrich Lins, Detlev Blanke, la ĉefaj kritikantoj de Lapenna.²⁸

La apendico konsistas el paroladoj de Lapenna. En la fotaro el la privata albumo pri Ivo Lapenna anekse disponigita al la memorlibro estas eĉ ne unu bildo, kiu montrus Emilija Heiligstein aŭ Ljuba Knjažinskaja, sed abundas fotoj kun Birthe Zacho. Al la libro estas aldonita kompaktdisko kun tri festparoladoj de Lapenna, plus kantado de ‚La Espero‘. Intertempe aperis aparta kolekto de kvin kompaktdiskoj kun paroladoj de Lapenna, kaj en la retujo www.ivolapenna.org estas publikigitaj multaj interesaj materialoj de kaj pri Ivo Lapenna, interalie la akrobatigita versio de diversaj libroj kiel ‚Esperanto en Perspektivo‘ aŭ ‚Retoriko‘, eĉ en la rusa lingvo. Tre bone !

La kontribuajoj, kiuj parte estis elektitaj el prelegoj kaj artikoloj de antaŭaj tempoj (1984 kaj 1985), estas bone redaktitaj kaj legiĝas en flua stilo, lingvajn, ortografiajn kaj tipografiajn erarojn mi ne rimarkis. Tre agrablaj estas la nekutima grandeco de la litertipo de la tekstoj. Do, la libro prezentas tre riĉan materialon kaj estas nepre leginda, nelaste pro tio ĉar fone oni ekscias multajn detalojn pri la historio de la Esperanto-movado dum la vivotempo de Lapenna.

Konkludaj konsideroj

Tri ĉefaj nocioj ligitaj kun Lapenna, kiujn oni atribuis al li – perfekteco, demokrateco kaj neŭtraleco – reaperadas ofte en la esearo de tiu ĉi libro. Ne ekzistas en la historio de la homaro persono, kiu estis absolute perfekta, senmakula demokrato, strikta neŭtralulo ktp. – tiaj kontraŭdiroj inter revo kaj realeco estis observeblaj ankaŭ ĉe la idealisto Lapenna, kiu en iuj momentoj ŝajne atribuis al sia publika rolo mem troigitan signifon (kiel ekzemple en 1966, kiam li prezentis al UN sian Proponon pri amasapogo de Esperanto). La ‚falo‘ de Lapenna en 1974 sendube evitis bizaran personkulton, de kiu UEA estis minacata laŭ la modelo de iuj orienteŭropaj ŝtatgvidantoj. La stilo kaj vortuzo en la artikolaro de Lapenna, aplikata en la plej lastaj UEA-jaroj de Lapenna en la revuo *Esperanto*, okulfrape iel rememorigas la kalumnian, aŭ polemikan terminaron de certaj konataj politikaj demagogoj tiam modaj („subfosa agado“, „misinformado“, „senmaskigo“, „puĉo“, „atencantoj“, „enfiltrado“, „deformado“, „negativaj fenomenoj“, „mensogo“, „kalumnioj“, „negativaj elementoj“, „konspiro“, „abscesoj“, ktp.). Pli profunda analizo pri la retoriko en la gazetartikolaro de Lapenna restas ankoraŭ verkota.

Sendube, la merito de Lapenna estis, ke frue li parolis klartekston pri la danĝeroj kaj krimoj de la nacisocialisma faŝismo kaj la stalina komunismo (aŭ bolŝevismo), kaj en sia libro pri la sovetia punjuro li senkompatate malkaŝis ĝiajn malavantaĝojn, milde dirite. En tio li ankaŭ ne timis kritiki Esperanto-organizaĵojn, kiuj havis laŭ li ‚tro neŭtralan‘ sintenon ĉi-riilate. En la berna UK de 1947 li celis per rezolucio kondamni la hitleran atakmiliton, sed tiu propono fiaskis, jen la prezo, kiu estis pagenda por la politika neŭtraleco.

Malfacile diri kie en la kazo de Ivo Lapenna, la homo kun la belsona nomo, estas la limoj inter aristokrateco, aŭtokrateco kaj absoluteco, aroganta memfido ĝis ekstrema senkompromisemo aŭ memŝato preskaŭ embarasa. Iu franca korespondanto, kiu renkontis Lapenna kaj scipovas altestime pritaksi liajn trajtojn, foje skribis al mi, ke li estis speco de altnivela politikulo, kiu erare elektis Esperanton kiel sian batalkampon kaj prefere povis esti brila partigvidanto aŭ eĉ ŝtatestro. Kelkaj aliaj samtempoj, kiuj persone konis Lapenna, estas konvinkitaj, ke li ne estis la demagogo kiel oni klopodis lin pentri. Kaj laŭ la rememoro de iu brita esperantisto en publika reta diskutlisto (20.7.09), inter amikoj Lapenna estis tute alia persono ol oni povus supozi laŭ liaj aperoj antaŭ la publiko.

Kiel ajn, Lapenna estis pura *homo politicus*, kies persona kaj profesia sorto estis decidita de la ‚jugoslavia demando‘ kaj de la komunisma erao, kiel la ‚juda demando‘ kaj la carisma politiko influis siatempe la pensadon de L.L. Zamenhof. Ŝajnas, ke Lapenna ne speciale analizis en siaj verkoj la lingvan

---

²⁸ Ĉi tiuj aŭtoroj suke kontribuis aliloke, vd. precipe: Blanke: Esperanto kaj socialismo ? Pri la movado sur la „alia flanko“ (2004); Tonkin: Lingvo kaj popolo. Aktualaj problemoj de la Esperanto-movado (2006); Lins: Ivo Lapenna kaj la komunistoj. En: Utila Estas Aliĝo. Tra la unua jarcento de UEA (2008).

problemaron de Jugoslavio, kaj religio lasis lin pli malpli indiferenta, almenaŭ publike, kvankam la severaj katolikaj principoj estis al li pro propra sperto en la infanaĝo bone konataj. Lian menson pli okupis la problemoj de moralo kaj etiko, juro kaj justeco. Eĉ se ĝis nun ne estas klare, ĉu Lapenna estis komunisto aŭ ne (ĉu tio tiom gravas ?), temis pri speco de politika disidento, kiu klare komprenis la moralajn, etikajn kaj jurajn deficitajn de la sovetia komunismo kaj kiu kuraĝis tion publike kritiki.

Se jam tuŝi la geografian kuntekston, ni fine konsciu ankaŭ pri la historiaj-kulturaj-juraj-politikaj tradicioj de la urbo kaj lando, de kie Lapenna devenis: el Split, antikva romia urbo, kie Diokleciano demonstris sian imperiestran unikecon per la starigo de pompa palaco kaj kie oni alte taksis la nociojn Humanitas, Urbanitas, Civitas; el Dalmatio, regiono de profunde praa eŭropa civilizo, kiu iam estis pli romana ol slava kaj kie ĉiam blovis la vento de la libereco kaj sendependeco (en la negativa kaj pozitiva sencoj) – ankoraŭ nun la ĉefa gazeto en Split nomiĝas *Slobodna Dalmacija*²⁹; el Kroatio, lando kiu devis defendi sin kontraŭ ŝovinismaj ambicioj de diversaj najbaroj; el Jugoslavio, ŝtato plurfoje metamorfoziĝinta, kiu mem kutimis subpremi opozicion, sed almenaŭ kuraĝe opoziciis kontraŭ Sovetunio kaj la cetera orienta bloko. Ĉio tio ne povis lasi Lapenna indiferenta, almenaŭ subkonscie. Lapenna estis unu el tiuj komunismo-ekspertoj, kiuj mortis du jarojn antaŭ la historie sensacia kolapso de la totale fiaskinta komunismo kiel politika sistemo en Eŭropo. En la menso de amasoj da homoj tiu forĵetinda ideologio bedaŭrinde pluvivis, kio malhelpas rapidan progreson de la koncernaj landoj, kiujn ĝuste tiuj samaj homamasoj devus rekonstrui. Lige kun tiuj konsideroj ankaŭ la demando, ĉu la fenomeno Lapenna hodiaŭ ankoraŭ imageblas aŭ utilis por la Esperanto-movado, aŭ ĉu ĝi estas balasto de la historio, do ‚neutiligebla pasinteco‘, estas malfacile respondebla. Neutiligebla balasto, ĉar la konkretaj ideoj kaj konvinkoj de tiuj protagonistoj validis precipe por la historie konkretaj periodoj, en kiuj ili agadis kaj kiam iliaj opinioj estis iom allogaj, eĉ por la ‚ekstera mondo‘. Kvankam iuj el liaj ideoj heredaĵoj iel estas daŭrigataj ankaŭ en la nuna UEA, en kiu mankas forta gvidanto, kiu povus kredinde defendi Esperanton, dua Lapenna verŝajne ne ripetiĝos.

Ĉiukaze, Birthe Lapenna, koninte tiun eksterordinaran homon pli ol tri jardekojn, estas konvinkita, ke ŝia edzo ‚estis genia, kaj ĝis nun neniu kapablis anstataŭi lin‘ (p. 289). Povas esti – Lapenna estis eble la sola vera Gvidanto, kiun la internacia Esperanto-movado iam ajn havis, kiu ‚dinamisme‘ (Birthe) laboris ĝis lia lasta tago.

La 15an de decembro 2009 plenumiĝas do la 100a datreveno de la naskiĝo de Ivo Lapenna, kiu laŭ la sama tago koincidas kun la 150a datreveno de la naskiĝo de Lazaro Ludoviko Zamenhof. Oni ne forgesu tiujn eventojn ankaŭ en 2010.

© Andreas Künzli

vd. ankaŭ:

<http://www.ivolapenna.org>

<http://esperanto.org/Ondo/H-birthe.htm>

La artikolo aperis en LA GAZETO, n-ro 144/2009, p. 17-24.

Esperanto en GDR: Dokumenta kroniko pri bremsata junularo

Torsten Bendias: Die Esperanto-Jugend in der DDR. Zur Praxis und Lebenswelt sozialer Strömungen im Staatssozialismus. LIT. Münster. 2011. 340 paĝoj. Prezo: 49.80 € (UEA).

Por pravigi ĉi tiun recenzon, kiun proponis verki la arkivisto de CDELI kaj redaktoro de *SES informas*, mi diru komence, ke mi verkis ĝin kiel svisa esperantisto kun longa sperto en la Esperanto-movado, kiu siatempe ofte vizitis komunismajn landojn kaj kiu en la lastaj jaroj legis abundan kvanton da novaj kaj malnovaj libroj pri GDR kaj Orienteŭropo.

---

²⁹ Iam Lapenna estis ĝia redakciano.

Sed mi devas ankaŭ tuj averti jenon: Kiel preskaŭ ĉio alia skribita pri GDR ankaŭ la sekva recenzo ne estos agrabla legaĵo.

Enkonduko: Esperanto malpermesita en GDR inter 1949 kaj 1965

Kiel oni scias, krom sub la hitleraj nacisocialistoj kaj aliaj faŝismaj reĝimoj ankaŭ en la stalinisma Sovetunio Esperanto estis, laŭ diversaj gradoj, manieroj, argumentoj kaj principoj, flanke de la ŝtato malhepita, malaperigita, malpermesita aŭ persekutita.³⁰ Komparebla kazo estis GDR, kie post la dua mondmilito Esperanto spertis similan sorton dum certa periodo.

La 12an de januaro 1949 la Esperanto-agado estis malpermesita de la Germana Administracio de la Interno de la Sovetia Okupacia Zono, do sur la teritorio, sur kiu la 7an de oktobro 1949 estis starigita la t.n. Germana Demokratia Respubliko (GDR), kiu kiel konate fariĝis ĉio alia ol demokratia (sed tio estas alia historio). Kiel oni povas vidi, la malpermeso do estis esprimita ankoraŭ antaŭ la oficiala fondo de GDR, kaj ĝi validis ĝis 1965. Ĉar en la koncerna leĝa dekreto Esperanto estis menciita en la sama kategorio kiel “popolartgrupoj kaj popolklerigaj asocioj” oni povus supozi, ke temis pri fatalaj miskompreno kaj konfuzo inter ‘popolartaj’ grupoj kaj grupoj, kiuj okupiĝas pri ‘artefaritaj’ planlingvoj. En junio 1949 la centra partia gazeto *Neues Deutschland* postliveris la klarigon, ke ne Esperanto kiel lingvo estas malpermesita, sed Esperanto-grupoj estas malpermesitaj. Do, private oni certe povis flegi la lingvon. Ankoraŭ en 1955 la ĉefa prokuroro de GDR skribis pri Esperanto, ke planlingvoj ne estas naciaj lingvoj kaj havas, konforme al la instruoj de Stalin pri demandoj de marksismo en la lingvoscienco, neniun sciencan aŭ kulturalan bazon.

Malgraŭ tiu malpermeso, post 1949 en la sovetia sektoro de Germanio tamen okazis iuj aranĝoj en kiuj orientgermanaj esperantistoj partoprenis, ekzemple en estrarkunvenoj de ELB en orienta Berlino, kaj en 1960 eĉ aperis la unua GDR-eldono de *Paco*.³¹ Malgraŭ iuj vanaj klopodoj reatingi la plenan permeson, ekzemple en septembro 1961, nur en februaro 1965 en GDR la Esperanto-movado estis oficiale allasita kaj povis laŭleĝe ekfunkcii sine de la Kulturligo de GDR, sed nur je la severaj kondiĉoj de la senkompromisa ideologia submetiĝo kaj totala politika lojaleco vidalvide de la gvida komunisma partio SUPG.³² Ĉi tiun altan prezon devis do pagi la ‘oficialiĝinta’ Esperanto-movado de GDR, kiu estis adaptita aŭ egalŝaltita³³ kun la oficiala politiko.

Junularo kiel studinda kategorio

Ŝajnas, ke ĝis la apero de la libro de Torsten Bendias pri la Esperanto-junularo en GDR nur unusola aŭtoro entreprenis sociologian esploron pri la Esperanto-movado de GDR. Do, la tempo alvenis por verki novan kaj rivelan studon. Metodike, Bendias ne intencas prezenti la GDR-civitanojn kiel “viktimojn de sistemo”, sed kiel “agantojn, sendepende de tio, kiom diversa tiu agospaco aspektis konkrete”. Kiel teorian orientiĝon li elektis la ‘mikrosociologian’ metodon aŭ modelon de Bernhard Schäfers/Albert Scherr: *Jugendsoziologie*. Verlag für Sozialwissenschaften. Wiesbaden 2005. En ĝi rolludas precipe generacia sociologio, sociometrio kaj vivomediaj teorioj.

La aŭtoro Torsten Bendias, naskita en 1964 en GDR, studinta juron kaj psikologion kaj nun laboranta kiel diplomita psikologo-terapiisto, klasifikas en sia germanlingva libro³⁴ la Esperanto-junularon de GDR, kies aktivulo kaj atestanto li estis, kiel „niĉon“, „junularan reton“, „sociigan spacon“ kaj „fuĝejon“ samtempe (esperantigoj de aK). Bendias nomas tiun fenomenon enigma, escepta, ĉar ĝi ekzistis kaj evoluis ekster la monopolo de Libera Germana Junularo kaj ankaŭ ekster la tegmento de la Eklezio, sed tamen laŭleĝe.

„Junularo” estas aparta kategorio en la sociologio, kaj ĝi ĉiam estis ankaŭ interesa kaj taŭga por politikaj manipulo, uzurpo aŭ misuzo. Historie, ĉirkaŭ la jaro 1900 la germana junularo estiĝis en formo de

³⁰ La ĉefa verko pri ĉi tiu temo estas kiel sciante ‚La Danĝera Lingvo’ de Ulrich Lins, kiu aperis en la germana lingvo kaj en Esperanto en 1988.

³¹ La aktivecojn en tiu tikla tempo listigis Fritz Wollenberg en la kajero: *Chronik zur Geschichte des Esperanto in Ostberlin 1945-1991*. Arbeitsgruppe zur Erforschung der Geschichte des Esperanto-Verbandes im Kulturbund der DDR (AGG). Berlin 2002.

³² La Socialisma Unuiĝinta Partio de Germanio (germane: SED) estis fondita per la deviga unuiĝo de KPD kaj SPD en aprilo 1946 en Orienta Berlino.

³³ La traduko ‘harmoniigita’ por la germana verbo ‘gleichschalten’, kiu estis proponita de Krause, ne povas esti vere kontentiga por la uzado en tiu politika senco.

³⁴ La enhavon vd. sub <http://d-nb.info/1013146115/04>.

burŝikosaj³⁵ viraj asocioj, en kiu gravas la rolo de la ‘gvidanto’. Nur malrapide la tiaman junularon enpenetris liberalaj kaj demokratiaj tendencoj, tiel ke en la iom patriarkie strukturitaj junularaj organizaĵoj de Germanio iom post iom ankaŭ virinoj rajtis fariĝi membroj. En la Vejmara Respubliko junularaj asocioj estis pli kaj pli influitaj de la partipolitiko. Bone konata estas la rolo de la Hitlera Junularo (HJ) en la Tria Regno, kaj post la milito analogan rolon, tamen modelita laŭ la sovetia komsomolo, transprenis la Libera Germana Junularo (FDJ) en la t.n. Germana Demokratia Respubliko (GDR). Pere de tiu FDJ la ŝtato komencis monopoli la junularon entute, misutiligi ĝin por la politikaj kaj propagandaj celoj de la totalisma reĝimo; tio signifis praktikan malpermeson aŭ subpremon por junularaj grupoj, kiuj estis nekonformismaj, havis alian politikan aŭ ideologian konvinkon aŭ simple volis esti sendependaj de FDJ. En la komenca tempo FDJ estis organizita precipe de Erich Honecker, kiu post la demisio de Walter Ulbricht en 1971 mem fariĝis la ĉefa Gvidanto de GDR, por sufokigi, pere de sia giganta polica aparato, ĉiajn politikajn reformojn kaj alternativojn.

Kiel Linde Knöschke, unu el la fruaj Esperanto-virinoj en GDR, klarigis en intervjuo, publikigita en la libro de Bendias, junularaj grupigoj estis io spontana kaj provizora, kiuj pro la aĝlimo kaj geedziĝoj kutime ne ekzistis tre longe. Similan problemon alfrontis Esperanto-junulargrupoj ankaŭ en aliaj landoj,

Stalinismo kaj la sekvoj

Post ia enkonduko pri la ekesto de la lingvo kaj movado Esperanto, kiu povis resti nur treege supraĵa kaj, ekzemple en la kazo de Zamenhof eĉ iom karikatureca,³⁶ la sociologo Bendias demandas sin finfine ĉu Esperanto estas sekto? Sen doni respondon li mencias la diversajn provojn de difinoj kio estas aŭ estu Esperanto – ĉu savmovado, opozicia organizaĵo, subkulturo, anti-lingvo, nacia anstataŭaĵo ĝis vizia movado, kiu celas atingi justan solvon de la internacia lingva problemoj kaj batalas kontraŭ ‘lingva imperiismo’. Ŝajnas ke Bendias apartenas al tiuj, kiuj opinias, ke la angla lingvo kaj Usono “filtras la lingvan medion kaj pretervidas esencajn aspektojn” kaj kulpas kiel instrumentoj de ekonomiaj superpotencoj por konfliktoj, se ili fariĝas misiemaj. La kulturon de la Okcidento li nomas hegemonia kaj ne hezitas kritiki ĝin pro “politika arbitreco” (sic), por samtempe laŭdi la esperantistojn, ke ili metis tiun problemon sur sian tagordon jam sufiĉe frue. Mi lasas tion sen komento. Do, ĉe Bendias evidente temas pri teoriisto situante sufiĉe maldekstre de la mezo.

En la ĉapitro pri la historio de la laborista, komunista kaj sovetia Esperanto-movado Bendias atentigas pri la ideologiaj diskutoj, kiuj siatempe furoris en la orienta bloko, same pri la demando de la konstruo de la komunismaj partioj kaj de la kohereco de la orienta bloko; krome, li traktas la percepton de la laborista movado, la problemon de la kosmopolitismo kaj nature mencias la persekutojn sub Stalin, kiuj devis resti absoluta historiografia tabuo en GDR. Lige kun tio li ĉefe emfazas la rolon de la libro ‘La Danĝera Lingvo’ (1988) de Ulrich Lins por montri, ke ĉi tiu sendube signifa verko, kiu unufoje kohere traktis la persekutojn de la esperantistoj en Sovetunio kaj aliloke, devigis la ‘historiistojn’ de GDREA³⁷ almenaŭ ne plu ignori la oficiale prisilentitan temon. Kvankam Bendias iom laŭdas la laboron de la historiografia komisiono de GDREA, li evidente preteratentis kelkajn siatempe publikigitajn kontribuojn de D. Blanke, kiuj nuntempe ne plu estas oportunaj kaj pri kiuj paroli aŭ skribi estus tro embarase kaj tial estas evitinde.³⁸ Sed pri la ‘kazo Blanke’ mi neeviteble revenos pli sube.

Esperanto en la politika kunteksto

La koncepto de la libro de Bendias baziĝas sur kronika-dokumenta strukturo. Ĝuste la kronika parto kun amaso da ĝis nun nekonataj faktoj estas la plej utila kaj valora, sed tre legindaj estas ankaŭ la intervjuoj faritaj kun atestantoj; impresas ilia salopa³⁹ ĵargoneco de sociolektoj de orientgermanaj normal-civitanoj, kiu draste kontrastas kun la konformisma kaj sterilizita lingvaĵo de oficialaj GDR-presaĵoj kiel *der esperantist* kaj *Paco*. La intervjuoj dokumentas la problemojn, kiujn tiuj gejunuloj havis, se ili volis okupiĝi pri Esperanto. Tio ne estis facila afero en GDR, ĉar mankis la bazaj kondiĉoj, kiuj necesus por tio: ekzemple la

³⁵ Neologismo por germane: burschikos, la traduko de Krause (tro leĝera) ne kontentigas min.

³⁶ En la bibliografio, konsistanta el 624 eroj, eĉ unu Zamenhof-biografio ne estas indikita (aliflanke, estas listigitaj 7 titoloj de verkoj de Stalin).

³⁷ Esperanto-Asocio en la Kulturligo de GDR.

³⁸ Temas unuavice pri lia postparolo al ‘La Danĝera Lingvo’ de Lins en la sovetia eldono de la eldonejo Progreso, Moskvo 1990, kaj pri lia recenzo pri tiu libro en *der esperantist*, n-ro 1/1990.

³⁹ Neologismo por frivola, leĝera, diboĉa, kruda.

ebleco mem organizi pli grandajn kunvenojn, la manko libere vojaĝi al eksterlando, ĉefe al la Okcidento, kiu restis entute fermita, ĝis la malfacileco transpagi kotizojn kaj aĉeti Esperanto-varojn, kiuj estis eldonitaj en aliaj landoj. Sub tiaj kondiĉoj la Esperanto-junularo de GDR estis kvazaŭ kondamnita troviĝi en iu 'griza zono' inter duona oficialeco kaj malkonformisma privateco. Ke Esperanto-gejunuloj ne agu ekster la permesita kadro, pri tio zorgis iom tro severe la ĉiopotenca GDREA sub la efika gvido kaj kontrolo de sekretario D. Blanke, kiu sendube faris kion li povis fari.

Pere de la 'fakaj' 'ekskursoj' (temoj ekster Esperanto) en la libro oni sentas la klopodon de la aŭtoro montri la tutan Esperanto-historion en la politika, historia kaj soci(ologi)a kunteksto de GDR kaj orienta Eŭropo. Ĉiuj ĉi interesaj ĉapitroj meritis apartan legadon kaj recenzadon.

La rolo de la Stasio por la Esperanto-movado

Multaj legantoj verŝajne transsaltas la paĝojn por rekte alveni ĉe la ĉapitro pri la rolo de la ŝtata sekureco (paĝoj 262-273 – cetere, ĉi tiu libroparto ne aperas en la versio de Guglaj Libroj). En tiu ĉapitro la aŭtoro piednote informas, ke "por tiu ĉi laboro esencaj fariĝis 35 MfS⁴⁰-aktoj kun entute 1631 paĝoj". Kelkajn rezultojn de la ekspluatado de tiuj aktoj li povas prezenti. Li rivelis, ke la Stasio interesiĝis pri Esperanto ĉefe antaŭ 1965, poste, kiam Esperanto fariĝis laŭleĝa okupo, ĝi grandparte perdis sian intereson pri la afero, kaj la observado limiĝis al unuopaj personoj "sur pli malalta nivelo ĝis la turniĝo" (do en 1989). La malpliigo de la observado Bendias klarigas per la supozo, ke en la Stasio la informiteco pri la Esperanto-movado en iu momento atingis sufiĉan gradon, despli ke la Stasio ne aplikis "unuecan strategion" rilate al Esperanto. Speciala Esperanto-sekcio ĉe la Stasio ŝajne ne ekzistis por observi Esperanton, kio malfaciligas hodiaŭ la esploron. Krom en la kazo de iu "Gerd Gerhardt", kiu ludis sian iom enigman ludon, sed poste fuĝis al la Okcidento, deklare sin viktimo, neniuj nomoj de suspektataj "Stasio-agentoj" (t.n. IM) estas menciitaj, verŝajne ĉar oni celas protekti ilin de novaj personaj problemoj sociaj kaj profesiaj. Bendias konfirmas, ke neniuj el la malnovaj laboristaj esperantistoj el la Vejmara tempo funkciis kiel IM, dum ĉe la "juna generacio" troviĝis "la plej multaj IM-oj". Laŭ la trovitaj Stasio-dokumentoj aktivadis ĉirkaŭ 15 IM-oj en la Esperanto-movado de GDR. Bendias konfirmas ankaŭ, ke la Stasio interesiĝis ĉefe pri tio, ĉu en la Esperanto-movado formiĝas grupoj, en kiuj oni "kritike parolas aŭ pensas pri la ŝtato". Oni volis ankaŭ ekscii, ĉu ekzistas certaj personoj en tiuj grupoj, kiuj nur ŝajnigas sian politikan lojalecon aŭ ĉu ĝi estas sincera. Same oni interesiĝis pri la demandoj, ĉu la Esperanto-movado de GDR estas iel subfosata de homoj el la Okcidento, precipe el FRG, ĉu ekzistas kontaktoj kun eksterlandanoj, ĉu okazas privataj tranoktoj k.s. Specialan atenton oni atribuis al ĉiuj presaĵoj (de kiuj multaj estis konfiskitaj⁴¹). Kaj nelaste la Stasio volis ekscii, ĉu prepariĝas agadoj lige kun la intenco forfuĝi el la respubliko.

Do, escepte de iuj pli konkrete aluditaj kazoj, Bendias kontentiĝas per ĝeneralaĵoj pri la intencoj kaj la praktika (kaj nebula) laboro de la ŝtata sekureco de GDR (nomata Stasio), kiun li mem taksas "laŭ dungita personalo unu el la plej fortaj sekretaj servoj de la mondo".⁴² Krom tio, en la ĉapitro oni trovas skizon de la klasika "kariero de IM", do de informagenteo de la Stasio.⁴³

Kion la sekurecaj servoj ankoraŭ faris

Dum la Stasio produktis informaron pri ĉirkaŭ 120 GDR-esperantistoj, en la 1960aj jaroj ĝi prispiionigis ĉeĥoslovakiajn esperantistojn, kio atingis sian kulminon okaze de la Praga Printempo en 1968. Ne estas klare, ĉu en la menciitaj ekzemploj (Dubĉek-klubo, Grupo KAN en Ostrava kaj Klubo 231), kiuj trovis la apartan atenton de la sekretaj servoj, troviĝis ankaŭ esperantistoj. Bendias plurraportas, ke post la fino de la proklamo de la milita stato en Pollando en 1983 la sekreta servo interesiĝis pri tio, ĉu iuj Esperanto-grupoj disvastigas "herezan skriban materialon". Krom tio en 1978, kiam okazis la UK en Varsovio, la Stasio liveris, tra la "Operacia Grupo de Varsovio", "mallongan skriban raporton pri atendeblaj

⁴⁰ Mallongigo por Ministerio por Ŝtata Sekuraco (de GDR).

⁴¹ Kiel tiama redaktoro mi memoras, ke la bulteno *Tejo-tutmonde*, kiun ni sendis al diversaj junuloj en GDR, estis konfiskita de la GDR-organoj kaj resendita (kun aŭ sen oficiala stampo de la GDR-poŝto) aŭ ne atingis la ricevantojn.

⁴² Oni taksas la ekziston de ĉ. 200'000 Stasio-informagenteoj, laŭ aliaj ciferoj ekzistis ĝis duonmiliono de ili. Kompare, GDR havis 16,675 milionojn da enloĝantoj.

⁴³ La Stasio-aktojn administras la Federacia Delegito por la Aktoj de la Ŝtata Sekureca Servo de la iama GDR. Ĝis la fino de 2009 ĉ. 1,7 milionoj da privataj personoj petksribis por konsulti siajn Stasio-aktojn. La intereso de la civitanoj pri la dokumentoj de la Stasio daŭre estas grandega: En 2009 kaj 2010 pli ol 190'000 personoj volis vidi siajn Stasio-aktojn, t.e. unu triono de ili por la unua fojo. Ankaŭ esploristoj el tuta Germanio kaj eksterlando rajtas peti la konsultadon de certaj Stasio-aktoj por sciencaj celoj.

aktivecoj de hungaraj esperantistoj⁴⁴. En la 80aj jaroj estis esplorite, ĉu ekzistas kontaktoj inter junaj esperantistoj de GDR kaj FRG. En unuopaj kazoj IM-oj tradukis por la Stasio el diversaj Esperanto-gazetoj, precipe dum la tempo de la Praga Printempo kaj okaze de la milita stato en Pollando. Sed, kiel Bendias aldonas kiel konsolon, sekretaj servoj ĉiam interesiĝis pri la agado de sociaj movadoj, ankaŭ en la Okcidento, menciante ke eĉ Svislando konis sian ‘Stasian’ skandalon en la 80aj jaroj.⁴⁴ La komparo estas, laŭ mi, iom eksterproportia.

La ĉapitro pri la ŝtata sekureco estas en principo seniluziiga, sed la atendoj je ĝi estis eble tro grandaj. La temo ne estas fintraktita. Cetere, la tuta jura prilaboro de la ‘GDR-pasinteco’ estis en Germanio oficiale finkonkludita antaŭ kelkaj jaroj. Ne ĉiuj punindaj personoj povis esti punitaj, ĉar mankis la leĝa bazo. Krom tio, intertempe multaj kazoj jure preskriptiĝis.⁴⁵

La rolo de iamaj gvidantoj kaj estroj

Se oni supozas, ke Detlev Blanke, la iama omnipotenta⁴⁶ sekretario de GDREA (oni povas nur esperi, ke li ne misuzis sian potencon), ludas en la libro de Bendias gravan rolon, oni trompiĝis. Kritiko (pozitiva kaj negativa) pri ĉi tiu elstara aktivulo mankas grandparte, kvankam ĝi estus bonvena kaj necesa, por pli bone kompreni lian konkretan movadan rolon. Tamen, kiel oni kutimis en GDR, necesas legi inter la linioj.

En intervjuo kun li, Blanke rakontas pri siaj Esperanto-aktivecoj en la junaĝo, kiel li bele-plezure vojaĝis tra Pollando kaj konatiĝis kun diversaj eminentaj esperantistoj. Dank’ al sia rigora sinteno, kiun oni iusence povas konsideri sincera, Blanke konfesas, ke li siatempe *klopodis eviti* sendependan junularan Esperanto-organizaĵon ekster la Kulturligo. Li klarigis la aferon per tio, ke tia sendependeco certe ne estus plaĉinta al Libera Germana Junularo (FDJ), kiu monopolis la junularon en GDR. Malgraŭ la parta banaleco de liaj klarigoj, oni povas jam tre bone senti la postan rolon de Blanke en la Esperanto-movado de GDR, kiun li celis kontroli kaj meti sub la kuratorecon (vortoj de aK) en kunlaboro kun kelkaj samtipaj kolegoj laŭ esence politikaj kriterioj kaj principoj. Blanke pretendas por si mem la meriton, ke li kaj liaj kunbatalantoj (Graetz, Schödl, Burmeister, Knöschke, Eichhorn, Knapp, Hahlbohm k.a.) per sia “saĝa konduto”, kvazaŭ savinte Esperanton en GDR. Povas esti, sed pri la alia flanko de la medalo oni kuitme silentas. Domaĝe, ke Bendias ne sentis la bezonon kritiki la plumpan ŝtatan propagandon aŭ analizi la agreseman politikan-ideologian redaktostilon, kiun Blanke aplikadis en *der esperantist* dum tri jardekoj por apogi la ‘klasbatalon’ flanke de la sovetia bloko. Male, Bendias esprimas sian profundan dankemon al d-ro D. Blanke pro ties “longjara kritiko kaj subteno de tiu ĉi verko”, kaj aldonas, ke ankaŭ ĉe “diverĝaj vidpunktoj” Blanke “ĉiam estis preta, promocii mian laboron”, “donis al mi konsilojn kaj malfermis sian ampleksan privatan bibliotekon” (esperantigo de aK). Estus interese ekscii pri kia “kritiko” kaj kiaj “konsiloj” konkrete temis.

La kulmino de la ciniko estis atingita, sed tion Bendias ne menciis, kiam d-ro Blanke skribis lakone en *der esperantist*, n-ro 1/1990, ke li “ne sciis, ke GDR estis regata de privilegio-avida kliko de krimuloj” kaj ke li “eraris”. Ĉi tiu eldiro devas esti konsiderata kiel malkredinda kaj absurda, ĉar Blanke kredis je GDR kaj estis unu el la plej bone informitaj personoj en GDR, kiu ĉiam plenkonscie elektis siajn vortojn kaj agadojn!

En la libro esence nur la intervjuito “Leo” esprimis kelkajn pli kritikajn vortojn pri Blanke. Rimarkinde estas, ke samtempe forestas laŭdado kaj flatado. Blanke – ĉu tabuo, kiun oni prefere lasu flanke?⁴⁷

Kiel morale konkludi pri Stasio-agentoj?

Kion Bendias skribas pri la problemoj de la Stasio-agentoj tamen ne estas malinteresa: “La situacio por iamaj informantoj estas do relative komforta. La demokratio reduktas neniujn pensiojn kaj la iam akiritaj privataj avantaĝoj pro agenta aktiveco ne estas jure traktitaj. Oni ankaŭ ne postulas ekonomiajn kompensojn.

⁴⁴ Tiu temo estas traktita de mi en la Svisa Enciklopedio Planlingva (2007).

⁴⁵ En la ĉapitro pri ŝtata sekureco kaj sekretaj servoj indus aldoni en la bibliografio almenaŭ jenan ‘klasikan’ verkon de Jens Gieseke: Die Stasi 1945-1990, aŭ unu el liaj pli malnovaj libroj pri la rolo de Stasio en la socio de GDR. Indus traduki tiujn verkojn al Esperanto, ĉar en tiu kazo ekzemple ankaŭ rusaj, ĉinaj, kubaj kaj iranaj esperantistoj povus ilin legi.

⁴⁶ Neologismo por ĉiopova.

⁴⁷ En 2011 Blanke estis nomita honora membro de UEA.

Nur en la profesio iamaj IM-oj estas limigitaj kaj estas de tempo al tempo ‘Gauck-itaj’⁴⁸ pro la deziro de la labordunganto.” Kaj: “Nur malofte Stasio-informantoj parolis pri si mem,” dum la gazetaro klopodas psikologie krimigi ilin kiel “krimajn malbonfarintojn”. Kiu ‘neŭtrale’ esprimas sin pri la temo de la Stasio, riskas esti konsiderata kiel ĝia apoganto. Kaj kion riskas tiuj, kiuj ‘neneŭtrale’ esprimas sin? “Entute miloj metas plumbaĵon sur la historion, prisilentas ĝin aŭ klopodas sin pravigi.” “Milionoj da homoj ‘sufiĉe bone vivis’ kun la Stasio kaj aprobis ĝin. Eble ili ankaŭ nun aprobis ĝin, se iu politika sistemo donus al ilia vivo trankvilon, sekurecon kaj firman kadron. Ne nur la reĝimo mem estis maljusta, ankaŭ la homoj estis maljustaj. Multaj tenis sian konformismon fermita ĝis nun. Malanticipe, kelkaj volas pentri GDRn iom pli ĝojige ol ĝi estis, eble por pli bone povi paciĝi kun siaj memoroj kaj sia iama patrujo” (traduko de aK). En la antaŭparolo Bendias alvokas la homojn, kiuj ankoraŭ devas prilabori sian pasintecon, ke ili faru tion tute persone kaj sen la peno de aliaj.

La 80aj jaroj kaj la fino de GDR

La etoson inter 1985 kaj 1989 en GDR Bendias karakterizas kiel „pli demokratian kaj pli tolereman“ (p. 167). Ĉe la Eo-junularo estiĝis io kiel tendara etoso, komparebla kun SEJM de la 60aj jaroj en Sovetunio. Gorbaĉov vekis ondon de simpatio, „multaj junuloj adiaŭis mense al GDR“, kaj multaj junuloj simple forlasis la landon. Sed glasnosto kaj perestrojko neniam alvenis en GDR. La junularo volis eskapi la rigidan kontrolon de GDREA. En 1987 GDREA ankoraŭfoje montris sian stalinisman grimacon: perdante la nervojn, ĝi malpermesis la novan estraron de la Junulara Komisiono, kiun la junuloj mem elektis. Tio kondukis al grava konflikto kun GDREA, kiu en sia paniko tiris ĉiujn registrojn. La libro de Bendias konfirmas la impreson, kiun oni ricevis el la legado de *der esperantist*: La simpatio de GDREA pri la Esperanto-junularo estis limigita, malgraŭ financaj kaj aliaj helpoj; tamen la junularo devis esti konsiderata de GDREA iusence kiel io ne fidinda, eĉ io suspektinda kaj malfacile kontrolebla. Sed la malamo estis reciproka: Aliflanke, la laboro de GDREA estis konsiderata kiel ne sufiĉe alloga por multaj junaj esperantistoj de GDR. La gejunuloj volis liberecon, kaj libere vojaĝi. Sed pro la rigidaj leĝoj tio ne eblis, tiel ke la gejunuloj frustrigis kaj seniluziigis pri sia ŝtato. Sed Bendias skribas ankaŭ, ke la junularo sukcesis influi la aferojn tiel, ke GDREA iom mildigis la monopolon (“La junularo estis la sismografo de GDREA”, “La junularo ŝanĝis la asocion”), ktp.

Unu generacio de junuloj do sekvis la alian. En la libro de Bendias aperas multaj nomoj de junaj ‘esperantistoj’, kiuj neniam estis konataj ekster GDR, inter alie pro tio ĉar ili ne ludis oficialan rolon kaj ne estis menciitaj en *der esperantist*, ne povis partopreni en okcidentaj Eo-aranĝoj, ktp. Eble ili estis menciitaj en la *Junulara Cirkulero* (kiun mi ne konsultis). Ĉar mankas iliaj biografioj, oni praktike ne konas ilin kaj nenion scias pri la sorto de tiuj junaj samideanoj, kiuj havis certajn esperojn je Esperanto, kiuj evidente estis grandparte trompitaj, ĉar en GDR estis iluzio esperi je la plenumiĝo de tiuj revoj. Kun unu escepto: Kortuŝas la tragika sorto de Rita Bahalwan (en GDR konita kiel Rita Krips), kiu forlasis sian landon por rekomenci la vivon en Jemeno, kie atendis ŝin nova tragedio.

1989 kaj la sekvoj

Post la falo de la Berlina Muro, en novembro 1989 estis fondita en GDR ‘La Esperanto-Junularo’ (DEJ) – sen la ‘aŭspicio’ de GDREA, sed kun la Ronda Tablo. La nova generacio de gejunuloj ricevis apogon de okcidentgermanaj esperantistoj. Sed baldaŭ komenciĝis novaj konfliktoj, miskomprenoj, kvereloj kaj krizoj. En la plej lasta tago de 1990 DEJ kaj GEJ unuiĝis. En majo 1991 sekvis ankaŭ la unuiĝo de GEA kaj GDREA. Kiel oni povis legi, nur malgranda parto de iamaj GDREA-esperantistoj aliĝis al la tutgermana asocio.⁴⁹

Sendube, ankaŭ en GDR Esperanto estis konsiderata kiel kuriozaĵo, ne pli ol ekzota hobbio, praktikata krom de seriozuloj ankaŭ de „stranguloj, fantaziuloj kaj sektemuloj“ (kiel D. Blanke ripete nomis certajn

⁴⁸ Tio signifas, ke oni estas esplorita de la instanco menciita sub rim. 14, kies unua Delegito estis la fama civitanrajta aktivulo Joachim Gauck. Poste la instanco ricevis la nomon laŭ la nova estrino Marianne Birthler. La nuna gvidanto estas Roland Jahn.

⁴⁹ Ne estas klare kial nur malmultaj GDREA-membroj aliĝis al GEA. Ĉu enketo inter ili estis farita? Povas esti, ke inter tiuj GDREA-membroj troviĝis unuflanke multaj maljunuloj kaj aliflanke multaj paperaj membroj, kiuj post la malapero de GDR probable ne plu volis aliĝi al iu alia aŭ nova Eo-asocio aŭ entute rezignis pri Esperanto. Sed tio estas nur miaj supozoj. Oni parolis pri 1500-2000 GDREA-membroj, dum landaj GDREA-kunvenoj renkontiĝis maksimume 150-200 realaj personoj (t.n. rajtigitaj delegitoj), t.e. do 10% de la deklarita membronombro.

personojn en *der esperantist*, kiuj ne plaĉis al li kaj al liaj partianoj), tial ĝi havis dubindan reputacion pro kio ĝi suferis suspektemon de la komenco ĝis la fino. La statuso de Esperanto en GDR do principe ne superis tiun de filatelistoj, fotografoj kaj naturamikoj, nur en la 80aj jaroj oni ŝajne sukcesis instrui la lingvon en altlernejoj. Malgraŭ laŭta kaj obsede truda propagando por interlingvistiko en la asocia bulteno *der esperantist*, fakte nur relative malmultaj esperantistoj okupiĝis aŭ emis okupiĝi pri tiu ĉi fako; inter alie tio kondukis al la groteska situacio, ke oni senlime troigis la signifon de Esperanto kaj planlingvistiko – kadre de marksismo-leninismo. Fine de la 80aj jaroj same kiel la ŝtato GDR mem, ankaŭ la Esperanto-movado verŝajne pli malpli elĉerpiĝis, ĉar ĉefe maljuna veteranaro ĝin tenis, al kiu mankis la energio refreŝigi Esperanton en enprizonita lando, kie la homoj ne vere sciis kion praktike fari per tiu ĉi lingvo. Tio estis verŝajne ankaŭ la ĉefa kialo kial multaj GDR-esperantiatoj ne plu aliĝis al Germana Esperanto-Asocio.

Intertempe, la utopioj estis anstataŭigitaj per la realeco, konstatas la historiema orientgermana sociologo Torsten Bendias. La ideologioj diskreditiĝis, ne nur la komunismo, sed ankaŭ la kapitalismo; ŝajne venkis la angla lingvo kaj la ‘okcidentaj valoroj’, akompanate de la nova naciismo, por konduki la homaron en novajn konfliktojn kaj militojn. Oni emas aserti, ke Esperanto fariĝis viktimo de la tutmondiĝo, verŝajne por senkulpiĝi pro la propra eraroj kaj por doni la kulpon al aliaj. Al la Esperanto-asocioj Bendias riproĉas, ke ili ne kapablis formuli novajn projektojn. Prave. GDR ja malaperis, sed memoroj pri ĝia “ĉarmo” restas en formo de spuroj, kiujn postlasis rakontindaj travivaĵoj kadre de la Esperanto-junulara movado de GDR, ekzemple. Se oni nostalgias pri la iama ”ĉarmo”, kiun proponis la “hejmo” GDR, oni tamen ne forgesu la problemojn, kiujn havis milionoj da homoj, kiuj suferis sub tiu brutala kaj cinika politika sistemo, de kiu ili estis ĉiutage prispionitaj, primensogitaj, ĉikanitaj aŭ eĉ psike au fizike mistraktitaj. Finfine, oni ankaŭ ne scias, kian veran rolon Bendias kiel t.n. “Reisekader”⁵⁰ mem ludis en tiu sistemo, ĉar sian propran rolon li evitas prilumi⁵¹ (estas tiel ke vole-nevole ĉiu GDRano devas alfronti la demandon kaj suspekton pri eventuala propra politika rolo). Sed ŝajnas ke li perceptas tiun sistemon kontraŭdire: jen unuflanke la prizono, jen aliflanke la hejmo. Kiel svisoj oni do iomete miras, ke flanke de samtempoj kiel Bendias ne ekzistas aparta entuziasmo pri la nova ‘hejmo’ nomata Federacia Respubliko Germanio, kiun oni ankoraŭ adoris, kiam la limoj estis fermitaj. Ke ankaŭ FRG ne povas esti la Ĝardeno Eden, devus esti klara.

En Svislando regis granda simpatio por la orienteŭropa revolucio de 1989. Pro tio la homoj en tiu ĉi lando ne ĉiam komprenas la kritikan kaj distanciĝeman sintenon de iamaj GDRanoj pri FRG kaj la Okcidento. La svisoj faris la sperton, ke la demokratio, la libereco kaj la bonfarto devas esti defendataj ĉiutage per senlaca laboro kaj kun granda pacienco, toleremo kaj pragmatismo. Lastatempe, la svisa demokratio estis streĉita, ĉar certaj ekstremismaj partioj, por gajni voĉojn kaj sekurigi sian influon, furoras en Svislando, kiun ili volas laŭdire savi per dubindaj memdeklaritaj argumentoj. Iuj aliaj volas aboli la kapitalismon. Do, la historio povas ripetiĝi alifoje, aliloke, sub aliaj premisoj sed kun similaj formoj. La demagogia ne mortis, sed estas integra parto de la politika praktiko, ne nur en iama GDR, sed ankaŭ en Svislando. Kiam Dürrenmatt faris la paroladon antaŭ Václav Havel, li parolis pri Svislando kiel prizono, en kiu la liberaj civitanoj fartas kiel malliberuloj.⁵² Alia fama svisa verkisto parolis pri muro, kiun Svislando konstruis muron ĉirkaŭ si por resti izolita de la Eŭropa Unio. Sed utopioj povas nur utili, se oni restas realisto. Tio ne estas nur sensencaj diraĵoj de fiera svisa civitano, sed ekzemple konfirmiĝas ĉiam denove en Svislando en la komplika balota procezo de la formado de novaj parlamentoj kaj registaroj.

Cetere, iam la limoj ankaŭ de Svislando estis hermetike fermitaj – dum la dua mondmilito.

Torsten Bendias provizas en sia enhavoriĉa libro amason da konservindaj informoj kaj atentindaj konsideroj, kiujn ekzemple la periodaĵo *der esperantist*, kiu estis eldonita de la Kulturligo de GDR, neniam publikigis. Unuafoje eksa GDRa esperantisto do rompis la glacieron por kontribui al la prilaborado de la ĝis nun prisilentita historio. En lia libro oni ankaŭ povas trovi parte respondojn al la demando ĉu en GDR estis eble praktiki Esperanton alternative ekster la striktaj politikaj devigoj, sen esti tuj ŝovita en la angulon de opoziciuloj, disidentoj kaj reformemuloj, kiujn la ŝtato senkompate supremis kaj persekutis. Bendias, kiu ĝenerale restis adekvate sobra, sed tamen tre aktive engaĝita en la analizado de la aferoj kaj respektama al la meritplenaj aktivuloj, tamen ne kuraĝis transsalti sian propran ombbron ĉe tiklaj temoj ligitaj kun la eventuale kompromitita kunlaboro kun certaj ŝtataj instancoj. Ĉi tiuj ‘temoj’ do estas pluesplorindaj.

© Andreas Künzli, januaro 2012

⁵⁰ GDR-jargonaĵo; ‘vojaĝa kadro’ nomiĝis GDRano, kiu havis la privilegion veturi al landoj ekster GDR kaj la orienta bloko.

⁵¹ Sur pp. 216, 312 kaj 317 la nomo Bendias ne aperas kiel indikite en la – evidente erara – nomindekso sur p. 304.

⁵² Ĉi tiun interesan tekston mi tradukis al Esperanto kaj aperigis ĝin en *Kontakto* 4/1991.

Arte malambicia, sed psikologie instiga delicaĵo

Ŝtimec, Spomenka. Hodler en Mostar. Pisa: Edistudio, 2006. 105 pĝ.

Unue mi ne tro komprenis, kun kiu(j) celo(j) Spomenka Ŝtimec verkis tiun libron. Kiam mi starigis al ŝi tiun demandon, ŝi respondis, ke la celoj estis: “Beletre vivigi unu el la modelinoj de F. Hodler por stimuli legantojn interesiĝi pri la reala Hodler patro kaj Hodler filo. Atentigi ke en Sarajevo, la urbo kiu ege suferis, troviĝas io rilatanta al nia Esperanto-kulturo”. Kun tiuj klarigoj mi kredis, ke mi pli bone komprenos kaj rekomencis legi la libron. Traleginte la tekston, mi tute ne bedaŭris, ke mi prenis la tempon por tion fari. Des pli ĉar en 2006 mi havis la okazon viziti la ĉefurbojn de Bosnio kaj Hercegovino.

Kiel (eble ne ĉiam vaste) konate, Hector Hodler, la fondinto de Universala Esperanto-Asocio en Ĝenevo en 1908, estis la filo de la svisa nacia pentristo Ferdinand Hodler (1853–1918). Sed Hector ludas nur marĝenan rolon en la nova libro de Ŝtimec. Multe pli en la centro de la atento staras Jeanne Charles-Cerani-Ĉiŝić.

Ĉi tiu franca virino, kiu venis el Liono en Svislandon dank' al stipendio, servis al Hodler kiel modelino (kaj amatino) inter 1901 kaj 1916. Tiukaze ŝi kolektis aŭ heredis de li centon da pentraĵoj. Fakte dum longa tempo la vizaĝo de Jeanne ornamis la 50-frankan bileton de la Svisa Nacia Banko.

Post la morto de la muzikisto-dirigento Antoine Cerani, la edzo de Jeanne, kaj de Valentine Godé-Darel (en 1914), kiu estis alia amatino de Hodler, kun kiu li eĉ havis filineton (kiu fariĝis la duonfratino de Hector kaj estis poste adoptita de Berthe Hodler), Jeanne eklaboris kiel flegistino en la hospitalo, kie ŝi devis asisti operaciojn ĉe militviktimoj kaj flegi ilin. Tiukaze ŝi konatiĝis kun Mehmed Ĉiŝić el Mostar en Bosnio-Hercegovino, al kiu ŝi edziniĝis kaj kun kiu ŝi veturis al Usono kaj Kanado, kie la diplomato reprezentis la jugoslavian registaron. Jen do la interesa konekto inter Hodler kaj Mostar-Sarajevo, kiu kondukis ĉe la kroata verkistino al la ideo skribi la fragmentecan biografion de la Hodler-modelino. Kun sia Meho Jeanne do havis la okazon veturi al Jugoslavio — Beogrado, Mostar, Niš — kaj konatiĝi kun la arkaika mondo de Balkanio, kiu tiutempe ankoraŭ estis forte influita de la turka mentaleco. Ŝtimec uzas en sia rakonto aron da turkaj etnografiaj vortoj, kiuj donas al la teksto eĉ iom ekzotan ĉarmon.

Jeanne mortis en 1955 en Mostar, tre baldaŭ post ŝi ankaŭ Meho mem. Postrestis 280 Hodler-pentraĵoj, pri kiuj la direktoro de la Artista Galerio en Sarajevo interesiĝis. En 1966 estis subskribita kontrakto kun la heredantino Emina Korkut pri la aĉeto de la kolekto. En aprilo 1978 parto de la kolekto estis prezentita en la Artmuzeo de Berno, denove en 1998 en alia ekspozicio en Olten. Aperis akompanaj katalogoj (kun interesaj klarigaj tekstoj pri la vivo de Jeanne ktp.). La iom sensacia specifaĵo de tiuj bildoj estas, ke unu triono enhavis intervenojn de la posedantino, do ili evidente estis surpentritaj de Jeanne. Pro ŝia fuŝado Jeanne ne estis aparte ŝatata ĉe la Hodler-amantoj. Kiam en Sarajevo eksplodis la milito en 1992, la Hodler-artaĵoj estis ŝirmitaj. Post la militfino estis rimarkite, ke pluraj pentraĵoj eĉ malaperis. Plurajn bildojn trafis militdamaĝoj, kaj ili devis esti restaŭritaj; oficialaj svisaj instancoj investis duonmilionon da frankoj por la renovigo de la muzeo mem. En 1998 povis esti prezentita en Sarajevo centdudeko da hodleraj verkaĵoj. Tiel la nekutima trezoro fariĝis daŭre alirebla al la interesata publiko.

La biografia-historia-geografia rakonto en 23 ĉapitroj de Spomenka Ŝtimec pri Jeanne Charles-Cerani-Ĉiŝić, kiu portis la animon (aŭ spiriton) de Ferdinand Hodler al Mostar kaj Sarajevo, estas lingve senpretenda teksto, ĉar verkita en iom tro simpleca stilo. Kiel temo ĝi tamen vekas intereson precipe por legantoj, kiuj havas ian rilaton al Ferdinand Hodler kaj ties filo Hector, kiu iel hazarde kaj senkulpe aperis en tiu mondo kiel frukto de unu el multaj pli malpli hazardaj amaferoj de sia patro. Tamen bone ke ekzistis tiuj amaferoj kaj tiuj homoj. Kaj bone ke la sentema zagreba verkistino, kies fokuso celas la virinan psikon, eluzas sian talenton por krei psikologian beletron.

Persone mi dezirus, ke la verkema kroatino altigu sian Esperanto-lingvonivelon, pli forte eksperimentante per la reale ekzistanta Esperanto-vortrezoro, por ke ŝiaj verkoj fariĝu lingve pli riĉaj kaj stile malpli tedaj kaj por ke oni povu pli facile imagi ŝin kiel indan Nobel-literatur-kandidaton. Ĉar mankas fontindikoj oni ne scias, sur kiuj dokumentoj Ŝtimec baziĝis kaj kio estas realo kaj kio fikcio en ŝia rakonto. Plurajn erarojn (Holder, ridesklopodis, evoluigi — ne evolui — diskutojn, svurvoje k.s.) oni povintus eviti. La traduko de la libro al la franca aŭ germana lingvo estas por mi imagebla.

Kia eŭropa identeco, kia politiko, kia Esperanto-movado?

Senad Čolić (red.): *Eŭropa Unio. Lingvaj kaj kulturaj aspektoj. Referaĵoj kaj diskutintervenoj. Elbih Sarajevo 2011. 199 p.*

En oktobro 2010 dudeko da esperantistoj kaj kvindek aŭskultantoj kolektiĝis en Sarajevo ĉirkaŭ la Ronda Tablo por pridiskuti la temon *Eŭropa Unio – hieraŭ, hodiaŭ, morgaŭ. Lingvaj kaj kulturaj aspektoj*. La okazo por tiu jubilea konferenco estis la 60-jariĝo de Eŭropa Unio kaj la 100-jariĝo de la Esperanto-movado en Bosnio kaj Hercegovino. Intertempe aperis kajero kun la prelegoj kaj diskutkontribuajtoj. Ni reflektu la plej kuriozajn asertojn faritajn dum tiu balkana aranĝo.

Inaŭgure prelegis kelkaj lingvismaj radikaluloj kiel *Michel Duc Goninaz (Francio)* opiniis, ke la EU-instancoj traktas la lingvajn aferojn en skizofrenia maniero. La lingvan situacion en Eŭropa Unio la franco nomis malorda, maljusta, malhonesta, trudita, eĉ mensoga. Laŭ li, en EU regas drasta lingva hegemonio flanke de la angla, simila al lingva imperiismo. *Maria Butan (Rumanio)* kondamnis la enkondukon de la angla lingvo jam en la bazajn klasojn de lernejoj kaj eĉ infanĝardenoj kiel koloniisman konduton kaj la altrudon (sic) de la angla kiel ununura vehikla lingvo kiel nedezirindan alilandan invadon. Sed ĉar Unesko estas finance subtenata de Usono, oni povas laŭ ŝi fari nenion kontraŭ la lingva influo de tiu kiu pagas. Glorante Esperanton kiel idealan solvon el pluraj vidpunktoj, Butan sugestis, ke oni devus pruvi al la meza publiko, ke Esperanto jam ekzistas kaj proponas konsiderindajn avantaĝojn. *Oscar Puig (Katalunio, Hispanio)*, konata IKEL-aktivulo kaj kataluna naciisto, plendis, ke la kataluna lingvo daŭre ne ĝuas samrangon statuson kiel la hispana, kvankam kun pli ol 11 milionoj da parolantoj la kataluna troviĝas sur la dek unua loko de plej ofte parolataj idiomoj en EU; cetere la kataluna estas ankaŭ oficiala lingvo de la suverena mikroŝtato Andoro (kiu mem ne estas membro de EU). Puig prezentis la hipotezon, ke en la nuntempa Eŭropo la neoficialaj lingvoj havas malmultajn ŝancojn pluvivi pro sia diglosia situacio kaj ke nur tiuj, kies nacioj estos kapablaj plenumi sian rajton fondi ŝtaton, havos la eblecon situigi samnivele kiel la ceteraj lingvoj. En la aldona diskuto al la unua prelegsesio kun *Rašić, Tišljar, Pennacchiatti, Ertl, Dragojlović* k.a. praktike mankis reagoj al la prezentitaj prelegoj, en kiuj svarmis kontestablaj, unuflankaj kaj pridisputindaj asertoj, sed despli oftis subjektivaj monologoj pri personaj spertoj pri identeco kaj similaj aferoj.

Ĉu Eŭropo sen komunaj identeco kaj lingvo disfalos?

En la dua sesio *Fabrizio Pennacchiatti (Italio)* klarigis la situacion de la aramea, novpersa kaj piemonta lingvoj, *Zlatko Tišljar (Slovenio)* defendis sian bone konatan hipotezon, laŭ kiu sen solvo de ĝia lingvoproblemo Eŭropa Unio probable disfalos okaze de grandskala ekonomia aŭ politika krizo kiel en la kazoj de Jugoslavio kaj Sovetunio, ĉar al tiuj ŝtatoj mankis komunaj lingvo kaj identeco. *Đorđe Dragojlović (Serbio)* cerbumis inter eŭropa identeco, interkultureco kaj multkultureco, perdiĝante inter la ĉi-rilataj difinoj kaj perceptoj, kiujn reprezentas diversaj politikistoj, historiistoj kaj socipsikologoj. *István Ertl (Luksemburgo)* klarigis, ke en Eŭropo ekzistas tricento da diversspecaj minoritatoj kun pli ol 100 milionoj da anoj. Sed Eŭropa Unio malmulte okupiĝas pri protektado de minoritatoj. Laŭ li fakte indus plifortigi la kunlaboron inter EU kaj IKEL, konata etnisma organizaĵo de la Esperanto-movado, kiu reprezentas koncepton, laŭ kiu ne ŝtatoj havas prioritaton, sed homoj, pli precize grupoj de homoj kunhavantaj saman lingvan identecon. Okulfrape, ke neniu diskutanto opiniis necese reagi al la disfalo-teorioj de Tišljar, same kiel oni apenaŭ kaptis la fadenon de la prelego de Ertl, kies duonserioza ŝerco eble restas memorinda, ĉar ĝi

konsistis en la averto, ke se foje Andoro aŭ Sanmarino oficialigus ĉe si la lingvon Esperanto kaj poste aliĝus al EU, oni povus peti la uzon de Esperanto en eŭropuniaj instancoj.

La tria sesio estis dediĉita al specialaj lingvaj kaj etnaj kazoj en Eŭropo. *Nikola Rašić (Nederlando)*, kiu bone konas la etnografian situacion en Balkanio, analizis obstaklojn malhelpantajn al romaoj (ciganoj) krei komunajn identecon, nacion kaj lingvon, *Eduard Kusters (Belgio)* klarigis la elementojn de la belga nacia kompromiso, kiu bremsis la eblan disfalon de tiu trilingva lando, kaj *Bardhyl Selimi (Albanio)* klopodis pruvi, baziĝante sur la oficiala propagando de Tirana, ke la albana lingvo rekte devenas el la ilira idiomo. En la sekva diskuto oni kontestis tiun ĉi aserton, ĉar koncerne la originon de la albana estas pruvoj nek por unu nek por alia hipotezo, pro tio ke pri la ilira lingvo mem oni praktike nenion scias. Malgraŭ tio, la albanoj daŭre insistas pri tiu teorio, per kiu ili strebas pravigi sian originon kiel la posteuloj de unu el la antikvaj popoloj en Eŭropo, kompareble kun la grekoj, trakoj k.a.

Kial la eŭropa agado de esperantistoj ne efikas?

La kadra temo de la kvara sesio koncernis la rolon de Esperanto en Eŭropa Unio. *Barbara Pietrzak (Pollando)*, ĝenerala sekretario de UEA, ripetis en Sarajevo la kanton de tiuj, kiuj opinias, ke la angla lingvo damaĝas (sic) la liberan trafluon de la kulturaj valoroj de la unuopaj EU-landoj. Simile kiel ĉe Duc Goninaz, por Pietrzak tradukoj kaj programoj subtenantaj la lingvolernadon ne utilas. Aliflanke, altan takson Pietrzak donis al la agado de Eŭropa Esperanto-Unio (EEU), kiu laŭ la deklaramema UEA-funkciulino estas grava por komprenigi la valoron de Esperanto por egalnivela, interhoma kaj interkultura komunikado. Kiel sciante, en EU Esperanto havas nenian statuson aŭ agnoskon kaj pro tio nenian signifon, sed multaj esperantistoj, pro manko de informoj, scioj kaj konoj de la problemo, ne komprenas kial. Ĝuste por forigi imagojn kaj iluziojn, kiujn esperantistoj kelkfoje havas, tre utilis la prelego de *László Gados (Hungario)*. Laŭ tiu hungara aktivulo, la fiasko de la eŭropa esperantista agado devenis el ne konvena informiĝo kaj el supraĵa kono aŭ neglekto de la preskriboj de la Traktato pri Eŭropa Unio. La pragmatisma hungaro pensas, ke la memkomprenebleco, kiun esperantistoj sentas pri avantaĝaj trajtoj de Esperanto, povas malhelpi ilin klarvidi la cirkonstancojn kaj malfacilaĵojn renkontitajn en la Esperanto-propagando. Aliflanke, la pli reala vido de la cirkonstancoj kaj baroj povus helpi al ni trovi pli racion agmanieron. Gados avertis, ke se nek la pli vasta uzo de la angla lingvo nek de iu ajn alia nacia lingvo donus la bazon por konsento, oni ne forgesu, ke ankaŭ Esperanton oni ne povus haste aŭ desupre trudi al la eŭropaj popoloj. Ĉar la proceduro por difini novan lingvopolitikon same kiel tiu lingvopolitiko mem devus esti akceptebla por ĉiuj. Krom tio, Gados klarigis, kial la agado de la brusela Eo-laborgrupo ĉirkaŭ Hans Erasmus ne povis atingi siajn celojn – ĉar la imagoj de tiu ĉi grupo pri la fendaĵoj estis tre ambicia sed ne reala. Do, eventualaj postaj entuziasmoj estu avertitaj kaj tre singardaj. Mem partopreninte eŭropan EU-laborgrupon aprobitan de Hungaria Esperanto-Asocio, Gados riproĉis al la esperantistaj agantoj, ke ili ne ekzamenis aŭ neglektis la kaŭzojn de la rifuzoj de la esperantistaj iniciatoj, kvankam la EU-politikistoj plurfoje memorigis ilin pri la koncernaj principoj validaj en EU. En la diskuto, Duc Goninaz miris, ke oni nur nun konstatas fiaskon, kiu ja estis antaŭvidebla ekde la komenco, same kiel estis antaŭvideblaj la fiaskoj de ĉiuj oportunistaj klopodoj de la Esperanto-movado adaptiĝi al iu politika reĝimo aŭ iu ŝtato, por konvinki la politikistojn ke ili favoru Esperanton. Kiel Butan aldonis, la sama naiva ideo regis, kiam iuj esperantistoj pensis, ke ili povos influu la eŭropan komisionon pri multlingveco, la rumanon Leonard Orban, kiu firme rifuzis la pretendojn de la esperantistoj. Gados konkludis, ke postuli de la EU-institucioj la oficialigon de Esperanto tute ne havus sencon, ĉar tiu postulo kontraŭdirus la bazan leĝon de EU, do nepre ĝi estus rifuzita, nelaste ankaŭ ĉar tute mankus la amasa subteno flanke de la eŭropa civitanaro. Eĉ la alloga konkludo de la svisa ekonomiisto F. Grin, ke la ‘Esperanto’-scenaro montriĝas la plej avantaĝa, ĉar ĝi korespondus al neta monŝparo al EU de ĉirkaŭ 25 miliardoj da eŭroj jare, ne sufiĉus por konvinki la Eŭropan Konsilion (kaj ne la Komisionon, kiel Romano Prodi iam avertis) enkonduki Esperanton en la Union. Tio ne signifas, ke la fakta lingvosituacio kaj la aktuala lingvopolitiko en EU sub la kondiĉoj de la multlingveco ekskludus diversajn eblecojn, okazojn kaj ŝancojn por daŭrigi la poresperantan agadon; male: bonvenus la kunlaboro de la esperantistoj kun iuj aliaj similtipaj organizaĵoj de la civila socio, kies celoj estas iomete proksimaj al tiuj de la esperantistoj (ekzemple homrajtoj).

Kritiko kontraŭ UEA

La plej lasta diskutsesio aŭdigis ankoraŭ iom da kritiko pri Universala Esperanto-Asocio (UEA) mem. Laŭ *Senad Čolić (Bosnio kaj Hercegovino)*, la gvidantaro de UEA lastatempe ne vere gvidis ian ajn politikon,

malgraŭ akademia ambicio kaj alta intelekta nivelo de la estraranoj. Kiel la naciaj lingvoj ankaŭ Esperanto bezonus ian gvidan politikon, se ĝi volas ekzisti kaj esti agnoskita. En tiu senco la konata bosnia veterano postulis, ke la strategio de la Eo-movado estu funde restudita, ŝanĝita kaj efektivigita laŭ nova paradigmo. Ankaŭ Raŝić, iama kunlaboranto de la Centra Oficejo, pledis por reformo de UEA kaj kompletigis siajn ideojn per la rekomendo, ke la tri elementojn lingvo, komunumo, movado necesus klare distingi, ĉar por ĉiuj el tiuj ĉi kampoj estas bezonataj specifaj kompetentoj, metodoj, strategioj, produktoj. Por la lingvo estus bezonataj lingvistoj, por la komunumo sociologoj kaj por la movado organizantoj kaj kampanjistoj-lobiistoj plus politikaj kaj ekonomiaj konsilantoj. Ĉiuj seriozaj movadoj dungas tiajn specialistojn, kaj konsciigis, ke nur la esperantistoj faras ĉion amatore en sia libertempo.

Ĉu eŭropa identeco necesas?

Por kontribui al la diskuto, lasu min aldoni personan konsideron pri la eŭropa identeco: Mi ne komprenas la problemon de Zlatko Tišljarić, kiu nepre, kvazaŭ devige kaj altrude volas konstrui eŭropan identecon. Lasu nin esti francoj, katalunoj, rumanoj, kroatoj, slovenoj, hungaroj, italoj, belgoj, poloj, serboj, albanoj, bosnoj, bulgarioj, svisoj, kaj ni aŭtomate estos eŭropanoj, kun niaj komunaj valoroj kaj tradicioj – kristanismo, romia juro, emo al individua libereco, liberalismo, demokratio kaj politika kompromisemo, plurismo kaj toleremo de opinioj, emo al justeco kaj al respekto de homaj rajtoj, politike sendependa justico kaj seeble justa punado de krimuloj kun konsidero de iliaj rajtoj kaj homa digno, humanismo kaj reciproka solidareco, sociala ekonomio kun komunaj reguloj kaj libera merkato sen internaj limoj, protekto de la originaj ideoj, patentoj kaj kopirajtoj, ktp. Tio sufiĉas. Devige konstrui ideologian eŭropecon estus la sama eraro kiel konstrui ideologian sovetiecon aŭ ideologian jugoslaviecon – Tišljarić mem bone scias, el historia sperto, ke tio ne tre bone funkciis. Kaj EU probable neniam estos komuna ŝtato aŭ nacio, kun komuna identeco laŭ la imago de Tišljarić. Cetere, Jugoslavio aŭ Sovetunio ne disfalis pro lingvaj kialoj, kiel Tišljarić kutimas erare aserti. La motivoj de la disfalo de tiuj ŝtatoj estis ĉefe politikaj, ekonomiaj, sistemaj, ideologiaj. La vero estas, ke la unuopaj respublikoj ne plu deziris la komunan ŝtaton, kaj la elitoj kaj popoloj ankaŭ ne plu volis la komunisman sistemon, kiu elĉerpiĝis en orienta Eŭropo, ĉar ĝi ne povis konkurenci kun la okcidenta kapitalismo, sed ili volis siajn proprajn naciajn ŝtatojn, en kiuj ili povas reale utiligi siajn etnajn *lingvojn*, kaj ili volis la kapitalismon, la okcidentan merkatekonomion. Kaj kelkaj el ili volis forlasi la orientan, rusan influon kaj aliĝi al Eŭropa Unio. Pro tio okazis la disfalo de Jugoslavio, Sovetunio kaj de la Orienta Bloko. Lingve, la homoj kaj popoloj de Jugoslavio estis eĉ kuntenataj de la serbkroata (aŭ kroatserba), Sovetunio de la rusa lingvo, do neniel la lingvoproblemo kulpis pro la disfalo de tiuj ŝtatoj. Nuntempe, potencialon por disfali havas ne plu komunismaj landoj, sed ŝtatoj kiel Britio, Hispanio, Belgio, en la du ĉi-lastaj kazoj ankaŭ ĝuste kaj esence pro lingvaj kialoj.

Estas bone, ke esperantistoj organizas tiajn Rondajn Tablojn kiel en Sarajevo por stimuli la liberan diskuton. Du eroj tamen ŝokis min plej draste: Šefik Rizvanović, reprezentanto de la Ministerio pri homaj rajtoj kaj rifuĝintoj de Bosnio kaj Hercegovino, diris en sia salutmesaĝo, ke lia ŝtato nuntempe ne havas multe da tempo por okupiĝi pri problemoj pri kiuj parolos la partoprenantoj de la Ronda Tablo. La alia estas, ke Zlatko Tišljarić observis, ke granda plimulto en la EU-Komisiono pri kulturo evidente tute ne interesiĝas pri lingvaj demandoj, se mi bone komprenis la koncernen alineon. Restas la impresoj, aŭ la demando ĉu do la politiko ne interesiĝas pri ni aŭ ĉu ni ne sufiĉe interesiĝas pri la politiko.

© Andreas Künzli

En la serĉado de la mondlingvo aŭ interlingvistiko por ĉiuj.

Aleksandr Duliĉenko. *Tradukis A. Korĵenkov. Sezonoj. Kaliningrado. 2006. 159 paĝoj. Prezo: 15.90 € (UEA)*

Kiom da lingvoj ekzistas?

Kiel la aŭtoro enkonduke emfazas, la homa lingvo estas unu el la mirakloj de la mondo. Laŭ klasika prezentomaniero, la fenomeno de la multlingveco sur la tero formiĝis per la legendo pri la Babelturo, kiu kompreneble ne mankas ankaŭ en la teksto de la recenzenda libro de Duliĉenko. Neniu povas hodiaŭ fiksi la ekzaktan nombron da lingvoj. Verŝajne temas pri nombro inter 5000 kaj 6000, sole en Hindio oni registris 1652 pecojn, dum en la mondo ekzistas ĉ. 2500 popoloj; sed ĉirkaŭ duono da lingvoj de la tero ĝis nun restas nestudita, precipe en Afriko kaj Papuo-Nov-Gvineo. Sekve senlimaj estas la perspektivoj de lingvistiko; oni malkovras novajn lingvojn, sed lingvoj ankaŭ malaperas. Fakte nur ĉ. 300 lingvoj en la mondo estas literaturaj, dum miloj da ceteraj eĉ ne havas skribon.

Kiel konate, religio traktis multlingvecon kiel punon de dio, kaj dum jarcentoj multlingveco estis perceptata kiel io ĝena, kion oni akceptis kiel donitan. Laŭ aktualaj sciencaj konceptoj la multecon kaj diversecon de la lingvoj oni devas trakti kiel fenomenon dialektikan, nome unuflanke ĝi buntigas la mondon, aliflanke ĝi disigas la popolojn kaj funkcias kiel obstaklo en internacia komunikado. En tiu senco, lingvo povas servi aŭ kiel ponto aŭ funkcii kiel muro aŭ bariero.

Lige kun la multeco de lingvoj, Duliĉenko alparolas ankaŭ gravan temon, nome la informlavangon, kiu kaŭzis informan krizon, precipe en scienco kaj tekniko, libroproduktado kaj gazetaro. Paradokse estas, ke ĉe granda kresko de la amplekso, nombro kaj kvalito de la scienc-teknika informado, samtempe malkreskas relative la informiteco de la ekspertoj pri iliaj fakoj. Tradukado estas, ekzemple en Eŭropa Unio kaj en internaciaj organizaĵoj, multegekosta laboro.

Ankoraŭ eta rimarko interkrampe (p. 15): Por eviti kutiman miskomprenon, kiu regas, estas, ke svisoj uzas kvar lingvojn – la germanan (en Alemanio), francan (en Romandio), italan kaj romanĉan (en Tiĉino kaj Grizono. Fakte la svisa nacio ja uzas tiujn kvar lingvojn, sed anoj de la unuopaj lingvoregionoj aplikas unuavice aŭ la germanan, aŭ la francan, aŭ la italan, aŭ la romanĉan. Ofte germanlingvanoj konas (sufiĉe bone) la francan, franclingvanoj la germanan, ĉar tiuj lingvoj estis instruataj en la baza lernejo; la itala lingvo estas, krom ĉe la itallingvanoj mem, averaĝe malbone konata far la anoj en aliaj lingvoregionoj, dum la romanĉan parolas relative malmultaj romanĉoj, kiuj loĝas, krom indiĝene en iuj valoj de Grizono, precipe dise tra Svislando, precipe en la zuriko aglomeracio*. Ĉe la flegado de la (kvankam daŭre valida) mito, aŭ eĉ dogmo, pri la kvarlingva Svislando, ne necesas forgesi la 20 procentojn da ne-svisaj kunloĝantoj, kiuj parolas en babilone simila bunteco da lingvaro, ĉefe slava, portugala, turka, hispana, tamula, araba k.m.a. Laŭdire en la stacidoma bufedo de Zuriko estas parolataj pli ol 150 lingvoj.

Lernado de fremdaj lingvoj

La plej tradicia rimedo por superi la lingvobarojn konsistas en la lernado kaj alproprigado de fremda(j) lingvo(j). Jes sed kiom da lingvoj homo povas alproprigi al si kaj ĉu tio dependas de aparta talento? Paul Ariste, la elstara, bedaŭrinde forpasinta lingvisto de la tartua universitato, kiu estas intervjuita en la libro de Duliĉenko, kredis, ke la homo povas aktive aŭ bonege posedi nur malmulte da lingvoj. Male lia samurba kolego Pent Nurmekund pensas, ke ĉiu homo povas lerni multajn lingvojn kaj por tio ne necesus specialaj kapabloj. Duliĉenko mem ne havas apartan respondon al tiu demando, sed tute prave konfirmas, ke la ekposedo de fremda lingvo, inkluzive de planlingvo kiel Esperanto, signifas grandan intelektan penadon, ĉar oni devas eliri ekster la kadron de sia propra lingvosistemo, kiu estis akirita en la infanaĝo. Transiri tiujn limojn estus malfacile. Tamen ĉiu homo kapablas superi la psikologian baron, kiu aperas ĉe la eniro en la sistemon de alia lingvo. Poste Duliĉenko klarigas la diferencon de multlingveco disde la poligloteco, kiu estas aparte interesa fenomeno. Fakte ekzistis kelkaj ekstreme poliglotaj homoj kiel la italo Mezzofanti, kiu konis laŭdire inter 70 kaj 114 lingvoj, aŭ liaj samlandanoj Trombetti kaj Tagliavini – la ĉi-lastaj konis laŭdire pli ol 120 lingvojn. Fakte ankaŭ la germana pastoro Johann Martin Schleyer, inventinto de la planlingvo Volapük, asertis, ke li disponas pri konoj en 55 lingvoj (sed pri Schleyer sekvas poste...).

Artefariteco de planlingvoj

Parolante pri artefariteco de planlingvoj, oni ne forgesu, ke ankaŭ literaturaj lingvoj estis kreataj artefarite. Kiel Duliĉenko klarigas, la kreado de la literatura lingvo kaj ĝia enkonduko en diversajn sferojn de uzado apartenas al la lingvokonstruado aŭ lingvoplanado, kiu siavice estas parto de la sociaj kaj kulturaj taskoj de la socio. Same kiel la planado de literaturaj lingvoj ankaŭ la temo de la hibridaj kaj piĝinaj lingvoj estas studobjekto por interlingvistoj, kvankam nur marĝena. Kiam do aperas atakoj kontraŭ la hibrideco de Esperanto, necesas atentigi, ke ekzemple ankaŭ la angla lingvo pruntis la plimulton de siaj vortoj el aliaj lingvoj; iuj asertas, ke 75% (aŭ almenaŭ ĉ. 60%) de la angla vortotrezoro estas franc- kaj latin-devena. Similaj ekzemploj estas la korea kaj la japana lingvoj, kiuj pruntis grandan parton de sia vortaro el la ĉina kaj aliaj lingvoj. Do tute normala procezo.

La ideo de la artefarita planlingvo aperis kiam la homa menso perceptis la senlimecon kaj la diversecon de la lingvoj. Iuj utopiuloj grekaj (stoika skolo) kaj anglaj (Thomas Moore) antaŭvidis specialan artefaritan lingvon en siaj novaj ŝtatoj, la romiano Claudius Galenus, la germana abatino Hildegard von Bingen kaj la araba ŝejko Mohyieddin eĉ meditis pri la temo kaj kreis konkretajn provojn. Kiam en la 17-18aj jarcentoj la ideo de artefarita lingvo alprenis konkretajn formojn, ĝi fariĝis ankaŭ science konsiderebla tra la famaj filozofoj Bacon, Descartes, Lodwick, Wilkins, Comenius, Leibniz, Newton k.a. Ĉi tiuj famuloj opiniis, ke artefarita lingvo principe estas ebla – kaj necesa. Sed kiel filozofoj ili malmulte zorgis pri la socia flanko de la interhoma komunikado kaj sugestis precipe logikajn-raciismajn aŭ t.e. aprioriajn sistemojn, kies celo estas difini, helpe de reguloj, bazitaj sur rigoraj logikaj principoj, la rilatojn inter la objektoj de la mondo. Pro ilia abstrakteco tiuj ideoj praktike ne realiĝis. Sole Leibniz poste influis kibernetikon kaj la matematikajn lingvojn.

Ĝis kiu grado estas pravigeble envicigi la kroatan klerigiston kaj tutslavan patrioton Juraj Križanić (1618-83), inter la origin(al)aj aŭtoroj kun la celo krei universalan planlingvon, eblas kontesti. Kvankam li ja evidente estis inspirita de iuj „interlingvistoj“ kiel Athanasius Kircher aŭ de Juan Caramuel y Lobkovitz, kiuj okupiĝis pri la ideo de cifera pazigrafio, Križanić restis unuavice la inventinto de komuna slava lingvo. Cetere Križanić ne restis la sola kun sia provo krei tutslavan aŭ interslavan lingvaĵon. Drezon menciis ankaŭ aliajn ekzemplojn. La plej aktuala kazo eble estas la projekto Slovio de la slovako Mark Hucko, kiun li elpensis antaŭ kelkaj jaroj.

Elstara temo estas ankaŭ la bildaj lingvoj, kiujn Duliĉenko detale traktas, do ekzemple la piktografioj, pazigrafioj, ideografioj. En tiu rilato la ekzemplo de la ĉina skribsistemo estas aparte interesa. Ĉar la ĉina ideografia sistemo fakte povas funkcii kiel eksterlingva skribo aŭ kiel skribo por diverslingvanoj (ĉinoj diversdialektaj, japanoj, koreoj kaj eĉ vjatnamanoj), alivorte: ĉar la ĉinaj ideogramoj havas semantikan karakteron, ili povas, en la ideala kazo, servi al la „internacia“ interkompreniĝo inter popoloj, kiuj uzas kaj komprenas samajn ideogramojn, eĉ se tute aliajn lingvojn. Ĉar tia skribsistemo kapablas rompi lingvajn barojn, aperis en Eŭropo unufoje fine de la 17a jarcento la ideo de internacia uzado de la ĉina ideografio, kaj iu franco eĉ provis krei universalan lingvon surbaze de la ĉina skribsistemo. Kvankam pazigrafio estas realigebla kaj havas eksterordinaran kapaciton, ekzemple kiel matematikaj aŭ fizikaj simboloj, aŭ en informadiko, kompreneble oni baldaŭ rimarkis, ke pazigrafioj kiel ciferaj lingvosistemoj ne taŭgas por la internacia lingvokomunikado. Cetere en la kunteksto de ideografioj necesus menciigi ankaŭ la stenografion, kiu en planlingvo estis aplikata precipe de volapükistoj, esperantistoj kaj idistoj, kiam tiu skribsistemo fariĝis populara.

Esperanto venkis kiel planlingvo

La 19a jarcento estis vera labirinto por universallingvaj eksperimentoj. Unu el la plej originalaj provoj estis la muzika lingvo Solresol, al kiu Duliĉenko dediĉas apartan ĉapitron. Fakte Solresol, elpensita de la franco Sudre en 1866, estas konsiderata kiel unika apriora lingvoprojekto, kiel montras la sekvaj lingvaj ekzemploj: doredo signifas tempon, doremi tagon, dorefa semajnon, doresol monaton, dorela jaron, doresi jarcenton ktp. La Franca Instituto en Parizo eĉ kvarfoje esploris la utilecon de tiu universala muzika lingvo, ĝia aŭtoro ricevis premiojn kaj eĉ vekis la intereson flanke de Napoleono III., Alexander von Humboldt, Victor Hugo k.a. Do tiu epizodo okazis antaŭ la apero de Volapük kaj Esperanto kaj almenaŭ konatigis gravulojn de la epoko kun la ideo de universala lingvo. Sed eĉ tiu iom sensacia agnosko ne helpis la ‘finan venkon’ de Solresol, ĉar al tiu lingvo mankis klaraj gramatikaj kaj semantikaj karakterizaĵoj, kiel estis tipe ankaŭ por ĉiuj aprioraj-filozofiaj projektoj de la 17-18aj jarcentoj. Dum en antaŭaj tempoj ĉefe filozofoj

esprimis sin pri la problemo de la universala lingvo, en la 19a jarcento, kiam estis kreita la bazo por kompara-historia lingvistiko, ankaŭ iuj gravaj lingvistoj komencis atenti kaj studi tiun temon.

Per la lingvo Volapük dume venkis fine de la 19a jarcento la miksita tipo apriora-aposteriora en planlingvo. Ankaŭ Esperanto estis apartenigita al tiu miksita tipo, kvankam ĝi estas tamen multe pli aposteriora ol apriora. Kaj kompare kun la ŝlejera lingvo tiu de Zamenhof montris jam grandajn progresojn antaŭen al reale utiligebla planlingvo natura(lism)a en sia leksiko kaj severe logika (skemisma aŭ aŭtonoma) en siaj vortfarado kaj gramatiko. Ŝajnas, ke tiu estis la genia kompromiso, kiun Zamenhof eltrovis, allogis kaj realigis. Eĉ la postaj naturalistoj (Occidental, Interlingua k.a.) ne sukcesis vaste popularigi siajn lingvoprojektojn, kvankam ili konsideris ilin superaj al Esperanto. Supozeble tiuj lingvoj estis denove tro malfacile lerneblaj. Krome al ilia filozofio mankis la 'interna ideo' kaj Esperanto restis ilia plej forta konkurento. Do oni povas konkludi, ke Esperanto dume venkis en la planlingva debato, kvankam ĝi estas tre for de sia enkonduko en lernejojn aŭ internaciajn strukturojn. La frazo „la historio de la apero de Ido estas ne malpli drama ol la historio de la malapero de Volapuko“ (p. 111) estas tute trafa. Jes temas pri veraj psikologiaj dramoj, kiuj tiam okazis.

Kiel montras novaj planlingvaj proponoj kiel Eŭrolang kaj Eŭropanto, kiuj restos verŝajne efemeraj, ĉiukaze la diskuto pri la mondlingva problemo kaj la planlingva demando estos daŭrigita, pri kio Duliĉenko atentigas en siaj du plej lastaj ĉapitroj. Tiu debato okazas ne nur sine de kelkaj tute seriozaj cirkloj de interlingvistoj-esperantistoj, sed ankaŭ en gravaj internaciaj instancoj kiel Eŭropa Unio aŭ Unuiĝintaj Nacioj kaj kadre de „eŭrolingvistko“. Sed tie elkristaliĝis fakte la angla-franca lingvorealeco pli kaj pli kun la evidente neevitebla dominado de la angla lingvo.

La morala tasko – kaj eble historia misio – de la esperantistoj estas atentigi pri la lingvoproblemo en la mondo kaj eble ankaŭ pri la hegemonio de aparte altrudiĝemaj nacilingvoj (kiel la angla). Dum estas verŝajne sensece kritiki la anglan kiel lingvon en si mem (kaj malamiki al ĝi), necesus kritike observi la cirkonstancojn de la mondvasta triumfo de la angla lingvo. Sed ĉar la Esperanto-movado difinas sin politike neŭtrala, per tiu ĉi intenco ĝi frontus neeviteblan dilemon. Dum la ideo de la neŭtrala universala lingvo supozeble restos konservita eterne, la demando, ĉu Esperanto estos konsiderata kiel tia ŝajnas al mi persone dubinda.

Pri la difinita artikolo

Eta rimarko pri la uzado de la artikolo „la“, kiu ĉiam estas tikla afero ĉe slavaj Esperanto-verkistoj kaj -tradukistoj. La tradukinto solvis la problemon laŭ jena fraz-ekzemplo: „En la 16a jarcento ĉi tion entreprenis // franca humanisto Guillaume Postel kaj // nederlanda filologo kaj // historiisto Joseph Justus Scaliger. Pri komparado de lingvoj okupiĝis ankaŭ // fama germana filozofo Gottfried Wilhelm Leibniz. En la 18a jarcento // angla orientalista William Jones en Hindio rimarkis, ke... Komence de la 19a jarcento verkoj de // dano Rasmus Rask, // ruso Aleksandr Vostokov, // germanoj Franz Bopp kaj Jakob Grimm kreis la bazon de kompara-historia lingvistiko“. Do oni tuj rimarkis, kie la difinita artikolo intence forestas, kien (ĉe //) ekzemple germano, franco aŭ sviso verŝajne estus metinta ĝin. Ĉar la rezigno pri la metado de la difinita artikolo en tiuj kazoj signifas ankaŭ kontribuon al la stila malpezigo de la teksto, oni certe povas havi komprenon por tiu solvo kaj eĉ nomi ĝin eleganta. Tamen en tiu ĉi sekva kazo la difinita artikolo sendube mankas: „// Nacia renaskiĝo en pluraj eŭropaj landoj en la 19a jarcento, celanta protekti sian nacian identecon kaj krei siajn proprajn lingvojn por kulturo kaj edukado, montris ke ...“ (p. 87). Ankaŭ la uzado de la refleksivo „sia“ estas iom tikla afero, kiel ilustras la sekva dubinda ekzemplo: „Nur en la 15a jarcento en Koreio aperis sia propra skribo“ (p. 63). Sur p. 140 devus esti skribite „post la venko super komunismo“ aŭ simile, ĉar la parolturniĝo „venko de la komunismo“ povus esti miskomprenata, ke la komunismo venkis. Sed tiuj eroj estas bagatelaj.

Librokritiko

Kompare kun iuj eŭropaj aŭ usonaj aŭtoroj, kiuj ĉefe ekspluatas okcidentajn fontojn por siaj studoj pri lingvofilozofiaj temoj, ĉar ili ne konas la rusan kaj aliajn slavajn lingvojn kaj pro tio ne povas malkovri la slavlingvajn fontojn, dank' al sia rusa-sovetia-estona fono la internacie elstara slavisto Duliĉenko konsideras kaj povas kompari la situacion kaj en okcidento kaj en oriento. Tio sendube estas granda avantaĝo por la historio de interlingvistiko. Dank' al liaj pli fruaj esploroj kaj kompilaĵoj oni estas sufiĉe bone informita pri la evoluo de interlingvistiko en Ruslando kaj Sovetunio. Tamen kelkaj kritikaj rimarkoj estas necesaj.

Unue (ĝenerala koncepto): Se la titolo estas „interlingvistiko por ĉiuj“ necesus pripensi, kiuj celpublikoj legos kaj uzos tiun ĉi libron: ĉu lernantoj, ĉu komencantoj de Esperanto, ĉu lertaj esperantistoj, ĉu fakuloj pri la temo ? Por iuj el tiuj celpublikoj la prezentitaj informoj povas esti novaj kaj interesaj, por aliaj ili povas esti jam konataj aŭ nesufiĉaj. Ĉu eble estus pli konvene verki didaktike pli taŭgan libron (kun ekzamen-demandoj kaj ekzercoj je la fino de ĉiu ĉapitro, ilustraĵoj, originalaj dokumentaj tekstoj akompanaj kaj interligitaj, taŭga grafika koncepto, ktp.) ? Aŭ ĉu la ideo de interlingvistika enciklopedi(et)o estus realigebla ? (Antaŭ multaj jaroj Kuznecov komencis verki tian). Urĝe bezonata estus la esperantlingva eldono de la signifa enciklopedia verko de Duliĉenko sub la titolo Internaciaj Helplingvoj (Tallinn 1990) en pli moderna vesto.

Due (temo-limoj): Nature la libro devis, nelaste ankaŭ pro komercaj kriterioj flanke de la eldonejo, resti multloke iom supraĵa, limiga kaj simpleca en la klarigoj, ĉar ĝi iĝus tro ampleksa. Sekve ne eblas mencii 1001 detalojn, despli se necesas koncentriĝi pri ĉefe lingvistikaj facetoj. Tiel estiĝis iusence ‘popularscienca’ verketo, surbaze de la ruslingva originalo (ankoraŭ ne eldonita). Sed klare evidentiĝas, ke skribi la historion de la planlingva movado estas pli malfacila tasko ol kredate, se oni volus konsideri ĉiujn gravajn momentojn (certe Drezen brile solvis sian taskon en sia Historio de la Mondlingvo de 1931, se oni pretervidas la ideologiajn kuriozaĵojn /kiuj estis normalaj por tiu epoko, sed iom absurde reaperis en la prilaborita reeldono de 1991/). Verkante libron pri interlingvistiko, unuavice necesas esti tre bone informata kaj dokumentata pri fakte ĉiuj esencaj aspektoj kaj tendencoj de interlingvistiko: kaj lingvistikaj-socilingvistikaj kaj lingvo-sociologiaj, kaj lingvofilozofiaj-lingvoplanaj-lingvopolitikaj, kaj histori(ografi)aj, do ni diru: kaj teoriaj kaj praktikaj. Ekzistas esence lingvistika-filologia flanko kaj esence historia-ideologia-socia kaj certe ankaŭ politika flanko de la temo, kiel aliaj studoj povis montri. En nia kunteksto la ĉefaj demandoj estas: kie en la pritraktado de interlingvistiko kaj de la historio de la planlingva movado estas kaj estu la limo inter la pure lingvistika traktado kaj la mencio de multaj aliaj aspektoj; kiuj aspektoj estu menciitaj kaj kiuj preterlasitaj kadre de tia libro? (kiel la biografia fono de Schleyer, la politika kunteksto en kiu la judo Zamenhof kreis sian lingvon, la homaranismo de Zamenhof, la deveno kaj vivo de von Wahl ktp. ktp.). Lige kun tio aperas neeviteble ankaŭ la demando: kiu verku kiamaniere reprezentan libron pri interlingvistiko ?

Ekzemple necesas ne forgesi la gravegan rolon de Universala Esperanto-Asocio (UEA), kiu estis fondita en 1908 nelaste kiel sekvo de la Ido-skismo, por la pluekzistado de la Esperanto-movado, kaj de la Universalaj Kongresoj, kiuj esence vivigas tiun movadon ĝis nun, ebligante ankaŭ interlingvistikajn agadojn kaj diskutojn en sia sino. Ŝajnas ankaŭ, ke la persekutoj de Esperanto sub Hitler, Stalin kaj aliaj diktatoroj devus, en taŭga kunteksto, esti menciita, ĉar tiu historia cezuro esence interrompis ankaŭ la planlingvistikan diskuton en la tiama tempo en la koncernaj landoj, precipe en Sovetunio mem.

Trie (fontoj, biografiaj indikoj, citaĵoj): Kvankam konceptita kiel sciencpopulara verko, ĝenerale forestas fontindikoj en la tuta teksto, tiel ke ne estas klare, kio originas de la aŭtoro mem kaj kio devenas de duagrada fontoj kaj pri kiuj fontoj temas (ekzemple rilate al la aŭstra-hungara aŭ bosnia epizodo de Schleyer, p. 87, aŭ koncerne la lingvajn scenarojn prezentitajn en la plej lasta ĉapitro). Krom fontoj oni dezirus ankaŭ koni biografiajn indikojn, ekzemple pri Ĉeŝihin, Ĉernuŝenko, Ĉivilihin, Zelenin, Vengerov, Miĥail Solovjov, Polivanov, Ĵirkov kaj aliaj tiaj homoj. Ĉi tiujn nomojn eble konas multaj rusoj, sed apenaŭ alilandanoj. Ĝenerale mankas interkrampe vivodatoj de la menciitaj homoj, kiujn indus aldoni. Estas ankaŭ iom danĝere eltranĉi izolitajn citaĵojn el la verkaro ekzemple de Drezen, Grigor'ev, Svadost k.a. sen konsideri la ideologian fonon de ilia pensado. Ĉar marksismo-leninismo iĝis eksmoda, oni ne povas simple forviŝi atentigojn pri ĝi en la koncerna kunteksto. Tio faras tro la impreson de purigado en historiografio (kio povus konduki al falsado de la historio). Do necesus entrepreni novajn studojn pri tiuj ‘eternaj ikonoj’ de la sovetia interlingvistiko kun la celo objektivite nov-pritaksi la valoron de ilia rolo por interlingvistiko, el nuntempa vidpunkto.

Kvare (prioritataj nomoj, bibliografio): En aliaj enkondukaj libroj pri interlingvistiko oni vidis pli konvenajn bibliografiojn (ekzemple Kuznecov, Blanke). En la (tro minimumeca) bibliografio de la libro de Duliĉenko forestas la nemalatenblaj kaj nepretervideblaj klasikaj esperantologiaj kaj interlingvistikaj kontribuadoj de Waringhien, Auld, Privat, Szerdahelyj, Manders, Lapenna, Tonkin, Silber, Carlevaro, Piron, Wells, Bormann, Lins, Duc Goninaz, Ito Kanzi, Fiedler, Aleksandr S. Mel'nikov, k.a. Same rilate la ĉapitron pri Volapük komplete mankas la mencio de la verkaĵoj de Volapük-fakulo Hauptenthal. Kun la konsekvenco, ke la teksto de la libro devas ‘vivi’ sen la verkoj de tiuj aŭtoroj. Krom tio la indikitaj fontoj estas tro malnovaj: La plej nova verko en la bibliografio datas, krom Interlinguistica Tartuensis, kies oka volumo aperis post longa interrompo en 2005 kaj estas eldonita de Duliĉenko mem, de 1998 – nome temas pri la iom negative recenzita habilitacio de Sakaguchi. Logika sekvo de maltrafita literaturo estas ankaŭ, ke, nek la interlingvistikaj agadoj en GDR kaj Svislando, nek la esperantologiaj konferencoj okazintaj siatempe en Pollando, de LF-koop kaj dum UK, nek, ekzemple en ĉapitro 13 aŭ 14, la Nitobe-seminarioj, kiuj estas grava

forumo kuniganta esperantistojn kaj signifajn lingvofakulojn el ekster la Esperanto-movado, estas konsideritaj. La libroj de Robert Phillipson kaj de aliaj aŭtoroj, kiuj esence kontribuis al tiuj forumoj, devus esti esenca parto de la bibliografio por la koncerna debato. Multajn tiajn titolojn necesus konsideri en moderna, aktuala kaj kompleta historio pri interlingvistiko. Alikaze postrestas la impresoj, ke la aŭtoro aŭ prisilentis aŭ ne konas tiujn resursojn, aŭ ke la interlingvistika diskuto iom stagnas. Krom tio, la teksto de Duliĉenko estas ĝenerale tro forte fokusita sur rusdevenaj referencoj, tiel ke aperas la impresoj, ke la libro estas verkita unuavice por legantoj en Ruslando, Estonio kaj la ekssoveta zono. Do la teksto de Duliĉenko en tiu libro devus esti pli forte 'internaciigita'.

Kvine (eraroj, terminologio): La oficejo de Schleyer ne troviĝis en Schattenstrasse (kio signifus: ombra strato!), sed en Schottenstrasse (skota). Ne estas pretervideblaj iuj terminologiaj spuretoj de la 'ĵargono' aplikita en socialismaj landoj (ekz. scienc-teknika revolucio, volapukistoj kiel etburĝoj, laborista klaso).

Sese (konsidero de aliaj lingvistikaj debatoj): La libro de Duliĉenko donas ankaŭ la okazon por iom mediti pri la aktuala stato de interlingvistiko kaj la ebloj de ĝia pluevoluado. La plimulton, kion oni legas ĉe Duliĉenko, oni konas kaj legis, jam en antaŭe aperintaj verkaĵoj, krom tiuj de Duliĉenko mem (plej ofte en la rusa lingvo), ankaŭ ĉe Drezen, Kuznecov, Blanke, Eco kaj aliaj aŭtoroj.

Do necesus fari novajn paŝojn en interlingvistiko. Laŭ mi la interlingvistoj devus serĉi kaj trovi pli forte la kontakton ankaŭ kun la modernaj debatoj en lingvoanalitiko, lingvofilozofio, lingvopolitiko, lingvosociologio, lingvohermeneŭtiko, lingvokulturologio, lingvokibernetiko (rilate Esperanton kaj kibernetiko estis multo farita), konsiderante la gravajn verkojn almenaŭ de Wittgenstein, Frege, Russell, Whitehead, G.E. Moore, Carnap, Lorenzen, Ryle, Austin, Strawson, Chomsky, Habermas, Searle, Pinker, Tomasello, Davidson, Tugendhat, Wellmer, Maas, Trabant, Haarmann k.a. Cetere en iuj verkoj de tiuj aŭtoroj Esperanto kaj la demando de la universala lingvo estas eĉ menciitaj, ne nepre negative. La konsidero de analogaj rusaj kaj alilandaj aŭtoroj estas bonvena. Necesus do kiel interlingvistoj aktive partopreni en la modernaj debatoj pri poststrukturalismo, pragmatismo, instrumentalismo, komunitarismo, fenomenologio, kulturfilozofio, analiza lingvofilozofio kaj aliaj tendencoj aŭ skoloj. Eĉ se tiuj sciencoj kaj sciencistoj eble ne okupiĝis unuavice pri inter- respektive planlingvistiko, necesus studi ilian verkaron por rikolti iliajn ekonojn kaj ekspluati iliajn konojn favore al interlingvistiko, kun la celo levi ĝin sur pli altan filozofian kaj sciencon eblojn. Tiom longe ke ni ankaŭ ne disponos pri la esperantlingva versio de la verkoj de la supre menciitaj aŭtoroj, ni havos apenaŭ realan ŝancon esti respektataj de la intelekta kaj akademika mondo sur pli alta nivelo, tial ni tuj ĉesu blufi, ke Esperanto estas io supera al ĉio cetera. Alia urĝa tasko estu evoluigi scienteorion pri interlingvistiko (ĝis nun interlingvistiko ĉefe priskribis kompare la lingvistikan sistemon de planlingvoj, iom okupiĝis pri socilingvistiko kaj historio). Miaj sugestoj eble ne estas sufiĉe realismaj aŭ eĉ nedezirataj, inter alie ĉar la fakuloj pri tiuj temoj devus unue aperi kaj interesiĝi pri interlingvistiko (ekzemple en la universitatoj). Sed ĉi tie ni alvenis ĉe punkto bone konata: bedaŭrinde tro malmultaj lingvistoj volas okupiĝi pri inter- aŭ planlingvistiko.

Pro la supre klarigitaj kialoj mi ne estas tute kontenta pri la nova libro pri interlingvistiko kaj en ĝia prezentita formo ankaŭ ne povas rekomendi ĝian tradukadon en gravajn nacilingvojn. La mankojn ĉi tie notitajn necesus ĝustigi en nova, laŭ la supraj sugestoj plilaborenda kaj kompletigenda eldono. Kiel ĝenerala enkonduko bone strukturita en la fakan temaron ĝi plenumas, por la unua momento, sian intencitan celon de „diakrona esplorado de la ideo de la komuna lingvo ekde la antikva epoko ĝis la nuntempo“. La teksto estas verkita en facila lingvaĵo, sen tro da neologismoj, greklatinaj fakterminoj aŭ doktaj pseŭdointelektaj esprimoj, kaj lerte esperantigita far Aleksandr Korĵenkov surbaze de la rusa originalo.

© Andreas Künzli

Aperis en Literatura Foiro n-ro 226/2007

Interlingvistikaj kontribuaĵoj sciencnivele

Interlinguistische Beiträge. Zum Wesen und zur Funktion internationaler Plansprachen. Detlev Blanke. Peter Lang. Frankfurt am Main. 2006. 405 paĝoj. Prezo: 75.00 € (UEA)

Interlingvistiko kaj esperantologio apartenas al tiuj temoj, kiuj ne havas sciencan „konjunktur“ kun alta prestiĝo. Eĉ pli malbone: krom iuj esceptoj, la fako apenaŭ estas instruata en gravaj universitatoj kaj sekve ne konas brilajn perspektivojn futurajn kaj profesiajn, almenaŭ nuntempe.

Al tiuj disciplinoj komplete mankas ne nur la publika premo (iom da intereso flanke de la studentaro tamen ekzistas), sed des pli la politika volo por pravigi ilian enkondukon en la instruplanojn de altlernejoj. Neforigeblaj antaŭjuĝoj abundas kaj tenas sin obstine kontraŭ planlingvoj. Ankaŭ profesiaj interlingvistoj aŭ esperantologoj estas malmultnombraj, kaj multaj iom interesataj sciencistoj okupiĝas pri interlingvistiko nur rande de sia origina fako.

Solidaj, modernaj, aktualaj enkondukaj lernolibroj pri interlingvistiko kaj esperantologio, kaj en Esperanto, kaj en naciaj lingvoj, estas raraĵo.

Do, la temo tute ne estas populara. Oni povas nur bedaŭri tiun neglekton, ĉar almenaŭ multaj esperantistoj kaj esperantologoj konsideras tiujn fakojn esencaj por studi la internacian lingvan problemon, kun kiu interlingvistiko ja estas intime ligita. Sed dank' al la en 2006 aperinta volumo sub la iom seka titolo *Interlingvistikaj kontribuaĵoj* – pri la trajtoj kaj funkcioj de internaciaj planlingvoj ni disponas finfine, en la germana lingvo, pri libro kun scienca nivelo, kiu bone taŭgas por enkondukaj, informaj kaj superrigardaj celoj. Temas pri kolekto de fakaj kontribuaĵoj verkitaj aŭ prilaboritaj de Detlev Blanke, unu el la plej brilaj kaj renomaj interlingvistoj, kiuj en la pasinteco jam aperis en iuj fakaj aŭ sciencaj periodaĵoj. Kompreneble la artikoloj respegulas la ĉefajn interesokampojn de la aŭtoro mem, kiu jam en la tempo de GDR estis tre verva esperantisto kaj esperantologo-interlingvisto kaj kiu hodiaŭ prezidas la Societon por Interlingvistiko (GIL), rezidantan en Berlino. La libro unuigas en si 14 plej diversajn kontribuaĵojn, kiuj estas dividitaj en kvar ĉefĉapitroj: en la unua ĉapitro (Interlingvistiko kaj planlingvoj) estas traktitaj ĝeneralaj demandoj kaj la vojoj al la fakliteraturo; en la dua ĉapitro (Scienchistoriaj aspektoj) aperas artikoloj pri Wilhelm Ostwald, Eugen Wüster kaj Ernst Beermann; la tria ĉapitro traktas la leksikologion kaj leksikografion de planlingvoj, kaj la kvara parto estas dediĉita al la traduk-sciencaj aspektoj de planlingvoj i.a. kun studo pri Zamenhof kiel tradukisto. Anekses oni trovas la bibliografion de la publikaĵoj de Blanke aperintaj inter 2001 kaj 2005. Tre signifa estas ankaŭ la fakto, ke tiu libro ne aperis en iu ajn amatora eldonejo, sed en la internacie konata eldonejo Peter Lang, kiu eldonas precipe la verkaĵojn de sciencistoj, ĉu junaj ĉu malnovaj, ankaŭ disertaciojn kaj habilitaciojn*. Fakte jam pluraj interlingvistikaj verkaĵoj povis aperi libroforme en tiu eldonejo (vd. ekzemple la studojn de Alicja Sakaguchi el la jaro 1998 kaj de Sabine Fiedler pri la frazeologio en Esperanto de 1999). Libroj, kiuj estas produktitaj ĉe Peter Lang, estas eble iom simple presitaj kaj malfeliĉe havas vendoprezon tro altan (pro la limigita eldonkvanto).

© Andreas Künzli

Aperis en Fonto: Revuo Esperanto n-ro 1200 (2), Februaro 2007

La Zamenhof-strato

Roman Dobrzyński. Varpas, Kaunas 2005 (2a eld.). 288 paĝoj. Prezo: 18,00 €.

Principe temas pri tre originala kaj aprobinda ideo kompili libron pri la historio de Esperanto surbaze de intervjuo kun la (remalkovrita) nepo de L.L. Zamenhof, Louis-Christophe Zaleski-Zamenhof, kiu ne plu persone konis sian avon, ĉar tiu forpasis en 1917 kaj li mem naskiĝis en 1925. Finfine mi havis la okazon legi la libron de la konata pola esperantisto Roman Dobrzyński kaj prikomenti ĝin. Kiel sviso mi ĝojas, ke en pluraj okazoj Svislando estas menciita en pozitiva senco. Tamen ĉe mi aperis kelkaj demandosignoj ĉefe pri la aŭtentikeco de la intervjuo mem.

Emociigaj estas la respondoj de Zaleski al la demandoj faritaj al li en la unua ĉapitro titolita „La Muroj“, en kiu la nepo rakontas, laŭ siaj disponeblaj memoroj, pri la vivo en la varsovia getto dum la germana okupacia tempo en Pollando. Sensacie estas legi, kiel la 14-16-jara knabo moviĝis trans la muroj de la getto kiel muso aŭ serpento kaj povis savi sian propran vivon dank' al la hazardo, kiel tio siatempe estis la kutimo, krome dank' al la cirkonstanco, ke mankis al li la cirkumcido. Per siaj memoroj Zaleski, kiu iam nomiĝis kiel sia fama avo Ludwik Zamenhof, kontribuas al la priskribo de la situacio en la varsovia getto, pri kiu la monda publiko legis en la priholokaŭsta literaturo nacilingva (komparu ekzemple la memorojn de Marcel Reich-Ranicki aŭ de Ignaz Bubis). Plej impresa estas la konstato, aŭ konkludo, de Zaleski, ke li neniam povis liberiĝi de la konvinko, ke pro sia nomo pereis lia patro, Adam Zamenhof. En tio do kuŝas la ĉefa tragiko - kaj paradokso - de la nomo Zamenhof. Kiel sciante, la patro Adam estis mortpafita, kaj pluraj familianoj pereis en la nazia koncentrejo de Treblinka. Sendube oni dezirus ekscii pli multe el la persona memoro de Zaleski pri la getto, la zamenhofa familio kaj la Zamenhof-strato mem, sed evidente lia rakontkapacito estas limigita, ĉar kiel knabo en tiu aĝo oni povas kutime konservi nur fortajn impresojn kaj ĝeneralajn memorojn. Aliflanke oni povas kompreni kaj devas agnoski, ke Zaleski, viktimo de la kontraŭjuda genocido, malvolonte refreŝigas plej dramajn epizodojn de sia vivo.

Post la milito ne Esperanto estiĝis la vivocelo de la nepo de L.L. Zamenhof, kiu devojiĝis de la familia tradicio kaj ne fariĝis kuracisto, sed konstruĝeniero kun doktora titolo. Kiel specialisto pri prembetono Zaleski kunlaboris en diversaj grandaj konstru-projektoj kaj havis tiel la okazon vojaĝi ĉirkaŭ la mondo. En la dua ĉapitro pri „La Insuloj“ Zaleski donas detalajn informojn pri siaj profesiaj aktivecoj. En la (Zamenhof-) jaro 1959 li elmigris de Pollando al Francio kaj tiel, ŝajnas al mi, li fremdiĝis rilate sian patrujon kaj dume ankaŭ distanciĝis de la Esperanto-movado. Evidente li ne tro ŝatis ludi la rolon de la nepo de Zamenhof, al kiu oni konstante fingromontris, en universalaj kongresoj aŭ alioke. La plezuro ludi la rolon de la LLZ-nepo reaperis ĉe Zaleski fakte nur post lia pensiĝo. Sed intertempe trafluis 40 jaroj.

En sia postparolo Dobrzyński konfesas, ke li grandparte mem redaktis la tekston, do sekve ankaŭ helpis doni la respondojn de la intervjuito. La plej grandaj duboj pri la aŭtentikeco de la respondoj, kaj en tio konsistas mia ĉefa kritiko al la libro, aperas plej malfrue en la ĉapitroj „La turoj“ kaj „La vojoj“. Nome por kompetente respondi la demandojn pri esperantologio kaj interlingvistiko kaj por klarigi la historion de Pollando, kio estas la kazo en la libro, oni devas esti bona konanto de tiuj temoj. Kredeble Zaleski ne estas fakulo pri tiuj temoj. Ni tamen kredu, ke interparoloj pri tiaj temoj pli malpli intense okazis inter la intervjuito kaj intervjuito. Laŭ la indikita bibliografio la respondoj evidente estis prilaboritaj surbaze de la esperantologia fakliteraturo.

En la lasta ĉapitro „La pontoj“ la konversacianta duopo profiliĝas kiel filozofoj pri la nuntempaj problemoj de la mondo: temas pri intelektaj kaj inteligentaj konsideroj pri militoj, nukleaj armiloj, ekologio, medicino, libereco, senlaboreco, libertempo, angla lingvo, naciismo, islamo, terorismo, demokratio ktp. Sed denove: ĉu la respondoj de Zaleski al ĉiuj tiuj demandoj estas vere aŭtentikaj? Ĉiukaze ili estas, kiel ĉio cetera, verkitaj en senriproĉa Esperanto, bone prilaboritaj, strukturitaj kaj kompilitaj el pluraj konversaci- okazoj, kiujn Dobrzyński havis kun Zaleski ekde 1993.

Eĉ se evidentiĝas, ke Zaleski ne deziris fariĝi ia mito aŭ legendo, fine de la konversacio tamen restas la impresoj, ke li fieras pri sia nepa rolo, kiun li nun pli ĝuas ludi en sia alta aĝo ol iam ajn antaŭe. Resume: plej interesaj kaj valoraj, ĉar aŭtentikaj, do estas la unuaj du ĉapitroj pri la varsovia getto kaj la profesia kariero de Zaleski. Fakte oni ŝatus legi pli abunde pri la privata kaj profesia vivo de Zaleski, sed li preferas esti diskreta. Tial grandparto de la libro aspektas iom konstruite, almenaŭ por la esperantista leganto, kaj mi esperas, ke la libro, origine pollingve verkita, vekis despli fortan intereson ĉe la nacilingva publiko, al kiu ĝenerale mankas objektivaj informoj pri Esperanto. Ĉu tamen la esperanta versio taŭgas por laŭvorta tradukado en la germanan lingvon, ekzistas kelkaj duboj. Nome por ke la nacilingva celpubliko pli bone komprenu multajn aferojn menciitajn en tiuspecaj libroj, almenaŭ devus esti faritaj la necesaj aldonaj klarigoj en piednotoj.

© Andreas Künzli

Aperis en Esperanto aktuell 3/2007, p. 22.

Kortuŝa majstroverko

Wendy Heller: *Lidia. La vivo de Lidia Zamenhof, Filino de Esperanto.. Tradukis B. Westerhoff. FEL. Antverpeno. 2007. 398 paĝoj. Prezo: 27.30 € (UEA).*

Kiam Wendy Heller, kalifornia bahaanino kun rusaj kaj jud-germanaj radikoj, en 1976 ekhavis la ideon verki pri Lidia Zamenhof, la plej juna filino de L.L. Zamenhof, ŝi sciis tre malmulte pri tiu rara virino kaj preskaŭ nenion pri Esperanto, eĉ ne havante konojn en tiu lingvo kreita de ŝia patro. En 1985 aperis ŝia plurcentpaĝa libro pri la vivo kaj agado de Lidia Zamenhof en la angla lingvo. Intertempe ĝi estas elĉerpita kaj nur malfacile havebla brokante. Nun, dank' al la klopodoj de la tradukinto Bernhard Westerhoff, la grava kaj nepre leginda studo ekzistas en Esperanto.

Nur en 1980 Heller komencis sian esploradon, kiu kondukis ŝin al diversaj personoj en pluraj landoj, kiuj konis la zamenhofan filinon aŭ konservis ŝiajn leterojn. La plej fruktodona kontakto estis trovita kun sinjorino Roan Orloff Stone. Sed ankaŭ multaj esperantistoj helpis al ŝi trovi la dokumentojn. La tasko verki pri Lidia Zamenhof necesigis la ellernadon de Esperanto, kaj Heller surpriziĝis kiom rapide ŝi lernis tiun mirindan lingvon pli flue ol kelkaj lingvoj, kiujn ŝi studadis antaŭe dum jaroj.

En sia infanaĝo Lidia Zamenhof ne interesiĝis pri Esperanto kaj eĉ mokis prie. Ĉar ŝiaj gepatroj ne volis lasi ŝin sola en Varsovio, kiam ili veturis al la berna Universala Kongreso de Esperanto en 1913, ili kvazaŭ devigis ŝin lerni Esperanton. Tion ŝi sukcese faris en kelkaj semajnoj por kompreni la paroladojn de la kongreso. Tie ŝi aŭdis ankaŭ pri la bahaaj kredo kaj movado kiam ŝia patro donis intervjuon al ĵurnalisto de brita religia periodaĵo.

La biografio de Lidia Zamenhof (naskita en 1904) estas rimarkinda kaj nekutima en pluraj rilatoj. En la aĝo de dek tri jaroj ŝi perdis sian patron, kun dudek ŝian patrino. En kontrasto kun la plimulto de la Zamenhof-familianoj ŝi ne elektis medicinon, sed juran studadon, sed fakte ne interesiĝis pri tiu ĉi profesio. Anstataŭe ŝi decidis dediĉi sin plene al la Esperanto-movado, al la pacifismo kaj la problemoj de la virinoj. Varbita de Martha Root por la bahaa kredo, ekde la mezo de la dudekaj jaroj ŝi engaĝiĝis kun ĉiuj siaj fortoj por la disvastigo de la idealoj de la bahaa movado. Iuj kredis, ke la bahaa kredo signifas pli altan nivelon de la homaranismo, kiun Zamenhof inventis. Ŝia sindediĉo al la bahaa movado tamen ne trovis aprobon ĉe la Zamenhof-familio, sed kiel liberalaj judoj oni lasis ŝin fari. Krom tio ŝi estis pli malpli sola, kiu propagandis la bahaan kredon en Pollando.

En 1930 Lidia pilgrimis al Hajfo al la ĉefsidejo de la bahaa komunumo por engliti la influon de Ŝogi Efendi, la „Gardanto de la Kredo“⁵³. Ĝis la eksplodo de la dua mondmilito Lidia entuziasme instruadis Esperanton laŭ la Cseh-metodo en diversaj landoj, ĉefe Francio kaj Svedio. Invitata de esperantistoj kaj bahaanoj, en septembro 1937 ŝi vojaĝis al Usono, kie en diversaj urboj ŝi instruadis Esperanton. Kiel personeco Lidia estis korpe iom malforta, ĉar nur 1,5 metrojn alta, sed despli verva ŝi estis kiel instruistino. La plimulto de la kursanoj tre ŝatis ŝin, sed samtempe oni konsideris ŝin iom stranga, fermita kaj distanciĝema (precipe kiam ŝi ne laboris, estante laca). La mikso inter la judino el Pollando, la esperantistino kaj la bahaanino devis vekti suspekton, precipe ĉe la perpleksaj kaj sensaciavidaj ĵurnalistoj, kiuj kutime skribis stultaĵojn pri ŝi kaj Esperanto. Kiel simpatianto de la bahaa kredo ŝi ne ĉiam trafis al akcepto en esperantistaj medioj (kaj inverse). Okazis eĉ malfeliĉaj konfliktoj kaj miskomprenoj inter diversaj aktivuloj, organizantoj kaj gastigantoj, kiujn Heller impresis priskribas. Do Lidia konsideris sian mision en Usono malfacila, eĉ parte malsukcesa, eble ankaŭ ĉar la usona pensmaniero diferenciĝis de tiu en Eŭropo. La usonanoj ne lasis sin amase mobilizi por Esperanto-kursoj, konstato, kiun jam Zamenhof faris en 1910, kiam li vizitis Usonon okaze de la Universala Kongreso en Vaŝingtono. Malgraŭ tio al Lidia estis sugestite flanke de la usonaj esperantistoj, ke ŝi restu en Usono aŭ eĉ provu ricevi la usonan civitanecon. Ĉar la furora antisemitismo en Eŭropo ĝuste fine de 1938, kiam eksplodis la fifamaj kontraŭjudaj pogromoj (Reichskristallnacht) fortimigis ŝin reveni al Pollando. Bedaŭrinde la usonaj enmigraj aŭtoritatoj rifuzis ŝian peton pri longigo de la vizo. Seniluziigita Lidia do forlasis Usonon fine de novembro 1938 por esti en Pollando la 10an de decembro. Tie ŝi vizitis urbojn en la orienta parto por propagandi la bahaan kredon. Post la eksplodo de la milito Lidia klopodis ricevi vizon por Francio aŭ Nederlando, kie esperantistoj pretis ŝin inviti por instrui Esperanton. Vizojn ŝi bedaŭrine ne ricevis. Ĉar ŝi ne povis forlasi Pollandon, ŝi ankaŭ ne veturis al Svislando, kie en 1939 okazis la 31a Universala Kongreso de Esperanto. Ankaŭ ŝia provo pilgrimi denove al Palestino fiaskis. La bahaa Gvidanto Ŝogi Efendi respondis al ŝi en printempo 1939, ke pro la tikla situacio en lia lando ŝi prefere prokrastu sian pilgrimon kaj helpu disvastigi la bahaan kredon en Pollando.

⁵³ Ŝogi Efendi estis la plej maljuna nepo de Abdu'l Baha, kiu fondis la bahaismon.

La 25an de septembro 1939 la zamenhofa domo ĉe strato Królewska 41 estis trafita de bombo, kaj la zamenhofoj devis serĉi alian tegementon. Adamo, Wanda kaj Sofio, kiuj laboris en la juda hospitalo, estis arestitaj de Gestapo kaj portitaj en la malliberejojn de Varsovio. Komence de marto ili denove estis liberigitaj, sen proceso. Adamo ne revenis, ĉar supozeble li estis mortpafita en arbaro ĉe Palmiry proksime de Varsovio. La esperantistoj kaj bahaanoj de Usono klopodis organizi la vojaĝon de Lidia, sed estis jam tro malfrue. Fakte ĉiuj internaciaj klopodoj forporti Lidian al sekurea loko restis vanaj.

En la varsovia geto Lidia instruis la anglan por vivteni sin. La 22an de julio 1942 komenciĝis la likvido de la varsovia geto kaj la deportado de judoj al Treblinko. Pri la sorto de Lidia longe nenio estis certa, kaj onidiroj cirkuladis. Dum Wanda Zamenhof, la edzino de la filo de Zamenhof, kun sia filo – kaj Zamenhof-nepo – Ludwik (poste Louis Christophe Zaleski-Zamenhof) sukcesis fuĝi el la transŝarĝa selektejo, oni kredis ke ankaŭ Lidia povis savi sin kaj ke ŝi troviĝas ie en Ruslando. Sed fakte nur en 1993 oni ekhavis certecon pri la sorto de Lidia, kiam atestantino kun la nomo Eva Toren, vivanta en Tel-Avivo, rakontis en artikolo de Josef Ŝemer publikigita en Israela Esperantisto, ke ŝi konatiĝis kun Lidia Zamenhof en aprilo 1942 okaze de paska festeno ĉe komuna konato. Laŭ propraj eldiroj, Toren vidis la 5an de septembro 1942 kiel Lidia en la selektejo apartenis al la malfeliĉuloj, kiuj estis pelitaj al la vagonoj por transporti ilin al la detruejo en Treblinko. La tiam dek kvar jara virino memoris, ke Lidia, „marŝis reĝmaniere, rektastature, kun fiero, malsame al la plimulto de la aliaj viktimoj, kiuj estis kompreneble panikitaj“. Bone, ke ĉi tiu aktualigo povis esti aldonita en la esperanta versio de la libro de Wendy Heller.

La libro pri Lidia estas do nekutime bone verkita esperantaĵo, konceptita laŭ la usona modelo, kies avantaĝo estas ĝia vigla, malseka rakontstilo kun multaj epizodoj kaj konkretaj ekzemploj. Parte la teksto legiĝas flue preskaŭ kiel ekscita romano (sed ĝi ne estas romano !). Iuj eroj estas eble iom tro detalaj kiel ekzemple citaĵoj el paroladoj de Lidia, kio faras la verkon iom longspira kaj dika. La decido prezenti la tutan tekston en 30 relative mallongaj ĉapitroj tamen savis ĝin. Iom kuriozaj estas eble la titoloj de la unuopaj ĉapitroj, sed tio ne gravas. Al la literatura sukceso kontribuas kompreneble la traduka talento de Bernhard Westerhoff, dank' al kiu la teksto fariĝis bone komprenebla, kvazaŭ kiel se oni legus ĝin en sia propra nacilingvo. Mi renkontis nur unu eraron, tute banalan, sur paĝo 272: „Al Della estis dirita, ke“ anstataŭ dirite. Pri la esperantigo de iuj geografiaj nomoj eblas nature ree disputi (Verduno, Ilinojso, k.s.). Entute temas pri elstara kaj serioza esploralaboro plenumata de Heller, kiu plene liberas de legendoj, fantazioj kaj hagiografiaĵoj, karakterizaj parte por la malnovaj biografioj pri L.L. Zamenhof. La esencan bibliografion pri la temo Heller konsultis, same multajn gazetarajn fontojn kaj leterarkivaĵojn. En la verko tamen oni (t.e. historiistoj) sentas la mankon respektive bezonon de minimuma fontindikaro. Ankaŭ la elektitaj fotoj estas tre vidindaj, kvankam estas bedaŭrinde, ke ili ne povis esti presitaj en pli bona kvalito. Ankaŭ kiel eldonaĵo mem la libro estas minora.

Tiel do estiĝis signifa teksto ne nur por prezenti la vivon de Lidia Zamenhof, sed ankaŭ por kompletigi malpli konatajn sciojn pri la historio de la Esperanto-movado, kiu post la morto de L.L. Zamenhof misie estis daŭrigata de lia vojaĝema filino. Ĉar la libro de Wendy Heller estas sendube ankaŭ signifa kontribuo al la priholokaŭsta literaturo, indus pripensi ĉu traduki ĝin ankaŭ al la germana lingvo. Ĉu Bernhard Westerhoff denove pretus transpreni tiun taskon ?

Koncerne la mondkoncepton de Lidia, mia persona impresado estas (eble erara), ke Lidia ne estis tiom vere konvinkita religia kredantino (kiel asertis Martha Root) – ŝajnas ke sole ŝi kredis je la volo de Dio, kiu laŭdire decidus la sorton de la homoj; multe pli ŝi vidis en la bahaismo taŭĝan rimedon por pluporti la torĉon de la projektoj de sia adorata patro, precipe de la idealoj de la homaranismo, kiun li inventis. Nu, la plej lastaj vortoj, konservitaj de Lidia tekstas, ke ŝi kredis je Dio, ke ŝi estas bahaano kaj mortos kiel bahaano, ĉio estus en Liaj manoj (p. 356). Ĉu estas eraro, ke Lidia aliĝis al la bahaa movado, estas malfacile diri kaj alia demando. Ĉe nebahaanoj tiu decido en ŝia vivo povas kaŭzi ian konfuziĝon kaj distanciĝemon vidalvide de ŝi, malgraŭ ĉia simpatio por tiu idealisma zamenhofa filino. Definitiva eraro estis ŝia reveno al Eŭropo, kie ŝi finiĝis kiel judino en la neniigejo de Treblinko. Se ŝi estus serioze preparinta sian volon, ŝi estus povinta peti la statuson de rifuĝinto, despli ke sub Franklin D. Roosevelt ekzistis tia leĝo kaj dudek mil homoj, supozeble judoj plejparte, profitis la eblon resti en Ameriko. Sed Lidia volis rehejmiĝi, unue ĉar ŝi timis, ke ŝi povus perdi la polan ŝtatanecan, due ŝi celis rigardi kiel fartas ŝiaj familianoj. Ĉiuj postaj provoj forigi ŝin el Pollando al sekura loko estis vanaj, nelaste ĉar Lidia mem ne volis forlasi siajn proksimulojn.

La dubon, ĉu Lidia estis bela virino aŭ ne, oni povas definitive meti ad acta per la prezento de la du fotoj kun ŝia porteto sur paĝoj 88 kaj 369.

© Andreas Künzli

Aperis en La Ondo de Esperanto n-ro 171

Invito al malfacila historio

Эсперанто-движение: Фрагменты истории / О.Красников. История Союза Эсперантистов Советских Республик (СЭСР); Д.Бланке. История рабочего эсперанто-движения; Сост. и пер. с эсперанто А.Сидорова. -- М.: Импэто, 2008. -- 216 с., ил.; 400 экз.

Dank' al diversaj prihistoriaj studoj (Lins, Korĵenkov, Vuljfoviĉ, Stepanov k.a.) iom konata iĝis la agado de esperantistoj en frua Sovetunio kaj ilia tragika sorto dum la stalinisma epoko, kiam Sovetrespublikara Esperantista Unio (SEU), estis fermita kaj centraj protagonistoj (Drezen k.a.) arestitaj kaj mortpafitaj. La ruslingva historio de SEU, verkita de Oleg Krasnikov (naskiĝinta en la jaro 1937!), estas la rezulto de liaj multjaraj esploroj en la regiona muzeo de la urbo Kirov, en kiu troviĝas protokoloj de kunsidoj de la Centra Komitato de SEU, informleteroj, korespondaĵoj, ankaŭ gazetoj kaj revuoj de SEU kaj libroj (duagradaj fontoj).

Fruktodona laboro malgraŭ ideologiaj disputoj

Post enkonduko al la historio de la Esperanto-movado en Ruslando antaŭ 1917, Krasnikov analizas la evoluon de SEU laŭ jarperiodaj ĉapitroj (1921–26, 1926–28, 1928–31, 1931–35, 1936–37). Lia priskribo estas verkita kadre de la historia kaj politika kunteksto, en kiu SEU agis en Sovetunio. Signifa parto de la historia skizo estas dediĉita al la kunlaboro kun Sennacieca Asocio Tutmonda (SAT), kun kiu SEU, pretendante esti la ĉefa organizo de la komunistoj, finfine rompis pro ideologiaj kvereloj, kiuj tiam furoris en la internacia movado de la Maldekstro.

Tiuj kvereloj finfine skismigis la komunistan-laboristan movadon laŭ la okcidenta kaj la sovetia vojoj kaj malproksimigis la du ĉeforganizaĵojn de la veraj taskoj, kiujn ili devintus plenumi, nome disvastigi Esperanton inter proletoj, komunistoj, laboristoj, kamparanoj ktp.

Sed malgraŭ tiuj akraj ideologiaj disputoj ili tion ja sendube faris, kiel montras kelkaj nombroj: en 1935 SEU kulmine nombris entute 14 237 membrojn, de kiuj 5 111 estis esperantistoj, poste la nombroj ŝrumpis.

Pri la cirkonstancoj de la aresto kaj mortigo de Drezen kaj aliaj aktivuloj la leganto ne fariĝas informita. Anstataŭ inkluzivi detalajn biografiojn kaj dokumentojn pri la verdiktoj kontraŭ Drezen kaj aliaj mortkondamnitaj esperantistoj, Krasnikov aldonis leteron de Grigorij Demidjuk, kiu rilate la stalinismajn fifarojn ne raportas pli multe ol ke li mem estis deportita al Siberio kaj plene rehonorigita en 1955.

Laborista movado kaj germania-sovetia kunlaboro

La duan parton de la libro konsistigas tri artikoloj de la (orient-)germana esperantisto/-logo Detlev Blanke, kiuj jam aperis en Esperanto: *Historio de la laborista Esperanto-movado* (en *Socipolitikaj aspektoj de la Esperanto-movado*, Budapeŝto 1978), *Historio de la Eldona kooperativo de la revolucia Esperanto-literaturo EKRELO* (en *Impeto* '91, Moskvo 1991) kaj *Esperanto kaj socialismo* (Aparta eldono: Novjorko 2004).

Esperanto kaj socialismo

En la enkonduketoj por la ruslingva eldono, Blanke raportas, kial li ekinteresiĝis pri la laborista kaj sovetia Esperanto-movadoj, kie li renkontis multajn kuraĝajn personecojn, kiuj sindone agadis sub riskoplenaj kondiĉoj, kaj kiuj tial estas alte estimindaj. Blanke ankaŭ atentigas, ke liaj artikoloj ne estas plene objektivaj, kvankam li strebas al objektiveco.

La plusoj kaj minusoj pri la Esperanto-movado, kiuj estas listigitaj de Blanke kaj kiuj validas pli malpli por ĉiuj ekssocialismaj landoj, estas konsidereblaj kaj diskutindaj.

Ekzemple, Walter Ŝelazny (*La Ondo de Esperanto*, 2005, №11) kritikis, ke la kriterioj de Blanke respegulus sole la vidpunkton de pli altranga ŝtatfunkciulo, kiu estis respondeca pri Esperanto. Do necesus priskribi aliajn problemojn, kiujn la soclandaj Esperanto-asocioj alfrontis.

Ankaŭ pri MEM oni donas tro belan bildon, forgesante, ke la percepto de la “okcidento” fare de tiu poststalinisma pseŭdopac-organizaĵo, kiu plumpaĉe ŝatis ludi “malvarman militon”, estis treege unuflankeca kaj neobjektiva.

Kvankam Blanke montras sin sciencisto aperta al objektiva kaj celdirektita prilaborado de la historio de la orienteŭropa Esperanto-movado dum la realsocialismo, li ne povas kaj ne volas akcepti provojn nigrepentri aŭ eĉ falsi ĝin fare de personoj, kiuj ne partoprenis tiun movadon, nek vivis en tiuj landoj. Kiel ekzemplon li indikas en piednoto artikolon de Markus Sikosek pri la Esperanto-movado en GDR (*La Ondo de Esperanto*, 1999, №2) kaj kiu, laŭ Blanke, estis maltaŭga kontribuado de nekompetentulo.

Do, eĉ se Blanke alergie reagis al tiaj publikigoj, la historie kaj sociologie unika fenomeno de la fermitaj komunistaj socioj en orienta Eŭropo, en kiuj ankaŭ la Esperanto-movado ludis ian rolon, koncernas sendube kaj orientanojn kaj okcidentanojn, ankaŭ nin esperantistojn.

Reskribado de la historio ne necesas - ĉu vere?

Nun baldaŭ 20 jarojn post la politika turniĝo en orienta Eŭropo necesus repripensi siajn vidpunktojn, admonas Blanke, kiu povas spiri pli libere ol en GDR. Sed malgraŭ novaj ekkonoj, laŭ li, ne ekzistas la bezono reskribi alimaniere la historion de la laborista Esperanto-movado (LEM); sekve li decidis ne fari tion, ĉar la teksto aperis en tempo, kiu respegulas konkretajn vidpunktojn, de kiuj Blanke eĉ ne deziras distanciĝi, egale ĉu ili estis eraraj aŭ ne.

Samtempe Blanke konfesas, ke li prezentis la historion de SAT iom unuflankece, precipe sub la influo de la komunisma teoriorientiĝo, kaj tial li taksas ilin ne sufiĉe objektivaj. “Hodiaŭ ni scias, ke ankaŭ en la komunismaj cirkloj estis faritaj grandegaj eraroj”, — skribas Blanke.

La modesta eldonkvanto (nur 400 ekzempleroj) de la libro bizare memorigas la drastan papermankon, kiu regis en Sovetunio dum la tempo de SEU, pri kio ĝiaj estroj lamentadis. Kaj malgraŭ tiu ege malalta eldonkvanto kaj malgraŭ la evidente modesta intereso de esperantistoj pri sia propra historio, mi esperas, ke la leginda libro, kiu direktiĝas unuavice al ruslingva celpubliko, kiu interesiĝas pri sociologio kaj historio (sic), atingos sian legantaron inter la 142 milionoj da ruslandanoj!

© Andreas Künzli

Aperis en *La Ondo de Esperanto*. 2008. №4 (162)

Marcus Sikosek: Die neutrale Sprache. Eine politische Geschichte des Esperanto-Weltbundes.

Bydgoszcz: Skonpres, 2006. 459 p. ISBN 9788389962034. Prezo: 36,00 €

Dskutoj pri neŭtraleco kaj neŭtralismo akompanas la Esperanto-movadon ekde la tempo de L.L. Zamenhof, kiu inventis la neŭtralan lingvon. Depende de la ŝanĝiĝantaj internaj kaj eksteraj cirkonstancoj ili fariĝis aktualaj en Universala Esperanto-Asocio (UEA), neregistara organizo fondita en 1908, kiu restis praktike la ĉefa kaj sola grava reprezentanto de la neŭtrala Esperanto-movado ĝis nun. Konfliktoj neeviteble aperis en UEA unuflanke kiam ĝiaj funkciuloj el plej diversaj landoj kaj kun diversaj kulturaj kaj sociaj fonoj, politikaj konvinkoj kaj individuaj karakteroj alportis sian personan ideologian kontribuon kaj laŭ sia propra maniero interpretis la neŭtralecon kaj provis formi la neŭtralecan politikon de la asocio. Kiel elstaraj ekzemploj, kiuj elvokis kontraŭdirojn, povas esti menciitaj la hilelismo-homaranismo de Zamenhof, la internacijure bazita pac-humanismo de Hodler, la socialdemokratie influita mondfederalismo de Privat, la sennaciismo de Lanti (kvankam apud UEA), la ambivalenta politika sinteno de Jakob kaj Stettler (vidalvide de la nacisocialismo), la ne tute klara marksisma-komunisma koncepto de Lapenna, la etnismo de Moritz kaj la emo de Tonkin kunlabori kun neneŭtralaj organizaĵoj. Certe, iuj kontraŭjudaj eldiroj de Jakob kaj Stettler en la 30-aj jaroj

estas, almenaŭ el hodiaŭa vidpunkto, ege bedaŭrindaj, riproĉindaj kaj netolereblaj, sed iusence ankaŭ imageblaj fone de la antisemita etoso, kiu regis en tiu epoko, ankaŭ en Svislando (ĝuste en tiu periodo en Berno, kie Stettler loĝis, okazis la skandala jurproceso ĉirkaŭ la ‘Protokoloj de la Saĝuloj de Ciono’ !). Aliflanke tre specialaj situacioj kaj defioj por UEA elkristaliĝis, kiam ĝi alfrontis, tra siaj Landaj Asocioj, politikecajnideologiajn konfliktojn kun ‘neneŭtralaj’ ŝtatoj, precipe faŝismaj-nacisocialismaj kaj komunismaj, kiam oni devis aŭ volis eviti alpreni politikan starpunkton aŭ kiam necesis solvi la demandon de la kongresloko en iuj ‘problemlandoj’, kie situis la urboj Kolonjo 1933, Zagrebo 1953, Varsovio 1959 kaj 1987, Tokio 1965, Tel Avivo (Rotterdamo) 1967, Beograd 1973, Havano 1990 k.a. Malpli konataj epizodoj en la historio de la neŭtraleco de UEA koncernis ankaŭ la kverelon pri lokaj nomoj en la unua ĉeĥoslovaka respubliko, la vojaĝo de Privat al Hindio, la trakto de la sudetgermana Esperanto-asocio kaj aliaj. Kiel vere bizara kazo legiĝas la Connor-skandalo en Usono. Iom specialaj subkazoj koncernis la kunlaboron kun Unesco kaj Monda Packonsilio kadre de la eksteraj rilatoj, kie aperis diversaj ‘tentoj’ kun la neneŭtralismo, aŭ rilatis la ekziston de NEM kaj MEM, organizoj kiuj poste malaperis. Tiklajn neneŭtralajn fortojn UEA absorbis en sia sistemo de fakaj asocioj. Spite al ‘fremdaj’ ideologiaj tentoj, UEA sukcesis kutime rezisti la politikajn perturbojn kaj resti lojala al la neŭtraleco ankrita en ĝia origina statuto konforme al artikolo 60 de la Svisa Civilkodo, en kiu la asocio difinis sin absolute neŭtrala rilate al religio, politiko kaj nacieco. Al kiu, kiel Privat kaj Lapenna, la politiko de UEA ne plaĉis, tiu povis eksiĝi aŭ distanciĝi de ĝi kaj starigi konkurenca asocion.

Eblas konkludi, ke diskutoj pri politiko kaj neŭtraleco en si mem estis malŝatataj, ja evitindaj temoj en UEA, almenaŭ publike kaj precipe flanke de la Centra Oficejo, kiu preferis racie reagi al tiklaj skandal-suspektaj okazaĵoj, en kiuj UEA estis implikita, ĉar oni devis pragmate labori por atingi siajn (komercajn) celojn, ekzemple okazigi UK-n. Volonte flegataj tiuj temoj estis de iuj vervaj protagonistoj, ekzemple en Estraro aŭ Komitato, kiuj kredis, ke ili havas ion gravan por mesaĝi ĉe la ideologia fronto, sen konscii, ke temas pri krevonta balono. Kutime la neŭtraleca debato estis altrudita al UEA de la makropolitikaj cirkonstancoj, do de ekstere, ĉar internacia organizo, kiu agadis (cetere sufiĉe sukcese) trans la ideologiaj blokoj, vole-nevole estis tuŝita de politikecaj temoj kun internacia signifo. Kaj eĉ pli ofte konfliktoj en UEA fontis el internaj problemoj - organizaj, administraj kaj/aŭ financaj; ĉefe tiuj kondukis al la movada ‘skismo’ (aŭ dueco) en 1936-47, kiam Bastien kaj granda parto de la esperantistaro subtenis la ideon de nova movada komenco per la fondo de Internacia Esperanto-Ligo (IEL). Mirinde en tiu memorinda procedo estas, ke oni eĉ fajfis pri la neŭtrala grundo de Svislando kaj preferis Anglion (kie regas alia jura kompreno) por la sidejo de la nova organizo! La aŭtoro de la libro ĝuste celas montri ankaŭ tiujn interrilatojn kaj eĉ starigas la aserton, ke unu dimensio (debato pri neŭtraleco) ne povis okazi sen la aliaj (administraj, organizaj, financaj kvereloj). Pro tio en la libro oni legas relative abunde pri internaj problemoj kaj konfliktoj. Speciala atento estas atribuita al la ‘malnova’ UEA en Ĝenevo kaj ties ĉefa aganto Hans Jakob.

Aliaj ĉefĉapitroj traktas la eventojn, kvankam ofte nur skize kaj eble nekomplete (ĉar la historio de la Esperanto-movado en orienteŭropaj landoj meritis apartan studon, kiel Sikosek prave rimarkigas), lige kun la ‘orienta bloko’ post la dua mondmilito ĝis 1989. Cetere, en mia persona aktiva TEJO-periodo de la 80-90-aj jaroj mi memoras iujn diskutojn pri neŭtraleco, sed ŝajnas al mi, ke la gejunuloj tiam ne tre interesiĝis pri politikaj temoj.

Certe multon pri la temoj prilaboritaj en la disertacio de Marcus Sikosek, verkita en la germana lingvo por la universitato de Utrecht (Nederlando), oni jam povis legi en la libroj *Esperanto en Perspektivo* (1974) kaj *La Danĝera Lingvo* (1988) de Ulrich Lins, al kiuj Sikosek ofte (kaj parte kun kritikaj rimarkoj) referencas. Sur tiuj bazoj la verko de Sikosek ricevis sian kadron - tute en ordo. Tiumaniere tiuj gravaj klasikaj verkoj ricevas ankaŭ novan sciencan atenton kaj nov-pritakson fare de juna, kompetenta Esperanto-historiisto; en 2003-2005 li utiligis sian postenon en Biblioteko Hector Hodler (BHH) apud la ricevita celo verki la libron *Sed homoj kun homoj. Universalaj kongresoj de Esperanto 1905-2005* por private esplori la arkivaĵojn preparante sian monografion pri la neŭtraleco de UEA. La verdira specifaĵo, kiun karakterizas la laboro de Sikosek kaj kiu faras lian libron interesa kaj leginda, estas la abunda ekspluato de ĝis nun netuŝitaj korespondaĵoj inter gravaj funkciuloj de UEA, kiujn Sikosek trovis en BHH. Ĉi tiuj dokumentoj, kiujn la aŭtoro lerte integris en sian tekston, estas tiom atentokaptaj, ke oni apenaŭ satiĝas dum la legado.

Kvankam iuj ĉapitroj meritis pli profundan studadon, sendube Sikosek brile solvis sian duoblan taskon: verki 459-paĝan libron, en adekvata tempolimo, por esti akceptita de la akademias ekspertizistoj (kaj por ricevi la doktoran titolon) kaj fari ĝin legebla ankaŭ por ‘laikoj’ kaj esperantistoj. Por mi persone iom mankas la severa hipoteza karaktero, kiu neniel estas neglektinda en disertacia projekto (kaj kiu distingas ĝin de magistra verkaĵo aŭ de ‘simpla’ monografio). Kelkfoje la priskriboj de Sikosek, aŭtoro, kiu estas konata kiel specialisto pri detruo de mitoj (vd. *Esperanto sen mitoj*, 2003), tendencas devojiĝi al skandal-

historiografio, en kiu kelkaj centraj figuroj de la Esperanto-movado estas lasitaj en iom dubinda lumo. Pli fortan ekvilibron la prezento de tiuj kontestataj UEA- 'ikonoj' estus ricevinta, se la aŭtoro estus aldoninta, anekse al la libro, detalan biografion pri iliaj agadoj kaj meritoj. La nescia ekstera publiko en multaj kazoj eble bezonus aldonajn klarigojn.

Tial ĉe la fino eble restas la demandoj, kion la disertacio de Sikosek instruu al UEA kaj kion UEA mem, ekzemple el vidpunktoj de pedagogia, strategia-politika kaj organiza teorioj, scienc-ekzone lernu el ĝi. Ke 100 jarojn post sia origina fondo UEA ankoraŭ ekzistas, estas granda merito ĝuste de tiuj ofte kontestataj gvidantoj de la organizo (kaj nature de ĝia baza membraro kaj de la Landaj Asocioj). Ke tiuj parte eble iom naivaj idealistoj, kiuj arde kredis je Esperanto, UEA kaj ĝia (evidente sukcese praktikata) koncepto pri neŭtraleco, faris ankaŭ erarojn, kiujn eblas hodiaŭ facile riproĉi kadre de la senĉesa kaj senskrupula 'ellaboro de la historio', kaj kiuj estas kompromiteblaj per la utiligo kaj publikigo de privataj, konfidencaj korespondataĵoj (principe temas pri tikla afero!), estas ĝis iu grado pardoneble, ĉar kutime ili troviĝis en premiera, sensperta kaj senprecedenca situacio, kaj ofte ankaŭ en ag-soleco kaj decid-dilemo. Tamen, la kritikema sinteno al legenduloj de la Esperanto-movado kiel Privat, Stettler, Jakob, Lapenna k.a. estas principe sana sinteno.

Skonpres en Bydgoszcz (Pollando) presis la libron sur bela papero (escepte de kelkaj palaj paĝoj), kiu surhavas kelkajn fotojn (eble iom arbitre elektitajn). Domaĝe, ke la ISBN-numero ne fariĝis parto de la germana librosistemo; sed la titolo feliĉe estas registrita almenaŭ en la katalogo de la Germana Nacia Biblioteko. La traduko de tiu libro

© Andreas Künzli

Aperis en Esperanto (UEA), nov. 2007

Por pli bone kompreni nian movadon

Lingvo kaj popolo. Aktualaj problemoj de la Esperanto-movado. Humphrey Tonkin. UEA, Rotterdam 2006. 159 paĝoj. 21cm. ISBN 929017093X. Prezo: € 14,10.

Por la aŭtoro Humphrey Tonkin, kiu estas konsiderata kiel „la plej elstara gvidanto de la Esperanto-movado de la lastaj jardekoj“ (dorsa kovrilo), Esperanto signifas lingvan revolucion, sed la metodoj de la Esperanto-movado disvastigi tiun lingvon apenaŭ montriĝas revoluciaj. La artikoloj de la fama brita-usona esperantisto, publikigitaj en la libro *Lingvo kaj Popolo*, kiuj estas la skriba formo de prelegserio, kiu devintus okazi kadre de la postdiploma programo de Interlingvistikaj Studoj ĉe la Universitato Adam Mickiewicz en Poznano, Pollando, mem ne celas esti revoluciaj, sed klarigaj, informaj kaj diskut-instigaj. Ĉiuj el la ok aparte legindaj ĉapitroj estas dediĉitaj al alia prioritata temo, kaj ĉiu ĉapitro starigas amason da konsideroj, asertoj, tezoj, demandoj kaj meditoj pri la pasinteco, aktuala periodo kaj estonteco de la Esperanto-movado, de UEA kaj de la esperantismo. La aŭtoro referencas al propraj kaj fremdaj artikoloj, kies bibliografion oni trovas fine de la volumeto. Ĉar en la historio de la Esperanto-movado ĝiaj komunumanoj ofte debatis kaj kverelis pri la adekvataj organizaj formoj kaj ne certis, ĉu ili fondu organizaĵon aŭ prefere agu ekster ajna organiza kadro, Tonkin atentigas en la unua ĉapitro pri *La lingvo kaj ĝia rolo: idearo kaj ideologio*, ke necesas sin demandi pri la dezirinda identeco: ĉu do ni estas - aŭ estu - movado, lingvokomunumo, popolo aŭ civito, diasporo aŭ ĉu (novtipa) kulturo? Do la esperantistan socion oni povas koncepti laŭ diversaj manieroj, depende de la valoroj atribuitaj al ĝi, kaj oni povas vidi ĝin tra pli ol unu prismo. La motivoj por esperantisteco povas tre varii, same la karaktero de la Esperanto-movado en la plej diversaj landoj.

La konkludo, ke ju pli efika Esperanto fariĝas, des malpli urĝa estas la bezono disvastigi ĝin, certe estas paradoksa kaj malagrabra vero por la esperantistaro, kiun necesas digesti kaj al kiu oni devas adekvate reagi: Ne per unuiĝo en negativa opinio rilate la lingvan problemon en la mondo kaj la eksteran publikon, ĉar la ĉirkaŭanta ekstera socio tiel malestime konsideras nian lingvoprojekton, sed per pozitiva aliro al tiu lingva realeco, eĉ se la usonangla lingvo dominas. En la dua ĉapitro pri *Lingva politiko interna kaj ekstera* Tonkin lamentas pri la malkapablo de la Esperanto-movado kongruigi la du sferojn de la interna kaj ekstera politiko.

En la tria, teoria ĉapitro pri *Kio estas lingvopolitiko?* Tonkin atentigas, ke lingvoplanado ne estas afero nur de registaroj, sed ankaŭ de neregistaraj organizaĵoj. Sekve UEA okupu la adekvatan lokon en tiu diskutado, kondiĉe ke la diversaj difinoj kaj aspektoj de lingvopolitiko kaj lingvoplanado estas korekte aplikataj al Esperanto. Granda parto de la teksto koncernas la rolon, taskojn kaj problemojn de Universala Esperanto-Asocio, la pinta rolulo de la Esperanto-movado. Por rompi sian izolecon, Tonkin rekomendas al UEA alianciĝi kun tiuj, kiuj almenaŭ komprenas la gravecon de la lingva dimensio en internaciaj rilatoj. La kvara ĉapitro emfazas la gravecon de *Lingvokultivado* kaj atribuas al UEA, kiu sendube estas konservenda, sed ankaŭ reformenda kaj modernigenda, en tio amason da gravaj taskoj. Koncerne la neŭtralecon de UEA, Tonkin apartenas al tiuj, kiuj favoras aliancojn kun samtipaj aŭ similcelaj organizaĵoj, eĉ se ili estas neneŭtralaj kiel ekzemple komunistaj. Lapenna, kiu daŭre estas traktata en la libro, evidente devis resti por Tonkin speco de koŝmaro, de kiu li ŝajne malfacile liberiĝas, ĉar la travivitaj krizoj kun li devis profunde impresi la tiaman junulon, en kiu iuj mem kredis malkovri la novan Lapennan. Kiel gravega influanto rilate la lingvouzon de ĝiaj membroj, parolan kaj skriban, UEA do neniel neglektu la lingvan nivelon de la membroj, sed male, altigu ĝin, mem uzu la lingvon modele kaj krome ankaŭ okupiĝu pri la kultura dimensio de la lingvo. Se Tonkin kritikis ankaŭ la neadekvatan plenumadon de la prizorgado kaj stimulado de la libro-kulturo en Esperanto, li trafas alian vundan punkton de la Esperanto-movado. Kiom grandan signifon havas por Tonkin la *Eksteraj rilatoj kun UN kaj Unesko*, eblas konstati en la kvina ĉapitro. La ĉefa celo de la ekstera agado estas gajni statuson kaj influon por Esperanto. Eksteraj rilatoj estas delikata tereno kaj dependas de multaj faktoroj kaj kapricoj ofte malfacile antaŭvideblaj. Same la sukceso de eksteraj rilatoj dependas ne nur de formala diplomatio, sed ankaŭ de personaj amikecoj kun gravaj funkciuloj, kiuj simpatias al la afero de Esperanto.

En la sesa ĉapitro pri *Nunaj kaj estontaj strukturoj* Tonkin montras sin konvinkita, ke la falo de la komunismo, la enkonduko de la kapitalismo en Orienta Eŭropo kaj la interreto profunde ŝanĝis la mondon kaj postlasis spurojn ankaŭ en UEA. Antaŭ ol enkonduki iujn ajn strukturajn reformojn sur la ebena de la Komitato, Estraro kaj oficistaro, estas neeviteble, ke UEA unue okupiĝu pri siaj financoj, kaj ankaŭ pri sia Strategia Plano. Krome necesus eviti la rivalecon inter la Centra Oficejo kaj la Estraro kaj klaredistingi la rolon kaj taskojn de ambaŭ instancoj. La Estraro ludu sole superrigardan rolon, la Centra Oficejo ricevu la okazon por garantii, krom la administraj, aldonajn servojn sur la eduka kaj kultura kampoj, nelaste favore al la Landaj Asocioj. La malnova konstruaĵo de 1887 en Roterdamo devus esti renovigita. La Universalan Kongreson oni ne devas malmunti, sed tamen reekzameni ĝiajn celojn por plenumi tiujn celojn pli bone. Antaŭ ĉio necesus eviti, ke la UK-publiko restu pasivaj konsumantoj, ke la kultura kaj kleriga dimensioj estu pli efike flegataj kaj ke la individuaj kotizoj estu reduktitaj. Pri la ĉefaj trajtoj de *La Esperanto-komunumo en la mondo* oni povas legi en ĉapitro 7. La tiklan demandon de la esperantista identeco traktas la fina, oka ĉapitro *Esploroj kaj estonteco*. Laŭ Tonkin, kaj aliaj, ne tio estas konvinka, ĉu Esperanto havas aŭ ne havas akuzativon, sed ĉu ĝi havas estontecon. Kiu do deziras konatiĝi ne nur kun la pensado de unu el la plej elstaraj, spertaj kaj kleraj movadaj aktivuloj, sed ankaŭ por pli bone kompreni bazajn debatojn, diagnozojn, analizojn kaj interpretojn pri la Esperanto-movado, kiel ĝi aperigas sin dum jardekoj kaj nuntempe, nepre legu tiun libron.

© Andreas Künzli

Esperanto inter revo kaj realo

Aleksander Korĵenkov: Historio de Esperanto. Sezonoj. Kaliningrado. 2005. 128 paĝoj. Prezo: 12.00 €

La historio de la lingvo kaj movado Esperanto estas reale ekzistanta plej malfrue ekde 1887, sed ĝis nun nur malmultaj esperantistoj kuraĝis — aŭ kapablis — entrepreni provon priskribi ĝin en ties multifaceteco kaj plena amplekso. Diversaj ĝeneralaj referencaj verkoj kiel *Historio de Esperanto 1887–1912* de Zakrzewski (Z.Adam) el la jaro 1913, *Historio de la lingvo Esperanto* de Privat (1923–1927), *Enciklopedio de Esperanto* de Kókény/Bleier (1933), *Historio de Esperanto* de Courtinat (1964–66), *Esperanto en Perspektivo* (1974) aŭ aliaj ne plu estas ĝisdataj aŭ parte nesciencaj, ofte nefidindaj, mankohavaj, anekdotecaj aŭ tendencaj. Krome ili estas elĉerpitaj kaj lastatempe eĉ ne represitaj.

Tial oni povas bonvenigi novajn — diversaŭtorajn kaj diversvalorajn — provojn, kiuj lastatempe provis prezenti la historion de Esperanto laŭ iom aktuala maniero. Unu el tiuj klopodoj estas dankinda al Aleksander Korĵenkov, bone konata ruslanda esperantisto, redaktoro de la revuo *La Ondo de Esperanto*, kies redaktejo troviĝas en Kaliningrado.

Lia libreto aperis ĝustatempe en 2005 por la jubilea 90a Universala Kongreso de Esperanto en Vilno kaj laŭ mia scio en diversaj okazoj jam kontentige vendiĝis, tiel ke eblas atendi duan eldonon, plibonigitan — kaj ĉefe kompletigitan.

Ĉe *Historio de Esperanto* de Korĵenkov temas pri fruktoj de laboro kadre de nekompleta kurstekstaro verkita por diversaj Esperanto-aranĝoj (precipe Jekaterinburg, Kaŭno kaj Poznań).

En tio ĝuste situas la ĉefa manko de la libro: la aŭtoro konscias, ke lia libro ne ambicias oferti plenan historion de Esperanto, sed plenumi pli modestan celon: skribi ĉapitrojn el la historio de Esperanto.

Pli da atento la libro do dediĉas al unuopaj epizodoj el la historio de la Esperanto-movado: al la frua historio de Esperanto kaj al la aktivecoj de Zamenhof kadre de la ĝenerala movada evoluo. Al tio apartenas ankaŭ la pli profunda analizo de la ĝenerale ne tre konata neŭtrala Esperanto-movado kaj de la t.n. neŭtralismo, kiu pontas inter la du mondmilitoj por formi taŭgan transiron de la 1920aj jaroj al la tempo post la dua mondmilito. En tiu parto de la libro troviĝas ankaŭ la priskribo de la tragika sorto de Esperanto en la nacisocialisma Germanio kaj stalinisma Sovetunio.

La historia prezento de Korĵenkov komenciĝas per kelkaj paĝoj pri la iniciatoro (aŭ iniciatinto) de Esperanto, Zamenhof (1859–1917). Kiel ĉefaj fontoj servis la “klasikaj” kontribuajoj de Maimon, Holzhaus, Waringhien, Cherpillod kaj Ludovikito. Oni ekscias diversajn detalojn pri deveno, nomo, gepatroj de Zamenhof. Ĝuste kaj grave estas rimarkigi, ke Zamenhof neniam kaŝis sian judecon. Tio pravigas lian agadon por la frua cionismo en la Ruslanda Imperio, por la jida lingvo kaj por la hilelismo, kiu, transformita al homaranismo, laŭ la intenco de Zamenhof volis esti ligita kun la esperantismo. En la kunteksto kun la identeco de Zamenhof necesus ne forgesi aldoni ankaŭ la informon, ke Zamenhof konsideris sin “rusa” (Ludovikito), respektive “ruslanda hebreo” (letero al Michaŭ, 1905; al Ĉejka, 1906), kaj kiel gepatran lingvon Zamenhof konsideris la rusan (al Thorsteinsson kaj Ĉejka). Tiuj informoj estas esencaj, ĉar esperantistoj ofte ne certas pri tiuj demandoj, ekzemple kiam ili deklaras la “majstron” “pola kuracisto” aŭ simile. Por forigi dubojn, ĉiukaze estus utile represi en ĉi tiu ĉapitro parton de la fama letero al Michaŭ de la 21a de februaro 1905, en kiu Zamenhof klarigis ĉion gravan pri si mem kaj pri la motivoj krei Esperanton. La ĉefa merito de la libro de Korĵenkov ne nepre estas do la nura laŭvicigo de sennombraj gravaj faktoj, kion la aŭtoro ja sendube devis fari. La merito estas alia. La ĉefa intereso de la aŭtoro koncentriĝas pri la esencaj sukcesoj kaj malsukcesoj de abundaj ideoj kaj projektoj, intencoj kaj revoj, kiuj “fantomis” en la cerboj de Zamenhof kaj de ties kunbatalantoj. En tio konsistas la ruĝa fadeno kiu iras tra la tuta libro.

La vico de malsukcesoj estas longa, realaj sukcesoj malmultas. Inter la plej prominentaj malsukcesoj de Zamenhof necesas menciigi lian cionisman agadon (pri kiu li baldaŭ rezignis), lian reformagadon por la jida lingvo, lian hilelism-on-homaranism-on, kiun la esperantistoj ne volis oficiale adopti, lian nekapablon starigi Tutmondan Ligon Esperantistan, lian fiaskon kun la lingvaj reformoj, liajn problemojn kun la eldono de gazetoj kaj libroj, liajn misojn kun la francaj samideanoj, kiuj enkondukis la Ido-skismon. Al tiuj malsukcesoj de la Esperanto-movado aldoniĝas poste ankaŭ la malvenko de Esperanto en Ligo de Nacioj, la disdivido de la movado inter neŭtralisma kaj laborista, la malforto rezisti la diktaturon kaj la neeblo porti Esperanton en la publikajn lernejojn de la mondo, malgraŭ Unesko-rezolucioj.

Sed Korĵenkov emfazas ankaŭ la sukcesajn flankojn (plej ofte lanĉitajn de aliaj ol de Zamenhof mem aŭ ne ĉiam laŭ liaj imagoj): kongresojn (organizis aliaj), revuojn (redaktis aliaj), lingvoreformojn (realigis aliaj), movadajn asociojn (kreis aliaj). Finfine Zamenhof, kiu ankaŭ ne aparte sukcesis en sia profesia kariero kiel okulkuracisto, faris saĝan paŝon, eble ĉar li komprenis, ke lia laboro estas plenumita kaj en la konscio, ke li ne povos fari pli: li retiriĝis en 1912/13 de publikaj devoj kaj kvazaŭ transdonis sian Esperanton al “la homaro”, al kiu li intuicie fidis, ke ĝi ne detruos lian verkon. Malkiel ekzemple Schleyer, kiu deklaris sian Volapukon sankta kaj grandparte kulpis persone pro la falo de sia movado en profundan abismon, aŭ malkiel la tro sciencece intelektaj-akademiecaj fondintoj de Ido, kiuj interesiĝis nur pri lingvistikaj problemoj.

Sed ne temas nur pri la projektoj de Zamenhof kaj liaj konkurantoj aŭ konkurentoj mem, kiujn Korĵenkov mencias. La internacia Esperanto-movado naskis larĝan spektron de individuaj sub-projektoj kun plej diversaj nomoj kaj mallongigoj: UEA, ICK, IEL, SAT, TLES, IPE, EKRELO, ALLE, CED, EKI, IEI, EKK, IOE, ILEI, TEJO, MEM, IPR, NEM, TRP, FEL, PEN-klubo, *Stafeto*, LF-koop, *Heroldo de Esperanto*, *Norda Prismo*, *Sennaciulo*, *Juna Amiko*, *Interkulturo*, *Paco*, *Scienca Mondo*, *Hungara Vivo*, *El Popola Ĉinio*, *Kontakto*, *Monato*, *Fonto*, *Eventoj*, *Sezonoj*, *La Ondo de Esperanto*, *Libro-Mondo*, Eŭropa Klubo, Civito, *Vinilkosmo*, KAVA-PECH, KLEKS, OSIEK, Praga Manifesto, *Mazi en Gondolando*, ktp. ktp. Multaj

el tiuj projektoj fiaskis aŭ malaperis, aliaj ekzistas ankoraŭ nun, sendube novaj inventiĝos laŭ iniciato de unuopaj esperantistoj.

La projekto Esperanto mem dum sia tuta ekzistado travivis ĉiujn tiklajn periodojn, bonvolajn aŭ ne, egale ĉu Ido minacis ĝin, ĉu la UEA-IEL-skismo dividis ĝin, ĉu SAT aŭ NEM konkurencis ĝin, ĉu la nacisocialismo kaj stalinismo persekutis ĝin, ĉu la falo de la berlina muro reduktis ĝin. Oni povus kredi, ke la fiasko de la komunismo kaj la venko de la angla lingvo ŝajne faris Esperanton superflua. Tamen, ne ĉio estas perdita — la esperantistoj ne rezignis kaj verŝajne ankoraŭ longe eltenos, malgraŭ pesimismaj prognozoj. Komprenoble kadre de tiu recenzo ne havas sencon prikomenti ĉiun ĉapitron laŭ la kriterio de eventualaj mankoj, kiujn la aŭtoro konas mem aŭ povas ekscii el la reagoj de atentaj legantoj. Lia libro ne povas kaj ne volas esti pli ol enkonduko, skizo, kiu konsideras la internacie signifajn punktojn. Dum sennombraj laborhoroj la teksto estis serioze prilaborita kaj strukturita, kaj tio estas rimarkebla. Por dua eldono oni povus longe diskuti, kion revizii, kion aldoni, kion pli detale klarigi, kiujn Esperanto-verkistojn pli forte konsideri. Sed la amplekso de tia libro estas grava ekonomia kriterio. Oni povus inkluzivi signifajn historiajn tekstojn kiel la Deklaracion de Homaranismo, la Deklaracion de Esperantismo aŭ la menciitan leteron al Michaŭ de 1905. La prezentita biografiaro ne estas kontentige ekvilibrita. Indus aŭ separi la famajn pionirojn disde la nuntempaj aktivuloj, aŭ listigi ĉiujn nomojn menciitajn en la libro kun la aldono de iliaj vivodatoj kaj ĉefaj funkcioj/meritoj. Ne devus manki kronologia prezento de la plej gravaj datoj kaj eventoj.

Povas esti, ke *Historio de Esperanto* de Korĵenkov ne liveras esence novajn ekkonojn, tamen la maniero verki tian libron estas konsiderinda. Por komencantoj ĝi estas resuma, klarvida, flue legebla kaj lingve korekta enkonduko en la historion de la lingvo kaj movado Esperanto. Por digesti la maron de faktoj kaj informoj tamen necesas iom da tempo kaj pacienco. Por konantoj de la historio de Esperanto la libro modelas por seka pritrakto de esencaj ĉapitroj el tiu historio, kiu ofte faras la impreson de kurioza kaj konfuza epizodo en fenomenologio, ne nur por observantoj ekster la Esperanto-medioj.

Kvankam la aŭtoro restis en sia libro modera kun personaj opinioj, interpretoj kaj juĝoj, mankas aparta ĉapitro, kie povus troviĝi lia interesa komento. Ĉar Korĵenkov ne estas konata kiel homo, kiu ne havus propran opinion pri multaj movadaj aferoj.

La Esperanto-historiografio urĝe bezonas inteligentajn lego- kaj lernolibrojn, kiuj traktas tiun unikan movadon objektive kaj sentabue. Ideale estus tamen se la historion de Esperanto povus verki kune historiistoj, (soci)lingvistoj, psikologoj, sociologoj, etnologoj, interlingvistoj el *pluraj diversaj* nacioj. Por eviti unuflankecan vidon aŭ antaŭjuĝan sintenon al la aferoj far unusola aŭtoro (tion mi neniel riproĉas al la aŭtoro de ĉi tiu *Historio de Esperanto*, kiu brile solvis sian malfacilan taskon).

© Andreas Künzli

Aperis en La Ondo de Esperanto. 2005. №12 (134)

Detlev Blanke. Internationale Plansprachen. Eine Einführung. Berlin-Ost 1985. Eine Nachbesprechung.

Dieses aussergewöhnliche Buch, das mir seit seinem Erscheinen (1985) samt Autor natürlich gut bekannt ist, wurde in einer Rezension des Schweizer Interlinguisten Tazio Carlevaro, der damals offensichtlich selbst vom Marxismus angezogen wurde (s. seinen Beitrag im Kapitel über Zamenhof in ‚Esperanto en perspektivo‘, 1974), in der Zeitschrift *Planlingvistiko* völlig unkritisch als „Informationsgrube auf wahrlich hohem Niveau und wissenschaftlich ausgewogen geschrieben, vorurteilslos und unpolemisch“, hoch gelobt (die Rezension wurde prompt in *der esperantist* nachgedruckt). Bei der nichtmarxistischen Betrachtung des Buches lassen sich erwartungsgemäss dennoch sehr wohl einige kritische Bemerkungen und Einwände anbringen, und zwar nicht erst aus heutiger Sicht. Das Buch weist nämlich nicht nur in Bezug auf die ideologisch-politische Grundhaltung des aus der DDR stammenden Autors ein paar Besonderheiten auf, die Carlevaro, zweifellos der qualifizierteste und intelligenteste Interlinguist aller Zeiten, in seiner Besprechung wohl aus freundschaftlicher Rücksichtnahme unter Kollegen ausser Acht liess. Es wäre jedoch verfehlt

anzunehmen, bei Blankes Habilitation handle es sich um ein Loblied auf den Marxismus-Leninismus, freilich aber auch nicht um eins gegen ihn. Im Unterschied zum extremen politischen Konformismus, den dieser Autor als Redaktor von *der esperantist* an den Tag legte, kam er in seinem im Akademie-Verlag veröffentlichten Interlinguistik-Werk paradoxerweise nämlich weitgehend ohne Marxismus-Leninismus und ohne DDR-Propaganda zurecht, sieht man von einigen bösen Stellen am Anfang und am Ende des Buches ab (wo z.B. von der „Aggressivität des Imperialismus“ die Rede ist – dieser obligate Ausfall war wohl als Formalität für die Zensur bestimmt). Auf die rein linguistische Analyse hat marxistisches Denken sowieso keine Auswirkung gehabt, die Darstellung folgt dem alten traditionellen Schema der deskriptiven historisch-vergleichenden Indogermanistik. Auch sucht man in dem Buch vergeblich nach einer marxistisch-leninistischen Konzeption der Interlinguistik. Dies ist doch ziemlich erstaunlich, handelt es sich bei D. Blanke doch um einen Autor, der bei anderen Gelegenheiten nie müde wurde, erstens die Bedeutung der Lehren des Marxismus-Leninismus zu betonen und zweitens sowohl eine marxistisch-leninistische Theorie der Interlinguistik wie auch die marxistisch-leninistische Aufarbeitung der Geschichte der Esperanto-Bewegung selbst zu fordern. Dennoch ist die ‚materialistische‘ Geisteshaltung des Autors, von dem Blankes Arbeit im Allgemeinen durchdrungen ist, auch in dieser Habilitationsschrift natürlich nicht zu übersehen oder gar zu verkennen. Typisch für ein wissenschaftliches Buch, das im Ostblock erschien, war das Problem, dass gewisse Themen wie der Stalinismus ausgeklammert wurden und so halt nicht aufgearbeitet werden konnten. So wurden etwa die Theorieansätze, wie sie in den 20er und 30er Jahren von E.K. Drezen und anderen in der Sowjetunion vertreten wurden, nur gestreift, obwohl sie für die damalige sowjetische Interlinguistik von zentraler Bedeutung gewesen waren. Vom Beitrag N. Ja. Marrs zur Diskussion über die Zukunft der Sprachen im allgemeinen und die Entwicklung der künftigen Welt(einheits)sprache im Kommunismus im besonderen erfährt der Leser fast gar nichts, ebenso wenig von der diesbezüglichen Einmischung Stalins in die sprachwissenschaftliche Debatte des Jahres 1950. Es scheint, dass Blanke ausser dem Umstand, dass es in der DDR damals nicht zweckmässig gewesen war, Drezen, Marr, Stalin und Konsorten als Autoren aufzuwärmen, diese absonderlichen Themen für den modernen Plansprachendiskurs wohl auch nicht mehr für relevant hielt, zumal ihre pseudowissenschaftlichen und utopistischen Züge selbst in der DDR Stirnrunzeln hervorgerufen hätten (zur Linguistik in der DDR s. J. Wurche: Marx und Engels in der DDR-Linguistik. Peter Lang 1999 - seine Studie förderte erstaunliche Erkenntnisse zutage). Es mag zutreffen, dass Drezen von Blanke privat bewundert wurde. Aus politischen Gründen konnte in der DDR aber einem von Stalin verfolgten Funktionär nicht die gebührende objektive Aufmerksamkeit zuteil werden. Als Alternative, als idealer Ersatz bot sich der ‚neutrale‘ Österreicher Eugen Wüster (1898-1977) an, dessen Arbeiten zur Terminologie in der DDR politisch-ideologisch unbedenklich waren. Nichtsdestotrotz wurde der Name Stalins, nach 1953 u.v. unter Honecker auch in der DDR zur Unperson geworden, in Blankes Buch an mehreren Stellen explizit genannt. Aber etwa der Hinweis Trotzki's, dass Stalin um 1910 im Gefängnis von Baku Esperanto gelernt haben soll, wurde nicht erwähnt. Nicht zuletzt fällt auf, dass Blanke auch die „soziolinguistischen“ Arbeiten M.I. Isaevs aus den 70er und 80er Jahren, die sich vor allem auf die sowjetische Nationalitätenpolitik bezogen und für die DDR kaum von Belang waren, wenig berücksichtigte. Zum grossen Vorteil für die Qualität seines brillanten Machwerks gereicht auch die Tatsache, dass sich Blanke nicht auf den in der DDR verbindlichen stalinistisch deformierten Vulgärmarxismus einliess – der Leser stellt verblüfft fest, dass auf Zitate von Marx und Engels darin gemäss Index höchstens zweimal verwiesen wurde. Insofern kann Blankes Buch bescheinigt werden, dass der Autor eine von allerlei kuriosen marx(isti)schen und sowjetischen Theorien aus der Stalin- und Breschnewzeit gesäuberte Arbeit vorgelegt hatte, die sich (nicht nur in der DDR) sehen lassen konnte. Linguistik-Päpste der DDR wie Neumann oder Hartung, die nicht nur die Sprachwissenschaftler in der DDR gängelten und unterdrückten, sondern auch einen ideologischen Krieg gegen Chomskys generative Transformationsgrammatik und den Strukturalismus im allgemeinen entfesselten, werden unter ferner liefen zitiert, SED-Kulturboss Kurt Hager fehlt im Index ganz, der bekannte DDR-Semiotiker Erhard Albrecht wird von Blanke sogar kritisiert. Als Interlinguist konnte man diese Leute ignorieren, weil sie zur Plansprachendebatte keinen Beitrag leisteten. Umso grössere Verehrung und Dankbarkeit zollte Blanke Georg Friedrich Meier (1919-1992), einem spät berufenen DDR-Sprachwissenschaftler mit wunderlicher Biographie, der als „Förderer“ von Blankes „wissenschaftlichen Arbeiten“ dargestellt wird. Auf die Diskussionen innerhalb der DDR-Sprachwissenschaft wird kaum eingegangen, zumal diese es offenbar gar nie fertig brachte, die geplante eigene marxistisch-leninistische Sprachtheorie zu formulieren. Manfred Bierwisch vertrat sogar „die Auffassung, dass die Arbeit an den marxistisch-leninistischen Grundpositionen in der DDR ausser ‚absonderliche und anmassend banale Traktate‘“ und ausser „der zum Ritual verflachten These von der gesellschaftlich-kommunikativen Natur der Sprache““ nichts hervorgebracht habe, wobei er nicht ganz Unrecht hat, wenn er etwa Werner Neumann zitiert, der 1973 verkündet hatte, dass „die Sprache als objektive Erscheinung zu betrachten“ und „das

Ergebnis einer objektiven Entwicklung der Materie“ sei (Wurche Ss. 161, 134). Ein blitzgescheiter Akademiker wie Blanke dürfte den idiotischen Irrsinn, der im Wissenschaftsbetrieb der DDR betrieben wurde, erkannt haben. Blankes ideologische Abstinenz dürfte aber vielmehr dem Umstand zu verdanken sein, dass die Sprachwissenschaft der DDR aufgrund der neuen politischen Entwicklung in Osteuropa in den 80er Jahren in Auflösung begriffen war. So war es nach dem rigiden Stalinismus plötzlich möglich geworden, als Wissenschaftler sich eine etwas liberalere Attitüde zu erlauben. Denn hatte sie in den 70ern durch den zentralen Forschungsplan der Gesellschaftswissenschaften noch strenge ideologische Vorgaben enthalten, gab es diese im Plan für die Jahre 1981-85 nicht mehr. Die Wissenschaftspolitik verzichtete zunehmend auf verbindliche Weisungen, der institutionelle Druck zur Bezugnahme auf die Lehrsätze der Staatsideologie war weitgehend abgemildert, auf Marx und Engels musste nicht mehr unbedingt Bezug genommen werden und der ideologische Griff der Partei auf die Linguisten und Philosophen wurde gelockert (Wurche, S. 170). Was die einschlägigen Beiträge der sowjetischen Interlinguisten und Soziolinguisten anbelangt, wurde höchstens noch auf die Ideen im Bereich der Sprachplanung, Sprachförderung und Sprachpolitik, auf die Theorie von der Gleichberechtigung der Völker und auf die Anerkennung der Sprache als gesellschaftliche Erscheinung als Teil der marxistisch-leninistischen Sprachsoziologie hingewiesen, ohne diese Themen im Einzelnen noch einmal ausführlich und kritisch abzuhandeln. Irgendwo ist in Blankes Buch noch von den zonalen Sprachen, die Stalin vorschwebten, die Rede. Charakteristisch war auch die Art und Weise der Behandlung des Englischen, die von Blanke an mehreren Stellen schlagwortartig zwar kurz vorgenommen wurde; als Weltsprache erfuhr das Englische aber keine eigentliche Würdigung, obwohl es doch auch zu DDR-Zeiten schon längst den Status einer solchen erlangt hatte und im Ostblock flächendeckend gelehrt und verwendet wurde. Aber der Antianglismus und Antiamerikanismus war typisch für das Denken der Esperantisten, nicht nur im Sowjetblock. Dabei ist eigenartig, dass Blanke etwa im Kapitel über die Lingua franca weder das Englische (ausser Pidgin-English) noch das Russische erwähnte, hingegen aber das Französische, Arabische und Chinesische als Sprachen mit Weltsprachenstatus anführte. Ausgerechnet an dieser Stelle erschien ein englisches UNESCO-Zitat aus dem Jahr 1953, das die Lingua franca definieren sollte. Unter Bezugnahme auf einen gewissen Avram Karlinskij wurde an anderer Stelle behauptet, das Englische, das von ihm als „Mikroverkehrssprache“ bezeichnet wurde, habe „mit den Veränderungen der sozialpolitischen Situation“ seine „gesellschaftliche Funktion (...) in der kapitalistischen Gesellschaft“ „in vielen Staaten Asiens und Afrikas“ aber „verloren“. Den Status einer „Makroverkehrssprache“ hatte gemäss Karlinskij hingegen das Russische inne. Solche Behauptungen und Ansätze waren freilich nicht weniger unsinnig als gewisse Theoreme Marrs und Stalins und dienten lediglich der politischen Bekämpfung des Englischen als Weltsprache durch die Kommunisten des Ostblocks, die für ihre antiwestliche Propaganda nicht nur vom Staat bezahlt wurden (z.B. ein Evgenij Bokarjov), sondern auch das Esperanto, als „Sprache des Friedens“ propagierten und dabei die Friedensideen Zamenhofs für eigene Zwecke usurpierten und missbrauchten. Im allgemeinen zitierte Blanke in seinem Buch neben einigen sowjetischen Autoren übrigens reichlich westliche Quellen, die bei der interlinguistischen Diskussion in der Überzahl sind; diese Tatsache war, nolens volens, der Beweis für die westliche Dominanz in der Plansprachendisziplin. Wenn einerseits die Sachkritik an sowjetischen Autoren fehlte, fiel andererseits die ideologisch-politisch motivierte Polemik gegen gewisse Westautoren entsprechend rigoros aus. Auf theoretischer Ebene wurde dem damaligen Mainstream gemäss etwa gegen den Strukturalismus, gegen die Sapir-Whorf-Hypothese (und damit auch gegen Gode und sein Interlingua) und vor allem gegen den „pazifistischen Mystizismus“ (v.a. die „interna ideo“) L.L. Zamenhofs gepoltet. Dessen „progressives bürgerlich-humanistisches Ideengut“ sei „marxistisch-leninistisch aufzubereiten“, hiess es im entsprechenden Kapitel über den Begründer des Esperanto. Nun kann man aber nicht etwas marxistisch-leninistisch aufbereiten, was sich in diesem Sinne nicht aufbereiten lässt (schon Drezen war an diesem Versuch gescheitert). Keine Gnade fanden bei überzeugten Atheisten, Marxisten und Materialisten natürlich auch die „religiös verbrämten pazifistisch-kosmopolitischen Idealisten“ in Gestalt erzkatholischer Ekklesiasten der Sorte des illustren Volapük-Erfinders J.M. Schleyer. Das Werk des Revaler Occidental-Schöpfers Edgar von Wahl, als estländischer Baltendeutscher wahrscheinlich kein Freund der Marxisten und Kommunisten, wurde sogar als gescheiterter antikommunistischer Entwurf diffamiert, und A. Godes Interlingua wurde als „paradoxes Produkt der Interlinguistik“ (was es durchaus auch gewesen sein mag) verabscheut. Godes einziges Verdienst als Interlinguist habe darin bestanden, als erster den Versuch unternommen zu haben, bewusst und ausschliesslich das geschlossene System der abendländischen Sprache zu kodifizieren (Zitat von Gode), während von Wahl eine praktische Sprache erschaffen wollte, die allen Menschen romanischer Zunge allgemein verständlich sein sollte. Obwohl sie implizit letztlich auch als unterschwellige Kritik gegen das ‚westliche System‘ als solches zu verstehen sind, sind letztere Behauptungen nicht unrichtig, während die übrigen Ausfälle in der gleichen Schublade mit den Attacken

gegen den Imperialismus und den Kapitalismus zu versogen sind. Die Haltung, bei der ein Gode und ein von Wahl an die Überlegenheit der westlichen Kultur und ihrer Sprachen glaubten, mussten die dogmatischen Ostblockkommunisten natürlich zutiefst verärgern. Aber gerade auf östlichen Druck hin war die Sprache Occidental in Interlingue umbenannt worden. Die Bemühung der Kommunisten, L.L. Zamenhof in die Nähe der Proletarier (Arbeiter), Sozialisten, Marxisten, Kommunisten usw. rücken zu wollen, musste aber von vornherein kläglich scheitern, denn sie war so abwegig und kam einer marxistischen Vergewaltigung der eigentlichen Ideen Zamenhofs selbst gleich. Auch wenn Zamenhof als Quartiersarzt der Armen naturgemäss mit proletarischen Patienten in Berührung kam, äusserte er sich selbst nie im Sinne eines Proletariats und machte auch keinerlei Anstalten, sich für einen Marxisten, Sozialisten oder gar Kommunisten zu halten. Zamenhof war kein „Bundist“, sondern ein „Zionist“. Das leidige Hauptproblem der Esperanto-Propagandisten der kommunistischen Welt war, dass sich aus Zamenhof kein Theoretiker marxistischen Zuschnitts formen liess. Der Einwand von Marxisten oder Kommunisten, Zamenhof sei „nicht in der Lage gewesen, die wirklichen gesellschaftlichen Triebkräfte zu erkennen, die hinter den scheinbar nur interethnischen Konflikten standen“, verfehlte die Essenz und war nur eine unbegründete und böswillige ideologische Behauptung, die von Leuten vom Schlage eines Drezen, Spiridovič usw. in die Welt gesetzt und in der DDR von verblendeten Pseudomarxisten wie Rudi Graetz, Detlev Blanke und anderen blödsinnig nachgeahmt wurde. Statt diesen marxistisch verbrämten Unsinn zu reproduzieren, wäre es angemessener gewesen, den jüdisch-zionistischen Hintergrund Zamenhofs stärker auszuleuchten, aber der Zionismus war im Osten ja des Teufels, und jüdische Themen (wie der Antisemitismus oder der Holocaust) hatten die Ostblockautoren überhaupt tunlichst zu meiden. In Polen wurde sogar skrupellos versucht, aus dem Juden Zamenhof einen Nichtjuden zu schmieden, um den Begründer des Esperanto kurzerhand als einen Polen zu vereinnahmen, obwohl Zamenhof sich noch zu Lebzeiten gegen solche Versuche vehement gesträubt hatte, was die Esperantisten offenbar vergassen. So blieben solche und ähnliche Aspekte Zamenhofs und des Esperanto in Blankes Buch unbehandelt, wie wenn man etwas zu verschweigen gehabt hätte. Salonfähig gemacht werden konnten hingegen wieder nichtmarxistische Linguistik-Klassiker wie die Brüder Ferdinand und René de Saussure, Baudouin de Courtenay und der amerikanische Strukturalist Edward Sapir, alle längst gestorben, in der Sowjetunion mehr oder weniger geächtet und in Vergessenheit geraten. Dennoch verzichtete Blanke auf eine Würdigung der ideologisch-ethisch-politischen Ideen Baudouins und beschränkte sich auf einige linguistische Ansichten des Polen. Das musste genügen. Irgendwo taucht am Rande des Buchs – man sehe und staune – sogar noch Polivanovs Name auf. Im Bereich der mediokren politischen Abrechnung mit westdeutschen Kollegen ging Blanke recht unzimperlich etwa mit dem renommierten Kybernetiker Helmar Frank (Paderborn) oder mit Oberstudienrat Reinhard Hauptenthal, einem qualifizierten Esperantologen aus dem Saarland, um, der es gewagt hatte, die neu erschienenen DDR-Esperanto-Wörterbücher von E.-D. Krause regelmässig zu zerzausen. Krause war ein DDR-Indonesist gewesen, der sich auch mit Esperantologie beschäftigte. Ein drittes zentrales Feindbild wurde mit der Person des ehrbaren Richard Schulz aus Minden aufgebaut, gegen dessen populärwissenschaftlichen Esperanto-Bücher herzhafteste Angriffe gestartet wurden, um ihnen die Wissenschaftlichkeit gänzlich abzusprennen und den Autor vollends der Lächerlichkeit preiszugeben. Esperantisten und Interlinguisten, die Blanke nicht ins Konzept passten oder die er persönlich aus irgendeinem Grund beargwöhnte, wurden von vornherein gnadenlos übersehen, ignoriert und ausgegrenzt oder nur spärlich berücksichtigt, bedeutende Autoren wie J. Dietterle, W. Bormann, U. Lins, G. Silber, S.K. Kuznecov kamen höchstens noch in bibliographischen Randnotizen vor. H. Hodler, immerhin der Gründer des Esperanto-Weltbundes (UEA), blieb im Personenverzeichnis gänzlich unerwähnt, und das Werk E. Privats und I. Lapennas erhielten kaum eine Chance, umfassend gewürdigt zu werden.). Heisses Eisen, das unerwünschte Reaktionen hervorrufen könnte, wurde nicht angerührt. Durch diese eher subjektive Auswahl und Gewichtung entgingen dem Leser wichtige Fakten und Themen, wobei er zu den Unmengen von Dokumenten und Materialien, die in der Bibliographie aufgelistet waren und in verstaubten, schwer zugänglichen Archiven (im Westen) lagerten, sowieso keinen Zugang erhielt. Für die schöngestige Literatur hatte Blanke, in erster Linie Linguist, sowieso kein Flair, und Literaten wie K. Pič (immerhin ein Autor aus der Tschechoslowakei) und V. Varankin, die einen nicht unwesentlichen Beitrag zur Esperanto-Sprache geleistet hatten, wurden als solche mit samt ihrem Werk einfach übersehen (immerhin wurde Varankins Studie ‚Teorio de Esperanto‘ erwähnt und sein Roman ‚Metropoliteno‘ von Blanke 1977 in *Paco* kurz besprochen). Die Auswahl der Zitate durch Blanke erfolgte ebenfalls sehr selektiv, um ideologische Risiken auszuschalten. So bestand des öfters die Gefahr, dass Zitate aus dem Gesamtkontext herausgerissen und zu wenig reflektiert wurden. Im Kapitel über Esperanto fehlt eine substanzielle Kritik dieser Sprache aus nicht-esperantistischer Sicht völlig, und zahlreiche Beschreibungen des positiven Charakters von Plansprachen wirken auf den Leser phantastisch, spekulativ, erfunden und übertrieben. So blieb das Werk, das es immerhin geschafft hatte, als Habilitation angenommen und im renommierten

Akademie-Verlag zu erscheinen, trotz seiner Brillanz aus genannten Gründen streckenweise erschreckend oberflächlich, einseitig, unkritisch und unvollständig. Von einschlägigen Blanke-Bewunderern wie C. Mannewitz und S. Fiedler (diese sind heute immerhin Professorinnen in Leipzig und Greifswald) wurde das Buch quasi wie eine neue Bibel verklärt, wenn es etwa in der Einführung zur Festschrift zum 70. Geburtstag von D. Blanke hiess: „(...) Superlative sind in Festgaben dieser Art häufig. Sie sind im vorliegenden Fall jedoch ganz sicher gerechtfertigt. Es ist keine Übertreibung, den Jubilar als den bedeutendsten Vertreter der Interlinguistik/Esperantologie im deutschsprachigen Raum und einen der weltweit führenden Interlinguisten zu bezeichnen. Sein 1985 erschienenes Buch *Internationale Plansprachen. Eine Einführung* ist bis heute das moderne Hauptstandardwerk der Interlinguistik geblieben, das routinemässig in fast jeder interlinguistischen oder esperantologischen Bibliographie aufgeführt wird, unabhängig davon, ob der Autor es in seinem Beitrag verwendet hat. Die darin zu findende systematische Klassifikation nach ihrer Anwendung ist unverzichtbare Grundlage für Studien auf diesem Gebiet. Seit dem Erscheinen dieses wegweisenden Werkes ist, wie seine beeindruckende Publikationsliste bezeugt, eine Fülle weiterer herausragender Arbeiten aus seiner Feder entstanden. (...)“ Aber Lobhudelei ist in der Esperanto-Bewegung an der Tagesordnung. Der Rezensent hatte dem Autor nach der Wende eine fundamentale Überarbeitung des Buches empfohlen. Eine revidierte Neuauflage ist aber nie erschienen. Im Gegenteil: Blanke zog es vor, sein Werk auf CD zu brennen, um es unverändert elektronisch weiter zu vertreiben. So ist dieses längst vergriffene DDR-Buch als international anerkanntes Standardwerk der Interlinguistik unüberholt geblieben. aK

© Andreas Künzli 2012-2016

Verfasst im Rahmen von: http://www.planlingvoj.ch/Studie_DDR_der-esperantist.pdf, S. 60ff.

Litova historio el naciisma vidpunkto

Ĉeliauskas, Petras: Litovio dum jarcentoj: Ilustrita historia skizo. Varpas, Kaunas 2002. 144 pĝ.

Laŭ ia mezuro, la geografia centro de Eŭropo troviĝas norde de Vilno, do en Litovio. Ne nur tion ne scias la plimultaj eŭropanoj (ĉar kun Vilno konkurencas aliaj punktoj ambiciaj je la eŭropa centro), ankaŭ la nacia historio de Litovio estas grandparte nekonata al averaĝa civitano de Eŭropo, kaj nacilingvaj libroj kiuj rakontas tiun longan kaj interesan historion, kiu pasis grandparte en la ombro de la multe pli konata historio de Pollando, raras. La esperantlingva libro *Litovio dum jarcentoj* de Petras Ĉeliauskas, multjara redaktoro de la gazeto *Litova Stelo* kaj honora membro de UEA, aperis jam tri jarojn antaŭ la 90a Universala Kongreso de Esperanto en Vilno, nome en 2002, en la litova eldonejo Varpas (Kaŭno). En konciza, sed trafa kaj bone strukturita maniero la aŭtoro resumas la historion de sia patrujo ekde la pratempoj, kiam la baltaj litovoj komencis loĝadi en tiu regiono, ĝis la reakiro de la ŝtata sendependeco fine de la 20a jarcento. La litovoj apartenas al la plej maljunaj popoloj en Eŭropo, kiuj parolas lingvon, kiu konservis arkaikajn formojn de la hindeŭropa pralingvo kaj tial estas ŝate uzata de lingvistoj por komparaj studoj. La nomo Litovio menciigis en historiaj fontoj unuafoje en la jaro 1009. En la 13-15aj jarcentoj Litovio elstaris kiel grandpotenco en orienta Eŭropo, formante komunan ŝtaton kun la poloj. Legendecaj estas la litovaj regnestroj Mindaŭgas, Gediminas, Algirdas kaj Vytaŭtas. Nur fine de la 14a jarcento Jogaila/Jagieĥo pretis (formale) baptiĝi kaj kristanigi sian popolon, ĉar tio estis politike oportuna, kaj tial la litovoj restis la lasta pagana popolo en Eŭropo, ja ilia paralela paganeco eĉ pludaŭris du pliajn jarcentojn. Hodiaŭ, Litovio apartenas al la 'plej katolikaj' landoj de Eŭropo. En tiu epoko elkristaliĝis la unika litova simbiozo kun la pola kulturo, kies kulmino estis atingita en 1569 per la Lublina Unio, cementanta la komunan ŝtatecon. Ekde tiam samtempe estis enkondukita la falo de Litovio, ĉar unue la poloj kaj poliĝintaj nobeloj litovaj pli kaj pli dominis politike, socie kaj kulture la komunan ŝtaton, dum due la etnaj litovoj mem restis kondamnitaj ekzisti kiel simpluloj kaj kamparanoj sen politika influo, ekonomia prospero kaj kleriga subteno. Ilia lingvo estis abomenata de la polaj sinjoroj. Trie, la potenciĝantaj rusoj en orienta najbareco per ripeta atakado de la litova teritorio kontribuis al la ruinigo de la Litova Granda Duklando, kiu ampleksis ankaŭ partojn de Blankrusujo kaj Ukrainio kun etendiĝo ĝis la Nigra Maro. Tial, la rilatoj kun la najbaroj, precipe kun la poloj kaj rusoj, estas streĉitaj ĝis nun. La historie memorinda tranĉado aŭ disdivido de Pollando-Litovio en la jaroj 1772,

1793 kaj 1795 inter Rusujo, Prusujo kaj Aŭstrujo finis samtempe ankaŭ la gloran epokon mezepokan de la litova ekzistado. Sekve, la litovoj devis elteni la sufokan jugon de la cara regado ĝis 1917/18. Fine de la 19a jarcento, la litovaj lingvo, skribo kaj lernejoj estis entute malpermesitaj. En 1918 Litovio proklamis sian ŝtatan sendependecon, sed la ĉefurbo fariĝis Kaŭno, ne Vilno, pro tio ke inter la mondmilitoj la tradicia centro litova restis okupata de Pollando. Malgraŭ ŝtatrenverso en 1926 fare de la aŭtoritate reganta prezidento Antanas Smetona, Litovio sufiĉe prosperis ekonomie kaj kulture. La pluan sorton de Litovio decidis Hitler kaj Stalin en la sekreta aldona protokolo de la t.n. pakto inter Ribbentrop kaj Molotov en 1939, kiam Litovio estis liverita unue al Sovetunio (1940-41), sekve al nacisocialisma Germanio (1941-44), poste definitive al Sovetunio. La sovetan okupacion de sia lando kaŭze de la anekso far Moskvo Ĉeliauskas priskribas en nigraj koloroj. La litovoj, kiuj devis suferi plej diversajn reprezaliojn de malpermesoj ĝis deportado kaj fizika ekstermado fare de la stalinistoj, preskaŭ perdis siajn identecon kaj ekziston. Se en la 1980aj jaroj Gorbaĉov kaj liaj kunlaborantoj ne estus enkondukintaj la epokfarajn reformojn sub la slogano "rekonstruo, publikeco kaj nova pensado", verŝajne la komunisma imperio ekzistus ĝis hodiaŭ kaj Litovio daŭre estus parto de Sovetunio.

Kun sia historio de Litovio Ĉeliauskas sendube vekas inter esperantistoj intereson por sia lando, kiu travivis sorton zigzagan kaj tragikan. La ĝenerala tono de la skizo restas iom patriota, kun tradicie kontraŭpolaj kaj kontraŭrusaj akcentoj, ĉar la aŭtoro ellaboris la litovan nacian historion surbaze de la litova historiografia interpretado (bedaŭrinde mankas fontindikoj kaj bibliografio de la uzita literaturo). Tial ne estas mirinde, ke la libro estis malvolonte akceptita en Pollando. Jen kaj jen estas neglektitaj gravaj detaloj kiel ekzemple la mencio de la signifa rolo de la judoj (kaj karaimoj) en la Litova Granda Duklando (judoj rolis fakte ĝis en la 20an jarcenton). En koncerna ĉapitro ili ja estas resumitaj sub "eksterlandanoj", "metiistoj" k.s. vokitaj en la landon. Tamen alia subĉapitro traktas iom la kruelan genocidon kontraŭ la judoj dum la dua mondmilito, kiu trafis ankaŭ Litovion. Tiu ĉi ekzemplo montras, ke kiel la pola kaj rusa, ĉiukaze ankaŭ la juda temo restas tikla kaj verŝajne malvolonte tuŝata de la litovaj historiistoj, kiuj evidente timas objektivite trakti tiujn temojn. Samtempe ili gloras sian propran historion (kiu eble eĉ ne estas tiom glorinda, ĉar ĝi disvolviĝis ĉefe en la ombro de Pollando). La problemo de tiuspecaj historilibroj estas: La atingojn kaj suferojn de la propra popolo oni gloras, dum pri la aferoj de aliaj oni pli malpli silentas kaj indiferentas. Tio estas tipa litova sinteno (sed ne nur litova). Se do oni volus vere utili al la scienceca perado de objektiva bildo pri la historio de Litovio, kiu estas multfaceta kaj kelkfoje iom nebula, precipe en la mezepoko, necesus konsideri la verkaĵojn lastatempe publikigitajn de diversaj historiistoj nacilingvaj (litovaj kaj nelitovaj), kiuj science okupiĝas pri la temo. Sed por unua konatiĝo inter la esperantistaro kun la historio de Litovio la libro, kiun mi klasifikas kiel litovan propagandon, taŭgas kaj sufiĉas.

La esperanta lingvaĵo de la libro estas flua, tamen stile kaj gramatike iom nacilingve influita (tio koncernas ekzemple la uzadon de la difinita artikolo, la personan pronomon kaj la frazkonstruadon). La esperantigo de lokaj toponimoj estas modera kaj akceptebla, la enkonduko de nekutimaj esperantigitaj formoj interesa (kie eblas la aŭtoro referencas al PIV). Krome la libro estas riĉe ilustrita, sed bedaŭrinde multaj bildoj estas fuŝpresitaj. Cetere ankaŭ la bele eldonitaj gvidlibroj pri Vilno kaj Trakai, tradukitaj de Laimius Stražnickas kaj dankinde donacitaj al ĉiu vilna UK-aliĝinto, 'suferas' ekzakte je la samaj lingvaj 'problemoj' (aŭ fuŝoj) supre menciitaj. Tiu observo ree levas la demandon, ĉu la kvalito de tiaj tekstoj povus esti plibonigita, se oni submetus ilin al nebalto aŭ neslavo antaŭ ol aperigi ilin presitaj.